

De fabel : ontwikkeling van een literatuursoort in Nederland en in Vlaanderen

<https://hdl.handle.net/1874/357922>

1941

1

Diss Utrecht 1941

DE FABEL

ONTWIKKELING VAN EEN LITERATUURSOORT
IN NOORD-NEDERLAND EN IN VLAANDEREN

J. F. HEIJBROEK

DE FABEL

ONTWIKKELING VAN EEN LITERATUURSOORT
IN NEDERLAND EN IN VLAANDEREN

23

DE FABEL

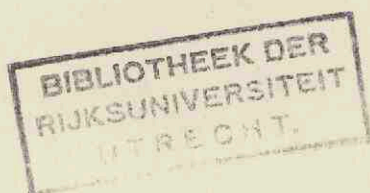
ONTWIKKELING VAN EEN LITERATUURSOORT
IN NEDERLAND EN IN VLAANDEREN

P R O E F S C H R I F T

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT,
OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS,
Dr H. R. KRUYT, HOOGLEERAAR IN DE FACUL-
TEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE, VOLGENS
BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT
TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT
DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VER-
DEDIGEN OP VRIJDAG 25 APRIL 1941, DES NA-
MIDDAGS TE 4 UUR

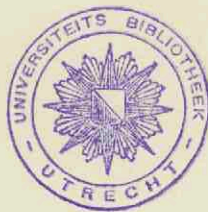
DOOR

JAN FREDERIK HEIJBOEK
GEBOREN TE BREDA

AMSTERDAM - H. J. PARIS - MCMXLI

Promotor: Prof. Dr C. G. N. DE VOOYS

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1620 0085

AAN MIJN VROUW

INHOUD

INLEIDING

	Blz
ONTSTAAN VAN DE FABEL	1
THEORIE OMTRENT DE FABEL	12
DE THEORIE IN NEDERLAND	24
DOEL EN NUT VAN DE FABEL	40

NEDERLANDSE FABELLITERATUUR

I - IN DE MIDDELEEUWEN	47
II - VOORTZETTING VAN DE MIDDELEEUWSE TRADITIE	61
III - VERTALINGEN EN VOORTZETTINGEN VAN OUDE BUNDELS IN DE 18e EN DE 19e EEUW	72
IV - NIEUWE OORSPRONKELIJKHEID	91
V - BELANGSTELLING VOOR DE FABELLITERATUUR IN DE 18e EN DE 19e EEUW	115
VI - POLITIEKE FABELS	155
VII - FABELS ALS KINDERLECTUUR	174
VIII - MODERNE FABELS	205
IX - BELANGSTELLING VOOR DE FABELLITERATUUR IN DE 20e EEUW	219
X - SLOTBESCHOUWING	251
BIJLAGE	242

ONTSTAAN VAN DE FABEL

Over dit onderwerp is veel geschreven, maar men kan bezwaarlijk beweren, dat de onderzoekingen tot een bevredigend resultaat hebben geleid. Ook hier mag voor deze quaestie geen oplossing verwacht worden; evenmin was het de bedoeling alle werken, die hierover handelen, in de oorspronkelijke tekst te raadplegen, omdat elders de resultaten van een dergelijk onderzoek reeds waren samengevat ¹⁾.

Het staat niet eens absoluut vast, welke vorm van de fabel de oudste is, de dierfabel of de plantenfabel. Bij de meeste beschouwingen gaat men maar gemakshalve uit van de eerste soort, al deed men beter van natuurfabel te spreken, zoals Gunkel ²⁾ doet, volgens wien de natuurfabels overal uit het natuursprookje, d.w.z. uit het dierenplantensprookje ontstaan zijn. De plantenfabel is een soort dat ook in Babylonië, later in de Achibar-roman en bij de Grieken optreedt, en daar uit het Oosten is gekomen. Niet steeds vindt men overal de dierfabel streng onderscheiden van het dierverhaal. Men neemt thans wel algemeen aan dat het dierepos uit het dierverhaal is ontstaan, maar of het dierverhaal uit de dierfabel is voortgekomen, is nog niet zo zeker; deze quaestie wordt door heel wat schrijvers

¹⁾ De literatuur in dit hoofdstuk vermeld in de noten, is voor deze inleiding geraadpleegd. Voor algemene oriëntatie dienden: „Reallexikon der (deutschen) Literaturgeschichte” — P. Merker, W. Stammler — Berlin, de Gruyter 1926—’31, op het art. fabel. Handwörterbuch des Deutschen Märchens — Ludwig Mackensen — op het art. fabel. Prof. Jan de Vries: Het sprookje — Antwerpen — Standard z. d. (1930). Prof. Dr J. Vercoullie: Diersage en Reinaert de Vos — Brugge. Centr. Boekh. 1925. Dr J. Te Winkel: Inl. tot de uitgave van de Esopet — Groningen 1881. Max Staeger: Die Geschichte der Deutschen Fabeltheorie — Bern 1929.

²⁾ Herman Gunkel: Das Märchen im Alten Testament, Tübingen 1921.

eenvoudig vermeden: „Naast, of liever in hoofdzaak uit die mondeling overgeleverde dieren sprookjes — en ook niet altijd scherp daarvan te onderscheiden — hebben zich waarschijnlijk de schriftelijk overgeleverde dierenfabelen ontwikkeld”, zegt J. W. Muller zeer voorzichtig ¹⁾). Ook Grimm's onderscheiding was in dit opzicht zeker nog niet duidelijk. Voor hem bestaat het verschil tussen de fabel en de overige epiek hierin dat aan de fabel „die möglichkeit der wahrheit notwendig abgeht, durch den glauben der einbildungskraft aber dennoch bestätigung und sicherheit verliehen wird” ²⁾). De voornaamste bekoering van de fabel zou dan zijn de vermenging van het menselijke en het dierlijke. Dat het didactische geen oorspronkelijk bestanddeel van de fabel is, zoals Grimm beweert, slaat meer op de vorm, want de lering kan er wel steeds uitgehaald worden. Van Gennep ³⁾ meent dat men de eerste vormen van moraal vindt in de verhalen met wenken voor jacht en visvangst. De primitieve moraal houdt zich niet alleen met mensen, maar ook met bovenmenselijke machten bezig, elementen, planten, dieren, voorouders, helden en goden: in de loop der eeuwen heeft de moraal zich verwereldlijkt. In een overgangsstadium verkeren nog het dierverhaal en de fabel. Oskar Dähnhardt ⁴⁾ leidt de fabel uit de diermythe af. Na natuuraanbidding volgde natuurverklaring, dan ontstaat de sage en daarna pas de lerende moraalfabel ⁵⁾. Een apart hoofdstuk wordt aan de dierfabel gewijd door Wilhelm Wundt, in zijn „Völkerpsychologie” ⁶⁾. Verhalen waarin dieren voorkomen bij primitieve volkeren, zijn gedeeltelijk kosmogonische

1) Van den Vos Reinaerde, kritisch uitgegeven door Prof. Dr J. W. Muller. 2°. Leiden 1939, blz. 2.

2) Vgl. Staeger, blz. 61.

3) A. v. Gennep: La Formation des Légendes. Paris 1910.

4) Beiträge zur vergleichenden Sagenforschung — Zeitschr. des Ver. für Volkskunde 1907 Bd. 17. blz. 1. en, Natursagen, Eine Sammlung naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden, Leipzig 1907.

5) Vgl. Max Staeger, blz. 71.

6) Wilhelm Wundt: Völkerpsychologie III: Kunst, Drittes Kapitell: Die Musische Künste, II: Lied und Erzählung, 2: Die ursprüngliche Formen der Prosa-erzählung, e: Die Tierfabel.

sprookjes, waarin dieren als dragers der grote natuurverschijnselen optreden, gedeeltelijk genealogische stamsprookjes, die over de oorsprong van de dierlijke voorvaders berichten. Deze bevatten de resten van de meest oorspronkelijke fabeldichting. In het karakter en de eigenschappen van de dieren liggen psychologische voorwaarden, die nieuwe, aan het sprookje overigens vreemde motieven in de dierfabel invoerden. Deze motieven, die zeer vroeg zijn ontstaan, verdrongen de natuurmythologische uitgangspunten van de fabel en gaven haar andere, meer positieve eigenschappen, waardoor zij spoedig in zeker contrast kwam met de oorspronkelijke sprookjes. Men wordt tot nadenken geprikkeld en de compositie wordt dan ook eenvoudiger. De als mensen nadenkende dieren handelen zonder tussenkomst van wonder of toverij. De fabel is een scherp afgebakende dichtsoort geworden met een, in zekere zin stabiel karakter en op hun tocht door andere landen houden de fabels tamelijk goed hun inhoud. Wundt onderscheidt verder nog ¹⁾ het mythologische fabelsprookje, waarvan de inhoud natuurmythologisch is, het biologisch fabeldicht, dat een vrij-gefantaseerde ontstaansgeschiedenis van de eigenschappen van het dier is, en de schertsfabel, die ontstaat als het dier den mens vertrouwd is geworden. Grondmotief van deze laatste soort blijft de verschalking van den domme, onhandige, maar eerlijke, door den sluwe en huichelachtige, die de lachers op zijn hand heeft. Het tweede acht Wundt de oudste soort zuivere dierfabels.

Grimm ziet de oorzaak van alle „Tierdichtung” in de anthropomorphiserende neiging. In vroegere tijden was de band tussen mens en dier veel sterker; men denke aan de zielsverhuizing, aan oude sagen en mythen, waarin mensen in dieren veranderen en omgekeerd en aan het gebruiken van dieren bij wapens ²⁾. Ook voor Edgar Dacqué leven in de fabel de laatste herinneringen voort aan de oerverwantschap van mens en dier ³⁾. In die richting

1) f: Entwicklungsformen der Märchen- und Fabeldichtung.

2) Jacob Grimm: Reinhart Fuchs, 1834. Max Staeger, blz. 61.

3) „Leben als Symbol. Metaphysik einer Entwicklungslehre”, 1928. Max. Staeger, blz. 75.

gaan bij ons de opvattingen van Van Ginneken ¹⁾, die zich afvraagt waarom wij mensen zonder enige tegenzin van de redeloze dieren rede en wijsheid willen leren, en hierop geen ander antwoord weet dan dat wij ondanks onze beschaving toch nog halve totemisten zijn, die het doen en laten der dieren toch telkens weer interpreteren als volwaardige menselijke daden. Hij wijst in dit verband op de nieuwere jungle-verhalen van Rudyard Kipling, dierenromans van Jack London, William Long en Olivier Curwood. Hij moet echter bekennen dat er tussen de totemistische ontstaanslegenden en onze typische Westeuropese fabels nog een wereld van min of meer bemiddelende dierverhalen staat. Van Mierlo maakt wel een duidelijk onderscheid tussen de fabel en het diervertelsel (vgl. blz. 38). Voor het ontstaan van het laatste acht hij een zeker anthromorphisme noodzakelijk, terwijl het verder moet zijn voortgekomen uit een gevoel van gemeenschap met de dierenwereld ²⁾. Men ziet dat hier weer wordt vastgeknoopt aan de onderzoekingen van Grimm. Hermann Reich ³⁾ leidde al de dierfabel af uit de mimische diermaskerdans, die een religieuze betekenis had, en ook bij de Grieken bestond ⁴⁾. Schrijnen zeide later: „*Een trek dien de primitieve gemeenschap met de kinderwereld gemeen heeft, is o.a. deze, dat de mensch in nauwere gemeenschap leeft met de dierenwereld, dat de afstand tusschen mensch en dier aanmerkelijk inkrimpt. Het lijkt in zulk een geestestoestand dan ook niet meer dan natuurlijk dat de dieren spreken en handelen als menschen*” ⁵⁾.

Een geheel andere vraag is, wat het stamland van de fabel is. Over deze quaestie is lang gestreden, maar eindelijk kwam men tot het

1) Jac. v. Ginneken: De geschiedenis der middelned. letterk. in het licht der ethnologische litteratuurwetenschap. Nijmegen 1928. Diesrede. Zie nog zijn Handboek der Ned. Taal I, blz. 383.

2) Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden, onder redactie van Prof. Dr F. Bauer I, blz. 205.

3) Der Mimus, Berlin 1903.

4) Max Staeger: blz. 71.

5) Dr Jos. Schrijnen: Ned. Volkskunde, 2 dln. 2). Zutphen 1930—'33. II blz. 167.

inzicht dat hier geen uitsluitel te geven was, en de theorie van een polygenese verkondigd werd. Toen werd dus op wetenschappelijke gronden verdedigd dat het beter was niet zoveel waarde te hechten aan de prioriteit van zekere fabels. J. W. Muller kon dan ook nog onlangs beweren: „De opmerkelijke overeenkomst van ettelijke dezer fabelen met Oostersche verhalen, doet het vraagstuk rijzen der betrekkingen tusschen beiden en der prioriteit, misschien op te lossen door het aannemen van ontleening in beide richtingen”¹⁾. Grimm wilde de verwantschap van de Duitse met de Griekse fabels verklaren uit een oerverwantschap van de Indische met de Duitse stam. Hij veronderstelt een Indo-Germaanse diersage en gelooft niet aan een late litteraire ontleening. Aan de kant van Grimm staan Wackernagel²⁾ en Fauriel³⁾. Jan Frans Willems verkondigde Grimm's theorie hier op eigen chauvinistische manier: „het moet derhalve geen verwondering baren dat ook bij hen, (de Franken, die zoveel zorg voor vee en huisdieren hadden) het eerst van al eene soort van dierenfabel ontstaan is, waarvan men vergeefs een voorbeeld bij andere natiën zoeken zoude”⁴⁾. Ook Jonckbloet besprak besprak deze theorie⁵⁾ uitvoerig in zijn „Etude sur le Roman de Renart” (1863), waarin hij ook critiek geeft op de opvattingen van Potvin en Paulin Paris. De uitvinding van de strijd tussen Reinaert en Isengrim schrijft hij aan een Frans dichter toe. Verder is nog Edélestand du Ménil⁶⁾ geneigd Grimm's opvatting te huldigen, terwijl ook Potvin, die eerst de mening der Franse romanisten toegedaan was, later weer nader kwam tot de theorie van Grimm⁷⁾. Maar er waren reeds vroeg andere opvattingen verkondigd. Al in

1) Inleiding op de uitgave van de Reinaert (vgl. blz. 2), blz. 3.

2) Geschichte der deutschen Literatur.

3) Histoire littéraire de la France, tome XXII blz. 89, 2.

4) Reinaert de Vos: Episch Fabeldicht van de twaelfde en dertiende eeuw, met aenmerkingen en ophelderingen van J. F. Willems. Gent 1836. Inleiding blz. XIV.

5) Vgl. Muller: Inl. op de Reinaert, blz. 6, waar ook één en ander kort is samengevat over de strijd naar aanleiding van deze theorie.

6) L'histoire de la fable ésoopique — in de „Poésies inédites du Moyen Age” — Paris 1854.

7) Le roman du Renard mis en vers. Paris, Brux. 1861.

1847 heeft Zündel Egypte het vaderschap van de Esopische fabel willen toekennen ¹⁾. Esopus is volgens hem een Ethiopiër. O. Wagener ²⁾ meende dat de naam Esopus eenvoudig wil zeggen „Ethiopiër”, en dit kan volgens hem evengoed op de bewoners van het uiterste Oosten als op die van Midden-Egypte slaan. Dezelfde theorie heeft buiten Wagener om verkondigd M. J. Denis ³⁾. Wanneer men Αἴσωπος op zijn Dorisch uitspreekt, krijgt men vanzelf: αἴσωπος, αἴσωπος. G. Huet had deze etymologie al gepubliceerd in zijn „*Traité de l'origine des Romains*”. Julius Landsberger ⁴⁾ meende dat de Griekse fabel van Joodse oorsprong was en dat Esopus een Syriër moest zijn ⁵⁾. Een direkte bestrijding van Grimm's opvatting bracht de zeer bekende inleiding van Bensley bij zijn *Pantchatantra* ⁶⁾. Hij beweerde dat de volkeren van Europa al hun sagen, fabels en sprookjes aan het Boeddhisme danken. In Duitsland werd Grimm nog bestreden door Gervinus ⁷⁾. Hij vindt dat Grimm de betekenis van de antieke Esopische fabel onderschat heeft, maar acht ook het diersprookje, dat van de dierfabel geheel onafhankelijk is, typisch Duits ⁸⁾. Paulin Paris wil de bron van de diersage in de klassieke fabelliteratuur zien ⁹⁾. Bij hem sloten zich in 1870 Karl Müllenhoff ¹⁰⁾ en Ernst Voigt ¹¹⁾ aan, terwijl Wilhelm

1) Vgl. J. te Winkel: Inleiding, *Esopet*, blz. 16.

2) *Mémoires couronnés et mém. des savants étrangers* p.p. l'académie de Belgique t. XXV, 1851 en „*Essai sur les rapports qui existent entre les apologues de l'Inde et les apologues de la Grèce*” 1854.

3) *De la fable dans l'antiquité classique*. Caen 1883, blz. 13.

4) Vgl. J. te Winkel: Inleiding, *Esopet*, blz. 16.

5) „*Die Fabeln des Sophos, Syrisches Original der Griechischen Fabeln des Syntipas*” 1859.

6) *Pantchatantra, fünf Bücher indischer Fabeln, Erzählungen und Märchen*, 2 bdn. 1859.

7) *Geschichte der poëtischen National-literatur der Deutschen* I, 123.

8) Vgl. Max Staeger: blz. 68.

9) *Les aventures de Maître Renart et d'IJsengrin son compère suivies de nouvelles recherches sur le roman de Renart*, Paris 1861.

10) *Zeitschrift für Deutsches Altertum* Bd. 18, blz. 1.

11) *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker* 7.

Scherer zich in 1865 al aan deze zijde had geschaard. Otto Keller bouwt zijn theorie op het principe der naïveteit: als er meer versies van één fabel zijn, beschouwt hij die fabel als de bron der anderen, die de gewoonte der dieren het meest volgens de werkelijkheid geeft. Zo verwijst hij vaak naar Indië, fabels die Benfey van Griekse oorsprong achtte en omgekeerd¹⁾. Aldus staan tegenover Grimm's vrij romantische opvatting de school der Franse romanisten en ook vele landgenoten. Minder bekend is echter Steinthal's bestrijding van de theorie van Benfey, waarop ik dus hier nog even zal ingaan. Grimm had al beweerd, betoogt Steinthal²⁾, dat de sagen, sprookjes en fabels veranderde mythen waren. Als nu een volk een sprookje of een fabel aan een ander volk ontleent, dan is het sprookje ontstaan uit de mythe van het volk waar het sprookje oorspronkelijk vandaan kwam. Deze ontleening geschiedt meer dan Grimm meent. Voor Benfey bestaat de mythe in het geheel niet, en alle Duitse fabels en sprookjes acht hij van Indische origine. Benfey's verdienste ligt nu echter hierin, zegt Steinthal, erop gewezen te hebben dat het grootste deel van de ontspanningslectuur der hogere standen in de late M. E. in Europa, uit Indië stamt, meestal door bemiddeling der Arabische wereld. De klassieke M. E., die nog voor het midden van de 13e eeuw eindigen „*kent die buddhistische cholera noch nicht*”. Wel was er sedert de 9e eeuw verkeer tussen het Oosten en het Westen. Maar pas toen de M. E. krachteloos werden, waren ze vatbaar voor de „*Oosterse ziekte*”. De Pantchantatra is een Boeddhistische vorstenspiegel; het leert de regeerkunst en een moraal, die een soort geslepenheid is, in fabels en vertellingen. Miserabele maatschappij waarin deze moraal werd gehuldigd! De Esopische fabels, waarvan er enkele in de Alexandrijnse tijd naar Indië zijn doorgedrongen, zijn wel heel anders. Europa is echter zelf, ondanks veel import, niet steriel gebleven. Maar de Indische fabel is in wezen anders. De scherpe tegenstelling die er voor ons bestaat tussen mens en dier, bestaat voor den Boeddhist

1) Ueber die Geschichte der griechischen Fabel, 1861.

2) H. Steinthal: „Mythos, Sage, Märchen, Legende, Erzählung, Fabel”. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft XVII, 1887, blz.

niet. Als het dier een Vor-Buddha is, vroeger stadium van een heilige, dan is de diergeschiedenis een heiligen-geschiedenis, maar als het dier een gewoon mens is, is zij een fabel. De Indische fabel is nooit een allegorie.

In een later artikel werkt Steinthal zijn eigen opvatting nog uit ¹⁾. Met sage bedoelt hij daarin mythe; fabel en sprookje denkt hij zich daaruit ontstaan. Zo'n sage kan onbepaald lang in de volksziel sluimeren, plotseling hier of daar opkomen, en dan weer verdwijnen, om in een andere tijd, op een andere plaats ineens weer vorm aan te nemen. Vergeten betekent dan: niet genoemd of verteld worden. Toch wilde een jaar later dan het verschijnen van Steinthal's eerste artikel de Finse geleerde Karle Krohn ²⁾, die volgens prof. Jan de Vries al vooraf de onhoudbaarheid van Bédier's theorie zou hebben aangetoond, met enig voorbehoud naar de theorie van Benfey terugkeren.

Prof. de Vries zelf ³⁾ is ook geneigd om tot deze theorie terug te keren, maar wijst er op dat een verhaal uit een litteraire overlevering in het algemeen zeer moeilijk in de volkstraditie doordringt. Wanneer men echter in de plaats van de schriftelijke overlevering een mondelinge traditie stelt, kan men tot Benfey's opvatting teruggaan. Elk sprookje kan echter volgens hem slechts op één plaats zijn gevormd, en heeft zich van daaruit ontwikkeld. Slechts bij fabels zou men volgens hem aan een polygenese kunnen denken: „*deze eenvoudige verhaaltjes, geboren uit een nauwkeurige observatie van de dieren*”, kunnen op verschillende plaatsen zijn ontstaan. Niet altijd echter is dit het geval. Het materiaal dat Bolte en Polivka ⁴⁾ bijeenbrachten, wijst ook op Oosterse oorsprong, welke Johannes Hertel weer voorstaat in zijn inleiding van het boek over de Pantchantantra ⁵⁾.

1) H. Steinthal: Das Periodische Auftreten der Sage. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft XX, 1890, blz. 306.

2) Bär Wolf und Fuchs, eine Nordische Thiermärchenkette — Helsingfors 1888.

3) Het sprookje, blz. 31.

4) Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm.

5) Het sprookje, blz. 9.

Voor Prof. Vercoullie ¹⁾ staat het vast dat de diersage uit het Oosten komt, omdat daar de leer van de zielsverhuizing bestaat, zodat elk mens een dier en elk dier een mens kan zijn geweest. De fabel zegt iets van andere wezens, dan die waarvan men iets zeggen wil. Dit is een gevolg van de Oosterse alleenheerschappij. Hij geeft ook nog een philologische reden voor de Oosterse herkomst van de fabel: de hoofdrol speelt de leeuw en dit is een Aziatisch dier. Wel is een ander Aziatisch dier door een Europees vervangen, maar dit is door een naamverwarring gebeurd: de rol van de vos speelt in de Aziatische fabels de jakhals. Zijn Indische naam is **lopaça*. Het overeenstemmend iranische woord betekent ook jakhals, maar gewoonlijk vos. Het Griekse *άλωπεξ* betekent alleen vos, daar de jakhals in de Griekse dierwereld niet voorkomt ²⁾.

Prof. Van Mierlo acht de fabel wel gedeeltelijk van Oosterse oorsprong ³⁾. Toch, zegt hij, zijn er bij de Germanen van oudsher verhalen verspreid geweest met dieren, niet uit de fabel, maar uit het leven bekend. Hij wijst fabels aan bij Gregorius van Tours, Fredegarius, Paulus Diaconus, Marbodus v. Rennes, Alcuin en Sedulus Scotus. Deze zijn wel gedeeltelijk van Esopische afkomst, maar veronderstellen toch het bestaan van dierenverhalen bij het volk („rustica fabula”). De dieren uit het epos zijn meestal dieren uit het Germaanse volksleven, ook de namen zijn Germaans. Uit de diernovellen putte de kunst in de 12e eeuw ⁴⁾.

Men ziet dat over het land van herkomst de meningen verdeeld zijn en de hierboven genoemde auteurs willen hierover toch allen een min of meer stellige mening geven ⁵⁾. Slechts bij Prof. de Vries

¹⁾ Prof. Dr J. Vercoullie: *Diersage en Reinaert de Vos*. Brugge 1925.

²⁾ Vgl. ook Muller's *Inleiding op de Reinaert*, blz. 65, noot 5.

³⁾ *Katholieke Encyclopedie*, deel IX, 1935, blz. 47 vlgg.

⁴⁾ Zie ook nog wat van Mierlo hierover schrijft in de nieuwe literatuurgeschiedenis (blz. 205 vlgg.).

⁵⁾ Nog te noemen zijn A. Weber (*Ueber den Zusammenhang griechischer Fabeln mit indischen*. *Indischer Studien* III, 317—72), die in Oosterse fabels bedorven Indische copieën van Griekse ziet, en Rhys—Davids (*Buddhist birth-stories of Jataka-tales* edited by V. Fausbill and translated by F. W. Rhys—Davids, Londen 1880), die eveneens de prioriteit aan de Grieken toekent en de Griekse fabels zelfs ouder acht dan de Jataka's.

komt een zekere voorliefde tot uiting voor de theorie der polygenese. Velen echter vinden dat in dezen geen keuze mogelijk is. Aarne ¹⁾ beschouwde de sprookjes als opzettelijk ingewikkelde vertellingscomplexen met het doel den lezer op te vrolijken door grillige phantasie. Zij zijn volgens hem niet alleen in Indië ontstaan, maar evengoed in Noord- en Zuid-Europa. De varianten berusten op psychologische gronden. Zo kan een diergeschiedenis tot menselijk avontuur worden ²⁾. Wundt meende op grond van zijn bovengenoemde beschouwingen al te mogen concluderen dat de fabel niet in een bepaald land ontstaan kon zijn ³⁾. *Wel dragen de fabels soms een individueel karakter, maar dit kan een zoon der wildernis er aan gegeven hebben* ⁴⁾. In 1807 schreef Andrew Lang: „*Myth, Ritual and Religion*”, waarin hij de opvattingen van den anthropoloog Bastian, die zegt dat er elementaire gedachten zijn, die bij verschillende volkeren zonder wederzijdse beïnvloeding gelijktijdig optreden, toepast op het gebied der volksoverleveringen. Het belangrijkste was echter het boek van Leopold Sudre, die de theorie der mondelinge overlevering in Frankrijk verkondigde in 1893 ⁵⁾. Heeft het feit dat veel fabels anoniem verschenen, ons reeds niet gewaarschuwd, zegt hij ⁶⁾ „*qu'ils étaient la propriété de tous et des parcelles de ce trésor populaire dont chacun était le dépositaire et l'héritier*”. Gaston Paris sloot zich bij deze theorie aan ⁷⁾. Deze had trouwens al eerder over het ontstaan van de fabels gesproken in 1874 in de openingsles van het Collège de France (9 Dec. 1874). Ook in het beroemde boek van Bédier „*Les Fabliaux*” ⁸⁾, dat in 1894 verscheen en aan Gaston Paris is opgedragen, wordt de theorie

1) Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung, Hamina 1913.

2) Men noemt dit ook wel de Finse theorie.

3) Völkerpsychologie III, vgl. noot 6, blz. 2.

4) Vgl. Prof. J. de Vries: Het sprookje, blz. 17.

5) Leopold Sudre: Les sources du Roman de Renart. Paris 1893. Introduction I. Des contes et des fables.

6) Ibidem: blz. 17.

7) Journal des Savants, 1894—'95.

8) J. Bédier: Les fabliaux, études de littérature populaire et d'histoire littéraire du moyen age. Paris 1911.

van de polygenese verdedigd. De Esopische fabels, zegt hij, zijn volkstradities; waarom dan zoveel waarde te hechten aan de prioriteit van zekere fabels? In die richting gingen bij ons de opvattingen van J. W. Muller¹⁾, die erop wees dat in de Reinaert ingeweven zijn allerlei toespelingen op sagen en sprookjes buiten de kring van het dierepos om. Veel verhalen waren er in die tijd bekend, die wij niet hebben teruggevonden. Deze moeten deel uitgemaakt hebben van de toenmalige folklore, en geleefd hebben in de volksmond, door een overlevering waaruit de dichters hebben geput. Ook Kalff sloot zich geheel bij Bédier aan²⁾. Lucien Foulet steunt wel gedeeltelijk de opvattingen van Sudre, maar wil meer de nadruk leggen op de geschreven bronnen³⁾. In vele opzichten is hij het met de folkloristische methode niet eens. Hoe vaak kunnen oude middeleeuwse verhalen niet geput zijn uit de gelezen boeken, inplaats van uit de sprookjes. Zo ook de fabels. Het bestaan van een mondelinge overlevering naast een schriftelijke, wordt echter door hem ook niet ontkend⁴⁾.

Tegenwoordig komt men — ik merkte dat reeds op — ook weer terug van uitersten. Heel kort heeft ook over de prioriteitsvraag van Indische en Griekse fabels Heinrich Gombel gesproken⁵⁾. Volgens hem moet deze quaestie geval voor geval opgelost worden; iedere fabel moet apart worden gevolgd en bekeken, wat hij dan ook doet met de fabel van de maag en de ledematen. Misschien dat men, na genoeg gevallen afzonderlijk te hebben onderzocht, na een periode van degelijk specialiseren, nog eens weer tot een algemene conclusie zal kunnen komen, die dan niet zal zijn ge-

1) J. W. Muller: *Taal en Letteren* XIV, blz. 489, 1904.

2) J. Kalff: *Geschiedenis der Nederl. Letterk.* I, blz. 187.

3) Vgl. nog J. Prinsen J.Lzn.: *Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis*, blz. 73.

4) Vgl. J. W. Muller: *De „Roman de Renard” en de folklore*. *Nieuwe Taalgids* X, blz. 225.

Lucien Foulet: *Le roman de Renard*, Paris 1914.

5) Heinrich Gombel: *Die Fabel, Vom Magen und den Gliedern in der Weltliteratur* (mit besonderer Berücksichtigung der Romanischen Fabelliteratur). Niemeyer, Halle 1934.

baseerd op een al of niet romantische waarschijnlijkheid, maar op een goed gefundeerde zekerheid.

THEORIE OMTRENT DE FABEL 1).

Met de quaestie van het ontstaan van de fabel hangt nauw samen de vraag wat een fabel eigenlijk is. De fabel is ontstaan voordat men over deze dichtsoort theoretiseerde, zoals dat natuurlijk bij iedere litteraire dichtsoort gebeurt, maar al gauw heeft men het wezen ervan nader onderzocht. Dit werd dan gedaan óf door den fabelschrijver zelf, óf door den filosoof, die kon overzien hoe het kunstwerk tot stand was gekomen. Later is men in het wezen van de fabel steeds dieper doorgedrongen: men heeft deze soort steeds scherper bepaald ten opzichte van andere genres, zodat men nu niet meer kan spreken van een vlottend begrip, maar men steeds weet, waar men zich aan te houden heeft. Voor dengene die dit terrein wil overzien, gaat het er slechts om, volgens het nu gangbare begrip de stof te schiften, en aan te wijzen waar de dichter zich vrijheden veroorlooft. Op grond van het gebruik dat van deze soort gemaakt wordt, kan men dan zijn conclusies formuleren over vervlakking en achteruitgang die de fabel schijnen te doen ondergaan 2).

Iedere litteraire vorm heeft een noodzakelijke bestaansoorzaak in een bepaalde tijd en moet daarin worden nagegaan 3). Iedere tijd heeft behoefte aan bepaalde vormen, en heeft daar dus ook invloed op. Weet men iets van het wezen van het genre, dan zegt dat

1) Vooral is ook hier weer gebruikt: Max Staege: Die Geschichte der Deutschen Fabeltheorie. Bern 1929.

2) Vgl. wat Staege opmerkt in de „Einleitung“: „Es entrollt sich so vor unsern Augen das Schicksal einer Literaturgattung, die einst hoch gepriesen wurde, in der heutigen aesthetischen Diskussion dagegen kaum mehr eine Rolle spielt“ (blz. 1).

3) Vgl. Werner Mahrholz: Literargeschichte und Literaturwissenschaft. Leipzig z.j., blz. 153, waar ook genoemd wordt de „Geschichte der deutschen Ode“ door Karl Viëtor (1923), een der eerste pogingen om de geschiedkundige ontwikkeling van een genre te geven.

wat over de tijd; omgekeerd doet de tijd het genre soms veranderingen ondergaan. Deze wisselwerking zal kunnen worden aangetoond in Nederland. In de ruimste zin kan dat dus cultuur-historisch van belang zijn, terwijl het belang van een dergelijk onderzoek in litterair-historisch opzicht reeds enige tijd is ingezien.

Een fabel geeft een voorbeeld; of dit voorbeeld ooit werkelijk gebeurd is, doet er in het geheel niet toe; dit behoeft dan ook niet ter sprake te komen. Aristoteles ¹⁾, die de fabels in zijn driedelig werk over de techniek van de rethorica in het tweede deel behandelt, deelt ze nog wel in onder de παραδειγματα. Hij onderscheidt deze in twee soorten, waarvan het eerste werkelijk gebeurde dingen, het tweede verzonnen stof behandelt; het eerst noemt hij παραβολη en het tweede λογοι:οιον οι αισωπειοι και λιβυκοι. Veel belang voor een levensles in de toekomst hecht hij aan de fabel niet, want volgens hem heeft slechts wat werkelijk gebeurd is, veel overeenkomst met het toekomstige. Dat de fabel dus een voorbeeld was, zag men in, maar het begrip was nog niet op de juiste manier uitgewerkt. Ook Quintilianus ²⁾ deed dat nog niet; hij noemt eveneens de fabels onder „*De exemplis*”. Hij zegt er nog van dat ze plegen de gemoederen te leiden en kent ze geen belangrijke plaats toe „*praecipue rusticorum et imperitorum: qui et simplicius, quae ficta sunt, audiunt, et capti voluptate facile iis, quibus delectantur consentiunt*”.

Bij een sprookje valt de nadruk op het wonderlijke en het volkse: de lering is bijkomstig, terwijl de parabel gelijkenis of vergelijking is, waarbij de godsdienstige waarheid door vergelijking wordt gevonden, maar meestal niet uitgedrukt. Bij de allegorie is ieder der optredende personen, dieren of voorwerpen een abstractie en iedere handeling of gebeurtenis is niet anders dan een beschouwing met gepersonifieerde begrippen.

¹⁾ Operum Aristotelis. Aureliae Allobrogum 1605, Tomus II, blz. 440 en Lessing: Abhandlungen I.

²⁾ M. Fabri Quintiliani de institutione oratoria. Libri duodecim cum notis et animadversionibus virorum doctorum, summa cura recogniti et mendati per Petrum Burmannum, apud Joannem de Vivie, 1720. Liber V, Cap. XI, blz. 440.

In de M. E. probeert men tot een onderscheiding te komen ten opzichte van andere soorten. De scholiast bij Aristophanes (1251) gaat van het sprookje uit. Hij zegt dat de fabel hierin van het sprookje verschilt, dat zij voor grote mensen is gemaakt en niet alleen vermaak beoogt maar ook nut heeft, waarmee men echter niet verder komt, daar het sprookje ook voor grote mensen bestemd kan zijn en een didactisch karakter kan hebben. Nicolaus Pergaminus haalt fabels en parabelen door elkaar in de „Praefatio” bij zijn „*Dialogus creaturarum*”¹⁾. Hij zegt dat, ofschoon de in het boek voorkomende schepselen niet spreken, zij toch niet ophouden door hun eigenschappen ons te leren en onze zeden te verbeteren. De Heiland zelf gebruikte ook fabels, om de mensen te brengen op de weg der waarheid. De uiterlijke vorm moet overeenstemmen met de innerlijke devotie. De boog kan niet altijd gespannen zijn; daarom geeft de *dialogus* vrolijke geschiedenissen, zó, dat de ernstige moraal, die men eruit kan halen, door de autoriteit van geleerde heiligen wordt gestaafd. Deugden en fouten waarop moet worden gelet, worden zelfs in een alphabetische lijst opgegeven.

Johann Georg Sulzer verwacht blijkbaar fabel en allegorie, want hij verlegt het ontstaan van de fabel naar een tijd, toen de mensen nog niet in staat waren abstract te denken, maar zich slechts door allegorieën konden uitdrukken²⁾. In Bossu's definitie: „*la fable est un discours inventé pour former les moeurs par des instructions déguisées sous les allégories d'une action*”, is de fabel van de allegorie niet scherp genoeg gescheiden, al merkt hij wel reeds op dat het onverschillig is of men personen of dieren in de fabel laat optreden, als de idee, de lering voorop staat. Een dergelijke opvatting gaf trouwens ook La Motte³⁾ (1720), aan wien de Engelsman R. Dodsley voor zijn verhandeling over de fabel zeer veel verschuldigd is. Daarop zal later worden teruggekomen.

1) J. G. Th. Grässe: Die beiden ältesten lateinischen Fabelbücher des Mittelalters. Tübingen 1880.

2) Allgemeine Theorie der Schönen Künste, 1771—'74.

3) „Discours sur la fable”, dat aan zijn fabels voorafgaat. Vgl. ook wat Lessing al gezegd heeft naar aanleiding van de definities van Richer en Batteux in zijn „Abhandlungen über die Fabel”.

De fabel moet ook scherp worden onderscheiden van de vertelling, waar de handeling veel ingewikkelder kan zijn en minder waarschijnlijk, want Lessing merkte al op: „*Von der Wirklichkeit eines Falles den ich nicht selbst erfahren habe, kann ich nicht anders als aus Gründen der Wahrscheinlichkeit überzeugt werden*” ¹⁾. Zo onderscheidt Eustache le Noble wel „*contes et fables*”, maar noemt de laatste die apologen waarin dieren optreden; voor John Dryden is de fabel blijkbaar hetzelfde als de vertelling ²⁾. Chr. Nyrop wijst er op hoe vaak de fabel verward wordt met de fabliau ³⁾ en geeft daarvan ook voorbeelden o.a. uit Champfleury's „*Histoire de la caricature au moyen âge*”; onder „*fabliau*” verstaat hij „*un petit conte grivois*” en door Bédier zelf worden hier wel fabels onder gerekend.

Ook satire is de fabel in wezen vreemd. Theodor Etzel ⁴⁾, die, omdat de fabel veel als satire wordt gebruikt, op een herleving ervan hoopt, miskent het wezen ervan. De ontwikkeling van de fabel zal bewijzen dat zijn bewering onjuist is. Hertzberg ⁵⁾ zoekt het eveneens ten onrechte in deze richting, wanneer hij de fabel noemt: „*allgemeine Satire in erzählender Form worin die handelnden Personen durch entsprechende Tiercharactere vertreten sind*”. Onloochenbaar is het episch karakter van de fabel, en tevens dat veel dieren en voorwerpen en ook mensen er sprekend ingevoerd worden. Toch is het te simplistisch om de fabel te noemen: een vermenging van een episch en een dramatisch gedicht, teruggebracht tot de meest kleine dimensies, zoals A. C. M. Robert doet ⁶⁾.

Hiermee is wel bewezen hoe nuttig het is om, als men zich rekenschap geeft van het wezen van de fabel, die ten opzichte van de

¹⁾ Lessing: „*Abhandlungen*”.

²⁾ *Fables ancient and modern translated into Verse from Homer. Ovid. Bocace and Chaucer with original Poems.* London 1721.

³⁾ *Grammaire historique de la langue française.* Tome IV blz. 428 (1913).

⁴⁾ Theodor Etzel: *Fabeln und Parabeln der Weltliteratur.* Leipzig 1907.

⁵⁾ Wilhelm Hertzberg: *Babrius Fabeln.* Halle 1846.

⁶⁾ A. C. M. Robert: *Essai sur les auteurs dont les fables ont précédé celles de la Fontaine. (Fables inédites des XIIe, XIIIe et XIVe siècles et Fables de la Fontaine rapprochées de celles de tous les auteurs qui avoient, avant lui, traité les mêmes sujets, précédées d'une notice sur les fabulistes)* (1825).

andere genres te bepalen. Natuurlijk zijn er ook heel wat fabels geschreven, waarvan het wezen in strijd is met een bepaalde theorie; daarin kan men Florian wel gelijk geven ¹⁾, die naar aanleiding van de fabel zegt: „*ce genre d'ouvrage est peut-être le seul ou les poétiques sont a peu près inutiles, ou l'étude n'ajoute presque rien au talent*”. Dat hij dit echter als de oorzaak beschouwt van het feit dat iemand als Boileau niet over de fabel spreekt, is onjuist. Hoe belangrijk is immers in een tijd de „heersende” poëtische theorie en in de besprekingen der humanisten-poëtiëk overwoog het formeel-metrische element zozeer, dat men aan een bespreking der genres niet toekwam. Zo nam Burkhard Waldis het begrip fabel zeer ruim ²⁾. Dat tengevolge hiervan de belangstelling voor de fabel afneemt, blijkt wel uit het feit dat Opitz van de fabel niets weten wilde. Natuurlijk heeft ook dat een totale wederopleving van de fabel niet kunnen tegenhouden, maar in de theorie blijft dit Renaissance-verschijnsel bij Boileau doorwerken. Iets dergelijks zien we in de tijd van „*Sturm und Drang*”, toen lyriek en drama in het brandpunt der aesthetische discussie kwamen. J. A. Schlegel en Winckelmann noemen de fabel niet, maar Hamann ziet er wel de oervorm van geestelijke uiting in ³⁾. Ook met het wezen der Romantiek strookte een nuchtere en didaktische literatuursoort als deze niet. Goethe geeft slechts opmerkingen naar aanleiding van het werk van anderen: eerst in de „*Ephemeriden*” van 1770, een uittreksel van „*Aesopus oder Versuch über den Unterschied zwischen Fabel und Märchen*” door Ludwig Daniel Huch (1769) ⁴⁾ en later een recensie van H. Braun's „*Versuch in prosaischen Fabeln und Erzählungen*” (1772, Frankfurter Gelehrten Anzeiger) ⁵⁾. Hij meent dat de fabel een soort „*Induktion*” is. „*Wollte man nämlich anderen belehren oder überreden, so zeigte man ihnen den Ausgang ver-*

1) Essai sur la fable (± 1790).

2) Esopus von Burkhard Waldis. Herausgegeben... von Hei. Kurz. Leipzig 1862, 2 dln.

3) „Socratische Denkwürdigkeiten”, waarop door Goethe wordt gezinspeeld in een brief aan Herder 1771—'72 (Briefe II, 11—12).

4) Werke. Weim. Ausg. 37, blz. 84.

5) „ „ „ „ „ 219 vlgg.

schiedener Unternehmungen in Beispielen". In de tijd dat filosofie en dichtkunst hand in hand gingen, beleefde de fabel grote bloei; later werd zij tot epigram. Goethe schijnt hier te zinspelen op de vraag waarom de fabel in een tijd als de 18e eeuw zo populair was en in hoeverre wijsgeren als Bacon en Locke hierop invloed hebben gehad, hetgeen in dit verband buiten bespreking moet blijven ¹⁾).

Dat het er niet toe doet of een voorval in een fabel verteld, werkelijk gebeurd is of niet, brengt mee dat voor het wezen van de fabel ook de fantasie zeker geen belangrijk element is. Velen proberen het echter juist hierin te zoeken. Lichtwer meende al dat „*Erfindung*” bij fabeldichters hoofdzaak was ²⁾. Ook het wonderbaarlijke, dat al gelegen is in het optreden van dieren in fabels en dat de fabel in sommige gevallen met het sprookje gemeen heeft, is er niet typisch voor. Dat is al vroeg door enkele theoretici ingezien.

Een indeling van de fabel waaruit blijkt dat de schrijver wat meer idee heeft van het wezen van deze soort, geeft de Griekse sofist Aphantonius (2e helft, 4e eeuw), die de fabels indeelt in a. verstandige fabels (το λογικον), b. ethische fabels (ἠθικον) en c. een tussensoort tussen de beide eersten (μικτον) ³⁾. In de eerste soort doen mensen iets, in de tweede treden alleen redeloze dieren op. Dit is echter nog zeer eenzijdig gezien. Lessing merkt dan ook bij deze indeling op: „*Oeffnet sie uns nur auch die geringste freiere Einsicht in das Wesen der Fabel?*” Iets verder ging Harsdörffer ⁴⁾, die in het voorwoord van zijn „*Nathan und Jotham*” (1650), de fabel bespreekt onder de leerlichten, waarvan hij vijf soorten onderscheidt. In deze indeling weet hij althans enigszins de fabel ten opzichte

¹⁾ Vgl. W. J. Noordhoek: Gellert und Holland (diss. Amsterd. 1928) Einleitung.

²⁾ Vgl. Fabeldichter, Satiriker und Popularphilosophen des 18en Jahrhunderts. Herausgegeben von Dr J. Minor.

³⁾ Aphantonii Sophistae Progymnasmata. Editio Nova superioribus eman-dator. Amsterodami. Apud Lud. Elzevirium. A^o 1642. Ook door Lessing al vermeld.

⁴⁾ Vgl. Staage blz. 14.

van andere soorten te bepalen: 1e. wanneer men zulk een gebeurtenis beschrijft die zou kunnen gebeuren; 2e. verdichtingen die natuurlijkerwijs niet gebeuren kunnen; 3e. gedichten die de dieren laten spreken; 4e. leerdichten waarin alle levenloze voorwerpen zoals sterren, stenen en planten voorkomen. Als voorbeeld noemt hij de fabel van Jotham; 5e. leerdichten waarin men lettergrepen of gehele woorden als personen laat spreken. Max Staege merkte hierbij op dat Harsdörffer met de eerste soort de parabelen bedoelde. De tweede groep is volgens zijn omschrijving nauwelijks van volgende groepen te onderscheiden. De derde groep is dan de eigenlijke fabel, evenals de vierde en de laatste is de allegorie. Bij Breitinger krijgt de fabel juist een belangrijke plaats, ook om het wonderbaarlijke, en dit heeft volgens hem verschillende graden: 1e. de laagste graad, die waarin mensen voorkomen: het wonderbaarlijke ligt slechts in het onverwachte van de handeling; 2e. de geringste graad van waarschijnlijkheid; de hoogste graad van het wonderbaarlijke hebben die fabels waarin goden en dieren optreden; 3e. soms ziet men een vermenging der beide graden. Men kan het hierbij niet eens zijn met zijn grote voorliefde voor het wonderbaarlijke, als onmisbaar element in de fabel. In zijn niet onvernunftige definitie van de fabel gebruikt hij weer het misleidende woord „allegorie” ¹⁾. Bodmer daarentegen legt de nadruk meer op het natuurlijke. De fabels moeten volgens hem een nauwkeurige kennis van het dier verraden. Volgens Gellert echter, wiens theorie gedeeltelijk op La Motte en Breitinger teruggaat, moet de fabel, om aantrekkelijk te zijn, iets van het wonderbaarlijke bevatten.

Dat de moraal, uitgesproken of niet, niet alleen het meest kenmerkende element is van de fabel, maar ook de vorm en de inhoud beïnvloedt, en dat het zo mogelijk wordt het algemene door het bijzondere duidelijk te maken, zag de rationalistische filosoof Christian Wolff in ²⁾. Deze maakt onderscheid tussen de *cognitio mortua* en de *cognitio viva* (respectievelijk wel en niet van invloed

1) „Ein lehreiches Wunderbare, oder eine unter der wohlgeratenen Allegorie einer ähnlichen Handlung verkleidete Lehre und Unterweisung”, aangehaald bij Staege, blz. 28.

2) Vgl. Max Staege blz. 22.

op willen en niet willen). Om tot de *cognitio viva* te komen, is nodig de grootst mogelijke zekerheid van moraal-waarheden en daarvan kan de hoogste graad bereikt worden, wanneer de a priori door de kracht van het bewijs bewerkte overtuiging, nog door de a posteriori uit de direkte aanschouwing verkregen overtuiging aangevuld en bevestigd wordt, en er dan volkomen harmonie is tussen de zinnen en de verbeelding enerzijds, en het verstand anderzijds. Als middel hiertoe dienen de voorbeelden, vooral die van de eigen ervaring, en in het bijzonder de fabels, want hierdoor wordt de *cognitio symbolica* door woorden en tekens tot stand gebracht, tot de *cognitio intuitiva*, op de direkte beschouwing berustend, teruggebracht en zo verhelderd. Daarom moet de fabel slechts bekende, op persoonlijke beschouwing berustende elementen gebruiken. Hoezeer de gedachte van invloed is op de kunst bij de fabel, toont ook Nietzsche aan, die zegt: bij de fabel „*überwächst der philosophische Gedanke die Kunst und zwingt sie zu einem engen Sichanklammern, an den Stamm der Dialektik*” ¹⁾.

Lessing ²⁾, wien de fabel lief was omdat hij zich goed thuis voelde „*auf diesem gemeinschaftlichen Reine der Poesie und Moral*”, spreekt uitvoerig over het wezen van de fabel, in zijn beroemde „*Abhandlungen über die Fabel*”, onder a. Tegen verschillende andere theorieën voert hij hier zijn bezwaren aan: de fabel is geen handeling, maar het verhaal van een handeling (wel wat spitsvondig) en de allegorie is daarvan geen noodzakelijk bestanddeel. De fabel wil een handeling geven en op dit begrip gaat hij nu nader in. Ook iedere strijd van hartstochten is een handeling, want hieronder verstaat men, een opeenvolging van veranderingen, die samen één geheel vormen. Eenheid van het geheel berust op de overeenstemming van alle delen ten opzichte van het uiteindelijk doel van de fabel, en dit doel, waarvoor de fabel eigenlijk is uitgevonden, is de moraal. Voor den fabulist is het, in tegenstelling met den dramaturg of den schrijver van epiek, onverschillig of de verdichte handeling haar „*innere Endschaft*” gevonden heeft of niet; zodra het

¹⁾ Nietzsche: Werke, Bd. I blz. 97, vgl. Max Staeger, blz. 65.

²⁾ Lessing: „Abhandlungen über die Fabel” (1759). Vgl. ook Staeger, blz. 35 vlgg.

inzicht bereikt is, breekt hij zijn vertelling af. Hierbij richtte Lessing zich vooral tegen La Motte en Batteux; hij trekt daarbij een scherpe grens tussen het leerdicht en de gedichten die hun doel in zichzelf hebben. Eigenlijk zou hij nog het liefst de term *handeling* vermijden en het dan als volgt zeggen: „*der allgemeine Satz werde durch die Fabel auf einen einzelnen Fall zurückgeführt*” (het is wat Wolff al noemde het „*principium reductionis*”). De fabel moet liefst werkelijke gevallen behandelen „*weil man in einem wirklichen Falle mehr Bewegungsgründe und deutlicher unterscheiden kann als in einem möglichen*”. Zijn definitie wordt dan geheel rationalistisch, in de geest van Christ. Wolff ¹⁾). Dat men dieren in fabels gebruikt, zegt hij in *b.*, komt omdat de dieren in al hun eigenschappen het best aan de mensen bekend zijn en ook (de rationalist!), omdat inzicht in een bepaalde moraal slechts mogelijk is, als men de hartstochten uitschakelt, wat men doet door dieren te nemen; immers de dieren hebben geen individualiteit (Descartes). De aard van de dieren en de lagere schepselen kan men, vervolgt hij in *c.*, zo dicht als men maar wil bij de menselijke natuur brengen, als maar overal duidelijk genoeg uitkomt, het karakter terwille waarvan de fabeldichter die wezens voor zijn doel beter geschikt vond, dan alle andere individua. Ook zijn indeling van de fabels, die zeer gesubtiliseerd is, kan men hier nalezen. Zijn lust tot systematiseren is hierin duidelijk te zien, maar voor het wezen van de fabel is het niet meer verhelderend. Hoofddoel van de fabel is voor Lessing, zoals hij in *d.* nog uitwerkt, de geheel onopgesmukte moraal, zonder poëtische versieringen; het geheel moet dadelijk te overzien zijn. Hij veroordeelt hiermee natuurlijk La Fontaine ²⁾). Al tracht dus Lessing op rationalistische wijze een soort ideaal fabeltype vast te stellen, waaraan andere fabels worden getoetst, en al worden we daardoor wat te veel in één richting gedreven, het inzicht in het wezen van de fabel heeft hij zeer verdiept.

1) „Wenn wir einen allgemeinen moralischen Satz auf einen besondern Fall zurückführen, diesem besondern Falle die Wirklichkeit ertheilen und eine Geschichte daraus dichten, in welcher man den allgemeinen Satz anschauend erkennt, so heiszt die Erdichtung eine Fabel.

2) Vgl. Max Staeger, blz. 35.

Herder heeft wel begrepen in welk opzicht Lessing te ver ging. Hij meent dus ook dat de fabel dichter bij de dichtkunst staat dan bij de philosophie, want het wezen van de fabel is: „*Erdichtung einer Handlung in Poetischen Verstande*” en het doel, op aanschouwelijke manier inzicht te geven. Herder heeft zowel begrip voor de fabels van Lessing, als voor die van La Fontaine. Hij geeft een gedetailleerde critiek op Lessing's verhandeling, waarin hij ieder punt nader onderzoekt ¹⁾. Bij het dichten brengt de mens, die de dingen slechts als mens kan zien, eigen gevoelens en hartstochten en ook doelstellingen en handelingen op andere schepsels over, geheel volgens zijn eigen inzichten. Het individuele projecteert hij op de wereld om hem heen „*und deren schöpferische Bemeisterung in Form und Bildern ist für Herder Dichtung*” ²⁾. En als hij deze aldus voorgestelde dingen zo ordent, dat hij er een praktische lering voor zich in erkent en er uit afzondert, is de Esopische fabel ontstaan. De dieren in de fabel moeten natuurgetrouw weergegeven worden, zo gebeurde het ook in de zeer oude fabels: een volk dat onder bomen leeft, zal bomen laten spreken, andere volkeren bergen, rivieren, zon en maan, sterren, wind en wolken. De dichter moet ze slechts „*Anschaung und gleichsam handelnde Substantialität*” geven. Terecht acht Herder dit ook voor het wezen van belang. En wat het begrip handeling betreft, daarover merkt Herder op, dat de fabel een handeling geeft in een geval analoog aan een ander, waarin gehandeld moest worden. Door het karakter van de wezens die de fabel laat optreden, die ons steeds de „*moralische Gesetze der Schöpfung selbst in ihrer innern Nothwendigkeit*” tonen, staat de fabel boven het voorbeeld of de parabel. Later zegt hij zelfs dat de fabels voor ons aanschouwelijk maken de „*Gesetze des ewigen Systems der Dinge*”. In zijn definitie blijft hij deze opvatting echter niet trouw en legt hij de nadruk op de moraal der ervaring ³⁾.

1) Ueber Bild, Dichtung und Fabel, 1787. Zertreute Blätter, dritte Sammlung, vgl. Staege, blz. 51.

2) Staege, blz. 52.

3) De Esopische fabel is een gedicht: „die für einen gegebenen Fall des menschlichen Lebens in einem andern congruenten Falle einen allgemeinen Erfahrungssatz oder eine praktische Lehre nach innerer Nothwendigkeit der-

Voldoende is gebleken uit wat Lessing en Herder over de fabel hebben gezegd, dat de dierenwereld voor de fabel niet typisch is. Toch gaat Emil Winkler, die in 1922 een moderne aesthetiek van de fabel schreef, hier nog van uit. Hij bouwt vooral verder op de theorie van de „*Aesthetische Einfühlung*” van Th. Lipps¹⁾. De dierenwereld, zegt hij, is een soort verheven werkelijkheid die irrationele trekken vertoont. Wat het kunstwerk voorstelt heeft voor den aesthetischen genietter een soort „*ästhetische Realität*”, omdat de storende indruk van de gewone werkelijkheid wegvalt: dat maakt de „*Einfühlung*” gemakkelijker. De wereld van het vermenselijkte dier is een spiegelbeeld van de mensenwereld, en omdat de gewone werkelijkheid wegvalt, kan Winkler in het beeld van het vermenselijkte dier vrijer en rijker innerlijk beleven, wat hem zelf eigen is. Dit wegvallen van de gewone werkelijkheid is nu, zoals Staeger opmerkt, niets anders dan het wonderbaarlijke, dat volgens denzelfde in de moderne aesthetiek gerehabiliteerd wordt, althans op een iets andere grondslag. Dat is dus een reactie op het rationalistische in de vorige opvattingen over de fabel.

Maar ook deze nieuwe denkbeelden zijn niet blijvend. De lijn Lessing-Herder wordt immers, zij 't minder eenzijdig rationalistisch, voortgezet. Zo kon Wienert²⁾ komen tot een ruimer begrip, dat echter ook weer scherper omljnd is. Iedere verhandeling over de fabel, zegt deze auteur zelfs, moet teruggaan op Lessing; moraal is het hoofddoel, de handeling is verdicht, maar moet werkelijk zijn. De levendigheid wordt bevorderd door de nadruk die men legt op details, maar uit de moraal moet men alles weglaten wat niet onmiddellijk belangrijk is voor dit einddoel. De parabel stelt de handeling slechts als mogelijk, de fabel stelt die als wezenlijk voor. De fabel

selben so anschaulich macht, dass die Seele nicht etwa nur überredet; sondern Kraft der vorgestellten Wahrheit selbst sinnlich überzeugt werde”, aangehaald door Staeger, blz. 55.

1) Emil Winkler: Das Kunstproblem der Tierdichtung besonders der Tierfabel. Hauptfragen der Romanistik, Festschrift für Ph. A. Becker, 1922. Vgl. Staeger, blz. 66.

2) Walter Wienert: Die Typen der Griechisch-Römischen Fabeln. Mit einer Einleitung über das Wesen der Fabel. Helsinki 1925.

is de illustratie van de handeling. De personen behoeven niet allegorisch uitgelegd te worden en een opwekking van hartstochten, b.v. medelijden, moet vermeden worden. Daar de werkelijkheid zeer gecompliceerd is, kan een verzonnen geval meer uitrichten dan voorbeelden uit de werkelijkheid. Dit heeft bovendien het voordeel van aanschouwelijkheid. De metafoor is op het gebied van de dichtkunst even belangrijk, als op dat van de taal. De stof van de fabel behoeft volgens hem niet noodwendig verdicht te zijn. Iets te ruim ziet hij misschien de fabel, als hij beweert dat ook een historische gebeurtenis tot fabel kan worden, als die slechts in zulk een vorm wordt verteld dat de hoorders uit zichzelf al begrijpen, dat een algemene waarheid daardoor wordt geïllustreerd, hetgeen slechts in zeer bepaalde gevallen kan gebeuren, vooral als op het historische van zo'n vertelde gebeurtenis niet meer de nadruk valt. Dan heeft deze mogelijkheid weinig meer van een bijzonder geval. Op die manier, immers, kunnen vele andere dichtsoorten tot fabels worden als zij tenminste een volkomen verandering van vorm en ook gedeeltelijk van inhoud hebben ondergaan. Van belang in dit verband is zijn onderscheiding tussen wat hij noemt „*Gleichnis- und Beispiel-erzählung*”. Bij de eerste soort moet de handeling steeds metaforisch worden overgebracht (dier- en plantenfabel); bij de laatste is de werkzaamheid van de geest slechts veralgemenend. Het sprookje kan slechts fabel worden, zegt hij verder, als de voorstelling van de handeling door het doel van de lering wordt beïnvloed. Waar de vertelling van de mythe als beeld van een praktische waarheid is voorgesteld, ontstaat de mythologische fabel. Zo kunnen sagen, legenden en novellen tot fabels worden, zodra, langs de weg der veralgemening, een waarheid van moraal of levenswijsheid gekregen moet worden. De verdelingen die Wienert maakt berusten op de litteraire vorm van het vertellende gedeelte van de fabel, of op de daarin optredende wezens. Voor het wezen van de fabel is dat dus niet van belang, maar wel zijn opmerking dat het vertellende gedeelte van de fabel van het lerende deel haast niet te scheiden is. Waar tot verklaring van de fabel nog een voor- of nawoord nodig is, schiet de fabeldichter te kort. Met behulp van zijn indeling in „*Sinntypen*” (naar de moraal) en vertellingstypen schift hij de stof, en geeft een aantal fabels op, die hij

niet meer als zodanig beschouwd wil zien. Welke levenswijsheden al zo door fabels kunnen worden gegeven, daarvan vindt men hier een overzicht bij de indeling naar „*Sinntypen*”. Dit kan ons slechts nog eens verduidelijken hoe belangrijk de moraal voor de fabel is. Natuurlijk is in dit overzicht allerm minst aanspraak gemaakt op volledigheid. Iets uitvoeriger, en zo mogelijk volledig, zal in een volgend hoofdstuk behandeld worden op welke wijze in Nederland de theorie de aandacht getrokken heeft.

DE THEORIE IN NEDERLAND

Zelfs wanneer een fabeldichter fabels in de eigenlijke zin van het woord schrijft, kan hij, in zijn theorie, vaag en onnauwkeurig in zijn omschrijving van het begrip zijn. Heel wat theoretici hebben dan ook een zeer ruime opvatting van de fabel, zodat een verwarring met andere genres veel voorkomt. Aanhalingen uit de klassieke schrijvers, die men vindt in de voorrede van vele fabelbundels, zijn zelden verhelderend. De uitgebreide beredeneerde woordenboeken, van haast encyclopedische aard, uit de 17e en 18e eeuw, analyseren nauwkeurig het begrip fabel in de verschillende betekenissen. Aan de hand van de auteurs van de oudheid doet dat Basilius Faber ¹⁾. Zo spreekt ook de schrijver van het vertoog „*Wat zijn fabelen?*” ²⁾ eerst over „*fabelen of verdichte verhalen, in welken een of ander dier sprekende of handelende voorkomt, en welke tevens een zedele, of staatkundige waarheid in zich bevatten*”, maar later neemt hij ook de betekenis van het woord fabel weer veel ruimer. Boendale blijkt de fabels onder de exempelen te rekenen, want bij wat hij over Esopus en Avianus heeft te zeggen, merkt hij op:

„*Want een sin, die is zwaer,
Die maken exemple claer;*” ³⁾

¹⁾ Basilius Fabri Soranni Thesaurus Linguae Latinae denuo recognitus et auctus apud Friedricum Gleditsch. Lipsiae 1692.

²⁾ De „Vraagal”, deel II, 1791. No. 56. Leiden, L. Herdingh.

³⁾ Boendale: Der Leken Spieghel. B. III, C. 15, vers 195—196.

en hij haalt er ook de parabel bij:

„Want in parabolen God selve sprac
sine sermoene die hi vertrac”¹⁾.

Ook Willem van Hildegaersbergh rekent de fabels onder de exempelen:

„Beesten mochen by naturen
luttel sprake nemen ane,
om te maken goet verstande
soe worter in gelijk gescreven
figuren die exempel gheven”.

en dan volgt later:

„meesters die wel dichten condē
ende welnyr goede exempelen vonden
die worden allesins gheheert”²⁾.

Cyrillus maakt in het geheel geen onderscheid tussen parabel, exempel en fabel³⁾. Hij beroept zich op Aristoteles, als hij wil aantonen hoe zeer een mens behagen schept in exempelen. In de rederijkers-tijd wordt over de genres veel gesproken. Toch wordt er meer gezegd over de uiterlijke vorm dan over de soort als zodanig. Matthijs de Casteleyn schijnt de fabels onder de „parabolen ende moralen” samen te vatten. De rederijkers van Wynocxberghe lasten op het landjuweel van 1509 de fabel in, in de slotstrophe van hun „Refereinen int Zotte”⁴⁾.

In een vertoog over „De Hoedanigheid en het Nut der Fabelen” uit „De Mensch”⁵⁾ wordt de fabel als vertelling beschouwd: „Ik spreek

1) Ibidem regel 197—198.

2) Gedichten van Willem van Hildegaersbergh, uitg. W. Bisschop en E. Verwijs XXIV, 45 en LXIV.

3) C. M. Lely: De parabolen van Cyrillus, blz. 1 en 2.

4) Vgl. L. Scharpé: Van de Dene tot Vondel. Leuvense Bijdragen IV, 1.

5) De Mensch in aangenaame Spectatoriale Vertoogen beschouwd door een Genootschap van geleerde mannen te Halle uit het hoogduitsch vertaald door Georg. M. Nebe. Tweede deel, 1e stuk, 63e vertoog. T'Amsterdam bij de Wed. P. J. Entrop, z.j.

nu van de Fabel in den eigenlijksten zin, en versta daardoor ene korte, welgeschikte en leerrijke Vertelling van een verdichte of versierde zaak". Jan Lodewijk Krafft blijkt het woord fabel vooral als zinnebeeld op te vatten in zijn „Redevoeringe rakende den oorsprong ende het gebruyk der Fabelen, gezonden aan ene Vrouwe van Staet, dewelke zulkx verzogt hadde" ¹⁾. Hij gaat terug tot de uitvinding der letters, die zouden komen van lettekens en later werden uitgebreid met een soort beeldspraken. Een zekere Mercurius, kleinzoon van „Mercurius, bijgenoemt Trismegistus", volgde bij de „wetten en beld-spraken van zijnen Vader en Grootvader, nog andere, dewelke hij klaerder ende duydelijker vertoonde door onredelijke Dieren, aangezien de eerste niet anders en bestonden als in door-eengevlogte trekken ende Letteekens; maer deze wierden verbeld door Leeuwen, Tijgers en andere onredelijke Schepzelen, die door hunnen eygen aerd quaet en vreet zijnde, in vergelijkinge der quade en vrede menschen gestelt wierden". Volgens Clemens van Alexandriën zouden er in Egypte, zegt Krafft, vier soorten van geschriften zijn, waarvan hij de laatste soort de „Symbolica, uytgevoert wordende door teekens die iets verbloemder wijze te verstaen geven, eigenlijk door de naervolginge, oft oneijgentlijk ende bedektelijk door de zinsprake", weer in vier soorten verdeelt, waarvan de vierde is „als sy verbloemder wijze hunne Vorsten in vergelijkinge stelden van eenige wilde of zoetaerdige Dieren, volgens dat sy wel ofte qualijk met de gemeente oft nabueren handelden". Bij name noemt hij ook verderop in deze verhandeling, die met tal van aanhalingen doorspekt is, de fabels „zinne-belden", die dan ook al bij Homerus en Ovidius in zijn „Veranderingen" voorkwamen. Ook over latere Westeuropese fabels zegt hij nog één en ander, en blijkt dan toch weer het begrip in engere zin op te vatten. Ook „De Hollandsche Aesopus" van 1744 noemt de fabel een zinnebeeld met een morele strekking: „Voor mij ik verstaet daardoor, een zinnebeeld, dat mij, schoon onder Dierlijke t'samen-spreekingen achter mijne en mijner

1) De Schat der Fabelen, enz. Eerst in de Fransche tale opgesteld door Joannes Laurentius Krafft ende nu door hem zelfs in onse Nederduytsche tale overgezet ende merkelyk verbeterd. Tweede Deel. Tot Brussel, 1740. (Univ. Bibl. Gent).

Landgenooten gebreeken doet zien, *Dat mij als tot eenen Richter maakt over zulke Zaaken, waar van Ik 't zinnebeeldige op onze zeeden toepassend, licht kan begrijpen waar 't op doelt en 't welk mij aldus tot een onderzoek van mij zelve brengt, waar van de vrugten niet als goed kunnen zijn*". Nadat Martinus Koopman ¹⁾ in zijn lexicon er op gewezen heeft, dat het woord fabel allerlei betekenissen heeft, zegt hij dat ook de Hebreëen graag fabels gebruikten en dat de heidenen gewoon waren „*hun verborgentheden, Godtgeleertheit, heiligdommen, welke zij voor 't gemeene volk bedekt en gesloten hielden, door zinnebeelden en gelijkenissen voor te dragen, quanzuis om het Godtlijke niet veragtelijk en te gemeen te doen worden: dog als men 't regt inzag om wat groots te schijnen, om te heerschen over de gemoederen der menschen en 't gemeene volk zagtkens bij de neus te leiden*". Te Winkel, die de fabel en de parabel „*epische voorbeelden der bastaardkunst*" noemt, en in zijn definitie tamelijk voorzichtig is, schijnt toch de fabel min of meer als allegorie te voelen; als: „*een kort verhaal van als menschen handelende dieren om, min of meer allegorisch, een praktische of zedelijke waarheid te verkondigen*" ²⁾. Quirin de Flines op wiens verhandeling ³⁾ over John Gay ik later nog terugkom, vindt de fabel in vele opzichten een heldendicht in 't klein. Het gaat hier wel niet om een verwarring van genres, maar om een vergelijking. In dit verband lijkt mij toch die uitlating typerend, evenals die van Barbaz en Witsen Geysbeek in het „Voorbericht" van hun vertaling van de fabels van Florian (1794): „*De fabel nu, is een uitgebreid tooneelspel, van honderd verschillende bedrijven en waarvan het tooneel het heelal is*". Hiermede is dus bewezen dat ook bij ons een verwarring van de fabel met andere genres veel voorkomt.

1) Lexicon Hieroglyphicum sacro-profanum of Woordboek van Gewyde en ongewijde Voor- en zinnebeelden enz., door Martinus Koopman, Predikant te Nieuwpoort in Holland, te Dordrecht, te Amsterdam resp. bij Jan v. Braam en Gerard onder de Linde 1722.

2) J. te Winkel: Ontwikkelingsgang der Ned. Letterkunde I, 71.

3) Mr Quirin de Flines: Voorlezing over den Britschen Fabeldichter John Gay. Vaderlandsch Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak. Tweede deel, 1e stuk. Amsterd. 1803, blz. 293.

In verschillende tijden is echter ook bij ons de belangstelling voor de fabel gering. Evenals de moralisten in het algemeen, hebben ook de Dietse moralisten weinig over de fabel te zeggen. Maerlant spreekt nauwelijks over de fabel. Van Wijn acht het niet zeker dat hij in zijn „*Spieghel Historiae*” onze Esopet bedoeld heeft ¹⁾. In de rederijkerstijd was het al niet beter. In de 19e eeuw schreef A. Ten Broecke Hoekstra ²⁾ een niet onaardige verhandeling over de fabel. Wie echter verwacht hierin iets over het wezen van de fabel te vinden, komt bedrogen uit. Hij geeft een historisch overzicht en weidt vooral uit over Marie de France. Hij spreekt over de Esopet, wijst er op dat Esopus behalve een overeenkomst in naam ook verder veel trekken heeft, verwant aan Jozef, en bespreekt tenslotte de verschillende branches van de „*Roman de Renart*”.

In de kinderboeken uit de 19e eeuw vindt men zelden meer iets over de theorie van de fabel. Zelfs in het Voorbericht van „*De Nieuwe Aesopus, Groot fabelboek voor jong en oud*” (1880), staat niets dat het wezen van de fabel nader bepaalt. Leopold, de samensteller, zegt hier dat de fabels voor de jeugd vooral de boeiende, lichte vorm en het epische element geven; de didaktische kern, de eigenlijke inhoud, is voor den bejaarde, de onuitputtelijke schat van waarheden is voor beiden gegeven. Kalff laat zich, behalve dat hij spreekt over het ontstaan van de fabel, in een tijd toen de mens zijn meerderheid boven het dier nog niet zo voelde ³⁾, slechts terloops over de fabel uit, als hij spreekt over de Esopet. Naar aanleiding van het verhaal over de matrone van Ephese, zegt hij, dat het middel-eeuwse woord fabel, evenals het oud-Franse „*fabliau*” ruim genoeg was om verhalen van dien aard toe te laten.

1) In Cyrus tiden was Esopet
die favelaere wi lesent dus
die de favele conde maken
hoe beesten ende vogels spraken.

{ Spieghel Hist. I, vers 1—5, vgl. Esopet uitg. J. Te Winkel, Inl. blz. 3.

2) Voorrede van den oorsprong der fabelen in het algemeen en van dien van Reinaerd de Vos in het bijzonder. Gesteld nadat de schrijver van den Koning autorisatie had gekregen tot de uitgave van Nederl. Codices (dus ± 1827). Hschr. eigend. Mij. van Nederl. Letterk. te Leiden, zie Cat. Mss. Letterk. No. 142.

3) J. Kalff: *Geschiedenis der Ned. Letterk.* I, blz. 186.

Telkens blijkt men in de waan te verkeren dat in fabels alleen dieren optreden. Ook het citaat uit de Sinte Lutgart:

*„Daer doen si stomme beesten spreken
Daer doen si simmen speren breken”*

is in dit verband van belang ¹⁾. Schrijnen karakteriseert de fabel als volgt: de fabel dient om „het menselijke door het dierlijke uit te drukken en bevat strekking, moraal en satyre” ²⁾. Prof. van Mierlo definieerde: „Verhalen met dieren als handelende personen zijn fabels, waarbij het verhaal hoofdzakelijk dient om een verborgen leer, een stuk levenswijsheid, in te kleeden en die ingericht zijn om die les te doen uitkomen”. Al kan men het tweede gedeelte van deze definitie zeer waarderen, het begin is toch veel te eenzijdig ³⁾.

In het feit dat dieren spreken vindt men aanleiding tot een verontschuldigende verklaring. De Prologus van de Esopet wijst er op dat de eigenschappen van de dieren op den mens toe te passen zijn, maar acht het wel

*„scande te segghene
man jeghen beesten te legghene”.*

Het voornaamste is dan ook, op de zin van de woorden te letten. De verstandige kan uit de woorden die de dichter de dieren laat zeggen wat leren, de dwazen drijven er de spot maar mee. Willem van Hildegaersbergh ⁴⁾ zegt immers:

*„Beesten mochen bij naturen
luttel sprake nemen ane”*

en Heinrick Eckert van Homberch zegt: „Ende opdat hi (Aesopus) leeren soude ende bewijsen dat leven ende die costumen van den

¹⁾ II, 95—96.

²⁾ Dr Jos. Schrijnen: Ned. Volkskunde II, blz. 174.

³⁾ Katholieke Encyclopedie IX, blz. 47 (1935), vgl. ook blz. 38.

⁴⁾ Vgl. blz. 25.

menschen, so visiert hi ende bringt daer inne die voghelen ende die beesten sprekende opdat die menschen bekennen mochten, waeromme dat dese fabulen ghevonden sijn gheweest" 1).

De „*Waerachtige Fabulen der Dieren*” van Eduard de Dene bevat een voorwoord in alexandrijnen van Lucas de Heere, waarin hij zegt dat het „*menschelijck Dier*”, naar Gods beeld geschapen, van de beesten moet leren hoe het met de dingen in deze wereld staat. Anthoni Smijters, wiens fabelbundel van 1612 dateert, zegt in de voorreden: „*Tot den goedwillighen Leser*” dat de fabels de waarheid zeggen. Hij schaamt zich er niet voor dat het dier vaak den mens tot voorbeeld strekt. De mens in al zijn onbesuisdheid kan van de voorzichtigheid van de dieren heel wat leren. Adriaen van der Venne, die in 1633 de bundel van Steven Perret opnieuw bewerkte, vindt dat wij verstandige mensen worden, als we naar de beesten luisteren; de mens die, hoewel door God met rede begaafd, toch de vleselijke lusten najaagt, is erger dan een beest 2). Wel zegt Pr. Oliverius à Anastasio, die in 1666 de bundel van Cyrillus nog eens heeft vertaald en bewerkt, zowel in proza als in versvorm, dat de mens niet alleen van de dieren, maar ook van de dingen moeten leren:

*„men kan verstant en wijsheyt trecken
van goede, van quaede, van wijse, van gecken
van cruyden, van bloemen, van boomen en beesten
van kleyne, van groote, van minste, van meesten”.*

Telkens vindt men in de theorie van de fabel terug de in dit verband zeer begrijpelijke bewering, dat de fabels tot lering dienen enerzijds en tot vermaak anderzijds. Zo zegt de reeds genoemde Van der Venne al, dat het verstand verlangt: „*na yets dat mallicheyd met Bevallicheyd heeft. Hier is dan Reden mal toebereydt met de Sausse*

1) Die hystorien ende fabulen van Esopus die leerlic wonderlick ende seer ghenoechlick sijn. Bij mi Henrick eckert van homberch, 1498. Proloog tot het 1e boek.

2) Vgl. Psalm VIII, vers 7—9, die van der Venne ook aanhaalt, zoals Eduard de Dene doet op het titelblad van zijn bundel.

van wysheyt". Zacharius Heyns, die het „*directorium Humanæ Vitæ*”, dat teruggaat op de sanskrit-fabels, vertaalde, geeft een uitvoerige voorrede in proza, waarin hij zich afvraagt waarom de oude schrijvers met gelijkenissen werkten: „1e. opdat sij oorsaec hadden haer uitsprake te beginnen, 2e. om den Leser te vermaken, 3e. mits dat de leeringen geneijgt zijn tot sulcke moralen of uijtbeeldsels, die door de aanwijsinghe der Figueren beter te onthouden sijn. In die geest zegt het ook Robertus Stephanus in zijn lexicographisch werk” 1). „*Fabula est in qua nec verae nec verisimilis res continetur*” en verderop: „*res ad utilitatem sive delectationem hominum conficta*”. Genoemde bewering, in combinatie met de ook reeds genoemde verontschuldiging over het spreken der dieren, vindt men nog in de „Voorrede” tot de „Vertaalingen uit Fedrus Esopische Fabelen” (1674) en in „Den oversetter tot den Lezer” van „Het wonderlijk Leven Van Den Spits Sinnigen en Oubolligen Esopus”. Er wordt hier ook weer de nadruk op gelegd dat de fabels een bedekte waarheid geven, die zonder die dekmantel te scherp zou zijn. Domme en onbeschaafde mensen moet men met korte, bondige verhalen overtuigen, zegt Johannes Hilarides in zijn voorrede van de „Phaedrus’ Esopische Vertellingen” van 1695. Niet alleen het volk, maar ook de leiders van het volk, kunnen er van profiteren. Deze gewone beweringen, die slechts zeer ten dele iets zeggen over het wezen van de fabel, vindt men met een haast eentonige regelmaat terug in de vele voorredens van de fabelbundels in de 18e eeuw, in „Aesopus in Europa” (1e druk 1701—1702), in de opdracht van de Latijnse Phaedrus-uitgave aan Joh. W. Friso door David van Hoogstraten (1701), in Latijnse verzen, bij den vertaler (W. H. S.) van de fabels van I. Baudoin (begin 18e eeuw) en dien van de fabels van Audin: *Heldhaftige ofte Vorstelijke Fabelen*, 1722, in de opdracht van de Faërnus-vertaling aan Mr. Jan van de Poll door David van Hoogstraten in 1729 en in die aan „Den Hoogedelen Geboren Heere, den Heer Willem, Baron van Liere, Heere van Beide Katwijken en 't Zand Karnis” van de „Staat- en Zedekundige Zinneprenten of Leerzame Fabelen” van De la Court, bewerkt door Jan v. Hoog-

1) Roberti Stephani lexicographorum principis Thesaurus Linguae latinae in IV Tomos divisus. Basilea 1740.

straten (1731). In die trant is ook geschreven de „Voorreden” van „*Den Sedelijken Fabelaer*” van 1744, waarin nog al wat oudere getuigenissen worden aangehaald, en in het begin van het XXIXe vertoog van het IIIe deel van de „*Misanthrope*”, uit het Frans vertaald door J. van Effen (1758), blz. 186. Iets dergelijks vindt men in de „*Introductio*” van Jo. Lud. Praschius bij de Phaedrus-uitgave van Burmannus, bij J. B. Schonck in zijn driedelige fabelbundel en Hendrik Riemsnijder in het „*Voorbericht*” van zijn „*Fabelen en Vertelsels*” van 1779. Langs een omweg zeggen ook de dames Wolff en Deken in de „*Toeeigening*” van hun fabels (1784) hetzelfde: de fabels niet aan de waarheid op te dragen, want hiervoor sluit ieder de oren; men hoort de feilen liever bedektelijk. Dit zegt ook Phoebus Hitzerus Themmen in het „*Voorbericht*” van het 2e deel van zijn „*Fabelen en Vertelsels*” 1794. Zo ziet men dat er wel haast sprake is van een traditie op dit gebied, want steeds keren dezelfde beweringen, bijna in dezelfde bewoordingen terug, zodat men moet aannemen dat velen het over deze quaestie, als het ware bij afspraak, dadelijk eens waren.

Gerard Leeu zeide trouwens al in zijn Nederlandse bewerking van de „*Dyalogus Creaturarum*: „*opdat wi overmits de natuerliker toeneychlickheyt der creaturen recht of si ons daer in toesprekende waren: niet alleen geleert ende sellen warden mer oec dat verdriet des horens verdriven sellen ende oec om te bet te onthouden sellen in onser memoriën dat wi horen of lesen sellen dat sonderlanghe gheschieden mach bi fabulen ende parabolon die in desen boecke volgen sellen*”.

Joh. Jac. Hofman ¹⁾ meende dat de fabels dienden om de gemoederen der mensen te overtuigen en te leiden, omdat de naakte redenering de mensen afschrikt. Dezelfde gedachte treft men aan in de „*Verklaaring van 't woord Fabel*” van Lindenhof voor diens vertaling van enkele fabels van Esopus van 1797: „*Door fabel verstaat men hier slegts een verdichtsel of zogenaamde zamenspraak, of mondgesprek of gewaand praatje van veel al reden- en leven-loze wezens, om daardoor 't kwaad, dat men niet openlijk durfde keren,*

¹⁾ Joh. Jacobi Hofmanni: *Lexicon universale enz.* Tom. II. Lugduni Bata-
vorum 1698.

tenminste nog bedekt te keren". Door een frappant voorbeeld kan men een bepaalde levensregel beter onthouden, zeide Cyrillus al. Spieghelel zegt dat aardig in het zevende boek van zijn „Hertspieghelel”, waarin hij er op wijst dat de fabeldichters, die het domme volk onder het mom van scherts, deugd hebben geleerd, niet te verachten zijn; zij

„die waarheids kern met dop en bolster kunnen dekken,
op dat de waanwijs niet tot zijn en Leeraars schand,
de waarheid naakt vertree, in ijvers onverstand”.

Wie fabels goed ter harte neemt, wordt het verborgen licht deelachtig: „zoo kookt men spijs voor man en kind in eenen pot” ¹⁾. Vossius, die overigens de fabel niet geheel gunstig gezind is, zegt: „ita homines plerumque salutaria ad praecepta nauseant nisi suavibus fuerint fabulis condita” ²⁾. Pieter de la Court geeft een interessante inleiding bij zijn „Sinrijcke Fabulen”, waarin hij aantoot dat de volkeren die het meest onder tyrannie en dwingelandij hadden te lijden en de waarheid niet rechtstreeks konden zeggen, dat deden door gelijkenissen. Aard en wezen van de fabel bestaat hierin, dat zij iets vertelt dat een gewoon mens gemakkelijk kan onthouden, en iets voorstelt dat iedere lezer gemakkelijk kan toepassen: „Naamendlick dat sij verhaalen gans onwaarschijnlijke saaken, te doen spreekken, eene so korte reeden, dat die de heugenis eenes gemeenen menschen niet te boven gaat; ende dat daar in soo generale ofte gemeene Verbeeldingen ofte omstandigheden werden terneergesteldt, dat ijder Leeser die Vergelijkenissen met opgamelde Beelden, seer ligtelijk maken, als ook ligtelijk toepassen kan, ende gaarne wil op soodanige sijn oft anderer menschen voorvallen ende saaken, naar ende als hem dat geliefde te doen; alsoo men van

1) Deze regels van Spieghelel worden ook aangehaald in Schonck's Fabelen en Vertelsels, voorbericht, blz. III—IV en door D. v. Hoogstraten in zijn Faërus-vertaling in de opdracht aan Burgemeester Jan van de Poll.

2) Vossius: „De veterum poëtarum temporibus”, 1654. Hij noemt ook Babrius. Phaedrus behandelt hij in een paar regels. Avianus noemt hij eerst in zijn voorrede op de Aesopische fabels. Hij zegt ook over hem: „quamquam in nunnullis codd. is Anianus, atque etiam Anienus, imo et Abidmus vocetur”.

alle menschelijke saaken met waarheid segt dat sy twee Handvatten, eene regte en slinkse hebben ende men van alle oude Fabulen met meerdere redenen kan seggen, dat sij ontallike veele aangrepen hebben". Een enigszins Cartesiaanse uiteenzetting over het denken is hier trouwens al aan voorafgegaan, waarin hij onder meer zegt, dat het beeld geen beeld is, als het niet iets vertoont, dat buiten het beeld in zichzelf mogelijk is. Zo is het denkbeeld geen denkbeeld, als het niet in onze gedachten een wezen verbeeldt, dat buiten onze gedachte in zichzelf kan bestaan. Zo het wezen onderzoekend van de dingen die wij ons voorstellen, kunnen wij nagaan of die goed of kwaad zijn, niet op zichzelf, maar ten opzichte van ons lichaam en onze ziel, voor het heden of in de toekomst. Om dit te begrijpen zijn door de oude wijzen o.a. ook fabels gemaakt.

Dat de lering een zeer voornaam element van de fabel is, zag men reeds vroeg in. Boendale zeide al van Esopus en Avianus:

*„Van dieren alse dat si spraken:
Dats om leringhe diere uut gaet,
Daer men des volcs wesen bi verstaet”* 1).

Zonder aarzelen stelt Boendale dit voorop en het was hem ook geheel uit het hart gegrepen. Ook Gerard Leeu (vgl. blz. 32) en Eckert van Homberch (vgl. blz. 29), vinden de lering in de fabel belangrijk, al vindt eerstgenoemde het niet het enige doel. Alvorens de scholieren zich op de wijsbegeerte toeleggen, kan men ze al levenswijsheid meegeven, vindt Dorpius in de voorrede tot één der 16e eeuwse Latijnse fabelboekjes van 1512, en Petrus Egidius onderstreepte dat in een gedicht dat voorafgaat. De Dene uit het achter zijn. „*Waerachtige Fabulen der Dieren*” op typische rederijkersmanier:

*„omdat de Figueren veel artistick labueren
End' aerdighe curen
niet zouden gheheel ijdel van redene blijken
maar 't verstandt vermeereren
Door lettere prentelijck*

1) Boendale: Der Leken Spieghel, B. III, c. 15. v. 186—188.

*Uut liefde ter consten, zoot de zinnen begonsten
 Heb ik desen Bouck bij jonsten
 ghestoffeert"...*

In het Griekse gedichtje van Heinsius, dat vaak aan het begin van de Esopus-levens met fabels uit de 17e eeuw wordt geplaatst, noemt deze de fabel, een voorzorg (μελεδημα) voor de kinderen, en alle mensen verstandig makend ¹⁾. Ook uit de definitie die de drukker Van Waesberge van de fabel geeft, blijkt hoe belangrijk hij de lering acht ²⁾: „want de fabel, volgens 't ghetuyghenisse Augustini ³⁾, is anders niet dan een sekere spreuck en vertellinghe, dewelcke alhoewel die gheen kracht van waerheijt en heeft nochtans soodanighen gelijknissen ende onderwijsinghe medebrengh waerdoor de waerheyt kan ontdeckt worden". Kornelis Sweerts wijst er in zijn „Voorreden tot de Leerzaame Fabelen" op dat de fabels in de eerste plaats nutte lering moeten bevatten, want anders zijn de „Verdichtselen en Fabelen", zo „haatelijk als ze op die manier beminnelijk zijn". Die manier wil dan zeggen: als er nutte lering in is. Daarom zijn ze dan ook alleen te prijzen: „want het zou dwaasheid wezen en tegen alle bekende waarheid strijden, Fabelen voor waarheden aan te nemen, en te geloven dat de zon, die haaren dienst voor de waarheid die zij bestraalde gedaan heeft, in de schoot van de zee rust of haare reize staakt". Fabels werden steeds gelezen „want men ziet er in de deugd, godvruchtigheid, zedigheit, en het geheele gedrag van het menschelijk leeven als in eenen klaren spiegel voorzichtig aangewezen". Heel aardig wordt het gezegd in de „Philantrope": „Oordeelkundige aanmerkingen over de Fabelen" ⁴⁾. De lering van de fabel moet, volgens den schrijver van dit

¹⁾ Heinsius: Carmina Graeca, blz. 106: „De Aesopi Fabulis et eius Sapientia in editionem quae adornabatur".

²⁾ Drukker van de bundel van Adriaen van de Venne, die in 1633 die van Steven Perret opnieuw bewerkte.

³⁾ Vgl. ook wat Augustinus opmerkt in zijn Confessiones: (aangehaald uit „De Belijdenissen van den H. Augustinus in XIII boeken, vertaald door J. A. Lieshout, blz. 45): „Hoeveel beter waren dan toch de fabels der letterkundigen en dichters dan die valstrikken".

⁴⁾ De Philantrope of Menschenvriend. Deel VI, Vertoog No. 304, blz. 233 (28 Juli 1762).

vertoog, zo duidelijk in het oog springen, dat zij zich dadelijk opdringt aan den lezer. Hij acht het onverstandig de fabel door een redenering te verduidelijken. De gevolgtrekking moet er vanzelf uit voortvloeien. Typisch is ook, dat hij een onderscheiding wil maken in: 1e. fabels die er op gericht zijn het verstand te overtuigen, 2e. diegene, die dienen om gemoedsbewegingen op te wekken en 3e. fabels, die het verstand en het hart aandoen. Deze laatste soort, waarin het zuiver verstandelijke gecombineerd wordt met een emotionele werking, is de meest volmaakte volgens hem.

Mr Quirin de Flines ¹⁾ heeft zich in zijn „*Voorlezing over den Britschen Fabeldichter John Gay*” ook over de fabel in engere zin uitgelaten. Hij staat waarschijnlijk enigszins onder invloed van Lessing, wiens verhandeling men vertaald vindt in het „*Taal-, Dicht- en Letterkundig Kabinet door G. Brender à Brandis*” ²⁾. De Flines zegt dat de fabel dient, „*om afgetrokken waarheden voor allen bevattelijker te maaken dan wanneer zij op zichzelf waren voorgesteld, en door redeneeringen beweezen*”. Het verhaal moet kort en duidelijk zijn en de moraal zuiver. Hij haalt ook de opvattingen van Batteux aan, die al door Lessing waren besproken. Fabeldichters bij uitnemendheid noemt hij die dichters „*welke eene afgetrokken waarheid met een verhaal of verdichtsel omkleeden; welke het geeven van lessen, van allerlei aart, wel voornamelijk tot het doelwit hunner pogingen gehad hebben*”. Heel veel aan Lessing heeft ook te danken Chr. Gottlieb Ernesti in zijn „*De fabula Aesopia dissertatio*” ³⁾. Als men het wezen van de fabel onderzoekt moet men volgens hem drie dingen onderscheiden: 1e. de narratio of fabula, 2e. de sentatio moralis en 3e. de usus animalium. Sprekend

¹⁾ Vaderlandsch Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak. Tweede Deel, 1e stuk, te Amsterdam 1803, blz. 293.

²⁾ Derde Deel te Amsterdam bij C. Groenewoud op 't Water, 1782, blz. 125 vlgg. en blz. 281 vlgg.: „Verhandeling over het Fabeldicht. Naar 't Hoogduitsche van Got. Ephr. Lessing.

³⁾ Die voorafgaat aan zijn uitgave *Μυθοι Αἰσωπειοι Fabulae Aesopiae Graecae recensuit varias lectiones notas et indicem addidit. Joh. Chr. Gottlieb Ernesti. Lipsiae 1781. Ik noem het werk van dezen Duitsen geleerde hier, omdat het in Nederland is verschenen en daar veel invloed had. (Vgl. Schola Hemsterhusiana, door Dr J. Gerretzen, Nijmegen 1940, blz. 361).*

over het eerste punt stelt hij de fabel tegenover de parabel. Opdat de moraal snel uit de fabel op te maken is, moet de narratio zeer eenvoudig zijn. Bij de uitwerking van punt drie geeft hij geheel de opvattingen van Lessing (vgl. blz. 20). Niets staat aan doorzichtigheid meer in de weg dan heftige bewogenheid, en dieren brengen de mensenziel niet zo erg in beroering als mensen. De fabulator kan goden en zekere soorten van mensen gebruiken in zijn fabels, als hun karakter minstens even doorzichtig en aan ieder bekend is als dat der dieren. Men moest de dieren enige menselijke eigenschappen toekennen om de fouten van de mensen te kunnen uitleggen. Aldus de opvattingen van Ernesti. De fabel moet voor generalisering vatbaar zijn. De mens heeft te veel kanten dan dat de fabeldichter hem een grote rol kan laten spelen. Beter kan men een vast karakter-type geven door dieren en planten te nemen, vindt men in een verhandeling, uit het Duits vertaald, van 1785 ¹⁾.

Dat dit voornaamste doel van de fabel, de lering, de vorm kan beïnvloeden, wordt ook hier al, zij 't nog maar zeer vaag, uitgesproken in de verhandeling over de fabel: „*Proeve over de Fabelen*” (uit het Engels van den heer R. Dodsley), die veel aan La Motte heeft te danken (vgl. blz. 14) ²⁾. „*Het onderwijs zal op ons het meeste inwerken, als het de minste schijnt vertoont van ons te willen onderwijzen.*” En daarom raadt hij een eenvoudige stijl aan. De stijl van de fabel moet „*rijzen en daalen met het onderwerp*”. Het wezen van de fabel ligt er voor hem ook hier in „*eene zedelijke oft nutte Waarheid onder de schaduw van eene Verbloeming te behelzen*”. De waarheid moet zo in de fabel vervat zijn, dat die niet direkt merkbaar is en het „*bedrijf*” (de handeling) der fabels moet helder en natuurlijk zijn en één geheel vormen. Of men personen dan wel dieren of voorwerpen in de fabel laat optreden, acht hij van geen belang. Dat de verhalen er op toegespitst moeten zijn om

1) „Over de Aesopische Fabelen der Ouden, uit het Hoogduitsch”. Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak”, 1e deel, 2e stuk. t'Amsterdam by d'Erven P. Meyer en G. Warnars, 1785, blz. 905.

2) Vaderlandsche Letteroefeningen, waar in de boeken en schriften die dagelijks in ons vaderland en elders uitkomen. Vierde Deel. Tweede stuk. Te Amsterdam 1764, blz. 286 vlgg.

de lering te laten uitkomen, beweerde ook Prof. van Mierlo (vgl. blz. 29), die het verschil tussen fabel en diervertelsel zoekt in het doel: „dat in de fabel is een verborgen leer in te kleeden, zodat het verhaal ingericht is om die, al of niet uitdrukkelijk bij het slot aangegeven wijsheid te doen uitkomen”¹⁾. Deze definitie kan ook dienen om de fabel te onderscheiden van het diervertelsel dat „gewoonlijk ook langer, een stuk leven uitbeeldt en op zichzelf boeit”²⁾. Als men de bewering van Busken Huet mag geloven, zou de fabel met het karakter van den „moderne” tijd wel geheel stroken. Volgens hem zou de hedendaagse smaak „eene zoo stelselmatige en zoo lang volgehouden allégorie als die van den „Vos Reinaerde” mogelijk niet dulden. Wij zijn teruggekeerd tot het denkbeeld der oudheid die, van elken trek in het leven der dieren, eene op zichzelf staande kleine geschiedenis maakte, besloten met eene afzonderlijke zedenles”³⁾. Busken Huet trachtte dus al het belang dat de fabel voor deze tijd nog kan hebben, uit het wezen ervan af te leiden. Iets dergelijks probeerde Anton van Duinkerken, die van de fabels zeide: „De fabels van Esopus zijn zo nuchter als de feiten en daardoor zo rijk als het leven. Hun schat is nooit uitgeput”⁴⁾. Van Duinkerken vraagt zich dan af waarom Esopus met de dieren als voorbeeld werkt: „Wij vernemen het van een Hollandschen dichter, die kreupel was, en die door het leven geleerd heeft de Esopische fabels te verstaan”⁵⁾. In de „Voorrede” bij zijn „Proeve van Fabelen”, zegt Mr Willem Bilderdijk⁶⁾ (want men zal begrepen hebben dat hij dien bedoelt), dat hij de fabels slechts belangrijk vindt, dat de inhoud ervan slechts dan de waarheid bevat „waar de ondervinding des levens ons in staat gesteld heeft, hunne overeenstemming met hetgeen deze ons getoond heeft, niet slechts

1) Vgl. ook de definitie van Poelhekke in „Woordkunst”, § 134, die overigens niet geheel volledig is.

2) Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden, onder redactie van Prof. Dr F. Bauer, 1e deel. 's-Hertogenbosch z.j., blz. 205.

3) C. Busken Huet: Het land van Rembrandt I, blz. 509.

4) Anton van Duinkerken: De menschen hebben hun gebreken. Hilversum 1935, blz. 64.

5) Ibidem, blz. 53.

6) Mengelingen, IIIe deel (1e stuk, Amsterdam 1804—'08).

te erkennen, maar met vaardigheid en genoeg op te merken" 1). Toen Bilderdijk oud was geworden, voelde hij zelf, zegt Van Duinkerken, de verwantschap met Esopus. In zijn vertelling „De waarheid en Esopus" 2) had hij al laten zien dat Esopus zoveel succes met zijn fabels had, omdat hij de mensen de waarheid niet te direkt toonde. „De kreupele Bilderdijk verstond den bultenaar Esopus", zegt 3) deze auteur en vervolgt: „Gebrekkigen zien anderen niet graag recht in de oogen, om het verwijt en de misprijzing niet te lezen. Zij kijken langs een omweg". Ook Esopus heeft een moraal waaruit een verbittering spreekt,„hij bewijst dat in de natuur waar de dingen hun rechtvaardiging alleen van hun wezen verwachten en niet van hun gepraat over hun wezen, de slimme en de sterke heersen over den vrome en den goede". Dat hij toch niet grimmig is, komt volgens Van Duinkerken, omdat Esopus ook speels is: hoe slecht de mensenwereld ook is, voor de eenvoudigen blijft het rijk der hemelen openstaan. Dat zijn werk steeds het werk van een gebrekkige blijft, geeft hem ook een zeker cynisme, hij weet dat hij een bult heeft; maar wat heeft de lezer? Zo gezien zou ieder mens zichzelf als gebrekkige kunnen beschouwen, behept met de menselijke gebreken. Zo verliest Van Duinkerken's zienswijze door de voortzetting die hij er zelf van geeft, iets van zijn bekoorlijkheid. Iets van de speelsheid van Esopus is in hem gevaren, en heeft het beeld weer vertroebeld.

In het voorafgaande is gebleken dat voor velen het doel en het nut van de fabel voortvloeit uit de definitie die zij ervan geven. Sommigen spreken hier wel niet afzonderlijk over. Wat in de loop der eeuwen over doel en nut van de fabel is gezegd, moet nu tenslotte worden behandeld.

1) Hierop wordt ook gewezen door Jos. J. Gielen in de nieuwe druk die hij gaf van „Woordkunst", door M. A. P. C. Poelhekke. Groningen 1939.

2) Mengelpoëzij, IIe deel (1e druk, Amsterd. 1799). De vertelling is gedateerd 1798.

3) T.a.p., blz. 59.

DOEL EN NUT VAN DE FABEL

Men kan wel aannemen dat de gewoonte om de fabel voor politieke doeleinden te gebruiken het oudst is. De Indische fabels dienden immers al om de vorsten op bedekte manier de waarheid te zeggen. Door alle eeuwen heen heeft men zich hiervoor van de fabel ijverig bediend. Livius voegde de fabel van de maag en de ledematen in in zijn geschiedwerk. Hij geeft haar Menenius Agrippa in de mond. Ook Dionysius van Halicarnassus gebruikt deze fabel en stelt met behulp ervan een volledig systeem van staatsphilosophie op, zoals Plato in zijn „*Politeia*”. De rhetoren gebruikten de fabel graag. Nicostratus, een bekend redenaar onder keizer Marcus Aurelius zou de fabelverzamelingen van Demetrius Phalereus ¹⁾ en Kybises ²⁾ samengebracht hebben; dit zou de bron van Babrius voor het Grieks en Avianus voor het Latijn zijn geweest. In de M. E. kreeg de fabel meer didaktische strekking, al weten we dat Eustache Deschamps in de fabel van de maag en de ledematen, de maag door het hoofd vervangt, onder invloed van de middeleeuwse theorie, die de monarchie met een lichamelijk organisme vergelijkt. Ook zijn doel was maatschappelijke toestanden te hekelen.

In de tijd der Reformatie wordt de fabel als strijdmiddel van Protestantse zijde gebruikt. Luther zag het grote nut in van goede fabels voor kinderen en voor het huisgezin; hij laakt het dat Steinhöwel in zijn bundel Esopische fabels enige stukken uit de *Facetiae* van Poggio had opgenomen. In hoofdzaak wil hij dan ook de fabel gebruiken voor de jeugd, maar ook om de vorsten de waarheid te zeggen heeft zij haar nut ³⁾. Melanchton heeft zich meer dan eens over het nut van de fabel geuit, vooral in „*De utilitate fabularum*”, waarin hij in het bijzonder op het nut van de fabel voor de opvoeding wijst. Misschien heeft hij zelfs Luther er toe aangezet zich met deze literatuursoort bezig te houden ⁴⁾. Luther bewerkte dan ook

1) Λεγων Αισωπειων συναγωγαι (300 v. Chr. verloren gegaan).

2) Λογοι λυβικοι (± 50 v. Chr. verloren gegaan).

3) Vgl. Max Staeger: Die Geschichte der Deutschen Fabeltheorie, blz. 6.

4) Ibidem, blz. 7.

zelf een aantal fabels en voorzag ze van nutte lering. Hij gebruikte de fabels echter niet als strijdmiddel. Wel doen dit zijn partijgenoten Erasmus Alberus en Burkhard Waldis, merkte Staeger reeds op. La Fontaine heeft zeer vaak een politieke tendens ¹⁾). Talrijk zijn de pamfletten in de vorm van fabels ook in Nederland. Politieke prenten dragen eveneens fabel-onderschriften, en zelfs zijn er penningen waarvan het opschrift in de vorm van een fabel vervat is ²⁾). Talrijk zijn de bundels met fabels waarmee een politiek doel beoogd wordt. In het begin van de 18e eeuw verscheen in Nederland zelfs een bundeltje dat tot titel heeft: „*Staatkundige Fabelen en Vertellingen*”. De schrijver zegt dat hij getracht heeft zijn landgenoten een werkje in handen te geven „*waarin men de toedragt van zaken, de Staatkunde betreffende, van deeze Republiek, konde ontdekken*”. Pierre Lachambaudie drukt in zijn fabels vaak socialistische ideeën uit ³⁾).

Van het nut van de fabel bij de opvoeding is men reeds lang overtuigd. In de M. E. was de fabel betrekkelijk weinig populair. De natuur buiten den mens, de dieren en de planten zijn voor den middeleeuwen moralist door hun al of niet gefingeerde eigenschappen reeds symbolen van deugd en ondeugd ⁴⁾). In de tijd der Renaissance werden de fabelboekjes gebruikt om aan de kinderen het Latijn te leren. Alle grote humanisten werkten aan deze boekjes mee; het was meteen een gelegenheid om de jeugd nog een wijze les mede te geven. Talrijk zijn zelfs nog in de 17e en 18e eeuw de Latijnse fabelboekjes, vaak ook met de Griekse tekst ernaast „*in usum scholarum*”, en ook heden ten dage vindt men in de Latijnse themaboeken nog fabels genoeg. Descartes herinnerde zich dat hij zijn studie begon o.a. met de fabels van Phaedrus ⁵⁾). David van Hoogstraten geeft de fabels van Phaedrus uit, om den

1) Karl Vossler: „La Fontaine und das Königtum” in „La Fontaine und sein Fabelwerk”. München 1919.

2) Zie Cornelis Veth: *Geschiedenis van de Nederlandsche Caricatuur*. Leiden 1921. blz. 107.

3) Pierre Lachambaudie: *Fables populaires*, Paris 1839 (vgl. Quack: *Studiën*, blz. 295).

4) Vgl. Tinbergen: *Des Coninx Summe*. Inleiding.

5) Gustave Cohen: *Les écrivains français en Hollande*, blz. 362, noot 5.

jongen Jan Willem Friso tot hulpmiddel te dienen bij het aanleren van het Latijn; hij draagt ze hem op met de woorden: „*munera sunt studiis non aliena tuis*”¹⁾). Voor een kind is de lering van fabels en voorbeelden veel nuttiger dan geleerde traktaten, beweert de „*Vertaalter*” van de „*Heldhaftige ofte Vorstelijke Fabelen*” (1722). Een fabel maakt meer indruk op een kind dan een bepaald historisch feit, omdat zij zich bij de kindergeest aanpast, zegt de „*Preface*” van de „*Fables choisies*” van La Fontaine van 1764²⁾). Maar hiermede is Rousseau het niet eens. Men moet, zegt hij, de kinderen de waarheid onomwonden zeggen. Wat men doet om hun het onderwijs aangenaam te maken, verhindert hen ervan te laten profiteren³⁾). Het kind kan de meeste fabels niet begrijpen. Er worden te veel ideeën in verwerkt die het kind niet kan bevatten. Het zal in de fabel van de vos en de raaf partij kiezen voor den sterkste, in die van de krekel en de mier, voor de laatste, die toch het voorbeeld is van gierigheid. Zelf zal hij, zegt Rousseau, de fabels van de La Fontaine graag lezen, maar hij geeft niet aan kinderen in handen, dingen die ze niet voor de helft begrijpen. Ook *Bilderdijk* heeft al in zijn reeds genoemde „*Voorrede*” bij de „*Proeve van Fabelen*” (vgl. blz. 38) iets dergelijks gezegd: „*De bedachtzaamheid van Ouders of Leermeesters, om bij alle gelegenheden het kind aan een' trek van de Fabel te erinnern, die zich in 't voorhanden zijnde voorval laat toepassen, kan veel doen om het de Fabel te veraangenaamen; maar zij zal 't kind neuswijs en ingebeeld maken en welhaast roekloos in 't oordeelvellen; hetgeen dra in een' charaktertrek van wezendlijke ondeugd overgaat. Geen Fabelen derhalve voor de kinderen*”. In de 18e eeuw vindt men al een groot aantal kinderboeken die fabels bevatten of geheel uit fabels bestaan. In de 19e eeuw neemt dit echter nog toe. Speciale bun-

1) Phaedri Aug. Liberti Fabularum Aesopiarum Libri V. Notis illustravit in usum serenissimi principis Nassauii, David Hoogstratanus accedunt eiusdem opera duo Indices enz. 1701.

2) *Fables choisies mises en vers par Monsieur de la Fontaine avec La Vie d'Esope. Nouvelle edition augmentée de petites notes pour en faciliter l'intelligence à Amsterdam aux dépens de la Compagnie, 1764.*

3) J. J. Rousseau: *Emile ou de l'Education* I, blz. 166 vlgg. (Nelson uitg.).

deltjes worden samengesteld om op school te gebruiken ¹⁾). Ook voor het aanleren van moderne talen gebruikt men dan fabels; ze zijn mij althans bekend voor het Frans ²⁾ en voor het Engels ³⁾). Zelfs de fabels van Gellert vindt men „wel bij voortduring voor onderwijzers en onderwijzeressen bij prijsuitdelingen geschikte kinderboekjes” ⁴⁾). Door Clignett werd om zijn landgenoten leiding te geven bij het lezen van middelnederlandse teksten de Esopet gekozen, omdat de fabels, daar de inhoud ervan bekend is „vrij gemakkelijk te lezen zouden zijn voor een gewoon publiek” ⁵⁾). Lessing noemt het vijfde en laatste gedeelte van zijn verhandeling over de fabel: „Von einem besondern Nutzen der Fabeln in den Schulen”. Hij spreekt hier over het heuristisch nut van de fabel, die volgens hem kan gebruikt worden om jonge mensen door vergelijking op dingen te laten komen, die hun nog niet gezegd zijn. De jeugd kan zelf fabels bedenken of een nieuwe moraal vinden bij oude fabels: zo zullen zij heel wat kunnen leren en zelf denkende wezens kunnen worden. Zelfs bij het geven van voorstellingen in en voor de scholen in samenwerking met de commissie voor toneel- en voordrachtskunst, is als No. 4 van het programma vermeld: „Twee fabels: a. de verliefde kat (bewerking van een klassieke fabel); b. de os, de ezel en de uil (modern) ⁶⁾).

In de 17e eeuw komt telkens voor het aanhalen van Bijbelteksten om het nut van de fabel te onderstrepen, niet alleen in het theoretische betoog, maar ook bij de fabels zelf. Later gaat men daar steeds

1) Nieuwe Verzameling van uitgezochte fabelen voor de jeugd ten dienste der scholen, 1847, 1856, 1860. Verzameling van fabelen en vertelsels ten dienste der scholen, 1832.

2) Fables pour les enfants par Guill. Hey, traduites de l'allemand. Avec des notes destinées à faciliter aux enfants l'intelligence du texte et l'étude de la langue française. Groningue, chez W. van Boekeren z.j.

3) Engelsche Fabelen om in het Nederduitsch te vertalen. Gevolgd door een uittreksel der Engelsche Spraakkunst. Rotterdam 1817.

4) Gellerts Fabelen en Vertelsels bij S. Grebber, 1837.

5) Dr H. de Buck: De studie van het Middelned. tot in het midden der 19e eeuw, blz. 89.

6) Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs, 28 Dec. 1939, blz. 411.

mee door. Men wil hiermee de in oorsprong zo heidense fabel een meer Christelijke tint geven. Vondel zegt in de „Voorreden” bij zijn „Vorstelijcke Warande der Dieren”: „De H. Schriftuere wort van haere Godtlicke Heylicheijt niet ontluijstert, als wij menschlijcker wijze dese Fabulen, naer 't segghen der Ouden verheffen: doch elcx moet men in haeren sin aenmercken: met een ander geest is dese, met een ander geest is d'ander beschreven”. De Bijbel, zegt hij verder, brengt ons in verschillende voorbeelden ook bij de dieren. Anderen zeggen dit nog direkter (vgl. blz. 30). Met voorliefde wordt aangehaald Job XII, 7 en 8: „En waarlijk, vraag toch de beesten en elkeen van die zal het u leeren; en het gevogelte des hemels, dat zal het u te kennen geven. Of spreek tot de aarde en zij zal het u leeren; ook zullen het u de visschen der zee vertellen” en Spreuken VI, 6: „Ga tot de mier, gij luiaard, zie hare wegen en word wijs”. De Bijbel zelf bevat wel fabels, die van de bomen, die een koning willen in Richteren IX, 8 vlgg., met een anti-royalistische tendens, en die van de ceder op de Libanon, die van de distel een aanzoek krijgt voor zijn dochter in II Koningen XIV, 9, als waarschuwing tegen de hoogmoed. De fabel van Jotham is een plantenfabel, die immers oorspronkelijk uit het Oosten komt. Voor deze tijd moeten in Israël reeds fabels bestaan hebben, en volgens Hermann Gunkel ¹⁾, aan wien ik deze bijzonderheden heb ontleend, is zulk een natuurfabel uit het natuursprookje ontstaan, want Israël is wel met een dergelijke primitieve natuurbeschouwing vertrouwd geweest. Ook het bekende verhaal II Sam. XII 1—4 ²⁾, zou oorspronkelijk een fabel zijn geweest, gedicht om voor te stellen de schokkende gewelddadigheid van de onbarmhartige rijken tegenover de armen. Aan twee plaatsen in Jesaja XXIX, 16 en XLV, 9, ligt de fabel van de twist tussen het aardewerk en den pottenbakker ten grondslag (vgl. Rom. IX, 19—21). Er moet, aldus Gunkel, bij de Israëlieten een „Fabeldichtung” bestaan hebben. Dat deze dichtsoort zeer ernstig

1) Hermann Gunkel: Das Märchen im Alten Testament. Tübingen 1921. Ik dank deze verwijzing aan Prof. van der Leeuw.

2) Dit verhaal wordt dan ook tot vers 13 verteld als „Bijbelsche Fabel” in „Geschenk voor de Jeugd”, 4e deel, 2e stukje, blz. 140: „'t Geroofd Schaapje”.

werd opgevat ziet men daaraan, dat ook de profeten soms uit die schat putten, en hoe hoog men die fabels schatte blijkt wel uit het feit, dat men zelfs van koningen vertelt dat zij tot andere koningen in fabels zouden hebben gesproken. Reminiscenties aan de fabel van de maag (het hoofd) en de ledematen vindt men bij Paulus in diens brieven, vooral in I Cor. XII vers 12—27, Rom. XII, 4 en 5, Ef. IV, 15, 16 en 25b. In de Bijbel worden dus genoeg fabels gebruikt om ermee te bewijzen, wat men eigenlijk met de hierboven genoemde, zo telkens met voorliefde aangehaalde plaatsen uit Job en uit Spreuken, niet kan aantonen. Het is dan ook onjuist om uit andere plaatsen te willen opmaken dat het nut van de fabel in de Bijbel niet wordt ingezien: „Maar verwerp de ongoddelijke en oudwijfse fabelen en oefen uzelfen tot godzaligheid”¹⁾, want hier wordt het woord fabel, zoals al blijkt uit de Griekse tekst, waar $\mu\upsilon\theta\omicron\varsigma$ staat, in veel ruimere zin genomen van verdichte vertelseltjes of zoals de nieuwe vertaling het weergeeft: „maar wees afkeerig van onheilige oude vrouwenpraat”.

Tegenwoordig wordt de fabel zelfs gebruikt bij de reclame. Er is een boekje uitgegeven door de Peugeot-fabrieken in 1935 met een omslag waarop een bos is voorgesteld, waarin dieren om een auto gegroepeerd zijn en om een borstbeeld van La Fontaine. In de tekst worden allerlei aanbevelingen gegeven, gesteund door aanhalingen uit fabels: „Le renard et le corbeau” (I, 2), „Les devineresses” (VII, 15) en „Le petit poisson et le pêcheur” (V, 3) en hiermee wil hij bewijzen: „c'est la sagesse de la Fontaine qui... vous fera choisir Peugeot”. Ook *Forty Four* (herenkleding) maakte Zondag 13 Juni 1937 in alle grote dagbladen reclame met een aanhaling uit La Fontaine: „Aan het werk kent men den vakman”²⁾, onder een reproductie van een ruw uit klei geboetseerd portret van den groten fabeldichter en er staat nog bij: „En dit was nu eens geen fabel”. Over de reclame voor het adverteren in grote bladen van de Dagbladpers zal later nog worden gesproken in ander verband (vgl. blz. 220). In die voor

1) I Tim. IV, 7. Vgl. ook I Tim. I, 4 en Titus I, 14.

2) Men herkent de beginregel van de fabel „Les Frelons et les Mouches à miel” (I, 21): „A l'oeuvre on connoît l'artisan”.

„Stollwerck” en „Henkell Trocken” door F. H. Ehmcke ¹⁾ wordt de fabel van de vos en de ooievaar gebruikt, bij het eerste de vos etend uit een bak en de ooievaar afgewend, bij het tweede de ooievaar drinkend uit een fles, terwijl de vos zich afkeert. Het is een tekening, zwart en wit, in twee helften, samen in één lijst gevat. De twee firma's die hier adverteren hebben niets met elkaar te maken, maar de tekenaar heeft met deze twee taferelen uit de fabel, geestig partij weten te trekken van het door beiden geproduceerde, respectievelijk chocolade en suikerwerken, en champagne te Biebrich. Zo vaak als beeldende kunstenaars motieven uit de fabels hebben gebruikt, zo weinig hebben de fabels musici geïnspireerd. Een overzicht te geven van het gebruik van fabels in de beeldende kunsten valt buiten het bestek van dit onderzoek; van een fabel door een componist gebruikt is een voorbeeld: „*Les animaux malades de la Peste*” (La Fontaine VII, 1) door Carl Smulders, zijn zwanenzang. Ik zou willen eindigen met een aanhaling uit Vondel's hierboven reeds aangehaalde „Voorreden”: „*De treffelijckheit ende nutticheit der Fabulen (Verstandige Leser) is soo groot dat die selve met geene woorden kan uytgedrukt noch beschreven worden; t'welck alsins door hem selven klaer is: want onder die selve leijt die wijsheid, als onder een schorsse, verborghen*”. Scherpzinnigheid en verstand worden er door vergroot, „*want soo haest en wordt de fabel niet voorghestelt, off 't kloecke vernuft lett terstont op 't ooghmerck desselver*”.

1) F. H. Ehmcke und Clara Ehmcke. Düsseldorf, Flugschriften herausgegeben vom Deutschen Museum für Kunst und Gewerbe. Hagen in Westfalen. Heft I en II (1913), blz. 32. Handelshogeschool Bibl. Broch. 9. 14. I.

NEDERLANDSE FABELS

I - IN DE MIDDELEEUWEN

De oudste en meest bekende fabelbundel is de Esopet ¹⁾. Het verband van deze bundel met de wereldfabelliteratuur, blijkt het beste uit de fabelstamboom die Jacobs in zijn beschrijving van de geschiedenis der Aesopische fabels geeft ²⁾. Men kan hieruit opmaken dat de Ysopet I, de middelfranse fabelbundel, verwant is met den zogenaamden „*Anonymus Neveleti*” (60 fabels in Lat. verzen, 12e eeuw) en de Ysopet II, eveneens middelfrans, verwant met de bundel van Alexander Neckam (12e eeuw, 42 fabels in vers), wel in tweede instantie in verbinding staan met den z.g.n. Romulus (10e eeuw, 83 fabels), waarvan in de M. E. de Romeinse keizer Romulus Augustulus als auteur geldt, maar die moeilijk als de bron van onze Esopet kunnen worden beschouwd. Te Winkel leidt deze direkt af van den „*Romulus*”, waaruit ook de bundels van Alexander Neckam en de „*Anonymus Neveleti*” zijn voortgekomen. Duidelijk zien wij dan ook dat deze Romulus en dus onze Esopet in nauw verband staat met Phaedrus, dat echter ieder verband met Avianus nog ontbreekt. Welke Romulus nu echter de bron is geweest voor onze Esopet, durft ook J. de Cock niet uit te maken. De z.g.n. Wener Romulus en de Florentijnse, door Hervieux in de Laurentiana ontdekt, konden te Winkel nog niet bekend zijn. Toch moet

1) Uitgegeven door J. te Winkel. Voor de litteratuur zie aldaar. Later nog door J. De Cock: Leuvense tekstuitgaven — H. Bomans en Vanbrusselen. Leuven 1906.

2) The fables of Aesop as first printed by William Caxton in 1484 with those of Avian, Alfonso, and Poggio, now again ed. and induced by Jos Jacobs — London 1889. 2 vol., w. pl. I History of the Aesopic fable.

één van deze twee of de gewone Romulus (82 fabels, bewaard in twee handschriftengroepen, waarvan de Codex Burnaeus de bekendste is) als prototype voor de Esopet hebben gediend. Pas veel later, zal een combinatie van de Romulus en Avianus via andere bundels ook bij ons weer een verzameling opleveren, die aan het eind van de M. E. zal worden aangetroffen. Wij zien dan ook dat de Esopet het minst Oosterse invloed heeft, afgezien nu van de vraag of ook de fabels van Phaedrus weer niet in oorsprong samenhangen met Indische verhalen, in het bijzonder de Jatakas. Duidelijk wordt het dan ook hoever de fabels van Alfred van Engeland (12e eeuw, 164 fabels) en die van Marie de France (13e eeuw, 106 fabels) af staan van onze Esopet, daar deze bundels beiden in bijna direkt verband met Arabische fabels staan.

Dat Maerlant onze Esopet heeft gekend is zeker; het is immers de reden waarom hij de 29 fabels van Romulus, die in het Speculum Historiale van Vincentius Bellocensis voorkomen, niet vertaalt; hij kon naar de vollediger Esopet verwijzen. Het wordt nu ook bijzonder waarschijnlijk, dat hij in zijn Spieghel Historiae (I 3, vs. 12) onze Esopet bedoelde. In dat geval moet de Esopet in 1284 al bestaan hebben. Te Winkel zet al uiteen dat de gedichten van Noydekijn, die Hoffmann von Fallersleben ontdekte, van een anderen Noydekijn moeten zijn dan den Esopet-maker. Voor een dubbel auteurschap van deze bundel pleit veel. Ik kan daarvoor verwijzen naar een onderzoek dat Scharpé instelde in 1927 ¹⁾. Hij wil de Esopet verdelen in zes groepen, maar onafhankelijk daarvan in twee groepen. Van deze laatste heeft de eerste groep „seit”-vormen, de tweede „seegt” of „seghet”. De „seit”-dichter is de man van de vertelling in het praeteritum. De „seegt”-dichter ziet meer alles voor zijn ogen gebeuren. Hier is dus wel duidelijk een verschil van temperament te zien. Volgens Scharpé heeft Maerlant stellig onze Esopet bedoeld; Calstaf is dan de „seit”-dichter en Noydekijn (de uitgang „kijn” wijst al op het meer joviale) de tweede dichter. Op de inhoud van de Esopet behoef ik hier niet in te gaan. Het is alles te bekend. De

1) L. Scharpé: Het Esopet-vraagstuk. Album opgedragen aan Prof. J. Vercoellie, II, blz. 241. Brussel 1927. Hierop is nu ook gewezen door Prof. v. Mierlo in de Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden I, blz. 216.

fabels worden kort en kernachtig in verzen gegeven. De moraal volgt meestal. De vos speelt in de Esopet nog vaak te Reinaert-rol; in de fabel van de vos en de arend staat: „*daer speelde si (de moeder-vos) van reinaerts spele*”. Verschillende van deze fabels komen ook in de Reinaert voor. Bij de typering van de wolf wordt de nadruk gelegd op het boosaardige, roofzuchtige, al doet het pleidooi van de wolf voor zijn vrijheid altijd enigszins sympathiek aan. Een voorname rol speelt in deze fabels de ezel, symbool van snoevende en domme ijdelheid. De leeuw is wel het symbool van macht en kracht, maar ook van machtswellust. De hond heeft een minder constant type, is soms trouw en ijverig (Hond en dief, XXVII), soms gulzig en doortrapt (resp. V en IV). Ook als helper van den herder (XXX) speelt hij niet altijd een gunstige rol. De slang is steeds een doortrapt booswicht (X en XXXIV), de muis goed en behulpzaam. De Esopet bevat niet alleen dierfabelen, maar ook tot fabels gemaakte verhalen (LXII), gevallen uit het dagelijkse leven (XLV) en mythologische verhalen (LX), echter geen fabels waarin voorwerpen en planten of elementen optreden (misschien uitgezonderd de fabel van de maag en de ledematen: LXV) ¹⁾.

Geheel in de sfeer van de Reinaert zijn de vier fabels van Willem van Hildegasbergh: „*Dit is van Reyer die Vos*” ²⁾, waarin Reinaert een lesje geeft aan de wolvin, die vertelt dat ze een bedevaart gaat doen: „*Van Reinaert ende van Aven*” ³⁾, waarin Reinaerts roofzucht wordt gestraft door de ekster, die hem aan de praat houdt totdat de jager hem kan vangen; „*Van den Serpent*” ⁴⁾, waarin Reinaert als scheidsrechter tussen de slang die in de boom zat geklemd en den man, het geval reconstrueert en dan de slang in de boom laat zitten. De vierde fabel ⁵⁾, die vertelt hoe slecht de hond eraf komt, die een stuk vlees steelt, vindt men ook in

1) Vgl. over de verspreiding van deze fabel: Heinrich Gombel: Die Fabel, Vom Magen und den Gliedern in der Weltliteratur. Niemeyer, Halle 1934.

2) Gedichten IX, al gepubliceerd: Belgisch Museum VI (1842), blz. 409, door J. F. Willems.

3) Gedichten XV, al gepubliceerd: Belgisch Museum VI (1842), blz. 412, door J. F. Willems.

4) Gedichten XXIV.

5) Gedichten XLIV.

Reinaert II (7457—7500). Jonckbloet heeft zelfs wel eens verondersteld dat Van Hildegaersbergh de dichter zou zijn van Reinaert II, maar in de inleiding op de uitgave van zijn gedichten wordt dit door Verwijs op grond van taal en afkomst bestreden.

J. Fr. Willems heeft nog drie fabels achter in zijn uitgave van de Reinaert ¹⁾ gepubliceerd. Mone vond ze al zwak. Ze komen voor in het Hulthemse handschrift en dateren van ± 1400 : I. „*Van der conciensien gemaect op Isengrim den Wolf*”: de wolf valt de kudde aan, waarvan de herder is gaan eten; II. „*Van den Vos ende van den Wolf*”: de wolf klaagt dat het hem slecht gaat, wat de vos toeschrijft aan zijn diefstal en aan zijn slechte naam; III. „*Van enen Liebaerde ende van den Vos Reinaerde*”, de bekende fabel van de zieke leeuw (vgl. Esopet XXIII). Serrure vermeldt nog twee fabels ²⁾: „*ene exempel van den Raven*”: de jonge raaf wil liever op de zak van zijn vader teren dan zelf zijn kost op te halen met het zoeken van wormen; en „*Van den Esel*”, die zich ooit met het vel van een hert, snoeft tegen het muilddier en door jagers op smadelijke wijze wordt ontmaskerd. Willems publiceert bij de fabels van Van Hildegaersbergh nog twee fabels, waarin de omslachtige moraal met zijn wijdlopigheid bij de ene tot 104, bij de andere tot 140 regels is uitgedijd ³⁾: „*van enen hert, die minde ene hinde*”, maar deze blijft koel en later vindt hij haar in gezelschap van de wolf en de vos; en „*Van der Vledermuus*”, de bekende fabel die we veel aardiger vinden in de Esopet (XLVI).

In „*Des Coninx Summe*” ⁴⁾ vinden we nog de bekende fabel van de ezel en de hond (vgl. Esopet XVII), die ook voorkomt in Reinaert II (5685—5736). Tenslotte komen in de Reinaert zelf, behalve de reeds genoemde fabels, nog de volgende voor: de vos en de ooievaar (Reinaert I, 2305 vlgg.), de man en de slang (Reinaert II, 4858 vlgg.), het getoomde paard en het hert, die, evenals die van de ezel en de hond voorkomt op de rand van de spiegel die Reinaert beweerde aan Belijn te hebben meegegeven (Reinaert II, 5645 vlgg.); die van

1) Reinaert: Uitgave J. F. Willems, blz. 287 vlgg.

2) Vad. Museum I, blz. 66 en blz. 69.

3) Belgisch Museum VI, blz. 418 en blz. 422.

4) D. C. Tinbergen: „Des Coninx Summe”, Leiden 1902, blz. 46 en 402.

de vos en de kat (5756 vlgg.), en de vos en de kraanvogel (5833 vlgg.) komen hier ook op voor. Invloed van de fabel van de vos en de merrie heeft Reinaert II, 4003. In regel 6269 vlgg. vinden we tenslotte het verhaal dat zoveel onder de fabels voorkomt: hoe de vos en de wolf leert vissen vangen en zijn staart in het water laat bevriezen. Weer geheel buiten de sfeer van de Reinaert staat de fabel die volgens Willems in de bundel van Hulthem voorkomt: „Van den eenhoren een edel poent”¹⁾: de eenhoorn jaagt een man op, die zo bang is dat hij naar een diepe put loopt: mogen wij in ons leven zulk een ontzag voor de eenhoorn hebben en het eeuwige leven krijgen: „Dit es die bede van Lodewike” en al is dit volgens Willems niet Lodewijk van Velthem, het zal toch zeker een tijdgenoot van hem zijn²⁾.

De parabelen van Cyrillus. Deze fabels, die C. M. Lely³⁾ in haar uitgave voldoende heeft besproken, hebben weinig aanknopingspunten met de Reinaert (I 5, vgl. Reinaert II 3564—3583; I 13, vgl. Reinaert I 266—281 en 368—388 en III 11, vgl. Reinaert I 1513—25). Bronnen van deze fabels zijn, behalve Oude en Nieuwe Testament, schrijvers als Horatius, Valerius Maximus en Seneca, verder de Physiologus, maar waarschijnlijk via „*Der Naturen Bloeme*” van Maerlant. Van de Aesopische fabels staan deze „parabelen” dan ook nog al ver af. Het auteurschap van deze bundel is nog een open vraag, waarop ook Mej. Lely niet heeft kunnen antwoorden; op grond van de verspreiding der handschriften wil zij aannemen dat de auteur ergens in de Donaulanden thuis moet horen en waarschijnlijk niet voor de tweede helft van de 14e eeuw leefde. Duidelijk merken we het verschil met de Reinaert in het type van de vos, die óf met zijn listen geen succes heeft (I, 5 en 13

1) Belgisch Museum I, blz. 357.

2) Zie nog over deze eenhoorn en de put, waarin de mens staat, de diss. van John Baptist Knipping: *De iconografie van de Contra-Reformatie in de Nederlanden I*, blz. 19.

3) C. M. Lely: *De parabelen van Cyrillus* (1930). Vgl. ook Th. Kirghbijn ten Dam: *De fabelen van Cyrillus in het Nederlandsch* (Dietsche Warande VI, 81—103 en 193—217).

en II, 11) óf vermaand wordt in wijze lessen (II, 20), naar wijze raad luistert (I, 10, III, 11) en op de pelgrimstocht gaat zonder iemand kwaad te doen (I, 24). In verschillende fabels is de vos het type van de bezonken wijsheid, die de raaf de les leest (I, 1), die de apen zegt zich niet over hun schamelheid te schamen (III, 9), die het varken leert dat het vetgemest wordt om geslacht te worden en dan zelf niet zo dik wil worden (IV, 2) en die de struisvogel leert dat wat reden heeft om geprezen te worden geen lof nodig heeft (II, 27). Veel dieren in deze fabels leggen grote wijsheid aan den dag: de mier (I, 4 en III, 14) de os (I, 12), het varken (I, 11 en 14), de bij (II, 7, III, 15 en IV, 5) de duif (I, 20, 22, II, 30), de egel (I, 19, II, 3 en II, 21) en de vogel Phenix (III, 25, IV, 8) en zelfs de zijde-worm (III, 18 en III, 20) en de kameel (IV, 7). Behalve dieren treden in deze fabels ook op mensen (III, 4 en 10) en verder edelstenen die redetwisten over hun deugden (I, 26), bomen (I, 27, II, 23, III, 13) en bloemen (IV, 9), het riet (II, 14), rivieren (Zee en Rijn III, 23), de lucht (II, en III, 19), het licht (IV, 17) en de duisternis (III, 24). Een tarwekorrel spreekt met een lelie en leert dat de mens door ervaring wijs wordt (I, 21). De hemel en aarde spreken erover dat hun gaven van allen zijn (III, 21). De zon zegt tot de nacht dat het goed is het licht aan allen te geven (III, 22). Zelfs het oor en het oog treden op: het verstand kan schiften wat men mag horen en wat niet, zodat het oor geen deur heeft die gesloten kan worden als het oog, zegt „Natuur” (I, 25). De olie in de lamp is er trots op op het water te drijven, maar wordt door de vlam verteerd, het water dat onder moest blijven, dooft de vlam (IV, 6). Zelfs zijn er fabels die het conflict weergeven tussen de begeerte en het verstand (II, 10), de ziel en het vlees (II, 2) en de ziel en de wil (II, 8). De van de gewone dierfabels zo sterk afwijkende parabelen in deze bundel, kunnen worden vergeleken met veel fabels uit de z.g.n. „*Dialogus creaturarum*”, die ook in het Nederlands is vertaald en dus iets uitvoeriger moet worden behandeld.

Dialogus creaturarum. Over de herkomst van dit werk zijn we slecht ingelicht. De schrijver Nicolaus Pergamenus, was misschien een Frans geestelijke, die waarschijnlijk niet vroeger leefde dan het midden van de 14e eeuw. In het handschrift der Parijse Nat. bibl.

No. 8512 en No. 8507 ¹⁾, wordt hij Nicolas Pergaminus genoemd. Pergamia op Creta (thans Platania), levert Pergamenus. Grässe houdt hem voor een Fransman. Uit de talloze aanhalingen, niet alleen uit klassieke schrijvers, maar ook uit kerkvaders en exempelenverzamelingen, blijkt zijn grote belezenheid. Zijn werk werd in het Frans vertaald o.a. door Colart Mansion (gedrukt door Gerard Leeu in 1482), in het Engels door J. Rastall, en in het Nederlands in 1481, gedrukt door Gerard Leeu. Na de eigenlijke proloog, waarin zeer veel aanhalingen het nut van het boek moeten staven, volgt de „*tafel*” met het nummer van ieder onderdeel „*ende oec daer bi van wat materien in denselve getracteert wort*”. In de Latijnse tekst staan twee registers; in de eerste wordt iedere fabel met name genoemd, in de tweede worden de onderwerpen opgenoemd, waarover de tweespraken handelen. Deze beide registers worden in de Nederlandse tekst tot één verenigd. Opmerkelijk zijn enkele veranderingen als „*Thomas van Aquino*” voor „*doctor sanctus*” in de Latijnse tekst, „*Aristoteles*” voor „*philosophus in V to Ethicorum*” en „*Jesus*” voor Salvator. Het boek bevat in het geheel 122 fabels met fraaie, meest met de hand gekleurde houtsneden ²⁾. Zoals de titel al aangeeft, zijn de fabels in dialoogvorm. De moraal volgt meestal,

1) Vgl. Dr J. G. Th. Grässe: „Die beiden ältesten Lateinischen Fabelbücher des Mittelalters.” Bibl. des Litt. Vereins CXLVIII. Stuttgart, Tübingen 1880. Vgl. ook voor den vermoedelijken auteur, Prof. Dr C. G. N. de Vooy: Middelned. Leg. en Ex. Gron. 1926, blz. 355.

2) Voor de proloog van deze zeer zeldzame incunabel staat: „Hier beghint dat prologus dat is voerspraec int boec dat gehieten is dyalogus creaturarum dat is twispraec der creaturen dat men van den geesteliken sin in vroliker ende stichtiger manieren appliceren mach tot allen materien daer die mensch in gheleert mach werden.” en voor de eigenlijke fabels: „Hier beghint ten love gods een ghenoechlic profitelic boec ghehieten dyalogus creaturarum dat is twijspraec der creaturen overgheset wtten latinen in goeden duijtsche”. Op het laatste papieren blad staat: „Hier is voleyndet bider gracies goods een boec ghehieten dyalogus creaturarum. Dat vol is van ghenoechlike fabulen Die oeck profitelic sijn tot leringhe der menschen Ende is volmaeckt ter goude in hollant bi mi gheraert leeu prenter ter gouden opten vierden dach van april. Int jaer MCCCCLXXXI.” De incunabel berust in de Kon. Bibl. in 's Gravenhage en is nooit herdrukt, wordt echter wel even genoemd door Cornelis Veth: *Gesch. van de Nederlandsche Caricatuur*, blz. 27.

terwijl vaak enkele woorden voorafgaan over de soms zeer zonderlinge dieren, planten of kruiden die in de samenspraken optreden. Men krijgt dan ook vaak een inzicht in de middeleeuwse opvattingen over allerlei takken van wetenschap, zoals de sterrenkunde: „*Van Saturnus die planeet ende die wolke*”, de 2e fabel en in „*Van die leijsterre, Dat derde dyalogus*”, in de 4e fabel: „*Van die avontsterre ende die morgensterre*”. In de 6e fabel „*Van den hemel ende die aerde*” vindt men de uitspraak van Aristoteles dat de aarde midden in de wereld is, en in de 8e Dyalogus: „*Van dat over ende die zee*”, noemt hij de zee, ook weer met aanhalingen uit Aristoteles „*een ommerijck der werelt, een fonteijn des regens*”. De dialogen 26 tot en 31 vermelden allerlei geneeskrachtige kruiden; door wat hierover gezegd wordt krijgen we gegevens over de geneeskunde dier dagen. Er wordt gesproken van „*Wijnruyl*”¹⁾, die genezende kracht heeft tegen gift, een „*ysoop*”, „*dat dije longhen purgeert ende verdrijft dat slimachtig flegma*”, van „*Aefruij*”, een citroenkruid dat gemengd met vet, dient om splinters en doornen uit te trekken, van „*wegebrede*” dat dient om de „*quarteijn*” (derdendaagse koorts) te verdrijven, van de „*verbena*” dat de eigenschap heeft dat als degeen die er mee naar een zieke gaat van deze, op de vraag hoe het met hem is, ten antwoord krijgt dat het slecht gaat, de zieke sterft; en de „*mandragora*” die vruchtbaarheid brengt. Het gehele werk vertoont een duidelijke indeling naar onderwerpen. In de dialogen 1—12 treden hemellichamen op en elementen, natuurverschijnselen en de natuurgrootheden zelf; in 13—18 spelen edelstenen een rol, terwijl van 19—24 de metalen en metalen voorwerpen optreden; van 25—36 treffen we kruiden, al of niet geneeskrachtig, en bomen aan; van de 37e dialoog af treden vissen op en grote zeedieren, tot dat in de 49e de vogels een rol gaan spelen, al of niet met andere dieren of soms mensen. Tot en met de 83e dyalogus worden vogels te pas gebracht, daarna komen ook andere dieren voor, vooral de leeuw. Onder deze dieren vindt men heel wat zonderlinge wezens: „*grijp*” (86) die kan vliegen en ook een staart heeft, de „*satirus*”,

1) Vgl. Dr M. A. van Andel: Artsenijgeschiedenis op titelprenten. Pharmaceutisch Weekblad 1934. No. 4, blz. 90, waar enkele van die kruiden worden besproken.

van boven een neus met horens, van onderen een geit, de „*onocentaurus*”, half mens, half ezel, de „*ozir*”, een dier dat nooit ziek kan worden, de „*Cameleopardus*”, hoofd als een kameel, hals als een paard, voeten en benen als een buffel, „*laurus*”, de vogel die op aarde vliegt als een arend, in het water zwemt als een vis, de „*traghelaphus*”, een soort wild hert; „*de taxus*”, een soort vos met lang haar en de „*basiliscus*”. In de laatste twee fabels komen mensen voor, in de 121e dialoog een man en een vrouw, in de laatste een mens die de dood tracht te verbidden. Ook onder de vissen en de vogels komen de meest wonderlijke dieren voor, zulke wezens als men ziet aan de grote gotische kathedralen als gargouilles, op de misericordes der koorbanken en de rijk verluchte randen der codices. Op de inhoud van al deze fabels kan ik niet in het bijzonder ingaan. Meestal is deze trouwens zeer eenvoudig: twee elementen, dieren, plantensoorten of mensen benijden of bestelen elkaar, komen tegen elkaar in opstand en bevechten elkaar; steeds is de baas de machtigste of de ten onrechte aangevallene. De moraal past het geval toe op den mens, als dit nodig is. Een enkele keer, zoals in *Dyalogus* 195, wordt het procédé van de „*Rahmenerzählung*” toegepast. Zeer vaak komt het voor, dat naar aanleiding van een bepaalde moraal andere voorbeelden van dergelijke gevallen worden gegeven, soms exempelen ¹⁾, maar dikwijls ook allerlei, meestal bekende fabels. Men vindt er de fabel van de wolven en de honden (*Dyal.* 8), die van de geit, schaap en ezel, die met de leeuw op jacht gingen (*Dyal.* 20), die van den vader die zijn zoons zegt dat er een schat in de wijngaard ligt (*Dyal.* 15), die van de drie hanen en de man (*Dyal.* 21): twee zeggen dat hij overspel pleegt en worden gedood, de derde zwijgt en redt daardoor zijn leven; de bekende fabel van de leeuw en de muis (*Dyal.* 24), die van de wouw die op zijn sterfbed berouw krijgt van zijn zonden (*Dyal.* 27), die van de kikvors en de os (*Dyal.* 42), die van de leeuw en de vos (*Dyal.* 44): de leeuw houdt zich ziek, maar alleen de vos waagt zich niet in zijn hol; die van den man en de slang (*Dyal.* 48), de wolf en de bok (*Dyal.* 53): de bok wil eerst zingen voordat de wolf hem opeet,

¹⁾ Vgl. Dr C. G. N. de Vooy's: *Middelned. Legendes en Exempelen*, blz. 356, waar ook enkele proeven worden gegeven.

maar op dat gerucht komen de honden hem redden; die van de kraai, die zich ooit met de veren van andere vogels (Dyal. 54); die van de ezel en de hond (Dyal. 55); de vos en de raaf (Dyal. 61); die van de vos en de arend wordt gegeven als parallel van een fabel van de ooievaar en de zwaluw, die het nest van de ooievaar verbrandt (Dyal. 67); de ezel en de beer (Dyal. 72): de ezel doet te vriendschappelijk tegen de beer; die van de muizen die de kat de bel aan willen binden (Dyal. 80); de jonge leeuw die tegen den mens wel durft vechten, maar als hij voor het eerst dit wezen ontmoet er slecht afkomt (Dyal. 86); die van den visser die het water troebel maakt (Dyal. 92); de man die iedere dag eieren van zijn kip krijgt en haar opensnijdt om alles ineens te hebben (Dyal. 99); de honden het stuk vlees, het meisje en de melkpot (beiden in Dyal. 100); die van de hond en den dief in (Dyal. 106); die van de kikvors en de hommel (meestal rat of muis, Dyal. 107); die van de beide vrienden en de beer (Dyal. 108); de oud geworden leeuw (Dyal. 110); die van de sperwer en de duiven en de stads- en veldmuis (beiden in Dyal. 112), die van de adder die haar jongen wierp in het hol van de geit en daar niet meer vandaan wil en die van de wolf en de kraanvogel (beiden in Dyal. 117); en tenslotte die van de oude zwaluw die de vogels waarschuwt, het vlas, waaruit strikken worden gemaakt niet te laten opkomen (Dyal. 119). Deze deels meer bekende fabels wijzen op een nader verband van de bundel met de gewone Aesopische fabelvoorraad, waaruit echter slechts in tweede instantie is geput. Behalve de reeds aangewezen overeenkomst met de bundel van Cyrillus, heeft Prof. de Vooy's nog op de overeenkomst van sommige verhalen met die van Jacques de Vitry en Etienne de Bourbon gewezen ¹⁾. Een nadere bepaling van de bronnen van deze bundel is wenselijk, valt echter buiten het bestek van dit onderzoek. Stellig moet men in deze werken als de *Dyalogus* en de *Parabelen* van Cyrillus de invloed zien van de middeleeuwse symboliek, die in de middellatijnse en middelnederlandse mystiek te vinden is, niet alleen in de grote bekende werken, maar ook in allerlei kleinere uitingen, en die ondanks al te vaak gekunstelde inge-

1) Middelned. legenden en exempelen, blz. 355.

wikkeldheid uitermate populair was. De humanistische allegorie, met deze symboliek verwant, had ook invloed op de fabelliteratuur van de 16e eeuw (emblemata, Philips Galle).

Lang na het verschijnen van een nog vrij beperkte fabelverzameling als onze Esopet, en ook na de bundels van Cyrillus en de Dyalogus, die hoewel esopische fabels bevattend, toch in wezen geheel on-esopisch zijn, verscheen ook bij ons, op het eind van de 15e eeuw een vertaling van de z.g.n. Esopus van Steinhöwel. Deze schrijver bracht in 1477 bijeen: de vier boeken van de Romulus, 17 Griekse fabels die via een Griekse proza-Aesopus weer van die van Babrius zijn af te leiden, en die hij bewerkte naar de vertaling van den Italiaanschen scholier, Ranutio d'Arezzo (1476) ¹⁾, 27 fabels uit de proza-versie van Avianus en 17 naar een bron die niet te identificeren is, en door hem genoemd wordt: „*Fabulae extravagantes*”, misschien een Duitse versie van de Aesopus van Alfred van Engeland, die verloren is gegaan. Steinhöwel gaf zelf een vertaling van de Latijnse tekst. Jules Machault, een monnik te Lyons, vertaalde de fabels in het Frans en Caxton in het Engels (1483—'84). De Nederlandse versie is gemaakt naar de Franse tekst. Al deze edities hebben de fabels in dezelfde volgorde gerangschikt, en zijn geïllustreerd met houtsneden die zij blijkbaar van elkaar hebben overgenomen. Deze illustraties komen ook reeds met Duitse tekst voor in een Duitse uitgave van Worringer ²⁾, die erop wijst dat deze zeer sterke houtsneden op antieke voorbeelden moeten teruggaan, dat er in althans een „*Verhülltes Stück Wiedergeburt der Antike*” te zien is, wat ook al blijkt uit het noemen van het schilderij van Philostrates in verband met de grote Aesopus-houtsnede (vgl. blz. 63). Steinhöwel voegde aan zijn fabels toe: verhalen uit de „*Disciplina Clericalis*” van Petrus

1) Ook wel „Remicius” omdat in het middele. schrift geen verschil is tussen „nut” en „mic”.

2) „Buch und Leben des hochberühmten Fabeldichters Aesopi, mit einer Einführung von W. Worringer und in sprachlicher Erneuerung von R. Benz. P. Piper und Co., München 1925; zie ook: „Die erneuerten Aesopischen Fabeln nebst den hiezu geeigneten Lehren. Aufs neu erschienen im Holbein Verlag”. München 1923, waarin 20 met de hand gekleurde houtsneden voorkomen uit de uitgave van Joh. Zainer, Augsburg 1475.

Alphonsus (begin 12e eeuw) en enkele minder gekruide specimina van de „*Facetiae*” van Poggio Bracciolini, den bekenden pauselijken secretaris. In deze vorm is de Steinhöwel het eerst bij ons gedrukt en misschien ook vertaald door Gerard Leeu in 1485 te Antwerpen. Steeds gaat vooraf het leven van Esopus, naar de vertaling van Rinutio d'Arezzo van de versie van Maximus Planudes den Byzantijnsen grammaticus die van 1260—1330 leefde in Constantinopel als monnik, en niet kort na de tijd van Esopus zelf, zoals La Fontaine meende. De eerste vier boeken bevatten ieder 20 fabels ¹⁾. Vaak bevat de titel van de fabel reeds de moraal: „*die derde fabule is vander rat ende vanden vorsche, die ons leert dat so wijse quaet denct op een ander die gheen quaet en denct mer goet betrouwen tot hem heeft dat quade ghedachten oft wercken en selen niet onvergouden blijven*”. Het zijn hoofdzakelijk dierfabels, waarin men de gewone moraal en dezelfde typering der dieren als in de Esopet terugvindt. Een enkele maal wordt het gebruik van de fabel gedemonstreerd door haar iemand te laten vertellen, enigszins dus als „*Rahmenerzählung*”: de 11e fabel van het 3e boek leert: „*een goet vader behoert toe sinen sone te castijen ter wijlen dat hij jonc is ende niet in sijne outheijt, want als dan te castijen bijwijlen te sorghelijc is ende te spade*”. De vader vertelt zijn ongehoorzamen zoon dan de fabel van den landbouwer die de stier en de os tezamen bindt, opdat de os de stier in bedwang zou houden. In de inleiding die aan het 2e boek voorafgaat, wordt gezegd dat de wet is ingesteld voor de misdadigen, en dat goede en rechtvaardige mensen geen wet nodig hebben. Zo leest men dat „*die van Athenen*” een koning vroegen, echter berouw hadden toen die koning te streng

1) „Die hijstorien ende fabulen van Esopus // die leerlijck wonderlijck ende zeer ghenoech // lijck zijn //.” Hieronder een gekleurde houtsnede, voorstellend de gebochelde Esopus met de verschillenden dieren en voorwerpen uit zijn fabels (vgl. blz. 63). Op de laatste bladzijde staat „Hier eijnden die ghenoechlijcke fabulen van Esopus ende van meer anderen indewelcke vele goede leeringen in besloten sijn. elc pijnse hem tonthouden het sal hem profiteren. Gheprent in die vermaerde coopstadt tantwerpen bij mij Gheraert Leeu. Anno 1485 den twaelersten dach Octobri”. Aanwezig in het Museum Meer-manno Westreenianum, daar wordt ook nog een exemplaar vermeld, dat zich in Darmstadt bevindt en niet afwijkt van dat van den Haag.

bleek te zijn. Hiertegen vertelt dan Esopus de volgende fabel... Zo wordt dan, om enige afwisseling te geven, geanticipeerd op de moraal. Ook bij deze vier boeken behoeft, evenals bij de Esopet, over de inhoud der fabels afzonderlijk niet te worden gesproken. De 17 fabels van Rinutio d'Arezzo zijn alle dierfabels behalve de 13e, waarin wordt verteld dat de drie zoons zo over de erfenis van hun vader twisten, dat zelfs de rechter geen beslissing kan geven, en de laatste die een ook bij Gellert later in andere vorm voorkomend motief bevat van de leugen die toch achterhaald wordt; hier is het de knecht die den ridder vertelt dat hij eens een vos zag zo groot als een os. De ridder zegt dat zij aan een rivier zullen komen waarin de leugenaar moet omkomen. Bij iedere rivier die zij bereiken, komt de qualificatie van de vos die de knecht zag, dichterbij de waarheid. Meestal zijn deze fabels, waarin de vos weer een grote rol speelt, wat uitvoeriger en gecompliceerder van inhoud dan die van Romulus. Zo geeft de tiende fabel de lange geschiedenis van de wolf die op buit uitgaat, veel versmaadt voor iets beters en telkens door andere dieren wordt beetgenomen. Op allerlei wijzen wordt de wolf in de 9e fabel door de vos bedrogen, ook bij het vissen vangen, waarbij hij zijn staart moet verliezen. In de 3e fabel moet de vos de haan prijsgeven en in de 5e moet hij het afleggen tegen de katten, die in bomen kunnen klimmen, in de 4e treedt hij op als scheidsrechter tussen de „draeck” en de „villayn dorpmān ofte boer”, en in de 14e gaat de jonge vos in de leer bij de wolf, maar wordt het slachtoffer van de merrie. In de 1e fabel loopt de vos er niet in, als het muildier zegt dat zijn afkomst achterop zijn hoef staat, maar de wolf wel. Hierna volgen in de Nederlandse tekst eerst de 17 fabels „die welcke int boeck van Romule niet ghevonden en sijn”, de z.g.n. „*Fabulae extravagantes*”. Ook deze fabels zijn ons uit latere bewerkingen wel vertrouwd geworden. Men vindt er onder fabels als van de raaf die de arend wil nadoen, ook een lam wil vangen en dan in de wol blijft vastzitten, van de vos die de bok in de put laat zitten, van den man en zijn afgod, van den herder die telkens voor de grap om hulp roept en dan ook niet geholpen wordt als het werkelijk nodig is, van de bij die aan Jupiter om een angel vraagt, van den dief die zijn moeder, omdat zij hem tot dief maakte,

de neus afbijt, en van den man die twee vrouwen heeft, van welke de oude hem de bruine, de jonge de grijze haren uittrekt, zodat hij kaal wordt. Zonderling is de 9e fabel van den „bouman”, die een „breevoet”, geen gans en ook geen kraanvogel, vangt. Ook de 27 fabels van Avianus zijn zeer gewoon. Men treft er onder aan: die van de oude vrouw die haar kind had bedreigd met de wolf, maar deze merkt op dat die bedreiging nooit wordt uitgevoerd, van de schildpad die wilde vliegen, van de ezel in de leeuwenhuid, van de oude kreeft die de jonge wil leren lopen, van de kameel die Jupiter om hoorns vraagt, van den visser en het kleine visje, van de geit die zich niet door de leeuw laat verlokken om van de rots af te komen, van de raaf die niet uit de fles kan drinken en deze daarna met stenen vult, zodat het water hoger komt, die van den satyr, die den man verwijt dat de ene keer zijn adem koel is (als hij in het eten blaast) en de andere keer warm (als hij zich de handen warmt door er in te blazen), die van de gans die gouden eieren legde, en die van de wolf en de jonge geitjes. „Die subtijle fabulen van Alfonsie”, waarmede deze verzameling besluit, zijn van geheel andere geest dan de andere fabels. Het zijn meestal langere, vindingrijke geschiedenissen, waarin wordt verteld hoe vriendschap wordt beproefd (I), op welk een listige wijze een man geleend geld kan terugkrijgen (II), hoe een rechter een vernuftige uitspraak doet, waaruit waarlijk detective-aanleg spreekt (III) en een filosoof iets dergelijks tot stand brengt (IV), op welk een spitsvondige manier een boer aan brood komt (V), dat men zich uit een klein gevaar moet verlossen, als daar kans voor is, om niet in een groter te komen (VII), hoe de vos de wolf meeneemt naar een put, waar de maan in schijnt, zegt dat het een haas is en hem zo in de put lokt (IX), hoe de zeer bekwame gezelschap van den kleermaker suggereert dat zijn meester krankzinnig is (X), hoe een jager door een krankzinnige ervan wordt afgehouden met vogels en honden te jagen (XI) en hoe de priester den bisschop er van overtuigt dat zijn hond op het kerkhof begraven moet worden (XIII). Een fabel in een fabel en in deze weer een fabel geeft VIII, waarin een fabeldichter een lange fabel moet vertellen en dan zegt dat een koopman schapen naar de markt moet brengen en deze moet overvoeren: het water is groot en

op het bootje gaan er maar twee; de koning moet nu wachten totdat de man zijn schapen heeft overgevoerd. In de XIIe „fabel” — die geen fabel is — worden allerlei wondermensen en dieren opgenoemd. De laatste is de bekende van de vos en den haan.

Geheel onveranderd is deze verzameling hier te lande herdrukt door Henrick Eckert de Homberch in 1498¹⁾, waarvan twee exemplaren bekend zijn. De uitbreiding van de bundel met 31 nieuwe fabels dateert pas uit de tijd der humanisten.

II - VOORTZETTING VAN DE MIDDELEEUWSE TRADITIE

Evenmin als Steinhöwel's Esopus nog zuiver middeleeuws is te noemen, kunnen we beweren dat de uitbreiding ervan in de 16e eeuw een geheel nieuwe geest ademt, al worden de 31 fabels, die in 1533 voor het eerst aan deze bundel werden toegevoegd²⁾, toe-

1) Die historien ende fabulen van // Esopus die leerlic wonderlick en // seer ghenoechlick sijn // — houtsnede voorstellende de gebochelde Esopus, zonder de meestal voorkomende figuren uit zijn fabels. Fol. 2 recto: Hier beghint een proper profitelick // boec van die subtylheit der fabulen. Fol. 99 recto: Hier eijnde die subtyle en genoechli- // ke fabulen van Esopus en van meer an // der in die welke vele goed lerige beslo // ten sijn; elc pijnse he tonthoude het sal // hem profiteren. Gheprent te delf. Bij // mi Henrick eckert van homberch. An // no dni MCCCC en XCVIIJ dem XXVIIJ // dach in den April. (Universiteitsbibl. te Gent, een zelfde exemplaar, dat geheel overeenkomt, in de bibl. van het Brit. Mus. te Londen).

2) Hier sijn voleyndt // die schone en genoechlijcke Fabulen van Esopus // met meer andere Histo // rien ut diversce Poete en Orateurs // binne corte dage wt die Latynse in onse Duytser spra- // ken met groter naersticheijt overgeset en gecorrigeert. In die welcke vele goeder leeringe in besloten syn. Noch syn hier anno MCCCCXXXIIJ ander Fabulen toghedaen. Geprint Tantw / in die Bag. Str. bi mi Jan van Ghelen" (zie: Mej. M. E. Kronenberg: Nederlandsche Aesopus-uitg. van Jan v. Ghelen te Antwerpen 1533? Het Boek XXII, blz. 9). Een ander exemplaar, ook met 31 nieuwe fabels, bevindt zich in de Univ. Bibl. te Luik. Op fol. CXXXIJ van dit exemplaar staat: „Gheprent Thantwerpen / op die Lombaerde veste / teghen // die Gulden hant over. Bij mi Symon Cock. Int jaer // ons Heeren MCCCC ende XLVI // Den lesten dach van Meerte. Een derde exemplaar met deze uitbreiding be-

geschreven aan humanisten als Erasmus, Guil. Herm. Goudanus, Rinutio d'Arezzo, Barlandus, (Adriaan van Baarland, 1488—1542, gestorven te Leuven waar hij hoogleraar was), Laur. Abstemius (eind 15e eeuw, schrijver van 198 fabels, waarvan hij het eerste deel „*Hecatomythium*” noemde), Poggio en Angelo Politiano. Men vindt in deze bundel de fabel van de dood en den houthakker, die van den trommelslager, elders den trompetter, die gedood wordt omdat hij de mensen tot vechten aandreef, al vocht hij dan zelf niet, de twee honden die elkaar uitnodigen, die van de leeuw, de vos en de ezel (als de leeuw ziet dat de ezel hem, dank zij de vos, niet meer kan ontkomen, verscheurt hij ook de vos), de jonge wolf die door den herder wordt opgevoed en toch de schapen doodt, de twee vijanden ieder op het uiterste eind van het schip, van wie de ene verdrinkt en de ander, hierover verheugd, niet bedenkt dat ook hij spoedig zal verdrinken, die van de ezel en zijn vele meesters, van de hond die de reddingspoging van zijn meester miskent, van de vogels die zich ondanks de waarschuwing nestelen in een boom die veel lijm voortbrengt, van de spin en de jicht, van de slang die eerst jaloers op de vissen, later blij is om zijn veilige bescherming, de haas die ontkomt aan de honden, wien zijn vlees door de vos is aangeprezen, van de vissen die uit de pan in het vuur springen, van het magere mesthoen dat eerst bespot en later benijd wordt, van de ezel die het kalf in de oorlog raadt te vluchten, want het zal worden opgegeten, van de muis die ook buiten zijn kist voedsel vindt, van de spin die niet tegen de zwaluw op kan, van den man en de leeuw, de leeuw die de dochter van den boer wil trouwen, van de leeuw die de os wil opeten, de vos en den houthakker, die hem verraadt, de vos zonder staart, den man die de vrouw trouwt die een kat is, de wolf in het schapenvel, het hert dat zich onder de ossen verbergt, van de leeuwerikken, die pas uit het koren gaan, als de boer zijn eigen zonen beveelt bij het maaien te helpen. Enigs-

vindt zich in de Bibl. van het Vict. and Albert Museum te Londen: „Esopus leven ende fa / bulen / ende die fabulen van Avianus ende Alfonsius poeten / die welke seer ghenoech / lijck ende vol profijtelijcke leeringhen / sijn / en vermeerdt tot XXXI fabulen toe die noyt gheprint / en waren met haren figuren”, z.j.

zins etiologisch is de 7e fabel van de vleermuis, de doornstruik en de „*meeucraeye*”, die samen gaan handel drijven, de eerste krijgt het geld, de tweede het laken en de derde het koper. Zij lijden schipbreuk. De meeuw zit daarom nog steeds aan zee, de vleermuis durft uit angst voor schuldeisers niet overdag te vliegen en de doorn klampt iedereen aan om te zien of hij niet zijn laken heeft. Ook de vijfde van de ezel en Jupiter is natuurverklarend. Zonderling is de 14e fabel van de vrouw die met „*plattinen*” (soort muilen deels van hout, deels van leer) in een boom wil klimmen en als het niet lukt, de schuld geeft aan den duivel, die haar zegt dat hij het niet raadde, en die van den man die steeds den duivel roept en dan eindelijk moet hangen (16e fabel).

Zeer veel invloed hadden de Latijnse schoolboekjes met fabels. Eén der eerste in de 16e eeuw die Scharpé vermeldt, is van 1512¹⁾. Het bevat, vertelt hij, 25 fabels van Aesopus, negen van Avianus, in proza bewerkt door Barlandus, drie van Campanus en Volaterranus. In 1515 is dit boekje herdrukt in Straatsburg en Leuven en sterk vermeerderd. Het aantal fabels wordt in elke druk groter. De Leuvense had er 138, die van 1527 : 143, die van 1530 : 236. De Parijse druk van 1544 had er 548. In de Antwerpse druk van 1529 vindt men ook 18 verhalen uit Poggio's *Facetiae*. Bekend is het type dat als titel heeft: „*Fabularum quae hoc libro continentur interpretes atque authores sunt hi*”... Dat van 1519, gedrukt te Gent²⁾, is als volgt ingedeeld: een „*Aesopi vita ex maximo Planude excerpta et aucta*”, dan een stuk uit de „*Imagines*” van den sophist Philostrates (begin 2e eeuw), een beschrijving van 34 schilderijen in het museum van Napels, en hier dan speciaal een schilderij dat voorstelt de figuren uit de fabels van Esopus, een reidans uitvoerend om den dichter, welke ondertussen over nieuwe fabels schijnt na

1) Vgl. L. Scharpé: Van de Dene tot Vondel, Leuvense Bijdragen IV.

2) „*Fabularum quae hoc libro continentur interpretes atque authores sunt hi: Guilielmus Goudanus, Hadrianus Barlandus, Erasmus Roterodamus, Aulus Gellius, Anulus Politianus, Petrus Crinitus, Johannes Antonius Campanus, Plinius Secundus Novocomesis, Nicolaus Gerbellius Phorzen*” (Amsterd. U.B.; in de U.B. in Utrecht is er één van 1521 en één van 1531 en een dergelijk boekje van 1538 in Rotterdam, Openb. Leesz.).

te denken. Hierna komen de opdrachten van Dorpius, Guilielmus Goudanus en Petrus Egidius. Dan volgen 41 fabels van Goudanus, 23 Aesopische fabels van Barlandus, 58 fabels van Avianus, vertaald door Goudanus; verder 9 „*Apologi ex chiliadibus adagiorum Erasmi desumpti ad communem puerorum fructum*”¹⁾, een stuk over het leven van Esopus door den bekenden Latijnsen grammaticus Gellius (130—180) gevolgd door vier fabels in proza van den Italiaansen humanist Politiano (1454—1494). Na de „*apologus de membris et ventri*”, hier naar Plinius Secundus, volgt nog een proza-fabel uit Gellius en tenslotte een proza-fabel „*apologus lepidissimus*” van Nicolaus Gerbellius Phorzen (een geleerde jurist uit Pforzheim, professor in de rechten te Wenen, later in de geschiedenis in Straatsburg, waar hij in 1560 overleed). Men ziet dat heel wat humanisten aandacht aan de fabel hebben gewijd; het was geheel in de geest van het humanisme om deze, in de oudheid zo belangrijke dichtsoort weer naar voren te brengen, ten behoeve van het onderwijs. Dat de kunstenaars in de Renaissance-tijd niet zo'n grote belangstelling voor de fabels hadden, is reeds opgemerkt (vgl. blz. 16). De opleving ging dan ook van de geleerden uit.

Tot deze zelfde groep is te rekenen de fabelbundel van Faërnus, in 1595 voor het eerst (en niet in 1598, zoals A. G. C. de Vries in zijn „*Emblemata*” zegt) vertaald naar de Plantijnse druk van de Latijnse tekst van 1585, misschien door Coornhert²⁾. De hout-

1) *Adagiorum Chiliades quattuor sesquicenturia. Ex postrema autoris recognitione cum multiplici et locuplete proverbiorum, locorum communium, sententiarum, rerum ac verborum quae praecipua visa sunt Indices enz. Lugduni Apud. Haered. Sebast. Gryphii 1569.* Men vindt hierin o.a. de fabels van de wolf en het beeld, de wolf en het kind met de moeder (Chil III, Gent V, 50), de rege et simiis (Chil I, Cent VII, 11) asinus portans mysteria (Chil II, Cent II, 4); Scarabei et aquilae fabula (Chil III, Cent VII, 1) en „de simiis et pardale (Chil II, Cent III, 56). Burkhard Waldis gebruikte de Adagia voor zijn fabels; vgl. Esopus von Burkhard Waldis. Hrsg. von Hei Kurz. Leipzig 1862, 2 dln.

2) *Hondert Fabulen van Aesopus. In Nederduijtschen rijm vertaelt naert Latijn van Gabriel Faërnus. Tot Leyden. By Christoffel Guyot. In Salomons Tempel anno 1595.* (Een exemplaar van 1598 bevindt zich in de bibl. van het P.K. te Leiden).

sneden in de Nederlandse uitgave zijn van A. Sylvius (geboren in 1525 te Antwerpen), die veel werkte voor Plantijn. Gabriël Faërnus (geb. begin 16e eeuw te Cremona, gestorven in 1561) kreeg van Pius V opdracht om een keus te doen uit de mooiste fabels van Esopus en andere schrijvers, om door jongelui gebruikt te worden. Doel was dus ook weer schoolgebruik; daaruit moet de grote invloed van deze bundel worden verklaard. Faërnus putte behalve uit Esopus, uit Phaëdrus en Avianus, terwijl vaak vergelijkingen te maken zijn met Joachim Camerarius, den Neurenberger dokter en botanicus (1534—1598), leerling van Melancthon. Deze schreef: „*Symbolorum et emblematum centuriae tres, quibus rariores stirpium, animalium et insectorum proprietates complexus est*” (Neurenberg 1590—'97), een werk dat veel fabels bevat, die bij ons in de 17e eeuw weer worden overgenomen. Camerarius kende misschien Faërnus' bundel. Bij deze laatste speelt de vos een belangrijke rol; men vindt er de fabels van de vos en de egel (XVII), de vos en de leeuw (XVIII), de vos en de druiven (XIX), de vos en de raaf (XX), de vos, de hond en de haan (XXX), de vos en de kat (XLIII), de vos in het hoenderhok in een benarde positie (XLIV), vos en wolf (XLIX), vos en adelaar (LX), vos zonder staart (LXI), vos en braamstruik (LXV), vos en masker (LXVI): te vergelijken met Camerarius' de vos en het beeld; de vos en de zieke leeuw (LXXIV), vos en zwijn, die hem raad geeft (LXXVIII), vos, ezel en leeuw (LXXXII) en de vos en de aap (XCVII). Ook de ezel komt in talloze fabels voor: Ezel en wolf (IV), te vergelijken met de fabel van de leeuw en het paard (Esopet XLIII); twee ezels, één met zout, de ander met sponsen geladen (VI); ezel, aap en mol die het erger heeft dan de ezel en de aap (XXXII); de ezel en het zwijn (LIV); de ezel die steeds van baas verandert (LXIX); de ezel en het paard (LXXXIV); de ezel in de leeuwenhuid bespot door de vos (LXXXVIII), ezel, raaf en wolf (LXXXIX) en de ezel die denkt dat de verering voor het heiligenbeeld, dat hij draagt, hem geldt (XCV). Bekende fabels als die van de kat en de muizen (LIX), de bijbelse van de bomen die om een koning vragen (XCIII), de berouwvolle raaf (XIII), in de Esopet: de wouw; die van de eik en het riet (L), van de hond en het stuk vlees (LIII), de krekkel en de mier (VII), het paard en

de ezel (XVI), de vleermuis (LXXVII) en de wolf en de kraanvogel (LVI) vinden we hier terug, evenals de bekende fabel van den dief die zijn moeder de neus afbijt (LXXI), den kolenbrander en den voller, die niet bij elkaar kunnen wonen (LXIII); de ossenkar en Hercules (XCI), den satyr en den man (LVIII), de verdronken vrouw door den man stroomopwaarts gezocht (XXVII), vader, zoon en ezel (C), den snoevenden man op Rhodus (LCIV), den sterrenkijker en de put (LXXIII). In deze fabels treden behalve dieren ook mensen, goden (vooral Jupiter en Mercurius), bomen (vgl. boven), dagen (feestdag en werkdag, die niet zonder elkaar kunnen bestaan, XXI) en voorwerpen op (de twee potten I, een fabel uit Avianus).

Ondanks het feit dat veel humanisten zich met fabels hebben beziggehouden kan men toch van een typisch-humanistische fabel niet spreken. De stof bleef dezelfde, maar ook de geest van de fabel is niet ingrijpend veranderd. Evenmin hebben de rederijkers de fabel nieuw leven kunnen inblazen. Gillis Corrozet heeft voor zijn bundel van 1542 („*Les Fables du tres ancien Esope phrigien, premièrement escriptes en Graec et depuis mises en rithme Françoisé*”) evenals Haudent voor die van 1547 („*Trois centz Soixante et six Apologues d’Esope tres excellent Philosophe*”) geput uit de Latijnse schoolboekjes, die zoals is gebleken, veel overeenkomst hebben met de voortgezette Steinhöwel-Esopus. Dat zij Faërnus gekend hebben is niet te bewijzen, maar ook hiermee hebben ze veel aanrakingspunten. Eduard de Dene volgde de bundel van Corrozet na voor zijn „*Waerachtige Fabulen der Dieren*” van 1567. Zijn werk mist alle oorspronkelijkheid. Hij verontschuldigde zich in „*D’authour totten Constenaers Rhetoricienen*” over zijn kreupele verzen, en zegt dat zijn werk hoofdzakelijk uit vertalen bestond en hoe moeilijk dit was. Het boekje (stadsbibliotheek te Haarlem) is dan ook gedrukt „om en ten coste vanden voorn. Marcus Gheeraerts ¹⁾), wiens etsen hoofdzaak in deze bundel zijn ²⁾. Het enige typische is dat de De

1) Ghedruckt te Brugghe in de Peerde strate by Pieter de Clerck, ghezworen drucker der co-ma den XXVJ. Augustj 1567. Om en ten coste van den voorn. Marcus Gheeraerts.

2) Van Mander zegt in zijn „*Schilderboeck*” dat M. Gheeraerts, toen de hervormingsbeweging oorzaak was van een stilstand in de kunst, een boek uitgaf

Dene graag met rederijkerskunstjes knutselt en stoplappen gebruikt. Scharpé merkt op dat zijn taal plat is, dat zijn beelden echter hier en daar wel kleur hebben. Hij ontleent behalve aan Corrozet en Haudent, ook aan Alciatus en Guérout, beiden schrijvers van *Emblemata*. In opdracht van Marcus Gheeraerts aan Hubrecht Goltzius zegt de eerste, dat deze fabels wel in alle talen bestaan, maar dat hij toch iets nieuws wilde geven met de platen en met enkele oorspronkelijke fabels. Ook Lucas de Heere, die in „Alexandrijnse carmen” tot „den Leser en ziender” spreekt, roemt de voortreffelijkheid der platen. De belangrijkheid van de platen heeft het gevolg dat daardoor de fabels zeer dicht bij *emblemata* komen. Dit geldt niet alleen van de bundel van De Dene, maar ook van die van Smijters en Vondel.

De Dene's indeling is: spreuk, plaat, bijbeltekst (niet historie-tekst als bij Vondel), fabel en berijmde moralisatie. In het geheel bevat de bundel 108 platen. Achter de fabels volgt de opdracht van E. De Dene aan den lezer, terwijl hij nog een acrostichon laat volgen: „*Edelick bewaerd De re Dene*”. Waarom hij zijn naam niet direkt vermeldt en zijn voorwoord laat volgen, is niet duidelijk. Stond De Dene bij het publiek minder goed aangeschreven?, vraagt Scharpé. Er is van dezen figuur nog te weinig bekend om hierover te oordelen. Op de inhoud der fabels behoeft niet te worden ingegaan. De bekende uit Steinhöwels *Esopus* en fabels die men bij Faërnus al kan vinden, vindt men hier terug. Een enkel geheel tot *emblemata* geworden fabel¹⁾ als die van het cameleon en van de basiliscus dient genoemd; alle handeling ontbreekt er in, de tekst is louter beschrijving van de plaat.

In 1578 zagen in Antwerpen twee Franse fabelbundels het licht, die wat platen en tekst betreft teruggaan op Gheeraerts-De Dene. De eerste is die van Estienne Perret. Van deze bundel werd een vertaling gegeven door Adriaen van der Venne, den bekenden

met etsen van de dierenfabels van Esopus zonder de naam De Dene te noemen (vgl. uitg. v. Mirande en Overdiep, blz. 368).

¹⁾ Voor het verband tussen de *emblemata* en de dierverhalen en de diersymboliek der emblemata zie John Baptist Knipping: *De iconografie van de Contra-Reformatie in de Nederl. I* (diss. Hilv. 1939, blz. 16 vlgg.).

dichter-schilder ¹⁾). Hij telt tweemaal zoveel bladzijden als Perret. Iedere plaat met bijbehorende verzen beslaat vier bladzijden. Op de keerzijde van de vorige plaat staat de vertaling van Perret, een toepasselijk verhaal en een bijbeltekst op de tweede bladzij, een toepasselijk verhaal uit de klassieke oudheid, op de derde en nog eens de fabel in eigen bewerking met een spreuk op de vierde. Zo geeft hij 24 fabels die ook alle bij De Dene voorkomen. In de voorrede zegt hij dat hij hoopt het beter te doen dan De Dene.

De tweede Franse fabelbundel, aan De Dene-Gheeraerts ontleend, is die van Philips Galle: „*Esbatement moral des animaux*”. Zelfs wordt in de opdracht in vers een gedeelte van het gedicht van Lucas de Heere bij de „*Waerachtige Fabulen*” in bewerking overgenomen. De platen zijn waarschijnlijk van Galle zelf. Van de 125 fabels zijn de eerste 71 niet ondertekend, onder de andere staat E. W. Deze laatste sluiten het nauwst bij De Dene aan. In de andere is de bewerkster zelfstandiger. Prozateksten nemen de plaats in van berijmde bijbelteksten. De prozaspreuk wordt vaak vervangen door een rijmspreuk. Naast de bundel van De Dene is vaak Haudent gebruikt. Uit Galle's „*Esbatement moral*” komen drie fabelverzamelingen voort: een Franse van Desprez met 100 fabels, die er letterlijk uit overgenomen zijn (de letters E. W. zijn slechts weggelaten); veel der nieuwe fabels van Galle werden in dit „*Theatre des animaux*” niet overgenomen. Scharpé komt nu tot de veronderstelling dat het „*Theatre*” van vroegere datum is, en dat Galle schuldig is aan plagiaat, maar hij vindt deze zaak verder niet uit te maken. Ook zijn aan Galle's bundel ontleend twee Nederlandse verzamelingen, die van Smijters en die van Vondel. Anthoni

1) Woudt van Wonderlicke Sinnefabulen Der Dieren Kunstlick met lewendighe ende aerdighe groote schoone Beelden uijtgedrukt. In de welcke alle redelicke menschen met sondelinghe gheneuchte ende vermaekelichheit des ghemoedts konnen sien ende leeren even als in eenen klaren spiegel de seer groote gelijkheit en de overeenkinghe tusschen de onredelicke Dieren ende de onverständighe ofte wereldsche menschen, levende na de lust van hunne dartele vleeschelijke gheneghentheden. Tesamenghestelt door Steven Perret, wederom met sinnerijcke ghedichten op 't nieuw bijghevoecht verbeteret en vermeerderd door Adriaan v. d. Venne. Rotterdam bij Isaac Waesberghe op 't steiger, by de marckt in de Fame 1633. (Amsterdam, U.B.).

Smijters, wiens bundel van 1612 is ¹⁾, staat geheel onder invloed der Franse letterkunde (vgl. Te Winkel Rep. I, 253). Deze bewerking-vertaling, waarvan de 121 fabels bijna woordelijk zijn vertaald en waaraan slechts enkele nieuwe zijn toegevoegd, is dan ook geheel in zijn lijn. Na zijn voorrede volgt nog een sonnet „*Aan de Liefhebbers der Rethorijche met het acrostichon „Mijn Haters zijn sot*”, een letterkeer van zijn naam, voorafgegaan door een sonnet „*Tot den goetwillighen Leser*” met de spreuk „*Godt en niet meer*”. Aan de fabels gaat nog een levensbeschrijving van Esopus vooraf. Bij de fabels geeft hij bijbelspreuken en teksten.

Vondel's „*Vorstelicke Warande der Dieren*” verscheen het eerst in 1617 bij Pieter Pers, bij wien hij tussen 1613 en 1622 alles liet verschijnen, terwijl hij later op hem het gedichtje zou maken dat eindigt met de regels:

„*die sijn boecken en prenten
op 't dierste weet te venten*” ²⁾).

Pieter Pers was door aankoop eigenaar geworden van de platen van Marcus Gheeraerts, vertelt Unger, en droeg nu Vondel op er bij-schriften bij te maken. Volgens Unger volgde Vondel de Franse tekst slechts van verre, maar in werkelijkheid, zegt Scharpé, is de tekst wel degelijk ontleend aan het „*Esbatement Moral*”. Van de bundel verschenen slechts zes uitgaven, de laatste in 1786 te Dendermonde. Na de proza-voorrede „*aen den Konstlievenden Leser*” volgt in verzen de „*Vermackelijcke Inleidinghe tot de Vorstelicke Warande der onvernuftighe Dieren*”. Het is een oproep om in de vroege morgen, terwijl de dauw nog op het land ligt, zich op te maken naar de lusthof en zich te verlustigen in de wildgroeïende natuur en de bloemen door de Mei uitgestrooid en dan te klimmen

¹⁾ „*Esopus' Fabelen In Rym gestelt door Anthoni Smijters Waer bijghewoegt zijn zommige stichtelijcke veerskens van Heer Guy du Faur. Heere van Pijbrac, Raedtsheere des Koninx van Vrancrijc. Tot Rotterdam. By Jan van Waesberghe. Anno 1612. (Amsterd., U.B.)*

²⁾ Zie behalve het artikel van Scharpé ook nog A. G. C. de Vries: *Emblemata en de korte Inleiding van Unger op Vondel's Warande der Dieren. Leiden Sijthoff.*

op de bomen: er vormt zich een zee; men ziet vissen en zeenymphen, zeegoden en tritonen en er heeft een zeeslag plaats. Wij dalen weer af en kijken dan naar de vogels en daarna naar „*waer 't wilt en onghediert // Verschuylt in 't donker wout, en ons voor d'oogen zwiert*”. Deze inleiding is oorspronkelijk werk en verdient daarom enige aandacht, omdat het hier waarschijnlijk niet gaat om een denkbeeldige, maar om een door Vondel werkelijk geziene lusthof ¹⁾. In de omtrek van Amsterdam en 's Gravenhage bestonden verschillende lusthoven o.a. de „*Binckhorst*” van Jhr Jacob Snouckaert, waarin een „*warande der Dieren*” was (vgl. de beschrijving van Phil. v. Borselen) en de buitenplaats van Vincent Jacobs Coster, die een oude en een nieuwe doolhof had, waarvan Vondel de eerste kan gekend hebben. In zulke doolhoven staan vaak fonteinen, veel bloemen en mechanische kunstwerken (vgl. de oceaan die hij ziet van de toren van de Turkse galei). Hier dus al een voorloper van de doolhof te Versailles, die later aanleiding zal zijn tot het maken van fabels, welke ook bij ons worden vertaald. Na deze inleiding volgt nog een Dorpel-opschrift, ondertekend met I. R. A., niet nader te identificeren, een gedichtje „*Tot d'aenschouwers van dees warande*”, waarin iets over de typering der dieren staat ²⁾, en een „*Klinckgedicht*”, dat aan Pers wordt toegeschreven (Unger). Bij Vondel is de spreuk boven de plaat weggelaten en de bijbelteksten onder de plaat zijn vervangen door „*een oude historie, soo uyt de Latijnsche als Griexsche schrijvers, om met de nieuwe Historiën geen ergernisse of aenstoot te geven, alsoo dit tot niemandts hoon noch smaet, maar alleen tot aller waerschouwinghe en leeringhe geschreven is*” (Voorrede in proza). Scharpé houdt deze bijschriften mischien terecht voor het werk van Pers. Dr G. A. Nauta ³⁾ steunt

¹⁾ J. te Winkel: Vermaeckelijcke Inleidinghe tot de Vorstelicke Warande der Dieren. Vijfde verslag van de Vereeniging het Vondel-Museum, blz. 14 (1910—'11).

²⁾ Over de typering der dieren zegt J. Koopmans (Vondelstudien. Taal en Letteren VIII, blz. 260) „dat men het niet nodig vond om 'n dier — behoudens enige sterk sprekende gevallen — in 'n scherp belijnd karakter te laten optreden. De hoofdzaak was „de les”.

³⁾ Dr G. A. Nauta: De onderschriften der Platen van de Vorstelicke Warande der Dieren (Vondelkroniek, Ve Jaargang I, Januari 1934).

deze veronderstelling in een artikel van 1934. Reeds toen, zegt Nauta, had Pers liefde voor de „*historische, philosophische, poëtische, morale, schriftuerlijke leeringe, fabelen, exempelen en allegoriën*”, die hem er later toe bracht de *Iconologia* van Cesare Ripa te vertalen, in 1644 uitgegeven en door Vondel in zijn „*Aenleidinghe*” aanbevolen voor jonge dichters om te bestuderen. Molkenboer echter meent ¹⁾, dat deze citaten de herinnering aan Vondel's doopgezinde jeugd, die zijn sympathie voor Erasmus verklaart, verlevendigen. Hij denkt dat op de fabel van den satyr en den boer al gezinspeeld wordt in de „*Laus Stultitiae*” bij de beschrijving van den dubbelhartigen nar met de woorden: „*zij blazen tegelijk koud en warm uit denzelfden mond; zij houden heel wat anders in hun hart dan zij met hun woorden uitdrukken*” (vert. Mr Dr J. B. Kan, blz. 63). In den regel geven de onderschriften de zin der woorden, niet de woorden zelf. Het paraphraseren uit het hoofd was heel gewoon. Men citeerde ook veel uit verzamelingen, en vergissingen waren niet uitgesloten. Nauta noteert zevenmaal „*Damates*” voor „*Datames*”. Soms is een aanhaling een samenvatting van meer dan één passage of van meer dan één schrijver, op naam gezet van één schrijver.

Naast de bladzij, waarop de plaat met historie-onderschrift staat, volgt de fabel. Scharpé wijst er op dat Vondel bij vergelijking zijn voorbeeld op de voet blijkt te volgen, soms een bijzonderheid invoegend, om twee verzen te maken van één. Vaak stemmen de vier eerste verzen met Galle overéén, de volgende vier worden er bij Vondel acht. Dit staat, merkt Scharpé op, al niet veel hoger dan zijn rijmelarij bij de platen van de „*Gulden Winckel*”. Koopmans zei al, in genoemd artikel, dat het „*eigenlijk niets anders (is) dan de dierenfabels zooals de mndl. Esopet-verzameling er ons aanbiedt*.” En al wordt iets goed gemaakt door de vloeiendheid van zijn vers en de zwier van zijn taal, men kan niet anders dan dit oordeel onderschrijven: een laatste uitloper van de middeleeuwse traditie.

1) Prof. B. H. Molkenboer O.P.: „Vondelsche echo's van Erasmus (Vondelkroniek, VIIe Jaargang No. 3, Juli 1936).

III - VERTALINGEN EN VOORTZETTINGEN VAN OUDE BUNDELS IN DE 17e EN DE 18e EEUW

Eén van de meest levenskrachtige bundels is wel Steinhöwel's Esopus, die in de 16e eeuw in uitgebreide vorm een zo belangrijke rol speelde, veel invloed had en in de 17e eeuw zich ook nog laat gelden, zij 't in sterk verkorte vorm. Het zijn een soort volksboekjes met houtsneden, waarvan er sommigen o.a. ook in het volksboek „*Van Reynaert die Vos*” (1589) voorkomen; daarin worden weer in het begin van de 17e eeuw (1612) het leven van Esopus en enkele van zijn beste fabels gegeven ¹⁾. Zoals dat in Steinhöwel's Esopus gebeurde, wordt ook hier het leven verdeeld in „*histories*”. Merkwaardig is het dat het aantal van deze hoofdstukken aan dat bij Steinhöwel gelijk is gebleven (28). De houtsnede van het titelblad laat, juist als bij dezen, Esopus zien, klein en gebocheld te midden van de figuren van zijn fabels. De mededeling aan het begin van de fabels: „*De Fabulen van Esopus, nu eerst getranslateert uijt 't Latijn in Fransoys ende daar na in Nederduijtsch, met de moralisa-tiën van denselven*” kan men dan ook zo opvatten dat de schrijver er nog eens aan herinnert dat Steinhöwel's Esopus via het Frans tot ons is gekomen. De fabels zelf worden hier in heel andere volgorde gegeven, al begint het boekje steeds met de fabel „*Van den*

1) Het wonderlijke ende genoeg // lijke Leven van // Esopus // In Nederduijtsche sprake neerstelijk gecorrigeert ende verbeteret // Met zijn Fabulen, van den zelve gecomposeert ende ge // moraliseert seer nutte voor alle Personen om te lesen. 't Amsterdam Gedruckt by Isaac van der Putte z.j. (Amsterdam, U.B.). Dat wonderlijk ende genoeglijcke Leven van // Esopus in nederduijtsche sprake // neerstelick oversien // ghecorri // geert ende verbeteret // Met zijn Fabulen van den selven ghe // composeert / ende ghemoraliseert / seer // nuttelick voor alle Persoonen. t'Amsterdam Ghedruckt by Hendrick Barentsz. (U.B. Amsterdam en U.B. Leiden). Dat wonderlijk // ende ghe-neuchelijck leven van // Esopus / in Nederduytsch: neerste // lijck oversien ende ghecorrigeert // met zijn Fabulen vanden selven ghecomposeert // ende ghemoraliseert seer nudt alle personen. 't Hantwerpen // by Hieronymus Verdussen op ons lief Vrouwen // Kerckhof / aen de Noortzijde / in de X Gheboden 1612 (exemplaar U.B. te Amsterdam).

haen ende van den kostelijcken steen", waarmee ook Steinhöwel begint. Het geeft een eigen, iets uitgebreidere moraal b.v. bij de eerste fabel als volgt: „Verstaet bij den kostelijcken Steen Konst ende wetenschap, bij den Haen den sotten en den wellustigen mensch. De sotten en beminnen niet de kunsten of Wetenschap aengesien datse om die te gebrucken onwetende zijn. Alsoo doen oock de wellustige, welcke de wellustigheijt alleen is behaeglijck." Het boekje geeft zo 35 fabels met in het geheel 32 houtsneden. Vaak wordt één houtsnede voor twee verschillende fabels gebruikt, die van de fabel van de vos en de raaf staat ook bij die van de haan, de vos en de honden en die „van het hert dat hem spiegelde in de Fonteyn" is dezelfde als die bij de laatste „historie" van het leven van Esopus.

Ook in de 17e eeuw komen tal van schoolboekjes voor met Latijnse fabels, die in het Nederl. werden vertaald en invloed hadden op de fabelvoorraad bij andere dichters. Men vindt ze hier van een bepaald type, namelijk 40 Aesopische fabels in het Grieks en in het Latijn, enkele fabels van Avianus (42) en de *Batrachomyomachia*, de muis- en de kikvorskrijg. Aan de fabels gaat vooraf het bekende gedichtje van Heinsius en het stukje „*Ex Philostrati Imaginibus*", met het bekende prentje van Aesopus te midden van de figuren uit zijn fabels. De boekjes openen ook meestal met de fabel van de haan en het kleinood. Het oudste van dit soort, mij bekend, is van 1632 ¹⁾. De boekjes bevatten veel houtsneden, in de trant der volksboekjes en zijn, zoals uit de titel blijkt, van hogerhand bestemd tot

1) *Fabulae // Aesopi // Graece et Latine // Nunc denuo selectae: // Eae item quas Avienus carmi- // ne expressit // accedit Ranarum et murium pugna, // Homero olim asscripta // cum elegantissimis in utroque libello Figuris, et // utriusque Interpretatione plurimis in // locis emendata // Ex decreto D.D. Hollandiae ordinum in // usum scholarum // Lugduni Batavorum // Ex Officina Joannes Maire 1632.* (In het bezit van Prof. Dr W. Leendertz). Een dergelijk boekje vindt men in de U.B. Amsterdam: Amstelod: 1660. Hetz. in de U.B. te Utrecht, waar zich er ook één bevindt van 1672 en één van 1726. Deze zijn uitgegeven „apud Jansonio Waesbergios". Van de Amsterd. uitg. van deze boekjes is er mij nog één bekend van 1726 (in het bezit van Mr J. P. W. A. Smit). Dit bevat slechts 32 fabels van Aesopus, heeft wel dezelfde houtsneden, die echter zeer zijn verbleekt.

schoolboekjes. Van een dergelijk boekje bestaat bij ons een vertaling ¹⁾. De vertaler zegt in het voorbericht dat het hem getroffen heeft dat Aesopus tot nog toe „soo een gebreckelijcken en kinderlijcken *Oversetter in onse Taal gehad heeft*”. Hij heeft de Latijnse tekst vertaald echter met bijvoeging van enkele dingen die hij bij andere Latijnse schrijvers over Esopus heeft gelezen. De fabels heeft hij woord voor woord willen „verduijtschen ten dienste der geene die in de Latijnse scholen gaen”. Hij heeft erbij gevoegd de Muijsen Kikvors-krijg naar de Latijnse vertaling van Daniël Heinsius. Het boekje heeft dezelfde houtsneden als de Latijnse volksboekjes. Het leven van Esopus wordt, zoals hij reeds aankondigde, „*uitgebreid, nu tot XXIX Hoofdstucken*”. Hij geeft bij het bekende titelblad ook weer „*De Fabulen uijt de Afbeeldsels van Philostratus*”. De tekst van de fabels is zeer kort, evenals „*D'uijtleppingh*” die volgt. Zo geeft het boekje 40 fabels. Een geheel andere geest vindt men in een bundeltje, dat waarschijnlijk ook van veel later datum is en, zoals de titel aangeeft ²⁾ eerst uit het Latijn in het Frans en daarna pas in het Nederlands is vertaald. Het bevat ook het leven van Esopus en zijn fabels, maar deze zijn nu aangegroeid tot een getal van 106. Ook hier weer „*De Fabelen uijt d'Afbeeldt-*

1) 't Vermeerdert // Wonderlijk Leven // Van den Spits-vindigen en Oubolligen // Esopus // Nieuwelijcks uijt de Latijnse Taale // overgeset — gelijk oock alle de Fabulen, juijst // volgens de geene / die in alle Latijnsche scho // len geleerd werden // Waer bij oock gevoegt is, 't verhael des // bloedigen Oorlogs tusschen de Muijsen en Kick- // Vorsschen: uijt het Griecks van den beroem- // den Poët Homerus // Desen laetsten Druck met veel schoone Figueren verciert // t'Amsterdam, // By de Wed. van Gijsbert Groot 1699 (Leiden, U.B.).

2) Het wonderlijk Leven // Van den Spitsinnigen en Oubolligen // Esopus // met alle sijne Leersaeme ende Deughtrijcke Fabelen, // met meer andere Uijtmuntende Uijtleppingen der // verborgentheden in de Fabels op-gesloten, // vergeselschap met den Sin der Leef-regels // en Leerzaeme Overdenkingen // uijt het Latijn in 't Frans in Goed order gestelt // door de Geleerde Heeren // Bellegarde en Lestrange // Ende nu in 't Vlaems vertaelt ende verciert met 34 verscheyde, daar toe ghesnedene Figueren // door A. J. W. Hier is bij-gevoeght het Verhaal des bloedigen // oorloogh tusschen de Muijsen en Kickvors // schen: uijt het Griecks van den beroemden // Poët Homerus // T'Amsterdam bij Herman Uijtwerf, z.j. (Amsterdam, U.B.).

sels van Philostratus". Aan het leven van Esopus gaat echter een uitvoerige inleiding vooraf: „Esopus tot den Leser", waarin Esopus vertelt hoe men in de Elyseïsche velden besloot tot een nieuwe vertaling van zijn fabels: „men gebodt Vaugelas, Menage, Ablancourt en Molière Mijne Fabelen te schicken naer de spreekwijse des tijdts. Baudoin morde daer tegen een weinigh; maer men beveelde hem te swijghen, seggende dat sijnen stijl alreede veroudert en sijne zedenredeneeringh te langh was, eijndelijck dat een saus, om de smaeck te scherpen moet kort ghebonden wesen". Allerlei dichters worden er bijgehaald. Tenslotte wordt besloten de copie in handen te geven van Charon, en de „Hollantsche gazettiers" raden hem „deselve tot Brugghe te beweghen". Er volgt nog een „Den oversetter tot den Lezer", waarin op gewone manier het nut van de fabels wordt uiteengezet. De fabels zelf worden gegeven in proza met een „uitleggingh", eveneens in proza. De plaatjes zijn misschien van Gaspar Bouttats, den bekenden illustrator van Ogier's „Zeven Hoofstonden". Vergelijkt men deze fabels met die van Mr. de Bellegarde, wiens werk te Amsterdam in 1708 verscheen, dan valt op dat de vertaling zeer vrij is en soms zeer slecht („roseau" door „rooselaer"). De moraal wordt zeer sterk ingekort, maar volgt toch dezelfde hoofdgedachte als bij Bellegarde. De vertaler is een man van geringe beschaving. Hij kent weinig vreemde woorden (cameleon noemt hij cameloen), en als hij hier en daar buiten de tekst gaat, wordt hij nogal eens plat. Hij praat van „een vedermuis". Al is deze bundel uitgebreider dan de vorige en al is de geest, door de geheel andere sfeer waaruit hij voortkomt, verschillend, de fabelvoorraad zelf wijkt niet af van Steinhöwel, al doet een fabel als „de aarde en de wolck", die gewaarschuwd wordt om niet te hoog te streven, omdat ze dan in regen wordt omgezet en de aarde tot slijk doet worden, oorspronkelijk aan. Er volgt aan het slot van deze bundel ook weer de Muis- en Kikvorskrijg.

In dit verband is tenslotte te noemen de Nederlandse vertaling van het leven en de fabels van Esopus van den hierboven al genoemden Baudoin ¹⁾, wiens fabels al in 1649 in Frankrijk waren verschenen;

¹⁾ Het Leven en de Fabelen van den alom bekenden Wijsgeer Esopus opgeheldert door Zedekundige Verklaringen en Aenmerkingen; waarin men

de Nederlandse vertaling, althans de enige mij bekende, is uit de tweede helft van de 18e eeuw, gezien de plaatjes van H. Numan, die in 1744 werd geboren. Op voorbeeld van Baudoin geeft de anonieme vertaler (W. H. L.) bij iedere fabel een „zedekundige verklaring” (Bij B. heten ze: „discours moraux philosophiques et politiques”), waarin de moraal van de fabel nog eens afzonderlijk wordt onderstreept. De vermenschelijking van de dieren gaat in deze bundel wel zeer ver, de dieren nemen reeds dadelijk de gehele wijsheid van den fabulator over. Dat overigens deze bundel, zij 't dan door Baudoin, toch nog verband houdt met Steinhöwel, blijkt uit de fabel-voorraad die ook al weer begint met de fabel van de haan en de diamant (elders: kleinoed), een dus bij ons wel zeer late nawerking van Steinhöwel's invloed. De bundel bevat 117 fabels.

Grote invloed hadden bij ons de fabels van Phaëdrus, die hier herhaaldelijk zijn uitgegeven en vertaald, zowel in extenso als gedeeltelijk. Men kan de verzameling van Romulus, waaruit zoals gezegd is, onze Esopet is voortgekomen, van de fabels van Phaëdrus afleiden. Deze fabels van den vrijgelaten Thracischen slaaf, die leefde in de tijd van keizer Tiberius, worden gekenmerkt door kortheid, die zelfs volgens sommigen een weinig droog en koud is. Zijn fabels schreef hij in jambische verzen. In één van de meest bekende Phaëdrus-uitgaven, die van Petrus Burmannus, die wel als prijs werd gegeven

vind veele schrandere Vragen en Antwoorden, gevestigd op kundige zaken, betrekkelijk tot den voorgaanden en tegenwoordigen tijd, konnende men daaruit leeren, wat men om gelukkig te leven, in de wereld behoort te doen en te laten. Desgelijks vind men hierin de grondslag om de geschiedenis, zedekunde, en Romans wel te verstaen en daarvan een nuttelijk gebruik te maken met honderd zeven-en-veertig kunstige plaatjes, op iedere Fabel passende verrijkt, en na de Fransche druk van den beroemden J. Baudoin. In 't Nederduitsch overgebracht door W. H. L. Te Amsterdam bij Bernardus Mourik Boekverkooper in de Nes, z.j. (Utrecht, U.B.). Deze vertaling wordt genoemd in de „Vaderlandsche Letteroefeningen”, 5e deel, 1e stuk 1765, blz. 303. Er wordt over de fabels met lof gesproken, maar dat weer het levensverhaal naar Planudes wordt gegeven, vindt de criticus laakbaar; de levensbeschrijving van Esopus door Meziriac lijkt hem beter en deze vindt men in Deel VI, 2e stuk (1766) op blz. 498.

op de scholen, vindt men een lijst van Phaedrus-uitgaven vanaf 1596 tot aan die van Burmannus (1e druk 1727) toe. Men komt tot een getal van 40 verschillende uitgaven. Van de Nederlandse commentatoren maakte zich vooral beroemd N. Heinsius. Hij zond aan den Zweedsen geleerde Schefferus zijn talrijke aantekeningen op Phaedrus en de kanttekeningen in een Phaedrus-handschrift, gemaakt door den inmiddels overleden Fr. Guyet. Nadat Heinsius zich ook nog belast had met het treffen van overeenkomsten met den universiteitsdrukker Curio, verscheen in 1665 Schefferus' beroemde Phaedrus-uitgave, waarin de namen Heinsius en Gronovius steeds nadrukkelijk worden genoemd ¹). Een andere uitgave die Burmannus noemt, is die van David van Hoogstraten (1701) ²), die bestemd was voor Jan Willem Friso. Hij noemt ook de andere commentatoren en geeft de „*Vita Phaedri a Joanne Scheffero*” en het veel aangehaalde „*De aetate Phaedri*” van Vossius uit diens „*De veterum poëtarum temporibus*”. Men vindt in deze uitgave mooie gravures in medaillonvorm van Jan van Vianen, vermoedelijk zoon van Adam van Vianen. Deze gravures zijn waarschijnlijk gemaakt voor de dierfabels van Le Noble, 1701. De fabels van Phaedrus zijn misschien geschreven toen Sejanus aan het hof van Tiberius de scepter zwaaide. Deze gunsteling mocht Phaedrus niet lijden en hij raakte dan ook uit de gunst. In de fabels zitten heel wat bedekte toespelingen op Romeinse toestanden. Het hele werk is ingedeeld in 5 boeken, die ieder een ongelijk aantal fabels bevatten, meestal als volgt verdeeld: 1e boek: 31 fabels, 2e boek: 8 fabels, 3e boek: 20 fabels, 4e boek: 25 fabels en 5e boek: 10 fabels. Alle boeken hebben een proloog behalve het vierde; het tweede heeft een epiloog. In een appendix volgen nog fabels uit andere auteurs, althans in de meeste uitgaven.

¹) E. Wrangel: Betrekkingen tussen Zweden en de Nederlanden. Leiden, 1901, blz. 327 vlgg.

²) Phaedri Aug. Liberti Fabularum Aesopiarum Libri V. Notis illustravit in usum serenissimi principis Nassauii David Hoogstratanus accedunt ejusdem opera duo Indices, quorum prior est omnium verborum multo quam antehac locupletior posterior eorum quae observatu digna in notis occurrunt. Amstelaedami. Ex typographia Francisci Halmae 1701 (o.a. Bibl. Gemeente-Archief te Breda).

De eerste vertaling van deze fabels is van 1672, waarschijnlijk van Joan Pluimer. Het exemplaar dat mij bekend is ¹⁾, werd gebonden bij een boekje dat de Latijnse tekst van Phaedrus bevat „*in usum Gymnasii Lugduno Batavi*”, eveneens van 1672. Blijkbaar is het een schoolboekje en alweer vertaald voor het gemak van de leerlingen, al zegt de vertaler in de voorrede dat het boekje ons kan doen lachen enerzijds, maar ook ons in ons leven goede raad kan geven en wie er zich aan stoot dat hier niet alleen de dieren, maar ook de bomen spreken: „*die believe te denken, dat we nu maar met verdigte praatjes boerten*”. Aan de indeling der fabels verandert Pluimer niets, behalve dat hij enkele fabels van boek IV weglaat en onder Boek V onderbrengt. In de volgorde van boek IV wijkt hij nogal af en vertaalt ook enkele fabels niet; waarschijnlijk zijn dit de corrupte exemplaren (bij Burmannus XII en XIII van boek IV). De bekende grammaticus A. Moonen vertaalde in 1674 van Phaedrus de eerste 11 fabels van het 1e boek in verzen met een korte voorrede ²⁾. De vertaling is nog al vrij, en veel wijdlopijger dan Praedrus' kernachtige tekst. Veel beknopter vertaald zijn vijf fabels van Phaedrus door Johannes Vollenhove, in 1685 ³⁾. Hij vertaalt de fabel van het hert dat zich spiegelt in de beek, van de vos en de raaf, van het hert, de wolf en het schaap, de krokodil die de hond dichterbij wil lokken en de berg die een muis baart. Ook worden door hem nog vier fabels vertaald „*uit de Grieksche*

1) D'Esopisse verdigself van Phaedrus, Augustus Slaafgevrijdde; Vervat in vijf Boeken: als mede D'uijtgelese Tooneelspreuken van Publius Syrus. Tot Leyden. Gedrukt by de Wed. van Joh. L. Carpentier. Anno 1672 (Leiden, U.B.).

2) A. Moonens Poëzij. T'Amsterdam en T'Utrecht bij François Halma en Willem de Water 1700, blz. 786 vlgg.

3) J. Vollenhoves Poëzij, T'Amsterdam bij Hendrick Boom en de Weduwe van Dirk Boom 1686, blz. 754 vlg.. Vgl. Dr E. J. W. Posthumus Meyes: Joannes Vollenhove, Een Haagsch Dichter-predikant uit onze gouden eeuw, blz. 112, waar deze zegt: „Onder Vollenhove's nakomelingen zijn nog lang bewaard gebleven andere onuitgegeven poëtische werken als „Christus' Ballingschap”, met aantekeningen, de „Fabelen van Phaedrus in Nederduitsche verzen” en „Mengelpoëzij”. Dit doet vermoeden dat nog meer dan de hier genoemde Phaedrische fabels door hem zijn vertaald.

fabelen van Ignatius Diakonus, op de naam van Gabrias gedrukt: van de leeuw en het „boschzwijn”, die al gauw vrede sluiten als zij merken dat de gieren van hun ruzie partij denken te trekken; van de vos en de doornstruik; het hert in de wijngaard verborgen, ver-raadt zich door van de takken te eten; en van de stier die voor een leeuw bij een bok vlucht.

Aan het einde van de 17e eeuw verscheen nog de Phaedrus-vertaling van Joh. Hilarides ¹⁾ den bekenden Friesen taalgeleerde en philosoof. Deze Phaedrus-vertaling is opgedragen aan Willem Deurhoff, die met Cartesiaanse stellingen zoveel aanhangers vond, de Deurhovianen, die na zijn dood in 1717 zich nog lang staande hielden, echter later tot de Hervormde Kerk terugkeerden. In de voorrede noemt hij ook Koelman, den predikant die in 1674 uit zijn ambt werd ontzet, omdat hij zich oneerbiedig tegen de overheid zou hebben uitgelaten, en Brinck, die tegen de nieuwe ideeën van den „paapschen” Descartes heeft geageerd. Dat Hilarides met Deurhoff gesympathiseerd heeft, is welhaast zeker. Hij voorzag zijn boekwinkel immers van een uithangbord met op de ene kant een bijbel en op de andere kant een hand met vijf speelkaarten, waaronder de woorden „Een schoone”. Dit gaf ergernis en het werd er niet beter op toen hij „Uithangbord van Johannes Hilarides, als burger en boekverkooper in de Hoochstraat te Dokkom, alwaar het kaartspel en Ergernissen beide ten toon staan” ²⁾, schreef. Dat Hilarides’ Phaedrus-vertaling niet algemeen gewaardeerd werd, blijkt uit het bundeltje „Schimp- en hekeldichten” dat in 1698 verscheen (vgl. Te Winkel Rep. III, blz. 79), waarin een tiental hekeldichten tegen Johannes Hilarides voorkomen, om hem te bespotten vanwege zijn gebrekkige berijming der fabels van Phaedrus. Hij maakte zijn ver-

1) Phaedri Fabulae Aesopiae quas latino in Belgicum metrum convertebat J. H. curis secundis. Dat is Phaedrus Esopische Vertellingen. In Nederduitsen Dichte Vertaald door Johannes Hilarides en by deezen Tweeden Druck Naader oovergesien; veel verbeeterd en vermeerderd te Dokkum. By Joh. Hilarides, in de Hoochstraat in de Schoone 1695. (Leiden, U.B.).

2) Vgl. verder Mr J. van Lennep en J. ter Gouw: De Uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd III: De Mensch en Zijn Bedrijf, blz. 107—109.

taling, zegt hij, „opdat het volk ook eens zal zien de aardige streken van een schrander vernuft”. Hij vindt het verder dwaas om bij een vertaling meer te laten uitkomen, dat men een goed dichter is dan een goed vertaler, „vermits de uitvindingen doch des uitheemschen en niet des vertalers zijn”. Hij richt zich tegen de slechte vertalers, onder wie volgens hem vooral A. Pels en Van Hoogstraten te rekenen vallen. Hilarides is overtuigd purist. Hij kondigt al aan dat hij van plan is te schrijven een werk over „de aard der Taalen”, dat hij ook ondernomen heeft uit liefde voor de taal. Voorbeeld van zijn purisme is dat hij „fabula” vertaalt door „vertelling”. Ook in het Latijnse „*Interpretes Belgicus ad lectorem*” geeft hij zich nog eens rekenschap van de wijze van vertalen, evenals in het „*Berecht des Vertaalers*”. In het boekje dat ik raadpleegde komen veel aantekeningen en invoeringen met inkt voor, waaruit blijkt dat het op school is gebruikt. Over het algemeen houdt Hilarides zich aan de gewone volgorde. Op de linkerbladzijde geeft hij het Latijn, op de rechter het Nederlands. Zijn vertaling is geestig; hij houdt zich nauwkeurig aan de tekst.

Tenslotte gaf ook David van Hoogstraten zelf een vertaling van de fabels van Phaedrus, die even fraai is uitgegeven als zijn Phaedrus-uitgave, in 1704¹⁾, opgedragen aan Amelia van Saksen, prinsesse van Nassau, moeder van Joh. Willem Friso, vrouw van Hendrik Casimir II. Hij houdt zich aan het aantal fabels van het Latijn, vertaalt over het algemeen erg vrij en niet altijd gelukkig. Kernachtige korte regels worden bij hem gewoonlijk veel te lang. Uitvoerig is zijn voorrede over het nut der fabels, waarvan hij niets nieuws zegt, en over het nut van deze vertaling in het bijzonder. Hij zinspeelt op zijn opmerkingen aangaande de Nederlandse taal, die z.i. in het algemeen slecht worden toegepast. Hij prijst echter in dat opzicht Johannes Antonides en Lucas Rotgans „*die naeukeurigst let op de schikkinge der tale, en zorgvuldig de geslachten der naemwoorden waerneemt en onderscheit, en een groot vijandt is van alle wanorde*”. Wat zijn vers betreft, geeft hij de voorkeur

¹⁾ Fedrus Fabelen in Neerduitsch dicht vertaelt door D. van Hoogstraten. T'Amsterdam Gedrukt bij François Halma, 1704, titelprent van P. Bouttats (o.a. U. B. Amsterdam).

aan de viervoetige jambe, die hij beter vindt dan de Alexandrijn. Voor de fabels staat „*het leven van Fedrus*”. Bij iedere fabel, proloog of narede, geeft hij een „*Aenmerking*”, waarin de moraal wordt uitgewerkt en met andere voorbeelden uit Aesopus, Camerarius, Faërnus, Lokman of Romulus en andere schrijvers, ook geschiedschrijvers geïllustreerd. Hoewel deze Phaëdrus-vertaling niet de beste is, heeft zij toch het meeste gezag verworven. Telkens vinden we in bloemlezingen of waar ook maar fabels van Phaëdrus apart worden gegeven, de vertaling van Van Hoogstraten ¹⁾, zelfs tot ver in de 19e eeuw, b.v. in de „*Nieuwe Aesopus, Groot fabelboek voor jong en oud*” door M. Leopold (1880).

Veel invloed heeft bij ons ook gehad de *Pançatantra*, die hier al in het begin van de 17e eeuw is vertaald. De *Pançatantra* is een vorstenspiegel met enigszins machiavellistische tendens. De sanskrit-oertekst, die verloren gegaan is, ontstond vermoedelijk in de 1e eeuw na Christus. De schrijver zou, volgens de inleiding, de Brahmaan Vişnusarman geweest zijn. Hij zou het werk samengesteld hebben om begaafde vorsten de hoofdbeginselen van de staatkunde splenderwijs, aan de hand van amusante verhalen, bij te brengen. Al kennen we echter de oertekst niet, toch kan men zich van de inhoud van het gehele werk een voldoende voorstelling maken uit de latere sanskrit-versies, waarvan de stijl doet vermoeden dat het boek oorspronkelijk als litterair werk was bedoeld en pas door latere bewerkingen het karakter van een volksboek heeft gekregen ²⁾. Elk van de vijf boeken waaruit het werk bestaat, behandelt in een „*Rahmenerzählung*” een belangrijk politiek thema en wel 1e. Breken met Vrienden, 2e. Werven van Vrienden, 3e. Oorlog en Vrede, 4e. Verlies der verworvenheden, 5e. de gevolgen van handelen zonder overleg. Deze thema's worden geïllustreerd met allerlei verhalen waarin meestal dieren optreden, die geheel als mensen handelen en spreken. In sommige verhalen spelen ook mensen, soms in

1) In „de Leerzame Praatal” te Amsterdam bij W. Wijnands en H. Brongers jr. Vertoog No. 10 van deel II (1791) vindt men de fabel van de os en de kikkors, in de vertaling van v. Hoogstraten.

2) Vgl. Die Literaturen Indiens von ihren Anfängen bis zur Gegenwart von Dr Helmuth von Glasenopp. Wildpark, Potsdam 1929, blz. 178 vlgg.

verbinding met dieren een rol. Boven aardse wezens vindt men in dit werk niet. De Pançatantra wordt in 570 vertaald in het Pehlevi, welke vertaling zelf verloren is gegaan, maar nog bekend is uit de Oud-Syrische „*Kolilag en Damnay*” (zo geheten naar de beide jakhalzen die er een belangrijke rol in spelen) die weer vertaald is in het Arabisch door Abdallah ibn Almokoffa (gestorven \pm 760). Deze Arabische bewerking is weer vertaald in het Perzisch door Husain Vaiz (\pm 1500), in het Grieks door Simeon Magister, zoon van Seth (\pm 1080), in het Spaans door Alphons de Wijze (\pm 1250) en in het Hebreeuws door rabbi Joël (\pm 1250). De Hebreeuwse vertaling wordt in 1275 in het Latijn vertaald door Joh. van Capua: het z.g.n. „*Directorium Humanae Vitae*”. Hiernaast staan nog twee andere vertalingen in Latijnse verzen, die van Raymond van Béziers (begin 14e eeuw) en die van Balda.

Een vorm waarin de Pançatantra zeer groter verbreiding heeft gevonden is de z.g.n. Hitopadeça (= nuttig onderwijs), misschien van een zekeren Narayana, van wien verder niets bekend is; 25 van de 43 fabels die het bevat zijn aan de Pançatantra ontleend, de drie eerste boeken, zoals in de voorrede wordt gezegd, terwijl het werk verder elementen schijnt te bevatten, ontleend aan het leerboek in de Staatkunde van Kamandaki, de Nitisara. Het moet ontstaan zijn tussen de 9e en de 14e eeuw.

Onder de titel „*Voorbeeldsels der oude wijze*” gaf in 1623 Zacharias Heyns een vertaling van het Directorium van Joh. Capua ¹⁾. Zowel in proza als in vers spreekt hij uitvoerig over het nut der fabels; „*tot bevestinghe van dit Boeck, vol goede leeringhe*” laat hij aan zijn prozavoorrede nog een groot aantal spreuken voorafgaan uit Syrach, Salomon, Seneca, Christus, Ieronimus, Tullius, Gregorius, Cassio-

¹⁾ Voorbeeldsels der oude wijze Handelende van trouw, ontrouw, list, haet, gheswindicheijt ende alle andere menschelijcke gheneghentheden. Ut d'Indische sprake in d'Arabische, Hebreische ende Latijnsche overgheset ende nu in de Duijtsche vertaelt, verciert met vele Rijmspreucken ende Figueren. Door Zacharias Heyns. Tot Zwol. By Zacharias heyns 1623. (volksboekje, U.B., Amsterdam). Een uitgave gedrukt „T'Amsterdam bij Joost Broersz., 1634” is in de Bibl. Mij. van Letterkunde te Leiden. De houtsnedden zijn hierin wat anders geplaatst.

dorus, Pamphilus, Cato en Aristoteles. Reeds de sanskrit-tekst bevatte tal van geestige rijmspreuken. Bij Heyns vinden we, ondanks de vele stadia die het werk heeft doorlopen, nog veel, soms op zeer eigen manier verwerkt, hiervan terug. In de Pançatantra zelf komt de inleiding niet voor. Ook deze moet er dus in de loop der eeuwen aan toegevoegd zijn.

Koning Anastres van Edon draagt aan zijn geneesheer Berosias op, te onderzoeken de waarheid van de woorden dat er een medicijn te maken is uit bomen en kruiden, die ergens in Indië op hoge bergen groeien, een medicijn, waarmee men de doden levend kan maken. Berosias bracht „*van alle Kruiden ende Boomen tesamen met vermenginghe van Apoteeckische dinghen en maecte daervan een Electuarium*”, maar de doden worden er niet door opgewekt. Hij ging toen naar de wijzen van Indië, die zeggen dat de hoge bergen de wijze meesters betekenen, de bomen en de kruiden, de kunst en het begrip dat daaruit voortkomt, het electuarium, het boek der wijsheid, en de doden, de dwaze mensen, die levend worden door het lezen van die boeken. Anastres richt nu in zijn land scholen op en verbreedt er boeken, waaronder ook dit boek. Berosias begint dan te vertellen hoe hij zocht naar de wijsheid en reeds worden hier allerlei fabels onder gemengd. In het 2e hoofdstuk volgen de eigenlijke fabels, verteld door Sendebār, die aan den Indischen koning voorbeelden moet geven van verschillende soorten van vriendschap, van bepaalde menselijke eigenschappen en van diverse wijzen van reageren. Het 2e en 3e hoofdstuk geven bij Heyns de eigenlijke geschiedenis van Kalilah en Dimnah, behandelend het breken met vrienden, en het werven van nieuwe vrienden, waarop het 4e Hoofdstuk met andere fabels doorgaat. Het 5e Hoofdstuk handelt over de vijandschap, het volgende over de vraag hoe moeilijk het is eenmaal verworven vrienden te behouden en het zevende over mensen die hun zaken verhaasten zonder aan het einde te denken. Tot zover de eigenlijk kern van de Pançatantra. Er volgen nog 13 hoofdstukken waarin Sendebār vertelt hoe een zwakkeling zich houdt, als hij door anderen wordt aangevallen, hoe mensen elkaar soms ineens gaan haten, hoe een koning moet doen om niet door zijn vijanden overmeesterd te worden, hoe iemand die tegenspoed heeft toch het boze moet laten,

hoe men zoekt wat niet is gegeven, hoe een koning een trouwen dienaar niet te veel kan verhogen, hoe iemand diegenen kwaad kan doen, van wie hij goed heeft ontvangen, hoe niemand aan Gods beschikking kan ontkomen, hoe de één tracht den ander te bedriegen en hoe iemand zichzelf kan raadgeven, maar een ander soms niet. In de loop der eeuwen heeft het origineel in de talrijke bewerkingen dus wel heel wat omwerkingen en uitbreidingen ondergaan. De fabelstof van deze bundel is verder te bekend om er nog nader op in te gaan.

Een bewerking van de vertaling van het „*Directorium humanae vitae*” van Heyns is in 1700 gegeven door Johannes Duikerius ¹⁾, misschien dezelfde als „*Dukerus*”, die in 1689 predikant te Gils en Reyen, in 1690 te Leur en in 1700 te Berkel was, waar hij in 1751 is overleden ²⁾. Hij heeft het werk van Heyns naar de mode van de tijd veranderd en gekuist en bovendien uitgebreid. In woordkeus en spelling wijkt hij sterk van Heyns af. Duikerius is purist; hij vervangt „*electuarium*” door „*geneesmiddel*”, „*element*” door „*hoofdstof*”, „*met vermenginge der Apoteeckische dinghen*” door „*bereidende dezelve na de wijze der Kruidmengers*”, „*verquicken*” door „*levendig maaken*”. Maar behalve deze puristische veranderingen en die op het gebied van de spelling zijn er modernismen, toevoegsels ter verduidelijking, echter vaak zeer onnodig, en veranderingen in zinsbouw en wordschikking. Van de naïeve voorstellingswijze en de pittigheid van Heyns gaat bij hem vooral in zijn rijmspreuken en spreekwoorden zeer veel verloren. Het boek is opgedragen aan de „*Regenten van het aalmoeseniens-weeshuis der stad Amsteldam*”, met een korte uiteenzetting over het nut van de uitspraken dezer oude wijzen tegen de

¹⁾ Voorbeeldsels der Oude Wijzen. Waar in op zinrijke Voet, en bevallige zwier, de menschlijke Hartstogten, en daer uit rijzende deugden en gebreken, behandeld werden. Uit meest alle de Oostersche, Grieksche en Romeinsche Taalen vergaderd: Thans in zuiverder Nederduits gebragt en doorgaans wel de helft vermeerderd door Joannes Duikerius S. T. C. Met Koopere Plaatens t'Amsteldam. By Johannes van Heekeren, Jan Graal en Piet Visser, Boekverkoopers 1714. (Vgl. ook Dr A. J. Botermans: „Die hystorie van die seven wijse mannen van romen”, diss., blz. 222, Noot 1, en Dr J. Haantjes: Gijssbert Japicx, Amsterd. 1929, blz. 79 vlgg.) Amsterd., U.B.

²⁾ Vgl. van Goor: Beschrijving der Stad en Lande van Breda, blz. 369.

gebreken van den mens. In de uitvoerige „*Voorreeden aan de Weetgierige en oplettende Leezer*” wijst hij er nog eens op dat er niets gaat boven de ware wijsheid, waarvan de ware zin door de lezers der „*Voorbeeldsels*” moet worden doorgrond. De verstandige moet niet alleen zelf goed doen, maar ook anderen er toe overhalen; rechtshapen mensen moeten niet hun heil zoeken in dingen die hun evenmens beledigen. Tijdelijke dingen heeft men ook nodig, maar wanneer iemand in de uiterste nood is, krijgt hij ineens weer van hogerhand overvloedig stof om zich te verheugen. Met kleine vertellingen, met kleine voorbeelden, waaronder er zijn uit „*de Indische Wijzen*”, worden deze wijsheden geïllustreerd. De inleiding over de ontstaansgeschiedenis van het boek komt, wat de inhoud aangaat, geheel met Heyns overeen. Het werk zelf bevat 22 Hoofdstukken, waarvan de eerste 17 slechts in enkele opzichten, ook wat de inhoud betreft, van Heyns afwijken. Deze verschillen zijn echter zo gering dat ze hier onbesproken blijven. Van de nieuwe hoofdstukken bevat het eerste (XVIII), „*handelende van de ondankbaarheid*”, bekende dierfabels als die van de ezel, de vos en de wolf die elkaar zullen biechten, en de vos die het geval tussen den man en de slang laat reconstruëren (de laatste fabel dient als raam voor de eerste). Het volgende geeft een „*Afbeeldsel van iemand die altijd vroom geleefd heeft en stervende een dief werd*”, zoals dat gebeurt met een vos, wolf en leeuw. Het XXe Hoofdstuk „*waarin aangegeven werd dat men niet onbedagtsaamlijk iets ter handen nemen moet*”, wordt geïllustreerd met de fabels van de oude leeuw die zijn zoon tegen de mensen waarschuwt en van de vos, die van de wolf leert voedsel te vinden (dit weer in het raam van de eerste fabel) en de leeuw gaat door, zijn zoon te vertellen van de wolf die zoveel buit versmaadde en er tenslotte zo slecht afkwam. Ook de jonge leeuw vergaat het tenslotte slecht. Hoofdstuk XXI bevat enkele verhalen in de trant der middeleeuwse boerden „*handelende van verscheide aanmerkelijke zaaken en deftige voorbeelden*” en het laatste gaat over „*de vrijmoedigheid en eenige andere stoffen*”. Sendebaar vraagt den koning waarom naar zijn mening de vrouwen de mannen zo dwarsbomen. De koning vertelt dan de bekende fabel die bij La Fontaine als de „*Paysan du Danube*” (XI, 7) staat. In

een raam van de strijd tussen de „Persiaanen” en den „Indiaansen Koning” wordt dan nog verteld de fabel van de draak die den boer raadt te wantrouwen, de raad van een vijand, en zijn zoon doodt, als de boer, die eerst voordeel van de wenken van de draak had, hem ook op zijn verzoek zijn eigen kind toevertrouwt. Hier en daar heeft Duikerius naar het mij toelijkt nog al eens wat aan De la Court — over wien later — te danken. Een der labels uit de „Voorbeeldsels der oude wijzen” vindt men terug bij den Friesen dichter Gijsbert Japicx ¹⁾, die, zoals Haantjes terecht opmerkt, niet aan Duikerius, maar aan Heyns moet zijn ontleend. Ten onrechte meent Haantjes echter dat deze fabel zoals Gijsbert Japicx die geeft, namenlijk zonder lering, geen fabel zou zijn. Het is het verhaal van het muisje dat door den kluizenaar in een meisje wordt veranderd, dat dan zal huwen met het machtigste wezen in de wereld. De zon wordt verduisterd door wolken, de wolken staan bloot aan de wind, de wind stuit op de berg, maar de muis is sterker dan de berg. Het meisje wil de muizenkoning huwen en wordt weer tot muis. Deze fabel komt bij Zacharius Heyns voor aan het eind van het vijfde hoofdstuk, in het verhaal over de strijd tussen de arenden en raven. In de Pançatantra zelf wordt in het derde boek de oorlog beschreven tussen de kraaien en de uilen. De fabel van het muismeisje vindt men echter pas in het volgende boek; deze omvat daar twee vertellingen, waarvan de eerste voornamelijk handelt over de valk en den monnik, die de vogel ervan overtuigt dat hij hem het muisje moet afstaan, en de volgende pas de fabel geeft, waarover hierboven is gesproken. Uit dit ene voorbeeld blijkt al voldoende hoezeer de Pançatantra op haar weg door de verschillende talen is veranderd, hoe de fabelvolgorde is gewijzigd en hoe de dieren, die men in het

¹⁾ Friesche Rijmlerije I, uitgave Brouwer, Haantjes en Sipma, 1936, blz. 38. „Muzze Booste” in 13 strophen, vgl. Haantjes, diss., blz. 77. Ik werd hierop gewezen door Dr W. L. Brandsma. In de N.R.C. 16 Nov. '35 (avondbl.) vindt men onder Varia een Abessijnse fabel die hetzelfde motief heeft. In de N.R.C. van 19 Nov. '35 (avondbl.) wees Dr Brandsma op de overeenkomst met de fabel van Gysb. Jap. en ook even op Multatuli's Japansen Steenhouwer. Ik zou nog willen wijzen op Grimm's „Von dem Fischer und seiner Frau” (Märchen, Jub. Ausg., blz. 77).

land waar de fabelstof werd bewerkt, niet kende, door anderen zijn vervangen.

Een volledige vertaling van de Pançatantra, direkt uit het sanskrit, is bij ons gegeven door H. G. van der Waals, in 1894-'96 ¹⁾). Hij motiveert zijn vertaling met de woorden „In ons land, waar Reynaert met recht zoo hoog in eere staat, moeten Damanaka en Karataka niet langer vreemdelingen zijn”. Hij wilde een wetenschappelijk zo nauwkeurig mogelijke vertaling geven. Tegelijk echter munt deze uit door dichtsterlijkheid en weloverwogen woordkeus. In 1910 gaf Van der Waals nog een vertaling van de Hitopadeça, waaraan hij, zonder de vraag naar het auteurschap opgelost te achten, toch de naam van Narayana verbindt ²⁾). Hij zegt daar in het Voorbericht dat een geheel goede vertaling nog niet is te geven, „d.w.z. een letterlijke, die het karakter van het Indische proza en de oorspronkelijke versmaten behouden heeft”. Hij wil ook hier weer zo oorspronkelijk mogelijk zijn, weergeven wat hij in de verzen vindt. Hij geeft zeer korte aantekeningen, zeggend dat ook uitgebreidere onvolledig zouden zijn. Intussen is naar mijn weten nooit een andere poging gedaan om deze sanskrit-fabels te vertalen, zodat deze beide vertalingen de enige zijn, waaruit wij deze stof, onomgewerkt, in een vorm die het oorspronkelijke werk zo dicht mogelijk nadert, kunnen leren kennen. De grote schoonheid van dit werk maakt het lezen ervan, vooral als men zich wat heeft ingeleefd in de sfeer, tot een groot genot.

Zeer legendarisch is de figuur van den wijsgeer Lokman, die al in de Koran wordt genoemd als spreukendichter. De fabelverzameling die men veel later op zijn naam heeft gezet, stamt waarschijnlijk uit de 13e eeuw en is uit het Aramees in het Arabisch vertaald. Deze fabels werden het eerst bij ons uitgegeven door Erpenius

¹⁾ Pançatantra. Arische Levenswijsheid uit het oude Indië. Novellen. Vertellingen, Fabelen. Uit het sanskrit vertaald door H. G. van der Waals. Leiden, Kapteyn, 1895, '96 en '97, 3 dln. Bnd I bevat: Eeerste Deel; Het doen breken met vrienden; Bnd II: Tweede Deel; Het verwerven van vrienden en Derde Deel: De oorlog tusschen de uilen en de kraaien; Bnd III: Vierde Deel; Over het verliezen van het reeds verworvene en Vijfde Deel: Over het Verrichten van ondoordachte handelingen.

²⁾ Hitopadeça van Narayana. Spreuken en Sproken uit het Sanskrit vertaald door H. G. van der Waals. Amsterdam, H. C. Delsman ac. Boek., 1910.

(Leiden 1615—'36). Zij gaan via den Perzischen wijsgeer Syntipas terug op een Griekse proza-Aesopus die weer met Babrius' fabels verband houdt. Het zijn 41 korte fabels met een afzonderlijke moraal aan het slot ¹⁾). Van deze fabels zijn er 35 bij ons vertaald door den bekenden dokter Salomon van Rustingh, die ook enige werken schreef op het gebied der geneeskunde en zich zelfs aan de taalkunde waagde ²⁾). Onder die fabels vindt men dus vele van de Esopische terug, op enkele wijzigingen na, zoals in de fabel van de leeuw en de mug, waarin de laatste door een tarentella is vervangen, en die van de buik en de ledematen, waarin hiervoor de voeten staan. Grote invloed heeft de bundel ook natuurlijk ondergaan van de Pançatantra, al is ook hierbij veel veranderd van wat werd overgenomen: zo herinnert een fabel als die van de strijd tussen de adelaars en de hazen sterk aan het derde deel van de Pançatantra, dat de oorlog tussen de kraaien en de uilen beschrijft. Men vindt hier verder fabels als die van de leeuw en de twee stieren, die slechts ieder afzonderlijk zijn aan te vallen, die van het hert dat zich spiegelt in de bron, het zieke hert, de zieke leeuw, de leeuw en den mens bij een voorstelling van een gevecht tussen leeuw en mens, de hen met de gouden eieren, den man met de takkenbos en de dood, den Moor die zich schoon wil wassen, de wedstrijd tussen de slak en de haas, de kat en de vijl, en de wind, de zon en den wandelaar. De leeuw die de stier wil opeten en hem aan zijn tafel nodigt, maar hij vreest wat er zal gebeuren en loopt weg, is weer aan de Pançatantra ontleend. Behalve nog enkele andere dierfabels, komen hier ook voor de fabel van den tuinman, die, gevraagd waarom het kruid in zijn eigen tuin meer kracht heeft dan als men het zaait, antwoordt dat het in het eerste geval het voedsel van zijn eigen moeder krijgt,

1) *Fables de Lokman surnommé Le Sage en arabe et en français, avec la prononciation figurée ainsi que la Tradition en français, mot à mot et interlinéaire, le tout suivi d'une Analyse grammaticale de Notes et d'une traduction française au net par M. M. Leon et Henri Helot. Paris 1847.*

2) *Publii Ovidii Nasonis Brieven. Bestaande in Klaag-gedigten Gesonden aan sijne Vrinden etc. in sijn Ballingschap van de Kust van Pontus. En de Fabulen van den Arabier Lokman. In Rijm gestelt door Salomon van Rustingh. Medicijne Doctor t'Amsterdam. Bij Jan ten Hoorn. Boekverkooper over 't oude Heeren Logiment 1701. ('s Gravenhage, K.B.).*

in tuinen is het een stiefmoeder die het baarde, en die van den man, die een afgodsbeeld eert, dat hem echter zegt niet daaraan alles te offeren en dan aan anderen zijn ongeluk te klagen. De braamstruik raadt den hovenier hem in zijn hof te planten en overwoekert dan de gehele tuin.

In 1666 gaf Pater Olivier de Crock, in de Lieve Vrouwe broederschap „*de Monte Carmelo*”, bekend onder de naam van Oliverius à St. Anastasio, een vertaling van de fabels van Cyrillus¹⁾, die wij te danken hebben aan zijn dwaling als zou de Latijnse schrijver een Carmelietse ordegenoot zijn, n.l. de H. Cyrillus, aartsbisschop van Alexandrië. Alberdingk Thijm geeft in de Dietsche Warande (VI, blz. 220, 222, 225, 226 en 228) enkele proeven van deze vertaling en van ander werk van De Crock (o.a. „*Gheestelijcke Lusthof der Karmelieten*” en „*Gheestelijcke liefdestrijdi*”). Oliverius motiveert zijn toeschrijving van de bundel aan den H. Cyrillus van Alexandrië door te zeggen dat deze een boek heeft geschreven over „*den eijghendom ende nature der beesten*”. Hij zal, zegt hij, in zijn voorrede ook eigen „*advijs*” geven en soms als de bij naar „*bloemkens die in de wellustighe hoven van ander autheurs sijn gheplant*”, vliegen. Aan de fabels gaat een „*Approbatie*” van Joh. v. Capua zelf vooraf. Achter iedere fabel laat hij volgen een „*sluijtrede*”, met veel aanhalingen uit klassieke schrijvers en tijdgenoten. Van deze laatsten haalt hij vooral Cats aan, wat van iemand die als dichter uit de school van Cats is voortgekomen, niet te verwonderen is. Niet onwaarschijnlijk is het dat tijdgenoten de fabels van Cyrillus uit deze vertaling hebben gekend. Veel invloed hadden ze trouwens niet.

In 1729 publiceerde David van Hoogstraten nog een vertaling van

1) Vgl. Th. Kirghbijl ten Dam: De fabelen van Cyrillus in het Ned. en C. H. Lely: De parabelen van Cyrillus. „De sedighe Apologiën oft onderwijsende t'saemenspracken der beesten: erst in het Griecx beschreven door den H. Cyrillus aertsbisschop van Alexandriën van de Oorde der Carmelieten. Niet min profitelyck als vermaeckelyk om lesen als vervult sijnde met veel subtile ende bevallighe Leeringhe voor Persoonen van alle staaten en conditiën. Nu eerst uijt het Latijn overgheset en met dichten en sluijtrekens verciert door P. Oliverius à S. Anastasio Religieus der selve oorde t' Antwerpen by Cornelis Woons op de melckmarckt in de gulden Ster. Anno 1666.

de fabelbundel van Faërnus ¹⁾, met de nu wel zeer verzwakte prentjes van de oude vertalingen van deze bundel, uitgegeven bij Plantijn en later zo vaak gebruikt. Hier en daar wijkt hij van de gewone volgorde af, maar de fabels zelf laat hij onveranderd. In de aantekeningen, waarin hij ook verwijst naar zijn commentaar van de Phaëdrus-uitgaven, haalt hij telkens parallellen uit Phaëdrus en Aesopus aan en geeft hij ook toepasselijke aanhalingen uit verschillende schrijvers, zoals uit Vondel, Spieghele, Van Vollenhove, De Dekker en Laurens Bake. Het boekje is opgedragen aan Jan van de Poll „*voorzittend Burgermeester der stad Amsterdam*”. Hij geeft aardige uitspraken in verband met de theorie en haalt daarbij o.a. Spieghele aan.

Aan het slot van dit hoofdstuk zou ik nog willen noemen de driedelige bundel met fabels van Jan Lodewijk Krafft (geb. 1710), door Witsen Geysbeek niet zeer gewaardeerd, maar door Willems zeer geprezen ²⁾. Hij heeft een vrij slappe navolging van de 16e en 17e eeuwse bundels, die zelf navolgingen en voortzettingen zijn van Steinhöwel's Esopus. Zijn indeling lijkt op die van Vondel: eerst de titel, dan de plaat (deze platen zijn door hem zelf gemaakt en vertonen zeer veel invloed van die van Marcus Gheeraerts) en hieronder een spreuk in het Latijn, gevolgd door een bijbeltekst. Dan volgt de berijmde fabel en hierna nog bij iedere fabel een „*zedelijke overdenking*”, waarin met veel aanhalingen uit, vooral klassieke schrijvers de moraal nader wordt toegelicht. De bundel is oorspron-

1) De Fabelen van Gabriel Faërno. In Nederduitsch Dicht vertaelt en met aantekeningen verrijkt door D. v. Hoogstraten. In 's Gravenhage by Pieter Thol, 1729. De zeer fraaie titelprent van J. Houbraken is er waarschijnlijk blijkens het onderschrift „T'Amsterdam by Gerard onder de Linde” van elders ingeplakt.

2) De Schat der Fabelen Gekozen uijt de voornaamste verdigtschrijvers, Verzelt met den Zedenleerenden zin, ende uijtgeleijt door de Heijlighe Schrifture, als ook verrijkt met ernstige overdenkingen, Grondspreuken, Spreekwoorden ende Voorbeelden Geciert met een groot getal in Koper Gesnedene Beldscheren. Eerst in de Fransche tale opgesteld door Johannes Laurentius Krafft, Ende nu door hem zelfs in onse Nederduijtsche tale overgezet ende merkelyk verbeteret. Tot Brussel. Bij de Weduwe G. Jacobs tegen de Baert-brugge in de Drukkerije 1740.

kelijk door Krafft in het Frans geschreven en later door hem zelf vertaald. Veel invloed heeft hij waarschijnlijk ondergaan van Galle's „*Esbatement Moral*”. Het eindigt dus met navolging van navolging, een teken van de ongemene vitaliteit van Steinhöwel's traditie, waarop reeds eerder werd gewezen. Blijkbaar is diens Esopus-keuze bijzonder in de smaak gevallen. Zelfs toen er veel nieuws op dit gebied was verschenen, bleef nog telkens het oude in die overbekende vorm voortleven. Dit zal niet de laatste keer zijn dat we de invloed van de traditie van Steinhöwel kunnen aanwijzen.

IV - NIEUWE OORSPRONKELIJKHEID

Bij de fabeldichters die in dit hoofdstuk zullen worden besproken, ligt het oorspronkelijke aanvankelijk niet dadelijk in het nieuwe. De grote populariteit van de oude bundels, waarvoor, zoals uit het vorig hoofdstuk blijkt, voldoende belangstelling bestond, werkte misschien remmend op de nieuwe inspiratie. De moralisten van onze 17e eeuw wisten oorspronkelijk te zijn met oude motieven en slechts langzamerhand kunnen zij, geïnspireerd door de bewerking van het oude, hiernaast iets nieuws geven, dat pas na enige tijd iets eigens zal worden. Zo sterft het genre dan ook niet uit, en loopt ook niet dood in herhaling, maar verjongt zichzelf. In de 17e en het begin van de 18e eeuw worden er wel oorspronkelijke fabels geschreven, evenals aan het einde van die eeuw. Behoudens een enkel, zeer weinig gelezen bundeltje, vindt men echter in het midden van die eeuw geen origineel fabelwerk in het Nederlands; in die tijd wordt er ook nog betrekkelijk weinig op dit gebied uit vreemde talen vertaald. De grote belangstelling voor de fabelliteratuur begint pas in de tweede helft van de 18e eeuw.

In dit hoofdstuk zullen dus alleen worden behandeld die fabeldichters, die probeerden een aantal of een bundel fabels te schrijven, met oorspronkelijke inhoud, meer of minder geïnspireerd door oude voorbeelden. Dit streven naar oorspronkelijkheid

begint in de 17e eeuw en duurt voort totdat de bijzonder grote belangstelling voor de fabels van buitenlandse schrijvers, de eigen vinding als het ware verstikt.

Jacob Cats heeft slechts zes fabels geschreven. In de didaktiek van die tijd is de fabel nog weinig populair. Hij schreef ze tussen 1618 en 1625, in verzen; ze zijn op geestige wijze verteld, met een tinteling, die ver boven zijn voorbeelden uitgaat. Ook hij was immers, wat zijn stof betreft, nog niet oorspronkelijk, maar van een bewuste navolging was hier geen sprake. Al dadelijk vindt men in de eerste van deze „*Leersame Fabulen*” (later opgenomen in zijn „*Mengeldichten*”): „*Roerende van seker bedrijf van de vloot en luis*”, de Catsiaanse geest op zijn best, of op zijn smalst, als men wil. Cats verstond overigens de kunst om in korte, puntige vorm, hier met een zeer sarcastische ironie die men in zijn werk zo vaak vindt, een „*leersaem*” verhaal te vertellen. Hij geeft als tweede, de bekende fabel van de leeuw en de muis; als derde: „*Van den Quacker en haer Jongen*”, de leeuwerik die pas uit het koren gaat als de boer zelf met zijn gezin zal beginnen te oogsten.

Daarna volgt: „*van de muys en de kickvors*”, die het slachtoffer worden van de wouw. Aardig is vooral de vorm, waarin de fabel van de eik en het riet wordt gegeven: de omgewaaide eik komt met een snelle stroom aangedreven tussen het groene riet. Als hij ziet dat dit magere gewas er nog zo goed uitziet en daar de reden van vraagt, antwoordt het riet dat het komt, omdat het buigzaam is, de eik trots en stug. Tenslotte geeft hij nog de fabel „*van de pompoen en de eyck*” (met een prentje): verbazing over de schikking in de natuur, gelogenstraf door de ondervinding, een fabel die Cats ontleend schijnt te hebben aan de „*Oeuvres et fantasies*” van Tabarin, beroemd om zijn „*farces tabariniques*” (waarschijnlijk is deze schrijver in 1633 gestorven). Zijn bewerking hiervan is echter geheel anders uitgevallen dan die van La Fontaine, die later voor zijn fabel „*Le Gland et la Citrouille* (IX, 4) dezelfde bron gebruikt heeft. Cats werkt de Christelijke moraal van deze fabel veel meer uit dan La Fontaine, die de moraal in een paar korte regels samenvat en aan het begin plaatst. Door M. Leopold wordt nog als fabel van Cats verteld („*De Nieuwe Aesopus, Groot fabelboek*”).

voor jong en oud", 1880): No. XLI van de Sinne en Minnebeelden. „ut stragulet, ambit", onder de titel „Het klimop". Door de vriendschap die geen ware vriendschap is, maakt de klimop de eik vroeg dor en oud. De laatste der fabels van Kornelis Sweerts („*Leerzaame fabelen*", Amsterdam 1704), „*De wijnrank en de olm*", verhaalt van de wijnrank die de dierbare olm ook na diens dood blijft omarmen: zo trotseert de ware liefde de dood; hetzelfde motief met een geheel andere moraal. Door Cats is ook dit zinnebeeld geheel als emblema bedoeld, maar het feit dat het hier onder de fabels voorkomt, kan nog eens te meer doen beseffen hoe dicht, vooral bij Cats, het emblema bij de fabel staat. Het eigenlijke verhalende gedeelte is ook bij Cats te veel op het plaatje ingesteld, al is de moraal uitgewerkt genoeg. Leopold neemt in zijn bundel van Cats ook op de fabel van de pompoen en de eik, die van het riet en de eikeboom en die van de muis en de kikvors. David van Hoogstraten vermeldt in de aantekening bij de 4e fabel van Boek V van zijn vertaling der fabels van Phaedrus dat Cats de fabel van de leeuw en de muis vertelde en geeft die dan in extenso. De twee eerste regels van deze zelfde fabel van Cats worden aangehaald bij de 46e fabel van de „*Leerzaame Fabelen en Vertelsels*" (te Leyden bij W. H. Grijp 1787).

Ook Cats' bekende navolger Poirters gebruikt fabels in „*Het masker van de werelt afghetrocken*", van 1646. Om de moraal dat de mens honderd ogen voor aardse dingen heeft en blind is voor de zee der hemelse dingen te verduidelijken, gebruikt hij, niet onaardig, de fabel van het hert en de jagers. Verder geeft hij, uit dit hoofdstuk „*Kwaede exempelen*", in dichtvorm de fabel van de oude kreeft, die de jonge wil leren lopen en het er zelf al heel slecht afbrengt: het slechte voorbeeld van ouders. Onder „*Perijkel tusschen ongelijcke Persoonen*" is de fabel van het kooltje vuur, het stroo en het boontje, eigenlijk een etiologisch sprookje, ondergebracht. In het hoofdstuk „*IJdelheyd des Werelds*", vinden we nog de slak die van Jupiter vergunning kreeg om zijn eigen huis mee te dragen, en aan het eind van het hoofdstuk: „*Ongerustigheid van een bezwaerde conscientie*" nog twee fabels: de wolf, wien op straffe van de galg is verboden nog meer schapen

te stelen, ziet er één, grijpt het en sleept het door de rivier, zeggend: „Komt cabeljouwken”, met een eveneens oorspronkelijke moraal:

„Eerst gedaen en naer bedagt
heeft menig in 't verdriet gebragt.”

Tenslotte de fabel van Reintje de Vos ¹⁾, die voordat men hem naar de galg zal brengen om zijn vogeldiefstal te boeten, vraagt hem door de „Gansestraet” te voeren: „galgenberouw is slecht ende onvolmaeckt berouw”. Pater Poirters doet met deze fabels zijn leermeester Cats eer aan: zijn verteltrant is geestig en kleurrijk.

Nog een enkele greep uit het didactisch werk van de 17e eeuw moge volstaan om aan te tonen dat de fabel er wel, zij 't niet rijk, in is vertegenwoordigd. Simon de Vries schreef een fabelbundel, die echter niet is terug te vinden. Van der Aa noemt dit werk wel, maar zonder jaartal, en de schrijver zinspeelt er op in zijn „Groote schouwplaets” ²⁾, in het 32e verhaal, waarin hij ook geeft een fabel van een paard dat met geleend geld van een muilezel een proces wint en later toch zoveel moet betalen dat het straatarm wordt; en in het 50e verhaal, dat de fabel geeft van een os en een ezels die van den boer wegvluchten, maar tenslotte toch weer liever terugkeren. In het 54e verhaal geeft hij nog een fabel van de wolvijn die op het veld een paard ziet staan, waarmee ze denkt haar honger te stillen, maar over een brug ziet ze een ezels gaan, met goud beladen; zij wordt begerig naar het goud, de ezels die haar ziet wordt bang en valt in het water, het paard wordt in die tijd losgemaakt en zij heeft niets meer. De moraal van deze fabel is gelijk aan die van de aloude

1) Zie Vad. Museum II, blz. 453.

2) De groote Schouwplaets der Jammerlicke Bloed- en moordgeschiedenissen vervattende onder vijf en tseventigh opschriften omtrent twee honderd Voorbeelden der ellendighe Uytwerckselen van Haet, Toorn, IJversught, Ontrouw, Bedrogh, Hooghmoed, Wanhoop, en allerlei ongeregelde menschelijcke Hartstochten. Doorgaens rijcklijck verciert met aenmerckelijcke Redenen, aerdighe Gelijknissen, welgepaste preeckwoorden, soete Leerspreucken en leersaeme versierselen. Vertaelt uit de voortreffelijcke Schriften van de heeren Belley, Harldorffer, Rosset en anderen door Simon de Vries. T'Utrecht bij Joh. Ribbius, 1670.

fabel van de hond en het stuk vlees, maar die wordt hier nu op geheel nieuwe manier verwerkt. Deze fabelbundel moet voor 1670 zijn verschenen, en dat het werk origineel is blijkt uit de voorbeelden ¹⁾.

Jan de Griek, meer bekend als schrijver van „*Den Dolenden Pelgrim*”, een stichtelijk moraliserend werk, schreef in 1627 „*Den Wijsen Gheck*”. In dit werk ²⁾ vinden we twee fabels: die van de vos die naar de afkomst vraagt van de muilezel, waarop deze antwoordt: „*ick ben Cousijn van het Sadelpeert van sijne majesteit*” en die van de wolf en het schaap in precies dezelfde vorm als bij Poirters. Alleen de moraal is anders: het gebeurt dagelijks dat wij ongeoorloofde dingen zo inkleden, dat ze geoorloofd lijken. Deze in Brussel levende schrijver-uitgever, die ook zijn eigen werk uitgaf, zal dus Poirters' werk wel gekend hebben.

Heel weinig zelfstandige litteraire waarde hebben de bundels van Jacob Moons ³⁾, die in het tweede gedeelte van de 17e eeuw verschillende rijmwerken schreef. Zijn fabelwerk is hoofdzakelijk compilatorisch; zijn bronnen vermeldt hij dan ook bij iedere fabel afzonderlijk. Hoewel in dit werk naar het onderwerp fabels worden gegeven, is het toch bedoeld als een verzameling emblemata, zoals trouwens uit de titel blijkt: „*Zedelijke Lustwarande, vertoonende door Zinnebeelden den Leerzaemen Handel van de onredelijke Dieren aen de verkeerde Beestaerdige Wereld*” enz., en zoals door de inhoud wordt bevestigd. Hier treft men dus weer een voorbeeld aan van de onvastheid van de grens tussen emblema en fabel, die vooral in deze tijd, waarin grote belangstelling bestaat voor de eerste soort, merkbaar is. In latere delen geeft hij geen platen meer; het karakter van het werk verandert dan wel enigszins. Hij laat de moraal steeds voorafgaan en hierna volgt het plaatje (deze zijn van

¹⁾ Vgl. nog Vad. Museum IV, blz. 252, waar de fabel van de leeuw en de vos wordt aangehaald uit de bundel van Simon de Vries, en Vad. Museum V, blz. 310, waar die van de wolven en de schapen van hem voorkomt.

²⁾ Vgl. ook Vad. Museum I, blz. 251. Voor dezen schrijver zie te Winkel: Rep. III, blz. 315 en 344.

³⁾ Vgl. A. G. C. de Vries: Emblemata, No. 220 en 221, waar men ook de volledige titels vermeld ziet.

Gaspar Bouttats ¹⁾, waaronder een Latijnse Thesis en Antithesis, die vaak meteen weer een samenvatting zijn van de moraal. Dan geeft hij pas de eigenlijke berijmde fabel, waarna nog eens uitvoeriger de moraal met allerlei voorbeelden, gelijkenissen en aanhalingen. De prentjes zijn ook niet oorspronkelijk. Wanneer hij fabels van Faërnus vertaalt, neemt hij ook de plaatjes erbij over, soms met enkele wijzigingen. In de zeven delen geeft hij fabels van Cyrillus, Faërnus, Aesopus, Phaedrus, Camerarius, Gabrias en Tympio (Mensa Theophilosophica deel I „*De senectute*”). Theoretisch is hij niet, tenzij men de titel als theorie wil opvatten. Wel moet het werk dienen, zoals hij in de voorrede zegt, om de deugden en goede werken in het licht te stellen en de fouten en zonden te vlieden. Stichtelijke moraal is bij dezen schrijver, die zelf priester was, het doel waarmee hij deze bundels samenstelde. Gedeeltelijk had zijn werk ondergebracht kunnen worden bij de late navolgingen van Steinhöwel's Esopus. Indeling en wijze van bewerking geven echter iets nieuws en zijn invloed op volgende schrijvers, vooral op die van de groep van Pieter de la Court, is dan ook niet te miskennen.

Deze laatste is de meest oorspronkelijke van de laat-17de-eeuwse fabeldichters. Hij was, zoals ook duidelijk blijkt uit al zijn andere werk, een voorstander van de politiek van de „*vrijheid*” van Johan de Witt, met wien hij bevriend was. Over de inleiding van zijn fabellbundel ²⁾ is al gesproken. Dat hij oude stof in een nieuw kleed wilde steken blijkt verder nog uit deze inleiding: „*Ende oft wij nu met deese onse meest oude Fabelen wat breeder ofte omstandiger uit te drukken ende deselve met eenige onse nieuwe redekavelinge te verklaaren opgemeld oogwit aller fabulen hebben getroffen of niet*” moet de lezer zelf maar beoordelen. Zoals Esopus, zegt hij verder, nog niet met iedere fabel één deugd, maar met verschillende

¹⁾ Zie over hem het aardige artikel van Ben Linnig: „Eenige Vlaamsche ex-libris-stekers”. Tijdschr. voor boek- en bibliotheekwezen, 7e jaargang, 1909, blz. 19.

²⁾ Sinrijke Fabulen, verklaart toegepast tot alderleij zeedelessen, Dienstig om waargenomen te werden in het menschelijk en Burgerlijk Leeven. T'Amsterdam by Hieronymus Sweerts. Boeckverkooper op de cingel aan de Appelmarkt, 1685. (o.a. in de U.B. te Amsterdam).

dezelfde deugd of hetzelfde gebrek weergeeft, zo doet ook hij vaak. Veel fabels zijn aaneengevoegd, omdat ook het leven der mensen uit een aaneenschakeling van werken en gebreken bestaat. Men moet uit de fabels zoveel mogelijk lering trekken, men deed dat te weinig. Daarom is er op het ogenblik veel meer onwetendheid over mensenzede, regering van vrije landen, steden en huisgezinnen, dan ten tijde van Egyptische, Griekse en Latijnse vrije Republieken. In onze eeuw, zegt hij verder, is de éénhoofdige regering, die leidt tot onderdrukking der vrije republieken, overal zodanig doorgedrongen, „dat indien gedurende nog eene volgende Eeuwe met die selfde treden bij den Dwingelande werd voortgevaaren, ook door geheel Europa alle heilsame Kennissen, Weetenschappen, Konsten, Deugden en Rijkdommen der mensen, ja de menschen selfs in getaale verminderd staan te werden; Even gelijk wij dat nu in Moskoviën, Griekenland, Turkië, Persiën, Indiën etc. sien; tenzij God almachtig sulks wonderlik verhoede”, ondertekend P. C. P., de initialen waarmee hij steeds tekent. In zekere zin kan deze bundel ook tot de emblemata-literatuur worden gerekend. Boven de ets zet hij meestal een toepasselijke spreuk, soms een versregel, soms een bijbeltekst. Onder de ets, in de rand van de etsplaat, staat een Latijnse spreuk; dan volgt de fabel in proza en daarna, wat hij noemt „de uitlegging der woorden”. Hij laat het dus niet aan zijn lezer over, uit te maken welke symbolen er in de fabels worden gegeven en welke soorten van mensen door de dieren worden voorgesteld. Dit gedeelte van zijn werk is zuiver moralistisch, zoals ook het betoog dat op de uitlegging volgt. Hier niet meer de moraal op kunstige wijze ingevlochten, maar uitgedijd tot een afzonderlijk betoog met een politiek en moralistisch tintje. Dit is gescheiden van de eigenlijke fabels, die, in kernachtig proza geschreven, eigen litteraire waarde hebben. Op deze manier worden 100 fabels, of althans 100 nummers — verschillende nummers bevatten meer dan één fabel — in 717 bladzijden behandeld. Onder één motto verenigt hij vaak verschillende fabels, en dikwijls worden zeer uiteenlopende motieven bij elkaar gebracht. Zo brengt hij onder het motto: „het doen gaat voor het zeggen”, drie fabels: de vos door den houthakker verraden, doordat deze aan de jagers een teken geeft: hij komt er goed af

en berispt den jager; de vogelaar die onverstandige vogels lokt door voor te geven dat hij huilt; en de krokodil, die kinderen lokt met zijn tranen (91). Onder het motto „*hoogmoed komt voor den val*”, de twee fabels: de vlieg die de paarden aanspoort en hindert; en van de hoogmoedige snoek die naar zee zwemt en, door de walvis gewond, beschaamd moet terugkeren (92). De fabels van de raaf die de slang wil opeten terwijl hij slaapt, maar wordt doodgebeten; de hongerige vlieg die boven het nog warme eten blijft vliegen, zodat zijn vleugels lam worden en hij in de saus verdrinkt; de bij die wordt verstikt in de bloem die zich sluit, en de gulzige vlieg die in de honig blijft vastzitten, worden verenigd onder het motto:

„*Een goed begin geeft goed behaagen
maar 't einde moet de lasten dragen* (89).

Onder het motto:

„*Twee doen deselve saak, en 't Regt wijst d'een ten loone
Een strop om sijner keel en d'aer op 't hoofd een Kroone*”.
(Iuvenalis, Sat. 13).

verenigt hij weer vier fabels: de nachtegaal en de koekoek leggen het oordeel over hun zang voor aan de ezel, vanwege zijn bange oren, en deze kent de koekoek de prijs toe, de aap geeft een dubbelzinnig antwoord en Midas antwoordt als de ezel, omdat hij zelf ezelsoren heeft; als tweede: de boer die zich beklaagt bij den rechter omdat de huurder van de ezel hem niet toestond te lopen in de schaduw van de ezel, die hij zelf dreef; en als derde: die van de vos die als rechter optreedt en door list de slang zijn loon geeft; en tenslotte die van het conflict van den kreupele en den lamme, die elkaar leiden (86). Dat uiteenlopende motieven onder één motto verenigd kunnen worden blijkt uit 90: onder het motto: „*tijd gewonnen, veel gewonnen*” staan de volgende fabels: de wolf wil twee rammen opeten; zij vragen een wedloop te mogen doen: wie het laatst aankomt, wordt het eerst opgegeten en zij lopen nu zo hard op de wolf in, dat ze hem verwonden; de wolf komt er al even slecht af als hij het zeug wil verorberen: zij wil zich aan hem,

heiligen priester, offeren, maar hij moet haar eerst afwassen in de beek om rein te worden, en zij duwt hem dan de beek in. Met deze twee fabels over de wolf wordt gecombineerd de fabel van den ter dood veroordeelden taalmeester. Deze zegt dat hij de olifant in tien jaar zal leren spreken; die kans wil de koning hem geven. Met de voorafgaande fabels is dit verhaal in verband gebracht, doordat hij den taalmeester ineens op het idee laat komen, als hij nadenkt over een manier om aan de dood te ontsnappen: „*dat een kleine uitstelling van der dood den Rammen en den Swijnen gelegenheid had verschaft, om sig voor altijd uit de handen des wolfs te kunnen redden*”.

Soms geeft dit verenigen van enige fabels onder één motto wel eens aanleiding tot herhaling. Hij wil dan per se voor een bepaalde kenspreuk enige voorbeelden geven, en moet uit gebrek aan materiaal wel eens naar een oud voorbeeld teruggrijpen. Onder het motto „*men kent eens mans wijsheid en deugd als hij groot is*” wordt, met de fabel van de egel die bij de slang met haar jongen komt inwonen, die van den man die aan Jupiter honderd ossen beloofde en een kaars zo groot als een mast, en die van den monnik, die om zijn zachtheid tot abt wordt gekozen en, eenmaal abt geworden, ieder vrees inboezemt, gecombineerd de fabel van de teef die bij de hond in het nest, haar jongen komt werpen en er dan later, als de jongen groot worden, den oorspronkelijken bewoner uit gooit (87). Deze fabel vinden we ook in 67, daar gecombineerd met de fabels van de hond, die de wolf vraagt ermee te wachten hem te verscheuren tot na een bruiloft, omdat hij dan vetter is, en van de hond die met de beer, de wouw en de havik als getuigen, van het schaap koren eist dat hem niet toekomt.

Vaak wordt aan een zegswijze of spreekwoord vorm gegeven, om er een langere moralisatie aan te verbinden. „*Ider monnik prijst zijn Conventum*”, wordt uitgebreid tot een verhaal van een stad die ommuurd moet worden; in de vergadering daar over, raadt ieder gilde aan, dat materiaal te gebruiken waar het het meest mee gebaat is (22). Op de spreuk „*die altijd schaap wil weesen, heeft in 't eind den Wolf te vreesen*”, worden enige fabels gemaakt: de kraai die wel het schaap bijt maar niet de hond, omdat deze van zich afbijt;

als een vluchtende hond zich te weer stelt, zullen zijn vervolgers het tenslotte wel opgeven; en zelfs een ever wordt bang, als een ezel zijn tanden laat zien (96). Naar aanleiding van de bijbelspreuk: „*En buig u voor geen vreemde goden, maar verbreek en vermorsel haar beelden*” (Exodus 23), vertelt hij de fabel van den man die het afgodsbeeld stuk slaat en er goud in vindt. De fabels van de mier en de krekkel en het everzwijn dat zijn tanden scherpt, zijn verenigd onder de zegswijze: „*In voorspoed sie toe*” (98).

Eigenaardig is zijn gewoonte om de dieren bewust een dubbele rol te laten spelen, wat ik zou willen noemen een tweevoudige moraal. Zo kan de slang betekenen een „*geldsuchtig, kaarig of ook voorzichtig, staatkundig mensch*”, de lezer mag zelf kiezen (60). In één fabel laat hij het zelfde dier het symbool zijn voor verschillende mensentypen. Dat in verschillende fabels het dier telkens weer wat anders kan betekenen, daarvan is een aardig voorbeeld de ezel, die in 11 is: „*een uit der aard ernstig arbeidsaam mensch*”; in 45: „*eene onkundige arbeidsaame Gemeente eener volmaakte Republiek*”; in 47: „*een mensch met weinig kennisse ende seer gering vernuft ofte oordeel*”; in 51: „*een dom dienstbaar mensch die door syn geluk laatdunkend werd; ofte soodanig mensch die door eenige voorvallen ende niet door sijne verdiensten, een aansienlijk ambt heeft bekoomen*” (tweevoudige moraal in één fabel); in 56: „*eenvoudige menschen die sig door loose ende schrandere, te meermaalen laten bedriegen ende verleiden*”; in 76: „*een plompert die bij geluk tot hoogheid is geraakt ende die over sulks alle mindere andere menschen veragtelijk over sijne schouderen aansiet ofte voor ende met sijne magt een yder wil doen schrikken*”; in 86: „*met den Eesele ende met Midas werd verstaan een domme onwetende Regter*”. Zijn moraal is wel eens gezocht. Hij laat de kreeft de rol spelen van een nederig, stil en vredelievend mens, die echter de kikvors doodt met zijn vervaarlijke scharen. Zeer gezocht, maar merkwaardig voor zijn ideeën, die hij te pas en te onpas aan den man wil brengen, is de moraal van 53, de fabel van de slang die eerst het hele lichaam wilde gebruiken, maar de ledematen krijgen ruzie; de staart wil de overhand hebben en sleurt de anderen over rotsen en stenen; eindelijk blijft de staart alleen over; de andere ledematen worden er door

een ruiter afgehakt, zodat de slang nu voortaan alleen staart is. De slang is hier in zijn geheel een huisgezin of Republiek. De oren en de ogen zijn man en vrouw of regeerders van de Republiek (tweevoudige moraal!). De staart is een geringe inwoner, de ruiter de mens die van twisten van anderen leeft.

De schapen- en jachthonden-symboliek wordt bij hem zo tot cliché, dat hij er waarschijnlijk zelf ook bij gaat fantaseren. In 52 hebben de schapen een herder, die hen ieder jaar kaal scheert, de schapen verscheuren de honden en zijn nu onbeschermd. In 55 doden schapen en biggen den herder en willen honden om hen te beschermen tegen de wolven, maar er komen onenigheden en de slachters blazen het vuur der oproerigheid aan: de varkens doden de honden en de slachters hebben nu vrij spel. In 70 schreeuwt een schaap minder hard, als het weggesleurd wordt door een wolf dan door een hond. In het eerste geval draagt het zijn lot geduldig, wel wetend dat de hond zijn plicht zal verzuimen. In het tweede geval weet hij het als een groot onrecht, dat de hond, die door zijn meester gevoed wordt om de schapen te bewaken, nu zelf één van hen naar de keel vliegt.

Het procédé van de „*Rahmenerzählung*” dat in de Indische fabels zo vaak voorkomt, gebruikt De la Court ook enige keren. In 79: de koolbrander en de lakenbereider die niet bij elkaar kunnen wonen, vertelt de lakenbereider den ander twee fabels: die van de gans die op het land van de kraanyogel kwam en door de ooievaar gedood werd, en die van de vlooi en de luis. In 88 geeft de vader aan zijn twistende zonen als voorbeelden de fabel van de drie ossen die samen sterk zijn tegen de wolven, maar, tegen elkaar opgehitst, zich afzonderen en verslonden worden; en die van de twistende schapen, die aan den slachter ten offer vallen (vgl. 55: schapen en biggen). Zijn ideeën op het gebied van de politiek van de „*vrijheid*” komen herhaaldelijk tot uiting. Met de bekende fabel van den trompetter die gevangen en gedood wordt, omdat hij ophitste tot de strijd, hoewel hij zelf niet meevocht, wordt gecombineerd de fabel van de vleermuis, die een dergelijke rol als de trompetter speelt in de strijd tussen de dieren en de vogels (73). De liefde voor de vrijheid komt vooral uit in de fabel van de distelvink, die ontsnapt aan de kooi en liever alle gevaren van het vrije leven wil trotseren dan in de

kooi terugkeren (20). Ook economische ideeën weet hij te pas te brengen, in de fabel van de krokodil en het vogeltje: een vogeltje biedt de krokodil aan na elke maaltijd zijn mond en tanden schoon te maken, dan heeft hij geen last van de etensresten en het vogeltje kan profiteren van wat overblijft; eens als de krokodil in slaap is gevallen, kruipt de vogel naar binnen en begint aan zijn lever te plukken, zodat hij sterft (in een minder gemoedelijke vorm vinden we deze fabel ook bij Cyrillus III, 13). De lever betekent nu de winst die de kooplieden tot eigen onderhoud nodig hebben, in tegenstelling met wat zij over kunnen leggen (de etensresten) en waarvan zij anderen kunnen laten profiteren (61).

In de fabel van den bootsman die vertelt van een eiland met een dokter, die er belang bij heeft dat de zieken sterven, een tweede eiland met een dokter die veel doet om de zieken in leven te houden en een eiland zonder dokter, bedoelt hij met de doktoren de „regenten”, niet natuurlijk in de 18e eeuwse zin, maar in de betekenis van „regeerders” (15). Overal wordt bij hem de willekeur gehemeld en het uitzuigen van minderen door hogergeplaatsten. Dat Nederland in die dagen vreemde handelaars gaarne moest zien, volgens De la Court, blijkt uit de fabel van de „boschvogels” die tot bescherming en tot groter nuttigheid worden aangevuld door de watervogels; maar jongeren worden afgunstig op hun rechten; later nemen ze weer in aantal af en wegens hun zwakheid, worden ze dan overwonnen door hun vijanden (25). „Woutvogels” zijn hier de ingezetenen die met landbouw en handel de kost winnen. „De watervogels zijn die sig op see ofte met buitenlandse Handel geneeren, het welk meest Vreemdelingen ofte daar van afkomstigen zijn”. Hier is de voorstander van de vrije handel aan het woord, zoals die Amsterdam in die dagen groot maakte. Te vergelijken hiermee is 43: de boeren besluiten, omdat ze met het bebouwen van het land niet meer genoeg verdienen, er hoenders, eendvogels en duiven op toe te laten. Hun kinderen verdrijven die vogels, maar hebben er later spijt van. De hoenders betekenen „rentiers”, de eendvogels: „Buitenlandse Vissers en scheepvaarders”. In de fabel van de rivier die zijn bronnen niet meer erkent (50), zijn de bronnen „seekere middelen van subsistentie”. De mensen die de bronnen niet waarderen, de

„regenten”. In een andere fabel willen de spinnen door webben de vliegen verhinderen in de huizen der mensen te komen. De zwaluwen verbreken die webben (57). De webben zijn de keuren en wetten. De spinnen „*schijnheilighe wreede mensen*”. De mensen betekenen de algemene welvaart, de vliegen zijn de geringe burgers. Elders zijn deze geringe burgers voorgesteld als lage bomen, die door de hoge worden uitgeroeid; maar deze sterven dan zelf, omdat ze onbeschermd staan (58). In de bekende fabel van de eik en het riet (83), gevolgd door een voorbeeld van een bezadigd man die beroofd wordt van zijn geld door een baldadigen kerel, stelt de eik voor: het type van een hooggeplaatst mens of vorst, die in strijd met recht en billijkheid zijn minderen (het riet) laat buigen. Scherpe critiek op kerkelijke toestanden geeft hij in 26: twee minderbroeders vragen een ambachtsman om een aalmoes, maar hij zegt dat alles wat zij doen (bidden bijvoorbeeld), ook door hem moet gedaan worden, behalve de mis, maar dat hij bovendien nog zijn eigen brood moet verdienen. Bij de uitlegging zegt hij: „*minnebroeders zijn alle Rooms-gesinde Geestelijken; een Ambachtsman alle ongeestelijken*”. Het is al gebleken hoe scherp hij de vleierij critiseert. Een voorbeeld hiervan is nog de fabel, die vertelt dat een Nederlander en een Fransman in een Republiek der apen komen (vgl. het koninkrijk der apen, Esopus LII). De Fransman zegt met veel strijkages dat alles hem in dit land bevalt en prijst het zeer. De Nederlander, die uit een vrij land komt, meent er meer eer mee in te leggen als hij de waarheid spreekt, maar hij wordt als landverrader omgebracht (2). Een ander voorbeeld: de gans benijdt de papegaai, die in zijn kooi gemakkelijk aan de kost komt; hij gaat ook naar de mensen, maar heeft er spijt van, als hij eenmaal gevangen is genomen (4). De papegaai is hier een hoveling, de kooi: het hof van den koning. Als derde voorbeeld noem ik de fabel van de adelaar die de pauw doodt; de papegaai komt hem vleien; hij zegt dat hij wel mooier is dan de pauw, maar dat toch de adelaar de kroon spant. Voor die woorden maakt de adelaar hem kamerheer (18).

Weinig dieren in deze fabels hebben een constant type, zoals boven al bleek. De vos zeker niet. Hij speelt nu eens een „*mensch met een goed menschelijk verstand*” (62) of een schrander, loos mens (64),

dan weer een doortrapt mens of hoveling (65) of voorzichtig maar zwak. Veel meer een constant type is in deze fabels de haas, het symbool van wijsheid en kennis. Als de dieren een republiek willen stichten, geven de hazen de wetten; de leeuw laat al spoedig een wet aannemen waarin bepaald wordt, dat de sterkere dieren de wetten mogen uitvoeren (6). Hij laat zich zelfs door de haas met raad helpen. De andere dieren, jaloers geworden, maken hem verdacht. Hij doodt de haas, maar merkt al gauw dat hij een vriend heeft verloren, en vergenoegt zich er mee, papegaaientongen en vossenhersenen en vetgemest schapenvlees te eten (8). Als de leeuw oud geworden is, komen de dieren hem het vlees van het lichaam scheuren, de haas is een der eersten. In de uitlegging heet hij: „*een beleesen ende ervaren mensch, die sonder ieman te beschaadigen leefd*” (40). De schildpad wint de wedstrijd met de haas omdat deze te veel tijd verspilt in de herberg; hij weet dat de haas van zelfmoord is afgehouden, doordat hij zag dat de kikkers bang voor hem waren (54). De haas blijft hier symbool voor een „*bereisd en beleezen mensch*”, maar met één restrictie: „*al te haastig*”, een woordspeling dus met de naam van het dier.

De leeuw die in de fabel van de republiek der dieren al als willekeuriling wordt voorgesteld, vinden we heel vaak in die rol terug in overigens bekende fabels: de zieke leeuw (71); de leeuw die de buit verdeelt (16); de leeuw die samen met de ezel en de vos op jacht gaat, waarbij de ezel de buit in drie gelijke stukken wil verdelen (5); de leeuw die vraagt of zijn adem stinkt (7); de leeuw die vriendschap sluit met de os (65); en de fabel van de leeuw die alle niet-verslindende dieren uit een grasrijk gebied verbant. De koe zegt dan tot het paard en de haas dat dit niet voor hen geldt, maar zij gaan toch, want de haas is bang dat zijn oren voor hoorns worden aangezien. Ook van de ezel geeft hij de gewone fabels. De ezel die met gebalk andere dieren op de vlucht jaagt is een bekende fabel, evenals de ezel in de leeuwenhuid. De la Court geeft een variant hierop: een ezel, in dienst van Silenus, drijft veel dieren op de vlucht, wordt dan vrijgelaten en met een leeuwenhuid begiftigd. Spoedig dwingt de molenaar hem echter met stokslagen zakken te dragen: een aardig staaltje van de wijze waarop De la

Court bekende fabelmotieven verbindt, want ook het motief van de ezel die eerst de vrijheid wil en dan toch weer tot werk wordt gedwongen, is bekend en het verhaal van Silenus, die op de ezel rijdt, levert de derde schakel.

Aan het eind van de bundel, als een soort zwanezing, staat een reeks fabels die betrekking hebben op het leven en de dood: de zwaan zingt als ze meent van alle aardse zorgen verlost te zijn; het paard zegt tot het zwijn dat het graag in de strijd voor het vaderland de dood ingaat; een oude man wil zijn last overgeven aan de dood, een andere is er bang voor; een jonge man, die de dood verzocht nog wat te wachten, wordt later weer door hem bezocht, en dan is het onherroepelijk tijd.

Uit deze voorbeelden blijkt voldoende dat De la Court oorspronkelijk heeft willen zijn, maar toch gebruikt hij zeer veel oude fabelmotieven. Heel wat uit de oude Steinhöwel, zij 't in soms zeer gewijzigde vorm, is hier terug te vinden. Zijn fabel van de leeuw die vriendschap sluit met de os (65) herinnert sterk aan de bekende fabel uit de *Pançatantra*, die hij zeker heeft gekend (vgl. ook de 54e fabel). Ook Cyrillus moet hij gekend hebben, wat o.a. blijkt uit de fabel van de krokodil en het vogeltje (te vergelijken met Cyrillus III, 5, De la Court: 61). Faërnus heeft hij telkens gebruikt; misschien zijn ook de plaatjes wel aan deze bundel ontleend. In dit soort gravures is langzamerhand iets chiché-achtigs gekomen. Ook hier zijn, zoals zo vaak bij de fabels zelf, vaste types ontstaan, die dikwijls al teruggaan op de houtsneden in de zestiende-eeuwse uitgaven.

In 1731 gaf J. van Hoogstraten van deze bundel een bewerking ¹⁾. Niet altijd geeft hij alle fabels die bij De la Court worden verhaald, waar deze verschillende fabels onder één motto verenigt. De moraal overheerst bij deze fabels zeer, zodat ze weinig zelfstandig zijn, en bijna in het geheel niet meer episch. De platen neemt hij geheel van De la Court over ²⁾. Enkele kleine verschillen

¹⁾ Staat- en Zedekundige Zinneprenten of Leerzame Fabelen, die van den heere La Court speelswijze gevolgt door J. v. Hoogstraten. Te Rotterdam bij Arnold Willis, 1731 (o.a. Leiden, U.B. en Rotterd., Openb. Leeszaal).

²⁾ Vgl. E. de la Fontaine Verwey: De illustr. van de letterk. werken in de 18e eeuw, blz. 141.

zijn er bovendien nog op te merken. Hij plaatst het opschrift boven de plaatjes, en deze opschriften verschillen soms een weinig. Dan volgt de illustratie met dezelfde randspreuk als bij De la Court en onder het plaatje (bij De la Court erboven) de spreuk. Ook deze spreuken verandert hij enigszins. De fabel zelf is in verzen verteld en is geheel beschouwend. Hij gaat uit van de kenspreuk en bewijst deze als het ware door het geval in de fabel er bij te halen. Vaak voegt hij er nog aan toe: „*gelijk ons hier de prent vertoont*”; hij maakt er dus nog meer emblemata van dan fabels, en de naam „*zinneprenten*” is zeer op zijn plaats.

In vele opzichten verwant met de bundel van De la Court is die van Kornelis Sweerts ¹⁾, den zoon van Hieronymus Sweerts, den boekdrukker die de uitgave van De la Court's fabels verzorgde. Wel beweert hij: „*Sommige (zijn) geheel van mij zelf uitgevonden en bedacht en anderen zijn naar de verdichtsel en fabelen der oude Schrijvers gevolgt*” (voorrede), en dat hij de fabels, die niet door hem zijn gevonden, in vele opzichten heeft veranderd, maar de manier van bewerking heeft wel veel overeenkomst met die van den schrijver, die zijn eigen fabels aan Sweerts ter uitgave toevertrouwde. Het plagiaat werd hier dus gepleegd door een drukker uit een werk, dat bij hem zelf ter perse was gegaan. Ook hij laat aan de fabel een spreuk in het Nederlands, Latijn, Frans, Italiaans of Duits voorafgaan. Onder het plaatje volgt dan het opschrift dat als titel fungeert en op de inhoud slaat. Dan volgt de berijmde fabel, die steeds eindigt met twee wijdgedrukte regels, met de moraal. Hierna geeft hij, evenals De la Court doet, nog een „*Nader verklaring*” waarin hij in proza uiteenzet, wat hij met ieder symbool heeft bedoeld. Dat enkele plaatjes ook overgenomen zijn uit de bundel van De la Court, is te bewijzen met het plaatje bij de fabel „*De Leeuw, Os en Vos*” (XIX), waarop bij ongeluk het nummer 65, dat deze fabel bij De la Court heeft, is blijven staan.

Ook zijn ideeën komen met die van De la Court overeen. Hij zegt in de voorrede dat hij, opdat niemand zijn fabels verkeerd zal uitleggen, aan het eind van iedere fabel een zedenles en nog een korte

¹⁾ Leerzaame Fabelen. Gedichten. Verklaart door Kornelis Sweerts t'Amsterdam By Johannes Strander, Boekverkooper, 1704 (Amsterdam, U.B.).

verklaring zal geven. Veel van zijn fabels wil hij echter al vast even verklaren. Zij slaan „op de hedendaagsche wentelingen der Vorstelijke Staaten”. Zo slaat, zegt hij, de fabel van „*De Burg en de adelaaren*” (XXVIII) op de „*blijde welkomst van Karel, wettig koning van Spanje, in Portugal*”, die van de leeuw, vos, maan en gier (XXVII) op de Turken; die van de adelaar en de draak (XXX) op den keizer tegen Frankrijk; die van de leeuw, havik en ekster (XXV) op de eendracht in Holland; die van de wolf en de vette koeien (VIII) op de poging om oproer te wekken tegen Frankrijk in sommige steden; die van de vos, leeuw en adelaar (XXIII) op Polen en Saksen; die van Apollo en den reiziger (I) op de handel en op de onbillijkheid, een land van het stilstaan van de handel de schuld te geven; en die van Cupido en de jongelingen (XXXI) op de bedorven zeden. Een enkele keer geeft hij de bron zelf aan: „*Het gulde en het aarde vat*” (VI) uit de zinnebeelden van Alciatus, een rechtsgeleerde uit het begin der 16e eeuw in Italië; de vos en de adelaar (XIII) uit Vondel's *Warande der Dieren*. De fabel van de wijnrank en de olm is, zoals ik reeds opmerkte, geïnspireerd op No. XLI van *Cats' Zinne- en Minnebeelden*. De fabel van de grote aap, boer en hoveling vinden we al in de *Esopet* en in enigszins gewijzigde vorm bij De la Court. Zeker zal hij aan den laatste ontleend hebben de fabel van de leeuw, os en vos (XIX), die van de hoge en de lage bomen (XXII) en misschien ook die van de bedrogen watervogels (XXIX). Na wat er over de inleiding gezegd is, lijkt het mij onnodig nog aan te tonen dat deze bundel, zeer afhankelijk is van De la Court, maar hij bevat toch ook wat oorspronkelijks.

Niet geheel onoorspronkelijk is het kleine bundeltje ¹⁾ stichtelijke fabels van den Vlaamsen Carmeliet Augustinus à S. Gummaro, in de wereld Vermeiren ²⁾ geheten. Deze fabels zijn fris verteld, al

¹⁾ Den Sedelijken Fabelaer ofte Fabelen sedelick uijtgeleght behelsende onder seer aerdige gedichten veele schoone onderwijsingen dienende soo tot profijt, als tot vermaeck voor alle Staeten van menschen. Uijtgevrocht door F. A. a. S. G., z.j. (approbatie van 1744, Amsterdam, U.B.).

²⁾ Voor levensbijzonderheden zie: Paquot: „*Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix sept provinces des Pays Bas, de la Principauté de Liège et quelques contrées voisines*. Tome Premier. A. Louvain 1765, blz. 198 (stierf te Brugge, 46 jaar oud).

is de opzet wel eens wat te breedsprakig. De afhankelijkheid van de groep De Dene-Vondel is niet te loochenen. Niet minder dan negen van deze zes en twintig fabels zijn, met verandering van een enkele bijzonderheid, geheel hetzelfde. Drie andere doen sterk aan fabels van die groep denken. Hij moet deze dus wel gekend hebben. Behalve enkele mythologische verhalen, weet hij verder bekende motieven enigszins om te werken tot een nieuw geheel, dat ons echter steeds aan oeroude voorbeelden blijft herinneren. Merkwaardig voor de vorm van deze fabels is dat zij lang niet allen dadelijk met de eigenlijke geschiedenis beginnen, maar vaak openen in de ik-vorm. (2e fabel). Hij zit in de tuin en ziet de mieren ijverig bezig; na een inleiding hierover, komt dan langzamerhand pas de eigenlijke fabel. Zo blijft in de 15e fabel de ik-vorm geheel overheersen. Dit is wel iets nieuws, het doet echter het karakter van de fabel, waarin dieren zelfstadig optreden, geweld aan.

Fris en met veel gevoel voor humor geschreven, zijn de fabels van Nicolaas Simon Winter, die in 1792 verschenen, tegelijk met de nagelaten gedichten van zijn vrouw¹⁾. Deze schrijver probeert, ondanks de toen reeds belangrijke buitenlandse invloed, op het gebied van de fabel nog iets oorspronkelijks te schrijven. Van de 33 fabels vindt men hier nog 17 dierfabels, die weliswaar oorspronkelijk zijn, maar toch in vele opzichten herinneren aan oude voorbeelden. De hond gaat te keer tegen de kameel, die zo maar toelaat dat hem de zwaarste lasten worden opgelegd (IV) — het zich verzetten tegen opgelegde lasten vindt men telkens in de dierfabels (paard en ezel) —; een jonge gans luistert op de tocht naar warme landen niet naar vermaningen der ouderen (V); het kroost van de klokken, die hen niet te veel en niet te weinig waarschuwt, valt niet ten offer aan de roofvogels (VI); de koekoek die het minst stof tot spreken heeft, spreekt het meest (VII); de leeuwerik zingt mooi, de

¹⁾ De Waare Geluksbedeeling. Brieven en nagelaten gedichten van Lucretia Wilhelmina van Winter, gebooren van Merken; en Gedichten en Fabelen van Nicolaas Simon van Winter te Amsterdam bij Johannes Uylenbroek, 1792. Een fraai vignetje van Vinkeles; het boek bevat ook twee portretten van L.W. van Winter-Merken en N. S. van Winter, het eerste door Vinkeles, het tweede door Houbraken. Op blz. 359 beginnen de fabels (Amsterd., U.B.).

koekoek beroemt zich op zijn lachen, maar de nachtegaal zegt dat wie het sterkst lacht, de grootste gek is (X); doffer en duif pochen op hun afkomst (XII); een lijster snoept telkens van de bessen en laat zich wel twee keer vangen, wat de vos nooit zal overkomen (XV); een van de vijf honden, die afspreken samen te eten, komt steeds te laat en brengt niets mee (XIX); aap en hond branden zich beiden aan een stuk vlees, waar de kat mee heen loopt (XXV); een muisje knaagt de strik door, waarin de kat gevangen zit, zodat deze dankbaar is, totdat de muis haar eens beledigt (XXVII); twee groepen van apen vechten om een welvoorzien akker, totdat een oude aap hen zegt dat de oogst overvloedig genoeg is (XXVIII); twee eenvoudig en vergenoegd levende tortelduifjes worden gesteld tegenover een altijd begerige en gierige pauw, die steeds meer wil (XXIX); kat en hond twisten over hun kundigheden; al kan de kat beter klimmen, de vogel die in de boom zit kan ze niet grijpen (XXX); hond en schaap vertellen van een luchtvaart met een soort adelaar, die hen achter uit zijn „luchtbol” wierp, maar „een parachut vertraagde val en vlucht”; een vos had hem en de hond, zegt het schaap, vermaand voorzichtig te zijn met de groten en het muisje voegt er aan toe, dat het ook nooit gebeurt dat een muis zich in de oren van een kat nestelt (XXXII).

Zoals men ziet worden hier oude motieven in een nieuw gewaad gestoken; handig weet hij de oude stof te verwerken en dikwijls doet hij dit op geestige manier. Een zekere geneigdheid tot ironie is bij hem niet te misskennen, wat stellig een nieuw element is. Of het vernieuwend is voor de fabel kan men betwijfelen. Zo komt in de fabel van de eikeboom wel niet het riet voor (XXXI) maar de eik wordt wel geveld door de wind, omdat hij zich nog niet bezorgd maakt over zijn ouderdomsverzwakking. De andere fabels zijn gewone menselijke gevallen waaruit een bepaalde moraal is te halen. Als Kees weigert zijn enige dochter aan den zoon van Krijn uit te huwlijken gaat deze kwaad van hem spreken, zodat hij het dorp moet verlaten (III); Adriaan verkwist in een ogenblik het goed van zijn vader (VIII); de jonker heeft veel geld verdiend in warmer landen, maar het gauw weer uitgegeven (XIII); een weesjongen die geld krijgt wil toch liever grote appels kopen, hoewel de koopvrouw zegt

dat de kleine minder vaak rot zijn (XVII); bejaarde Gerrit, die altijd veel geld nodig heeft, wordt provenier in Haarlem en eet zich dan snel dik (XVIII); een juist afgestudeerde rechtsgeleerde wil naar de stad der oudste rechtsgeleerden, wat een vriend hem afraadt (XX); Kees en Huib praten over de nieuwe vrouw van den laatste en Kees zegt dat hij een kreupel paard heeft verwisseld voor een blind (XXI); een landheer neemt een boerenknaap tot livreeknecht, waarvoor hij echter ongeschikt is (XXII); Jordan klaagt erover voortdurend met zijn vrouw te moeten kijven (XXIII); een grasmaaier heeft wat gespaard, maar hoe snel gaat dat op, als hij zich wat ruimer wil inrichten en als zijn zoon gaat trouwen (XXIV); een acteur speelt graag de rol van minnaar, maar loopt een blauwtje als hij een rijke dame ten huwelijk vraagt (XXVI); en het bellenblazen der kinderen verlokt de ouderen ook mee te doen: „*Zo blaast al 't menschedom waterbellen*”. Dit zijn alle gevallen uit het menselijk leven, die hij op aardige manier weet te pas te brengen. Slechts een enkele keer geeft hij wat onwerkelijks (Warrenar, XVI): de koning van de maan wil een kanaal graven om water van een moeras af te voeren. De lening op aarde hiervoor is gauw voltekend. De Warrenar heeft zoveel gegeven, omdat hem het land en ook de damp van het kanaal is verpand.

Slechts enkele dichters uit de 18e eeuw geven onder hun andere werk nog wel eens een fabel, die op eigen manier wordt verteld. Zo vindt men onder de „*Mengeldichten*” van Poot de fabel van „*De tamme leeuw en het hart*”¹⁾: de leeuw zegt dat hij geheel is veranderd, maar het hert vertrouwt hem nog niet, want de leeuw heeft nu eenmaal een slechte naam. In de „*Aanmerking*” die er in proza op volgt geeft hij een uitvoerige moralisatie.

In de „*Verspreide Gedichten*” van Hieronymus van Alphen vindt men de fabel „*De dichter en de nachtegaal*”²⁾: de nachtegaal vermaant den dichter zoveel mogelijk naar de natuur te zingen; hij doet te veel moeite om regels en maat te leren en is afgunstig op de nachtegaal, die zo maar zingt.

Zeer uitvoerig en van talrijke samen-

1) H. K. Poot's *Gedichten*, IIe deel. Amsterdam 1780, blz. 42.

2) Komt voor in de 2e „*Proeve van oudheid-, taal- en dicht-kunde*” door het genootschap „*Dulces ante omnia musae*”. Utrecht 1772, blz. 330—331.

spraken voorzien, is Rhijnvis Feith's bewerking van de fabel van Lavater ¹⁾, over den vader die voor het kunstkabinet van zijn zoon een kunstwerk geeft, met veel onschuld voorgesteld, dat echter in meer zinnelijke vorm wordt veranderd door de bezoekers, en door den zoon in de oude heerlijkheid hersteld.

De Vlaamse schrijver Simon Michaël Coninckx (1750—1839), die ook een groot aantal fabels van La Fontaine vertaalde, schreef in 1806, 95 oorspronkelijke fabels. In de bundel „*Fabelen uyt verscheide Auteurs*” ²⁾, staan er eerst 86 door de anderen heen, en later nog eens zeven met de Franse tekst ernaast. Deze fabels zijn zeer oorspronkelijk en fris verteld. Opvallend is het dat deze dichter graag een nieuwe fabel maakt op grond, of naar aanleiding van een gebeurtenis die in een oude, bekende fabel al was beschreven. Zo heeft de schildpad eens de haas overwonnen; op grond hiervan wil hij nu bij Coninckx weer meedoen aan de wedstrijd die verschillende dieren in het lopen houden (36); de wolf was eens ondankbaar, toen de ooievaar hem had geholpen en daarom wil, in een fabel van Coninckx, de aap, die graag door anderen de kastanjes uit het vuur laat halen, hem bij zijn sterven ook geen lavement geven (60); de aap wordt op de zoëven genoemde eigenschap gewezen door den rechter, de kater (71); als de vos eenmaal zijn staart heeft verloren, wil hij zich, volgens Coninckx, onder de konijnen begeven, om als één der hunnen te worden opgenomen (81); een andere reden waarom de kikkers door de ooievaar worden opgegeten, is dat ze als slecht bespraakte, elkaar steeds in de rede vallende afgezanten voor de vissen optraden, die zelf voor dien door de ooievaars werden lastig gevallen (99); terwijl in de fabel van Esopus, de vos de mand waarmee hij de wolf laat vissen, met stenen vult, laat Coninckx de wolf met zijn mand in het ijs vastvriezen, waardoor de fabel wel minder aardig wordt. („*Eenige Fabelen door denzelven Auteur Fransch en Vlaamsch*”, V). Nog een enkele aardige fabel wil ik hier noemen, om te bewijzen hoe goed deze schrijver de fabelstof opnieuw weet te bezielen: de stokvis zegt dat hij geboren is om om te gaan met

¹⁾ Verlostiging van mijnen ouderdom. Haarlem 1826, blz. 99.

²⁾ Fabelen uyt verscheide auteurs door S. M. Coninckx. Tot St. Truyden 1806. (K.B. te Brussel).

de meest deugdzaamste kloosterlingen, maar de haring wijst er op dat hij zich op die omgang niet moet laten voorstaan, want wat helpt het hun of ze daar komen:

*„Ik in een ton, gij zonder kop,
Om ons te laten vreeten op”*

(56); de koorddanser wil met den poëet vriendschap sluiten, omdat ook hem iedere kleine misstap zwaar wordt aangerekend (73); het „*journael*” raakt in een bibliotheek tussen een Horatius en een Boileau, en deze zeggen dat het hier niet hoort (74); een oud paard raakt, ver van het kasteel, verdwaald en valt in handen der herten, die het nu uit wraak doden (95, misschien ook te zien in verband met de aloude fabel van het getoomde paard en het hert); de dieren twisten onder elkaar over de vraag hoe groot de zon en de maan zijn, de ezel zegt dat hij ze niet heeft gemeten, zodat de andere dieren hem met straf dreigen, maar de leeuw zegt dat men hem voor zulk een fout niet mag straffen (102); Clio verwijt Esopus dat hij leugentaal sprak, maar hij zegt dat hij daarmee toch nooit iemand heeft bedrogen; door invloed van Clio hebben de mensen gezegd dat hij een slaaf was en een bultenaar (103). Met dezen Vlaming moet de rij der oorspronkelijke fabeldichters in de 18e eeuw en begin 19e eeuw, toen men op dit gebied wel naar nieuwe wegen zocht, al keurde men het oude nog lang niet geheel af, worden gesloten. Wij hebben bij dit zoeken menig dichter zich op glibberige paden zien begeven. Blijkbaar is het gevaarlijk met zo conservatieve neigingen een vorm te willen vernieuwen. Het geeft de fabel een hybridisch karakter; het nieuwe bestaat grotendeels in variatie van oude thema's, en er sluipen elementen in de fabel, vooral in de moraal, die eigenlijk aan het wezen ervan vreemd zijn: het anekdotische, ironie en zelfs sarcasme, satire en praktische wenken. De bij uitstek pittige schrijvers weten ook deze vorm wel op geestige wijze te hanteren, maar een werkelijke vernieuwing in dit genre brengen ook zij niet; zij maken slechts dat de fabel blijft voortbestaan.

V - BELANGSTELLING VOOR DE FABELLITERATUUR IN DE 18e EN DE 19e EEUW

De 18e eeuw is de tijd van de grote bloei van de fabel. Er worden nieuwe doeleinden voor gevonden, de nieuwe ideeën brengen haar weer in het middelpunt van de belangstelling; de fabel gaat tot de meest gewone vormen behoren om zich uit te spreken. De invloed van Lessing's theorieën heeft zich hier doen gelden; het rationalisme heeft een fabeltype geschapen dat in vele opzichten verschilt van dat type, dat we in de Indische fabels aantreffen. Men geloofde thans oprecht in het succes van de moraal der fabel, omdat men vertrouwen had in de toepassing van de wetenschap bij de beschaving en bij de vorming der mensen, in de almacht van het verstandig inzicht, dat den mens verder kon brengen in voortdurende stijging. De te grote opzettelijkheid, die iedere dichtsoort schaadt, is echter hier nadelig geworden.

In Nederland beperkte zich de belangstelling voor de fabel, behoudens het streven naar oorspronkelijkheid, in het vorig hoofdstuk besproken, tot het vertalen van het werk van vele buitenlandse fabeldichters en kwam verder tot uiting in een zeer slappe navolging van deze schrijvers. Reeds vele malen is er de aandacht op gevestigd dat de invloed van Gellert en La Fontaine hier te lande buitengewoon groot is geweest. Zowel het gehele fabelwerk, als ook vele losse fabels werden in 't Nederlands vertaald. Het werk van talrijke andere buitenlandse fabeldichters komt hier eveneens uit en wordt gretig gelezen. Fabels van Lessing, Gleim, Meissner, Hagedorn, Lichtwer, Nicolai en Bürger, van Florian, Grozelier, La Motte, Le Noble, Fleury, Bret, De Baär en Baudoin, van Gay, IJziarte, Krasicki en Krylow wordt hier vertaald, bewerkt of nagevolgd. Dat de grens tussen bewerking en vertaling vaak moeilijk te trekken is, spreekt vanzelf; op de wijze van bewerking zal bij iedere vertaalde bundel afzonderlijk gewezen moeten worden. Veel vertalers hebben de gewoonte bundels met vertaalde fabels van allerlei schrijvers te publiceren. Niet altijd is het mogelijk iets naders over al deze buitenlandse dichters te vinden. Sommige vertalers vermelden trouwens

hun bron niet („Naar het Fransch gevolgd”, of „***”); anderen spellen namen op zonderlinge manier: „Broisart” zal toch zeker een verschrijving van de dames Wolff en Deken zijn voor „Boisard”, *d’Arnaud* voor „Arnault” en „Stele” voor „Steele”. Vele dichters genoten zelfs in hun eigen land een tijdelijke beroemdheid en werden alleen terwille van hun fabelwerk door onze dichters ter hand genomen. Belangrijk zijn die slechts, in verband met het genre dat ze helpen voortzetten.

Door Antoni Jansz van der Goes werd vertaald de oorspronkelijk in het Frans geschreven beschrijving van de doolhof te Versailles. Het idee hiervan kwam uit Italië. Aan de ingang van de doolhof stond een beeld van Esopus en één van een liefdegod: „*twee beelden van brons na de natuur beschildert, staande ieder op een pedestaal van rotsteenen gemaakt; het een verthoont Esopus en ’t ander de Minne-Godt; Esopus een rol papier in de handt hebbende, wijst op de Minne-Godt, die een klauw gaaren in de hand heeft, als om aan te wijzen dat indien deze Godt de menschen in verdrietige Doolhoven brengt, Hij de verborgentheynt weet om haar daar uyt te helpen, als hij van de Wijsheynt verselt is waar van Esopus als een voorbeeldt in zijn Fabelen de weg aan wijst*”¹⁾). In Nederland verscheen dit werkje in 1722 met bijschriften in het Frans van Bense-rade, in het Engels van John Morison, in het Duits van Andreas Muller en in het Nederlands door den vader van den dichter van de IJstroom. Volgens deze beschrijving staan de fonteinen die fabels voorstellen, op de hoeken van de verschillende paden. In vier talen worden nu 39 fabels in proza verteld, met onder iedere fabel in de betrokken taal, cursief gedrukt, de beschrijving van de fontein. De eigenlijke platen vormen een soort tweede deel. Hier vindt men dan een plattegrond van de doolhof met een viertalige uitleg, een afbeelding van de ingang en een plaat van ieder der fonteinen. Deze platen zijn van Nicolaas Visscher, die ook een woord tot den lezer richt in vier talen, waarin wordt verteld dat reeds in het Frans een „seer

1) Vgl. Jean de la Fontaine, zijn vrienden en vriendinnen, een dichtersleven in de XVIIe eeuw door André de Ridder, blz. 20. Daar vindt men ook de titel van dit werkje, waarvan zich een exemplaar in de U.B. te Amsterdam bevindt.

fraay Tractatjen met 41 kunstrijke figurtjes" was gemaakt. Dit is nu met de tekst van al die andere talen vermeerderd. De tekst is kort en kernachtig, tot een quatrijn teruggebracht. Het boek beschrijft deze dingen niet alleen, zoals de voorrede zegt, tot ijdele schijnvreugde, maar ook tot leerzaamheid en om de reislustigen op te wekken deze doolhof eens te gaan zien. In enkele regels wordt ook nog, in het kort, de levensgeschiedenis van Esopus vermeld. De fabels zijn niet nieuw; het zijn de gewone, zoals men die in Steinhöwel's bundel vindt.

Eveneens uit het Frans vertaald zijn de „*Heldhaftige ofte vorstelijke fabelen*” door een zekeren Audin, „*kloostervoogt van Terme en van La Fage*”, in 1659 geschreven. Het is niet bekend wie de vertaler is ¹⁾. Deze fabels hebben veel overeenkomst met die van De la Court, „*want in plaats dat andere zich vergenoegen een enkel woordt van de toepassing te gewagen, die men ten einde van het verhaal bijna weder vergeten heeft, zoo verklaart onze schrijver op tweedehande manieren de waarheden, die hij wil dat wij uit zijne Fabelen leeren*”. We hebben hier dus ook een tweevoudige moraal. Onder het plaatje plaatst hij ook weer een toepasselijke spreuk, en na de fabel geeft hij, in proza, nog een soort verhandeling, „*die te minder verveelt wijl dezelve verciert is met een menigte geschiedenissen, getrokken uit de voornaamste schrijvers. De schrijver stelt zijn Leezer de allerfraaiste grondregelen der Staatkunde voor oogen, en men behoorde dit zorgvuldiglijk te laten leezen aan alle jonge lieden die tot publijke bedieningen geschikt zijn*”. Zo geeft hij bij iedere fabel een aantal grondregels, waarvan de nummers weer corresponderen met nummers in de fabels bij verschillende passages. De fabels zijn geen herhalingen van voorbeelden uit oudere bundels, maar toch zijn ze niet zeer oorspronkelijk en vrij zwak. Het verhaal is meestal zeer gewrongen terwille van de moraal en de observatie van de dieren is zeer gebrekkig. De meeste fabels zijn dierfabels; ook hier

¹⁾ Heldhaftige ofte vorstelijke fabelen. Behelzende de voornaamste Grondregelen der staat- en zedekunde; met Hystorische Redenvoeringen over yder Fabel. Uit het Fransch in 't Nederduitsch vertaalt. Tot Amsterdam bij Johannes Pauli. Boekverkooper op den Nieuwendijk, het negende huis van den Dam, in Seneca a. 1722 (U.B. Amsterdam).

echter plantenfabels en fabels met gevallen uit het dagelijks leven. Uit de verhandeling die op de fabel volgt, blijkt de grote belesenheid van den schrijver, die voorbeelden geeft uit de oudheid en uit de geschiedenis, anekdoten, typische verhalen en aanhalingen uit wijsgerige geschriften. Natuurlijk komen in deze fabels ook politieke gedachten tot uiting: het hermelijntje wordt in zijn vaderland Duitsland niet geëerd, maar in Frankrijk krijgt het zelfs bij den koning gunstbewijzen. De moraal is: „*Dat Vrankrijk altoos is geweest de toevlugt en de vrijplaats van zeer veel vorsten*” (I, 10). Stellig wordt in de vele fabels waarin de leeuw voorkomt, met dit dier de Franse koning bedoeld, die steeds op zijn hoede moet zijn tegen wrede overheersers (de beer: II, 7), tegen vleierij (de vos: II, 11), omkoperij (de wolf: II, 13) tegen opstand („*panther*”: II, 4) en zijn zoon wijze raad geeft (II, 18). De dieren zijn hier, zij 't nog weinig opzettelijk, stellig bedoeld als vaste symbolen voor bepaalde figuren uit het staatsleven van die tijd. Zelden vindt men hier een oorspronkelijke combinatie of een treffende gedachte, zoals in de 9e fabel van het 1e boek, waarin de bomen een koning willen kiezen en de keuze valt op de oranjeboom, die, terwijl velen zich aanbieden, zo weinig van zichzelf zegt; dit doet trouwens ook weer sterk denken aan de bekende Bijbelse fabel in Richteren IX, 8. Aardig is ook de fabel van de jaloerse tulpen, die van de rozen toch te horen krijgen dat hun bladen steeds zorgvuldig bewaard worden, terwijl die van de tulpen op de mesthopen worden gesmeten (II, 27).

Nog weinig oorspronkelijk is Terkamp, die in 1773 te Batavia uitgaf: „*Uitgezochte Fabelen, of Leerzaame Verdichtselen der spreekende Dieren van Ezopus en Phaedrus*”¹⁾, een werk waarvan alleen het eerste deel voltooid is. Later, in 1787, is door W. H. Grijp²⁾, die

1) *Uitgezochte Fabelen of Leerzaame Verdichtselen der Spreekende Dieren van Esopus en Phaedrus* op een nieuwe wijze in vaarzen gebragt en met veel navolgingen en ophelderende aantekeningen verrijkt door Hermannus Theodorus Terkamp. Eeerste deel, te Batavia bij Lodewijk Dominicus, 1773. Het exemplaar is genummerd (297) en getekend door den schrijver zelf en opgedragen aan Petrus Albertus van der Parra, gouverneur-gen. van Ned. Indië. (Leiden, U.B.).

2) *Leerzaame Fabelen en Vertelsels*. Te Leyden, W. H. Grijp, 1787. Met illustraties (van J. van Noord?)

een aantal taal- en dichtkundige opmerkingen bij deze fabels gaf, dit eerste deel opnieuw uitgegeven in opdracht van het dichtgenootschap „*Kunstliefde spaart geen vlij*”, terwijl hem toen ook een volgend deel in overweging is gegeven. Terkamp kwam dus slechts tot één deel. Over zijn plannen zegt hij iets in zijn voorrede, namelijk dat hij in 1770 in zijn „*Dicht- en Letteroefeningen*” enige fabels gaf die niet ongunstig werden ontvangen, zodat hij besloot er mee verder te gaan: „*de beste Leevensregelen, die de wijsgeeren in de Zeden- en Staatkunde (Ethica en Politica) opgeeven, voor te stellen, in een getal van driehonderd Fabelbeelden door twaalf Boeken verdeeld*”. Enige ervan zijn van eigen vinding, de anderen overgenomen uit de aloude fabulisten, maar met veel veranderingen. Hij wilde er enkele aantekeningen bijvoegen en bij wijze van voorrede, een kritische redevoering over de Ezopische fabel en de voornaamste auteurs die er in uitmunten. Deze eerstelingen moet men voor lief nemen. Sommige onregelmatigheden in het rijm en de „*trant*” der verzen voerde hij in, want de sierlijke vloeiendheid van het leerdicht en de trotse tred van het „*dreunende Heldenvaers*” passen niet „*in een sprookje van Reintje de Vos*”. De stijl en de verzen richt hij in naar de stof: „*nu laag, dan middelbaar, dan hooger, en ieder Ding (volgens Vondels lesse) met zijn eigen maniere van spreken (naar ons beste vermoogen) uitgebeeld*”, waarmee hij dus Vondel's „*Aenleidinghe*” aanhaalt ¹⁾. Zonder dat het daarvoor noodzakelijk is andere fabels afzonderlijk te bespreken, is het mogelijk aan te tonen dat hier nog weinig nieuws wordt gegeven. Allerlei bekende fabels komen hier terug. Opvallend is echter in deze bundel de invloed van buitenlandse contemporaine fabeldichters. Niet altijd geeft Terkamp aan of hij werkelijk iemand navolgt. Al zegt hij dat niet bij de fabel van „*De Danssende beer*” (I), deze is zeker aan Gellert ontleend. Bij de 19e fabel van het eerste boek tekent hij aan „*Uit Gellert's Fabelen fere ad Verbum*” („*Die Kukuk*”), en zijn vertaling is zelfs vrij letterlijk. Dat hij behalve de invloed van Gellert ook al die van La Fontaine ondergaan moet hebben is zeker. Hij noemt dezen dichter echter als bron niet, maar

¹⁾ Vgl. de Vondelkroniek (Jaarg. VIII, No. 2, Mei 1937, blz. 25).

de vorm en de inhoud van verschillende fabels zijn er een voldoende bewijs voor. Grijp tekent bij de fabel van de vos en de raaf aan (Grijp: 22, Terkamp IIIe boek, 1), dat Rousseau op dit gedicht van La Fontaine critiek gaf (en Rousseau's critiek zou weer invloed op Grijp's bewerking hebben gehad). Een enkele keer zinspeelt hij op filosofische stellingen van zijn tijd, zoals in „*de wijsgerige slak en de honingbij*”; de slak zegt dat alles tamelijk wel is, maar is het „*allerbest*”? Dit slaat op stellingen van Leibnitz en Wolff omtrent de „*beste Wereld*” of de volmaaktheid der schepping („*s'il n'y avait pas le meilleur parmi tous les mondes possibles, Dieu n'en aurait produit aucun*”. Leibnitz, Theodicée). Terkamp geeft bij ieder der 75 fabels, in drie boeken verdeeld, aantekeningen, waarvan de meeste door Grijp worden overgenomen. Grijp gaf in het geheel 130 fabels. Zijn bundel verscheen anoniem. Dat hij echter de schrijver ervan moet zijn, zou men kunnen opmaken uit de wijze waarop hij in zijn 46e fabel Terkamp's 18e fabel van het 2e boek bewerkt. De regel van Terkamp: „*grijp zond het hagje eerst wel voorzichtig naar beneên*”, luidt bij Grijp: „*Voorzigtig zond de dief eerst 't hagje naar beneên*”. Zo'n kleinigheid wordt toch wel niet louter terwille van den uitgever veranderd. De nieuwe fabels die Grijp aan de bundel van Terkamp toevoegt, zijn voor het grootste gedeelte ontleend aan oudere bundels, meestal in de trant van de groep De Dene-Vondel. Wat hij aan nieuws geeft is toch zo weinig eigen, dat een bespreking hier niet noodzakelijk is.

* *Gellert-vertalingen.* Terecht zegt W. J. Noordhoek in zijn dissertatie: „*Gellert und Holland*” (blz. 62), dat men, strevend naar bibliographische volledigheid, er niet genoeg aan zou hebben het litteraire deel van de „*Vaderlandsche Letteroefeningen*”, de „*Nederlandsche Bibliotheek*”, de „*Boekzaal*” en de „*Algemene Oefenschoole van Kunsten en Wetenschappen*” op Gellert-vertalingen te onderzoeken. Hij is er dan ook voor teruggedeinsd op deze manier de populariteit van Gellert's fabels te willen bewijzen. De vele spectatoriale geschriften die behalve de drie genoemde nog fabels van Gellert in vertaling of bewerking bevatten, heeft hij dus niet onderzocht. Inderdaad is het onmogelijk om in dezen geheel volledig te zijn. De spectatoriale litteratuur van die tijd is zeer omvangrijk

en nog niet voldoende onderzocht, zodat men hier nog heel weinig houvast heeft en zich met een groot aantal steekproeven tevreden moet stellen. Een systematisch overzicht van alles wat hierin is behandeld, zou grote diensten kunnen bewijzen. Zelfs enkele van de meest bekende van deze geschriften zijn echter door Noordhoek niet onderzocht. Voor de verschillende vertalingen, waarvan in de 18e eeuw die in drie delen, onder leiding van Joh. Lublink de Jonge, de bekendste is, kan ik naar zijn werk verwijzen. Ook de latere uitgaven en de bewerkingen voor kinderen noemt hij. Dat behalve Schenkman, die vele fabels voor Gellert vertaalde, nog andere 19e-eeuwse dichters zich aan vertalingen van enkele fabels gewaagd hebben, vermeldt hij niet. W. van Zeggelen vertaalde in 1844 „*Das Gespenst*”¹⁾. Zijn vertaling is zeer breedsprakig en ook niet vrij van germanismen („*Hauswirt*” vertaald hij door „*huiswaard*”); Gellert's korte regels worden steeds langer. Vier fabels van Gellert worden geheel zelfstandig en zeer vrij bewerkt door P. van der Veen in 1895²⁾: „*Die Biene und die Henne*” (12 regels van Gellert laat hij geheel weg); „*Der junge Krebs und die Seemuschel*”; „*Das Füllen*”, en „*Die Wachtel und der Hänfling*”. Voor de acht fabels van Gellert die M. Leopold in „*de Nieuwe Aesopus*”³⁾ geeft, gebruikt deze, zonder het aan te geven, de gewone vertaling met enkele kleine veranderingen en een geheel gewijzigde spelling. Van de 143 fabels van Gellert bewerkt Schenkman er slechts 103⁴⁾. De 40 fabels die hij weglaat, handelen bijna alle over liefde, huwelijksgeluk en overspel en andere onderwerpen, waarover hij de jeugd blijkbaar niet wil spreken. Al houdt hij zich verder wel aan de tekst, toch vertaalt hij nogal vrij en geheel naar eigen smaak. Van een goede bewerking voor de jeugd kan men hier echter niet spreken.

1) W. J. van Zeggelen: Dichtwerken. Volledige uitgave, 8°. Tweede Deel, blz. 191.

2) P. van der Veen: Een handvol fabels (saamgelezen door ...). Leiden 1895.

3) M. Leopold: De Nieuwe Aesopus. Groot Fabelboek voor jong en oud, voor Nederland bewerkt door —. Met honderd zestig Platen. Te Groningen, Wolters, 1880.

4) C. F. Gellert's Fabelen en Vertelsels, vrij herzien door J. Schenkman, met Platen. Amsterdam, G. Theod. Bom, 1854.

Niet voldoende was het om de enkele fabels die geheel ongeschikt waren weg te laten; de overige fabels hadden omgewerkt moeten worden in de kindertoon om aan hun doel te beantwoorden.

De spectatoriale geschriften waarin fabels van Gellert in vertaling of bewerking voorkomen, die door Noordhoek niet genoemd worden, zijn: „*De Vraagal*”; „*De Mensch*”; „*De Onderzoeker*”; „*De Opmerker*”; „*De Nederlandsche Spectator*” (III, blz. 25); en de „*Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak*”. Vooral de samensteller van „*De Onderzoeker*” is stellig overtuigd van het nut van de fabels van Gellert. Hij vertelt in het 4e deel (blz. 47) dat eens een ongelovig officier door het lezen ervan bekeerd werd. Een andere, verrukt door de bekoorlijkheid van dit werk, las de fabels van Gellert op zijn post en werd toen tot krijgsgevangene gemaakt: „*zulke voorvallen te verspreiden is waarlijk een voortreffelijke gedagtenis op te rigten voor een zo roemwaardig man als de grote Gellert was*”. Behalve vijf fabels bevat dit geschrift ook nog vertalingen van ander werk van Gellert. In deel I, No. 32 (5 Juni 1769) aan het einde van de „*Brief over de Hollandsche en Engelsche preekmethode*”, staat op blz. 255: „*op dat mijn Leezer geene reden hebbe te klaagen dat hij te weinig te leezen in mijne bladen vindt, zal ik hem nog eene Fabel van Gellert voorleggen*”. In verzen geeft hij hier een aardige vertaling van de bekende fabel, waarin de ekster de vos ervan overtuigt dat hij vijf voeten heeft. In No. 37 (10 Juli 1769) geeft hij als bladvulling de fabel van de nachtegaal en de koekoek, in verzen vertaald: „*Ik zal dit blad eindigen met een' Fabel van Gellert. Zij die smaak in deeze drie laatste vertoogen („over de wijs waarop wij onze denkbeelden vormen”) gevonden hebben, kunnen zig, hetgeen de Fabel van Dameet en Fillis zegt, toepassen. Lompe jongens luisteren alleen naar de koekoek, maar Dameet en Fillis worden door de nachtegaal geroerd*”. Aan het einde van vertoog No. 59 van deel II (11 Dec. 1769) geeft hij, ook weer als bladvulling, met enige vrijheden een vertaling van Gellert's fabel „*Der Tanzbär*”. Aan het eind van vertoog No. 133 (13 Mei 1771) van deel III, zegt hij op blz. 231: „*De volgende fabel van den Heer Gellert, zal het overige van dit Blad voor deezen dag vullen...*” en hij geeft dan een vertaling in

verzen van Gellert's „*Der Kranke*”. Bij wat hij over het nut van de fabels van Gellert in deel IV zegt (vertoog 162, 2 Dec. 1771) voegt hij nog de fabel: „*Het land der hinkenden en Stamerenden*”, in een korte, vlotte vertaling. In „*De Opmerker*” wordt gesproken van: „*De beroemde Gellert, wiens fraai vernuft en voorbeeldlijke godsvrugt hem tot enen der beminnelijksten en agtenswaardigsten van de geleerden onzer eeuw gemaakt hebben*” (Deel I, 37e vertoog). Elders in dit geschrift (IIIe deel, blz. 101) wordt Gellert nog eens zeer geprezen; daarbij wordt iets over zijn leven verteld: „*een boer bragt hem ene lading brandhouts, voor het vermaak dat hem zijne „Fabelen en Vertellingen” veroorzaakt hadden*” (blz. 103). Ook hier vindt men vertalingen van ander werk van Gellert. De fabels worden er steeds in de vertogen, naar aanleiding van een bepaalde redenering, als voorbeeld gegeven. Aan het eind van het 37e Ver- toog „*Welke de beste troostgronden zijn om de menschen in hun lijden op te beuren*” (5 Juli 1773), vindt men bij zijn reeds genoemde opmerking over Gellert, dat deze „*heeft onder zijne Fabelen en Vertellingen 'er eene gegeven die zo klaar de dwaasheid der menschen aantoot, welke klagen over gebeurtenissen, die bij de uitkomst blijken tot hun geluk te strekken, dat ik denk den Lezer ver- vermaak te zullen doen met die hier te plaatsen*”. Hij vertaalt dan Gellert's „*Der Reisende*”. De vertaling is vaak niet oorspronkelijk, maar overgenomen uit de driedelige complete vertaling, zoals duidelij- kelijk blijkt in de „*Algemeene Oefenschoole van Konsten en Weeten- schappen*” (6e Afd., blz. 335), waar als vertaler van de fabel „*Der Selbstmord*” A. van den Berg, die deze fabel ook in de genoemde uitgave heeft vertaald, wordt vermeld. In „*De Vraagal*”, worden de fabels verteld naar aanleiding van een vraag, b.v. bij „*Wat is haair- klooven?*”, die van „*Die beiden Wächter*”, die met elkaar ruzie hebben omdat de één een liedje een weinig anders zingt dan de ander, welke fabel in „*De Opmerker*” (IIe deel, blz. 119) wordt vermeld in het 67e Ver- toog over het onderwerp: „*vele menschen hebben hunne denkbeelden liever dan hunne naasten*”; en bij de vraag „*Wat zijn Recommandatien?*”, een vertaling van Gellert's fabel „*Der Bettler*” (IIIe deel, blz. 299). In „*De Mensch*” (IIe deel, 1e stuk, 63e vertoog) worden twee fabels van Gellert ingelast in

de verhandeling over „*De Hoedanigheid en het Nut der Fabelen*”: „*Der Informator*” en „*Der ungerathene Sohn*”. Tenslotte

gaf de Vlaamse schrijver Coninckx in „*Fabelen uyt verscheyde Auteurs*” een navolging van Gellert's fabel „*Die Fliege*”; bij Coninckx filosoferen twee uilen over het ontstaan van een kerk en zij denken dat het een berg is, die in tweeën is gespleten.

* Enkele fabeldichters uit de tweede helft van de 18e eeuw staan zeer sterk onder invloed van Gellert. Hun werk is in zoverre interessant, dat het ons laat zien, hoe zeer een Nederlands schrijver aan de traditie van Gellert verslaafd kan raken, blijkbaar ook toegevend aan een mode van de tijd, die Gellert bijzonder hoog stelde, zoals is gebleken. Het zijn E. J. B. Schonck en Ph. H. Themmen.

E. J. B. Schonck (1745—1821), de bekende rector van de Latijnse school, eerst te Gorinchem en later te Nijmegen, heeft zeer veel te danken aan Gellert, van wien hij vele werken vertaalde, al heeft hij, naar zijn zeggen, toch ook geprobeerd met zijn fabels, die in drie delen verschenen ¹⁾, iets eigens te geven. In de voorrede tot het eerste deel zegt hij dat verreweg de meeste van de fabels in dat deel eigen vinding zijn, slechts sommige zijn vertalingen en navolgingen uit het Grieks, Latijn, Frans en Duits. In het gedicht „*Aan mijn boek*” zegt hij dat zijn werk niet het produkt is van een weeldemens, maar een afgematte geest heeft er het bestaan aan gegeven. Hij zal niet zeggen dat hij Gellert heeft willen evenaren: later zal zijn boek misschien in een hoek gesmeten en vergeten worden. In de voorrede tot het tweede deel, dat behalve fabels ook enkele fabeldichten in de trant van Boileau en een gedicht tegen het begraven in kerken, een vertaling van Huydekoper's „*Saeculum Aureum*”, en een aardig gedicht „*de mensch een leerling der Dieren*” bevat, zegt hij nog eens dat enkele fabels navolgingen zijn, zonder nadrukkelijk te verzekeren dat er fabels van eigen vinding bij zijn. Dit

1) Vgl. W. J. Noordhoek: Gellert und Holland. Ein Beitrag zu der Kenntnis der geistigen und literarischen Beziehungen zwischen Deutschland und Holland im 18e Jahrhundert (Amsterd., diss. 1928). Hierin wordt Schonck een Hollandse navolger der Gellertse fabels genoemd. Een en ander vermeldt hij ook uit de voorrede. (Deel I en II van dit werk verschenen in 1779, deel III in 1786).

tweede deel bevat slechts twintig fabels (beginnend op blz. 91): Hierop volgen Puntdichten en de geschiedenis van Hendrik IV, in drie delen, met als eerste regels:

„'k Heb Fabeltaal genoeg geschreeven:
Dat liegen word ik eind'lijk moe”.

Bij het derde deel der fabels voegt hij nog een herdersspel, dat lang bleef liggen. Uitdrukkelijk meent Schonck telkens te moeten zeggen dat hij nooit een bepaald persoon bedoelde; misschien echter voelen sommigen zich toch door één der fabels beledigd. In de voorrede tot het tweede deel is zijn toon enigszins anders. Hij zegt daar dat hij blij zal zijn als iemand zichzelf in zijn fabels heeft teruggevonden, want dan heeft hij er toch enig nut van. Velen, zegt hij verderop, hebben zich de strekking van verschillende fabels aangetrokken. Hij vermaant dezen te bedenken dat het slechts uit liefde voor de kunst was dat hij hiertoe aanleiding gaf. In de voorrede tot het laatste deel zegt hij iets dergelijks nog eens met een aanhaling uit Erasmus: „*admonere volumus non mordere: prodesse non laedere: consulere moribus hominum non officere*”. Men kan zich afvragen waarom deze schrijver het zo nodig vindt dit telkens te zeggen. Dit komt, moet het antwoord luiden, omdat hij onder invloed van Gellert (en daar bestaat juist die invloed in, die Noordhoek aanwees), veel meer menselijke gevallen en minder dierenverhalen in zijn fabels geeft. Deze soort kan direkter treffen; als strijdwapen wordt de fabel wel feller en dus ook gevaarlijker. Velen spaart hij zijn critiek niet, en niet het minst zijn collega's, de dichters: te lastige rijmers worden gestraft met eeuwige hongersnood (I, 6); hij wil juist een lofdicht maken op de vlieg als deze hem steekt; dit moge ieder dichter gebeuren die aan lafaards grote daden toeschrijft (I, 24); een gans vraagt de zwaan waarom deze niet meer zingt: omdat het niemand meer bevalt: laten zo ook de dichters doen, zegt Schonck (I, 35); een oud paard van de zonnwagen wil een dichter de Helikon opbrengen, maar na de nacht staat hij te vroeg op, ziet eerst een ezel voor een paard aan, en als hij zijn vergissing ziet, is het paard weer weg (III, 25); de dichter is vergenoegd als hij bemind wordt door

zanggodinnen en zijn roem tot boven de sterren reikt (III, 32). Tegen de kunstcritici trekt hij te velde in „*De gewaande kunstkeners*” (I, 20): iemand heeft een stuk geschilderd met louter bruine vlekken, maar iedere kunstenaar weet er wat uit op te maken. De dwerg klimt op de schouders van een langen man om een schouwspel te zien: „*hoog-leeraars zelfs verstaan dien vond*” (I, 18). Zonderlinge benoemingen veroordeelt hij in „*De Jonge trompetter*” (I, 58). Sociale critiek geeft hij in III, 27: als meerderman komt moet minderman wijken, een hond wijkt voor een andere sterkere, als hij een beentje wil bemachtigen. Ook over opvoeding heeft hij iets te zeggen. Geheel in de trant van Van Alphen is geschreven de fabel van het „*Baldadig Jantje*” (I, 68), die de vogels van zijn broer wil verdrinken. Met meer zin voor de werkelijkheid dan bij Van Alphen zo iets gebeurt, vertelt de fabel „*De prediking*” dat de vader wil dat jongens een spel staken, maar zij zeggen hem dat hij zelf beter mee kan doen (III, 22). „*De bijtijds bekeerde vader*” (III, 24) die eerst een paedagoog wilde nemen voor zijn zoons (hij krijgt een Fransman en een Duitser, die codices heeft gelezen, op zicht), stuurt ze tenslotte maar naar school. Eigenaardig is zijn houding ten opzichte van de hervorming: „*een zonderlinge vertoning*” (III, 19): bij keizer Karel wil iemand een kluchtspel spelen; gooit recht en krom hout op een stapel, een tweede tracht dit aan elkaar te zetten, een derde steekt het in brand, een vierde gooit er olie op, zodat het heftiger brandt. Wat deze vertoning verbeeldt, is in de boeken der kerkhervorming te zien. Vooroordeel is er volgens hem veel in de wereld: Jupiter vindt het overal als hij als oude man door de wereld gaat (I, 72). Huwelijkstrouw is ver te zoeken: de bevoorrechte stad is die waar ontrouw geoorloofd is; wijs mij die, zeggen vele vrouwen, en hoe moeilijk die ook te bereiken is, zij zullen proberen er te komen. Dit is op geestige wijze verteld; hij kan dan ook heel aardig vertellen, wat ook al blijkt uit een fabel als „*Jan Weerwijs*” (I, 78), het verhaal van een man die in alle hoeken der stad ander weer voorspelt, en dan naar die hoek gaat waar hij het weer voorspelde dat het die dag is. In de trant van Gellert geeft hij ook zeer veel semi-mythologische verhalen, een enkele keer een etiologisch sprookje (II, 7): „*waarom de roos bloozende van kleur is*”. Natuurlijk

vertelt ook deze schrijver een aantal gewone dierfabels, die slechts in zoverre van vroegere fabels verschillen, dat ook deze soms minder het dierkarakter op den voorgrond stellen, minder natuurlijk zijn, onder invloed van de genoemde fabels die menselijke gevallen geven. De driedelige bundel van den bekenden Dr Phoebus Hitzerus Themmen is geschreven tussen 1793 en 1802, met veel fabels van satirische aard. Weer zegt de schrijver in zijn voorbericht dat de meeste van zijn fabels van eigen vinding zijn, maar hij mengde er enkele bekende onder ¹⁾). Hij wil wel origineel zijn, behalve als hij het tegendeel vermeldt, zoals in de voorrede tot het derde deel, waarin hij zegt dat hij de 26e fabel heeft ontleend aan een Duits fabelboek, waaruit ook Gellert soms putte ²⁾, terwijl de 54e fabel van dit zelfde deel ontleend is aan het 2e stuk van den arts van Unser. Hij noemt hier dus ook de naam van Gellert, aan wien hij veel te danken heeft ³⁾. Hij vermijdt het echter, de fabels letterlijk en onveranderd aan Gellert te ontleen. Toch lijkt „*De geschiedenis van de rok*” (I, 11) veel op „*Die Geschichte van dem Hute*”, en „*Een arme man met zijn Haan*” (II, 13), die hij groen verft, veel op: „*Der grüne Esel*”. Motieven van de leugen uit „*Een rijke koopman en zijn zoon*” (I, 52) herinneren aan de bekende fabel van Gellert „*Der Bauer and sein Sohn*”. Aan het begin van alle drie de delen zegt hij ook dat hij niemand persoonlijk heeft willen treffen, maar in het eerste deel voegt hij er aan toe: op één of twee gevallen na, die de lezer maar zelf moet ontdekken; hij heeft ervoor gezorgd den bedoelden persoon voldoende te maskeren. In de voorrede van het derde deel zegt hij nog, dat hij in de fabel van den kleermaker en zijn zoon (III, 51) niet den predikant Sartorius heeft bedoeld, maar dit moet ironie zijn, want hij vertelt dat de zoon van

1) Fabelen en Vertelsels door Phoebus Hitzerus Themmen. Medicinae Doctor. Eerste Deel. Te Amsterdam bij Pieter Joh. Uyenbroek, 1793 (II in 1794, III: 1801). Deel I bevat 52, II, eveneens 52 en III, 57 fabels (U.B. Groningen).

2) „*Der Wunderbare Traum*”: „*Aus einem alten Fabelbuche // (Der Titelbogen fehlt daran, // sonst führt ichs meinen Lesern an)*”. Dit kan Themmen net zo bedoelen als Gellert.

3) Hij noemt Gellert nog in de fabel: „*De geschiedenis van de rok*” (I, 11): „*Wil dit slechts aan Gellert vragen: // 'k Wed hij verzekert zulks, daar hij ons duidelijk leert, // Hoe eens een hoed wierd zes geslachten door gedragen //*”.

een kleermaker gaat studeren, deftig wordt en een Latijnse naam aanneemt (sartor), die hij zelfs nog verlenkt met de uitgang -us. Zijn ironie komt uit in vele fabels: een openhartige dief zegt zijn rechter dat hij berouw erover had, dat hij geen grote sommen stal om de rechters om te kopen (II, 8); de arts weet het leven van een stervenden vrek te rekken door in zijn goud te grabbelen (II, 5); een rijke vrek zwemt, in de hel gekomen, over de Styx om het veergeld te ontduiken. Men verzint als straf hem eerst enige maanden hier te houden en hem dan weer naar de aarde te zenden, om te zien hoe zijn neven met zijn goed huis hielden (III, 22, fabel ontleend aan La Motte); het vreedzaam huwelijk lijkt op het grafschrift meer dan het in werkelijkheid was (III, 25); een advocaat draagt een schilder op, twee cliënten van hem te schilderen, en hij schildert ze naakt, den advocaat tussen hen in met hun kleren op zijn arm (III, 27). Bij een wedstrijd tussen een raaf en een zwaan, wie het mooist is, zal noch een blinde, noch een „*moriaen*” de scheidsrechter zijn, maar een koperkleurige „*Americaan*”, die beslist dat de zwaan bijna zo blank is als hij en het dus heeft gewonnen (III, 34). Een man stierf na het derde jaar van zijn huwelijk, de vrouw kort daarop, door overmaat van... vreugd (III, 43, deze fabel bewijst hoe grof dikwijls zijn spot is, en hoe weinig positief zijn moraal). Op de oud motief bouwt hij voort in de fabel van het hert dat, gedachtig aan het hert dat met zijn gewei in de takken bleef zitten, zich de horens laat afzagen en dan door iedereen wordt bespot (III, 49).

In het algemeen blijkt uit deze fabels niet speciaal dat hier een arts aan het woord is. Wel worden in verschillende fabels doktoren op de gewone wijze ten tonele gevoerd: een Schots dokter, die met een „*snapper*” aan tafel zit, antwoordt op diens vraag hoeveel een Schot van een zot verschilt: de tafellbreedte (I, 16). Een welmenende dienstmaagd zegt den dokter, als deze zegt dat haar heer naar „*Nieuw Jeruzalem*” gaat (de dood), dat ze denkt dat de zeelucht hem beter zal helpen (I, 22). Een knecht die tegen het consult van twee doktoren met den gewonen dokter is, zegt dat er 100 doktoren bij zijn heer zijn: één cijfer en twee nullen (I, 32); een arts geeft den podagrist het recept tegen zijn kwaal: te leven als boeren en soldaten (II, 45); en een meisje wordt ziek door een verkeerd geneesmiddel,

dat de dokter haar geeft tegen een „vlak” op haar wang (III, 57).

Twee fabels verdienen in dit verband bijzonder de aandacht. Een pleidooi voor het gebruik van de moedermelk, en een verweer tegen het eigenwijze en gevaarlijke geknoei van bakkers en vroedvrouwen is te vinden in het gedicht: „*De schoone Stad*” (II, 28). De fabel „*De Urinalist*” (II, 30) toont aan dat de reputatie van den beul in de 17e en 18e eeuw algemeen als ledenzetter erkend en vereerd, in het begin van de 19e eeuw nog maar weinig verbleekt was ¹⁾. In de fabel: „*een vraag beantwoord*” zien we den medicus als raadgever in verband met de vraag of bier gezond is: dat hangt af van de omstandigheden, waarin men zich bevindt (I, 15). De dokter is ook aan het woord in „*De wenschen*”: drie personen mogen een wens doen: één wenst er gezondheid en rijkdom, een ander gezondheid en macht, en een derde gezondheid en tevredenheid (I, 26).

Niet altijd is Themmen even geestig; zoals uit sommige van de hierboven genoemde fabels al blijkt, vervalt hij vaak in het zuiver anekdotische. Geestig is hij soms als hij zeer scherp is, maar zijn critiek wordt dan ook wel eens wat te fel. Dat is vaak het geval in zijn haat tegen de kerk, die hij uit in: „*Een doctor*”, die geneesmiddelen voorschrijft en geheel andere dingen met den patiënt doet: „*dat is niet de arts, maar dat geldt de predikstoel*” (I, 42). „*Een dorpspredikant*” (II, 27), die zijn preek moet afbreken omdat de koster niet wakker is te krijgen, maakt hij vrij onomwonden voor een ezel uit; in „*Een preekheer en een barbier*” (II, 39) bespot hij de exegeese, evenals in „*De Bijbel*” (III, 13), waarin hij ook cynische opmerkingen maakt over de twisten der richtingen in de kerk. Bepaald grof is de fabel van den dominee die aan den schout zegt dat hij de duivel heeft gezien in de gedaante van een ezel. Deze verklaart het zo, dat het zijn eigen schaduw was (III, 38). Evenzo die van een vromen soldaat, die in de kerk steelt, zeggend dat de moeder Gods hem dat ingaf; de koning ondertekent echter het vonnis tegen hem niet, zeggend dat zo iets niet volstrekt onmogelijk is. Dat

¹⁾ Vgl. *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*. Jaarg. 81, No. 36 (4261—4262), Zaterdag 4 Sept. 1937: „Geneeskundige poëzie uit het begin der 19e eeuw”, door Dr M. A. van Andel.

hij een vrij scherpe maatschappelijke critiek geeft, blijkt uit enkele fabels van het 2e deel: de arts weet het recept tegen podagra, en een reeds genoemde fabel (in fabel 18 van boek I werd de podagra familie van de roe genoemd, omdat zij beiden zijn gesproten uit ongehoorzaamheid); een onnozele president moet bij de ontvangst van een koning alles zeggen, wat hem wordt ingefluisterd en dit loopt mis (II, 44); een jong officier vraagt bij de tent van Washington waar deze is, en vindt de naam zonder titel de hoogste eretitel voor dezen man (II, 46). Heftig is hij tegen de „*fijnen*”: een „*fijntje*” weigert een vrouw, die niet van haar geloof is, groenten te geven, die ze anders toch zou weggooien (I, 21); een door Becker van spoken verlostte vrouw wordt soms nog geplaagd door ongeloof en „*fijne kweezlarij*” (III, 14); een vroom man maakt zijn opmerkingen tegen een fijne (II, 36). Heel veel fabels zijn ook hier weer gevallen uit het dagelijks leven; de genoemde voorbeelden zijn daarvoor al het bewijs. Daarnaast geeft hij echter ook zeer veel dierfabels en plantenfabels, waarin hij wel ook weer nieuwe combinaties bedenkt, maar toch weinig oorspronkelijks vermag te geven. Al weet hij soms verrassend en geestig te zijn, hij komt toch niet uit boven wat Gellert hem als fabeldichter leerde: hij was dan ook maar dilettant.

* Hendrik Riemsnijder ¹⁾ vertaalde alleen fabels van Duitse fabeldichters (vgl. blz. 141). In zijn voorbericht zegt hij dat de Duitse dichters niet behoeven onder te doen voor een La Fontaine of Gay. Bij de meeste gedichten zal hij de naam vermelden, bij sommige zet hij er *** onder, wat betekent dat deze hem door „*Hoogduitsche journaalen*” verschaft werden. Behalve de nog te noemen vier fabels van Lessing en drie van Gleim, vertaalt hij er 28 van Lichtwer, 11 van Hagedorn, 13 van Nicolai, 9 van Burmann, één van Meiszner, één van Weisze en één van Bürger. Zes fabels zijn blijkbaar uit de „*Hoogduitsche Journaalen*”, een van S. (misschien van Daniël Stöppe, wiens „*Neue fabeln*” in 1738 verschenen) en één van Haller, uit diens werk „*Usong*” (1771) dat handelt over Oosters despotisme en enkele fabels bevat. Hij vertaalt al deze fabels in dichtvorm.

¹⁾ Fabelen en Vertelsels naar de nieuwste en beste Hoogduitsche dichters door Hendrik Riemsnijder, in 's Graavenhage bij J. H. Munnikhuizen en C. Plaat in Comp. 1779.

De dames Wolff en Deken vertalen behalve 12 fabels van La Fontaine, twee van Gleim en één van Lessing, vijf fabels van Lichtwer, drie van Hagedorn, twee van Steele, één van Broisart en één van d'Arnaud (vgl. blz. 114), één van Fleury (1730—1775: „*Folies*”, Paris 1760), één van Baär (of Bar 1705—1767: „*Épîtres sur des sujets différents*”, Londen 1740, ook uitgegeven in Amsterdam 1751), één van Bret (1717—1792: „*Essai de contes moraux et dramatiques*”, Paris 1765), één van Clément (1707—1767: „*Les cinq années littéraires*”, La Haye 1754 en „*Les Sottises du temps*”, La Haye 1754), één van Le Jeune (wie bedoeld is, is niet duidelijk), één van Drobeck (Frans fabeldichter) en drie van Grozelier (M. Grozelier: „*Fables Nouvelles, divisées en six livres*”, Paris 1760). Een fabel ontlenen zij aan de „*Almanach des Muzes*”, zonder er den schrijver bij te vermelden, bij twee tekenen zij aan „*het Fransch gevolgd*” en bij één „*Het Hoogduitsch gevolgd*”. De twee uit het Frans zijn die van den zieken dokter, die belooft, als hij van zijn ziekte geneest, aan de dood vele offers te zullen brengen (27) en die van de tijger, die tevergeefs poogt het geitje van de hoge rots af te lokken (34); die uit het Duits vertelt van den grandseigneur die last heeft van „*vapeurs*”, wat voor het volk betekent dat hij gewoon stapelgek is (30). In hun voorrede zeggen zij dat ze meestal de moraal van de fabel intact hebben gelaten, maar de rest hebben zij omgewerkt: soms is het beter goed te vertalen of na te volgen dan magere eigen vindingen op te dissen. Aardig is de „*Toe-eigening aan onze waardste vriendin*”. Liefde doet soms vriendschap verdwijnen. Dat leerde Richardson al. Is vriendschap tussen vrouwen dan een fabel? Neen, deze fabels op te dragen aan een fabel, heeft geen zin. Zouden zij ze dan aan de waarheid opdragen? Nee, deze is te streng, en Celine is wars van alle strengheid en weet toch wat waarheid is. Aan haar zij terwille van de vriendschap deze fabelbundel opgedragen. Het boek is geïllustreerd met prenten door R. Vinkeles en A. Cardon, naar J. Buys ¹⁾.

La Fontaine-vertalingen. De oudste La Fontaine-vertaling in Nederland is van den bekenden dichter J. Nomsz (1738—1803), in

1) Vgl. De Illustratie van de Letterkundige werken in de 18e eeuw, door E. de la Fontaine Verwey, blz. 159.

zijn tijd vooral als toneelschrijver beroemd geworden. Het werk verscheen in vijf delen voor het eerst in 1786 met een vignet van Vinkeles, maar zonder platen ¹⁾. Pas in 1805 verscheen deze zelfde vertaling met platen van Punt, Delfos en Vinkeles in vier delen ²⁾; de naam van den vertaler werd hierin niet meer genoemd. De platen zijn gemaakt voor een in Nederland (bij Elie Lusac in Leiden) verschenen uitgave van de fabels van La Fontaine, zoals E. de la Fontaine—Verwey heeft aangetoond ³⁾. De vertaling wordt door Jeronimo de Vries zeer geprezen ⁴⁾. Deze zegt van hem dat „*hij door lossen zwier en juiste overbrenging tot het vertalen uitmuntend geschikt was*”, en dat zijn vertaling der fabels van La Fontaine dit „*ten duidelijkste*” bewijst. In de inleiding bij de vertaling van La Fontaine door Coninckx zegt Willem Vanwest echter van hem: „*hoe stijf en gekleed, en dan overal hoe mager aan La Fontainsch gevoel en geest*”. Men kan het met dezen laatste ook volkomen eens zijn. Behalve dat Nomsz vaak met opzet dingen verandert („*roi*” * vertaalt hij door „*overheid*”, en „*prince*” in een andere fabel door „*staatsbelangen*”) is hij er vaak met zijn vertaling volkomen naast, of voegt er dingen bij, die La Fontaine niet heeft. Hij vertaalt onhandig, heel vaak lelijk en zeer omslachtig, zodat van La Fontaine's pittige stijl soms weinig overblijft. Het geestige rhythme van La Fontaine probeert hij zo nu en dan te benaderen, maar dit lukt hem slecht; telkens gebruikt hij stoplappen; zelfs wil hij hier en daar purist zijn („*slurpspijs*” voor soep). De aantekeningen die Nomsz bij zijn vertaling geeft, zijn over het algemeen verklarend. Een enkele keer komt hij met een eigen mening. Bij de vertaling van de fabel „*Simonide préservé par les Dieux*” tekent hij aan: „*zou het in ons land wel veel baten dat wij er sterk op stonden om ware kunst*”

1) Fabelen van J. de la Fontaine. In Nederduitsche vaerzen overgebracht door J. Nomsz. Te Amsterdam bij Allart en Holtrop, 1786.

2) Fabelen van J. de la Fontaine in Nederduitsche Vaerzen te Amsterdam bij Joh. Allart, 1805.

3) E. de la Fontaine Verwey: De illustratie van Letterkundige werken in de 18e eeuw. Leiden 1934, blz. 103.

4) Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde door Jeronimo de Vries Tweede Deel. Te Amsterdam bij Joh. Allart, 1810 (blz. 295).

op prijs te houden?" Bij ons, zegt hij, worden de grote mannen weinig geëerd. Vroeger waren de Olympus en de Parnassus goede vrienden; tegenwoordig vinden de mannen van de Olympus dat een man van de Parnassus genoeg geëerd is „als de knecht hem verder dan de vloermat laat, 't en ware de Parnasman hem kan dienen in 't ondersteunen en uitbreiden van de partij, die de Olympus-man is toegedaan". In een andere aantekening komt hij op voor Horoscooptrekkers, of hij noemt de opera „tooverij", omdat die zo onnatuurlijk is. Zonderling is het dat hij Pilpay „een indiaansch fabeldichter" noemt, en onjuist zijn de aantekeningen bij de vertaling van de fabel „*Philomèle en Progné*", waar hij Philomèle koningin van Thracië noemt. De aantekeningen zijn in het algemeen niet vergelijkend, al verwijst hij hier en daar wel eens naar een vorige fabel met dezelfde strekking of een toneelstuk dat hetzelfde onderwerp behandelt: het treurspel van Claas Bruin: „*De Deugdsame Hoveling*" (bij de vertaling van de fabel „*Le Berger et le Roi*") dat goed was, volgens Nomsz, voor de tijd dat men nog bijna geen goede stukken had, maar nu veel te weinig levendig genoemd kan worden.

Opvallend is het dat de fabels van La Fontaine hier pas zo laat vertaald zijn, daar toch van de „*Contes et Nouvelles*" reeds in 1708 een vertaling van K. Sweerts verscheen ¹⁾, terwijl ook van de „*Doolhof te Versailles*" — waarover is gesproken — al in 1722 een Nederlandse bewerking het licht zag. Wel waren de fabels van Wolff en Deken, die ook twaalf fabels van La Fontaine bevatten, in 1784 verschenen ²⁾. Elisabeth Bekker was in haar jonge jaren den fabeldichter niet zo goed gezind:

„Noem fabeldichter! vrij den Leeuw der dieren Vorst,
Die naar 't onschuldig bloed der onderdanen dorst,
Al 't woud met schrik vervult, geen weerloos lam zal spaaren.
De leeuw is hun Tiran,....."

1) J. de La Fontaine: Vertellingen en Nieuwigheden, uit het Fransch vertaalt door K. Sweerts. Amst., J. Strander 1725.

2) Fabelen uitgegeven door E. Bekker. Wed. A. Wolff en Deken. In 's Gravenhage bij Isaac van Cleef, 1784.

(Walcheren IV). Zij schreef deze fabels echter later. Wat haar manier van vertalen betreft: zeer korte fabels bij La Fontaine zoals: „*Le lion devenu vieu*” (III, 14); „*Parole de Socrate*” (IV, 17); „*Le lion abattu par l'Homme*” (III, 10); „*Le serpent et la Lime*” (V, 16); „*Le laboureur et ses enfants*” (V, 9); „*Le Lion et le Rat*” (II, 11); en „*La colombe et la fourmi*” (II, 12), worden bij haar zeer uitgebreid en dijen uit tot bijna twee bladzijden. Zeer in de geest van de dames is de fabel „*L'avantage de la Science*” (VIII, 19). Ook vertalen zij nog „*La laitière et le Pot au lait*” (VII, 10) en „*L'homme et la Couleuvre*” (X, 2). „*De Hedendaagsche vrienden*” (26) en „*De olmbloom en de wijngaard*” (32) komen onder de fabels van La Fontaine niet voor. Waar zij deze fabels aan ontleend hebben is niet duidelijk. De tweede vertoont overeenkomst met de reeds bij Cats genoemde fabel van Sweerts; hier echter stellen de dames Wolff en Deken het zo voor, alsof de olm er een eer in stelt de verwaarloosde wijngaardranken door zijn steun weer op te kweken. De eerstgenoemde fabel vertelt van de vruchtboom, die zich boven de andere bomen verheven voelt, echter niet meer wordt bezocht door vrienden, als de vruchten geplukt zijn.

Zeer goed en levendig is de vertaling van S. M. Coninck¹⁾, die in 1806—'08 137 fabels van La Fontaine vertaalde. Van ieder der twaalf boeken noemt hij er enkele. Aan het begin vertaalt hij de opdracht van den dauphin, dien hij „*dolfijn*” noemt, en aan het slot plaatst hij de „*Epilogue*”, die bij La Fontaine aan het eind van boek XI staat. Hij beperkt zich verder bij het vertalen steeds tot de eigenlijke fabel; de opdrachten laat hij weg. Wel veroorlooft hij zich overal grote vrijheden, vaak heeft hij langere regels nodig of voegt extra-regels aan de andere toe, als overigens onnodige uitbreidingen, ook in de titel. Maar hij weet het rythme van La Fontaine heel geestig te benaderen, zijn taal is levendig en zijn beelden komen zeer dicht bij die van den dichter La Fontaine zelf, al blijft hij ook weer iets zeer eigens houden; het typisch Vlaamsche heeft

¹⁾ Hollandsche titel: Fabelen van La Fontaine, in nederduitsche verzen door S. M. Coninckx. Met het fransch tegenover 't vlaamsch ten dienste der belgische scholen. Saint Troud Typographie Vanwest—Pluymers. Novembre 1858 (K. B. te Brussel).

hij niet verloochend. Willem Vanwest zegt dan ook in zijn genoemde inleiding dat Coninckx' geaardheid met die van La Fontaine overeenstemt. Over dezen weinig bekenden dichter vermeldt Vanwest nog dat hij 6 Augustus 1750 is geboren. Hij studeerde te Leuven en St. Truien. In 1772 vertrok hij naar Rome, waar hij in het Duitse college van de Jezuïeten en van de Dominikanen onderwijs kreeg in de theologie. Als priester vertaalde hij een gedeelte der psalmen. Van zijn dichtwerken verscheen in 1889 nog een uitgave, verzorgd door Emiel Govaerts ¹⁾. Men vindt hierin zijn „Geestelijke Gezangen”, zijn „Fabelen uit La Fontaine” en „Punt- en Mengeldichten”, waaronder „Fabelen uit verscheiden Schrijvers”, „Punt-dichten” en „Graf-dichten”. Van de laatste fabels worden er hier maar 34 afgedrukt, alle zonder de Franse tekst. Wel worden hier alle fabels die Coninckx van La Fontaine vertaalde afgedrukt; de samensteller hecht dan ook grote waarde aan deze vertaling. Hij haalt in verband hiermee het oordeel aan van Vanwest en van Van Hulthem, en zegt verder: „Een Hollandsch dichter, Nomsz gaf ook eene Nederduitsche vertaling dier fabelen uit, maar zonder daarom de verdiensten van dezen uitgelezen letterkundige te loochenen, moeten wij toch bekennen dat hij onder opzicht van bevalligheid, beknoptheid en juistheid, verre onder den Limburgschen dichter te stellen is”. Hij raadt de jongeren aan het boek te lezen; de ouders moeten de gelegenheid te baat nemen om de kinderen naar aanleiding van een fabel enige wijze lessen te geven.

Pas in 1868—'71 verschijnt bij ons weer een volledige vertaling van de fabels van La Fontaine van den bekenden dichter J. J. L. ten Kate ²⁾, een vertaling die misschien het meest beroemd is geworden, doordat de platen van Doré er weer bij werden afgedrukt. Ten Kate laat hieraan voorafgaan het leven van La Fontaine naar L. L.

1) Simoen—Michiel Coninckx' Dichtwerken, voorafgegaan van eene studie over zijn leven en zijne werken. Sint-Truiden. Boekdrukkerij G. Moureau—Schouberechts, 1889. Uitgave van het Davidsfonds. Nummer 13 (Particulier bezit).

2) De Fabelen van La Fontaine nagevolgd door J. J. L. ten Kate. Geïllustreerd met 81 platen en vele vignetten door Gustave Doré. Amsterdam, Uitgeversmij. Elsevier, 1868—'71.

Auger. Hij vertaalde alle twaalf boeken en houdt zich geheel aan de oorspronkelijke volgorde. De opdrachten aan het begin van het 1e en 3e boek laat hij weg. Die aan het begin van IV vertaalt hij wel, en hij geeft er een noot bij. Ook de overigens niet zekere „toewijding” van boek V aan den ridder De Bouillon vermeldt hij, terwijl hij de uitvoerige opdracht in verzen van boek VII aan Mme de Montespan weer weglaat. De eerste fabel van boek X bekort hij sterk. Het hele „discours à Madame de Sablière” wordt teruggebracht tot enkele regels, en met twee regels moraal wordt de fabel gesloten. Tenslotte laat hij de proza-opdracht van boek XII weg, evenals de opdrachten van de beide eerste fabels. Zijn noten zijn in het algemeen verklarend. In enkele ervan motiveert hij zijn manier van het weergeven van de namen. Zo laat hij in de fabel van de maag en de ledematen (III, 2) de naam Messer Gaster onvertaald en tekent erbij aan dat La Fontaine die naam aan Rabelais heeft ontleend (IVe boek CLVII) ¹⁾, zoals hij dat ook deed in de fabel van de oester en de twisters (IX, 9, blz. 602). In de fabel van „de wezels met de ratten in oorlog”, vertaalt hij echter op voorbeeld van Bilderdijk de Griekse namen, door La Fontaine aan de muis- en kikvorskrijg ontleend, wel (IV, 6, noot blz. 207). Ook in de fabel „De Haas en de Patrijs” (V, 17) laat hij de eigennamen niet onvertaald en geeft daar in de noot een verklaring van (blz. 317). Eenmaal meent hij aanmerking te moeten maken op de wijze waarop La Fontaine eigenschappen aan bepaalde dieren toekent. Zo protesteert hij er tegen dat de slang gif in zijn staart zou hebben (blz. 459, VII, 17). Eén enkele keer heeft hij ook een afkeurend oordeel over een fabel, en wel over de aardige en bekende fabel „Een dier in de maan” (VII, 18) op blz. 466; deze fabel noemt hij één der minst gelukkigste van La Fontaine, „eigenlijk niet eens een fabel, maar een leerdicht in miniatuur”. De zeer diepe betekenis van

¹⁾ Zie over deze fabel de in noot 5 bij blz. 11 genoemde studie. In „T’huis. Bijdragen het huis en het huiselijk leven betreffende”, uitgegeven door J. J. A. Gouverneur (Groningen 1852) komt op blz. 89 „Eene Voorlezing” voor, getiteld „Hoofd en Buik”, ondertekend K. H.), waarin geestig wordt voortgebouwd op deze fabel.

deze fabel is hem ontgaan ¹⁾. Bij het beoordelen van deze vertaling moet men ook in het oog houden dat hij zelf van „nagevolgd” spreekt. Hij veroorlooft zich dan ook bijzonder veel vrijheden, zonder echter de kern der fabels aan te tasten. Hij laat regels weg en voegt regels toe, zoals dat vorige vertalers deden, slaat soms voorlopig dingen over, waarop hij dan later weer zinspeelt. In het algemeen is hij het meest vrij in het weergeven der moraal. Niet altijd zijn zijn bedenksels geestig; zo noemt hij de os een „paaschos” (I, 3), en de olifant „de klomp” (I, 7), wat een ongelukkige vertaling is voor „une massa informe”. Zeer sterk worden bekort de fabel „De Horoscoop” (VIII, 16) en „De Konijnen” (X, 15), waarvan hij de eerste alinea's, die moeilijk weer te geven zijn, geheel weglaat. Evenzo laat hij bij verschillende andere fabels alinea's weg, vooral als het opdrachten zijn. Wat de moraal betreft, die verandert hij in „De Horoscoop”. Aan de 10e fabel van Boek I voegt hij een tweeregelige slappe moraal toe:

*„Helaas zoo gaat het maar in het ondermaansche slijk:
De sterkste heeft altijd gelijk”.*

Zijn pogingen om, buiten La Fontaine om, geestig te zijn, mislukken. Nog even zij hier ook gewezen op de geheel aparte plaats die bij deze fabels de platen innemen. Zij illustreren niet slechts de fabels, maar ook soms de moraal, al is deze in de fabels zelf niet uitgedrukt. Zij breiden de fabels uit, en stellen vaak menselijke gevallen, waarin de wijsheid van de fabel wordt toegelicht, er naast.

Invloed van La Fontaine en Gellert treft men aan bij Barbaz. Onbelangrijke slappe navolging van tijdgenoten uit het buitenland gaf deze auteur (verdienstelijk toneelschrijver en ook leermeester van den dichter Tollens), die twee delen „Fabelen en Vertelsels” ²⁾ samenstelde (1799 en 1801, het eerste met 37, het tweede met 35

¹⁾ Vgl. Gustave Cohen, *Ecrivains Français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle*, Den Haag 1921, blz. 440, noot 1.

²⁾ *Fabelen en Vertelsels* door A. L. Barbaz. Eerste Deel. Te Amsterdam bij Pieter Johan Uyenbroek, 1799. Hetz. Tweede Deel, 1881. Ook genoemd bij W. J. Noordhoek: „Gellert und Holland”.

fabels) en nog een bundel „*Nieuwe Fabelen*” in 1813. In het „*Aan den Lezer*” bij de „*Fabelen en Vertelsels*” zegt hij zelf dat hij La Fontaine, Gellert, Florian en andere dichters tot voorbeeld nam, zonder andere bedoelingen dan hen zoveel mogelijk na te volgen. La Fontaine, erkent hij, kan men niet nabij komen, maar vooral Florian, van wiens fabelen hij later nog een verdienstelijke vertaling zal geven, wil hij als voorbeeld nemen. In de voorrede tot het tweede deel, zegt hij dat hij enige fabels uit het Frans bij die van eigen vinding heeft gevoegd. Hij wil in het voetspoor van Themmen treden door te bewijzen dat de Nederlandse fabeldichter niet ontbloot is van eigen vinding. Hij eindigt dit deel weer met te zeggen dat hij Gellert, La Fontaine en Florian slechts van verre navolgt. In het eerste deel tekent hij bij één fabel aan: „*gevolgd naar het Fransch*”, in het tweede bij drie fabels datzelfde, zonder verder nauwkeurig een bron aan te geven. In dit tweede deel ontleent hij ook nog acht fabels aan het „*Cabinet des fées*” van J. Cazotte (1720—1792), een bundel Oosterse vertellingen. Gellert noemt hij in de inleiding en in de 28e fabel van Boek II: „*Fidel een volle neef van dien Fidel, die Gellert ons beschreef*”. Behalve enkele gewone dierfabels of fabels waarin planten en voorwerpen optreden, geeft hij ook weer heel wat gevallen uit het dagelijks leven als fabel. In de dier- en plantenfabels is natuurlijkheid ook weer ver te zoeken: de kater vindt bij zijn geliefde kat een ander, en zij gaan aan het vechten (I, 31); de treurwilg is steeds bedroefd om de aardse ellende; de rozeboom acht de gaven van de natuur te groot om ellendig te zijn (II, 17); de worm benijdt de adelaar; zo zijn de beoefenaars van de letterkunde: de één vliegt als een adelaar, de ander kruipt als een worm in het stof (I, 33); een ezel berispt het paard dat het hert in snelheid wil evenaren, maar dit zegt dat het hert slechts van verre wilde volgen (I, 37); de blinde vink klaagt over het verlies van zijn ogen, en een papegaai vertelt den dichter de inhoud van diens lied (II, 2); de geleerde papegaai leert slechts wat de meester hem voorzegt, maar is verder dom (II, 5); de zonnebloem zegt tot de roos dat ze steeds naar de zon kijkt, omdat ze zedig de alvoedende levensbron aanbidt (II, 13); de nachtegaal zal zingen, verborgen achter de spreekw., om deze wat te laten ver-

dienen, maar de goudvink ontdekt het bedrog en de nachtegaal wordt uitgelachen (I, 13). Critiek vindt men in deze gedichten ook weer genoeg. Over den dichter en zijn werk spreekt hij herhaaldelijk: de apotheker raadt den dichter, zoals hij zijn pillen verguldt, ook zijn gedichten met honig te mengen (I, 1); de ezels treden als kunstrechtters op (I, 2); jonge lieden houden een gesprek over het nut der letters, maar de zetter zegt dat één letter op zichzelf, geen nut heeft (I, 5); de deugd moet op de vraag waarom de poëzie er zo slecht uitziet, als antwoord geven, dat zij zo vaak met ondeugd gepaard gaat (II, 1); in een streek waar dichters wonen als de Marre, Steenwijk, Langendijk, Huydecoper, Van Merken, de Lannoy en de grote Franse dichters, heerst ontevredenheid over de slechte kwaliteit der gedichten en men stelt een smeekschrift op aan Apollo, die belooft dat ieder die zich aan opera's en slechte gedichten waagt, een ezelsstaart zal dragen (II, 20); een man die vele boeken heeft, heeft er geen één opengesneden (II, 25). Ook over het toneel spreekt hij: een boer, die voor het eerst naar het toneel gaat, ziet achter de schermen dat wie een vorst was, nu weer gewoon acteur is, zoals het ook in het leven gaat (I, 3); in de rol van Achilles, een drama van Huydecoper, is de acteur zeer dapper, maar thuis gekomen is hij minder flink (I, 24); in de maskerade in Venetië kan onder een vermomming ieder slechte dingen doen (I, 32); „het zottenland” noemt hij de opera, waar de mensen zingend alles doen (I, 34). Dikwijls laat hij ook abstracte begrippen een rol in zijn fabels spelen: de hoogmoed, gepersonifieerd in een vrouw die zich opdirkt (I, 7); de hoop en het geluk, dat vooral bij de boeren is te vinden (I, 11); de twee dromen, waarvan de nare even gauw weg is als de vrolijke: alles is immers maar schijn (I, 18); de goede smaak en de reden die in het huwelijk treden (I, 23); de tempel van de hoogmoed, met er vlak bij de poel van het verderf (I, 26); de domheid, door Jupiter bestemd tot speelpop der mensen (I, 30); de „onvergenoezaamheid”, die de natuur aanklaagt terwijl Jupiter zegt dat het aan haar ligt (II, 10). Ook hier dus weer talrijke voorbeelden van de manier, waarop men ideeën over ethiek en zedenleer wilde verkondigen in een vorm, die zo begrijpelijk mogelijk is. Een herinnering uit zijn jeugd vinden we in „De brug van de Neva”:

„Toen ik in mijn prilste jaren
 verr' van den ouderlijken grond
 In Ruslands hoofdstad mij bevond,
 In 't bloeiend Petersburg”.

De brug wordt door ijsgang weggerukt, maar later weer op zijn plaats gezet: zo gaat het ook in het leven der mensen (I, 9). Dit is al evenmin treffend als de fabel van den zwakke, die de steen bij het bouwen van het dolhuis niet kan torsen, maar de sterke wel: zo verschillen wij ook in sterkte van geest (I, 12).

Dezelfde schrijver gaf met Witsen Geysbeek een vertaling van de fabels van den Franssen dichter de Florian, op de gewone wijdlopige manier met veel vrijheden en de nodige onjuistheden ¹⁾. Witsen Geysbeek blijft iets dichterbij de oorspronkelijke tekst dan Barbaz. Van de 110 fabels vertalen zij er 58. Kort na het verschijnen werd het 1e deel besproken in de „Vaderlandsche Bibliotheek” ²⁾. Het wordt daar zeer geprezen, behalve dat wordt afgekeurd het al te frequente gebruik van vreemde woorden als „viziteren, instrument, conscientie, prezident en voltigeerder”. Ook de inleiding wordt geroemd, waarin genoemde vertalers zeggen: „indien men Montagne geloven mag ontfangt ons verstand de nuttigste lessen van de dieren”. Ezopus en Fedrus bestudeerden de dieren al vroeg, gaan zij voort, „en de vooronderstelling, dat elk dier zódanig, volgens zijn aart, zou redenkavelen, schiep de fabel”. Er volgt een definitie van de fabel, vertaald uit La Fontaine; als de oudste fabeldichters, waarop de meeste Europese fabels teruggaan, worden Ezopus, Fedrus, Lockman en Bidpai genoemd. Zij betreuren het dat in Nederland dit terrein zo zelden is betreden en hopen dat velen in de voetsporen van Themmen zullen treden. Er zijn slechts vertalingen van Phaedrus, La Fontaine en Gellert. De Florian wordt geprezen om zijn „eenvoudige sierlijkheid” en zijn „fraaije zedenleer”. In deze bespreking

1) Fabelen en Vertelsels naar 't Fransch van den heere de Florian in Nederduitsche Vaerzen gevolgd. 1e Deel te Amsterdam bij de Erve Cesar Noël Guerin, 1794.

2) Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, te Amsterdam 7e deel, 1e stuk 1795, blz. 235.

wordt behalve op Aesopus nog gewezen op enkele bijbelplaatsen ¹⁾ en op Herder, die zijn ingenomenheid met de Oosterse fabels niet verbergt, en zegt dat de morgenlanden van het begin af zulke dichtstukken hebben gehad. Als proeve van de vertaling geeft hij hier de fabel „*De Prins en de nachtegaal*”. Het volgend jaar wordt het tweede deel besproken ²⁾; ook deze vertaling wordt zeer geprezen; de fabels worden voor het onderwijs aanbevolen: „*de jeugd zou, met een Florian onder den arm ten schoole gaande, op de eenvoudigste en aangenaamste wijze al vroeg het voordeel beseffen dat ons de betrachtting der deugd en ware wijsheid kan geven*”. Als proeve van de vertaling geeft hij hier „*De Pacha en de Dervis*”. In de Spectatoriale geschriften vindt men geen vertalingen meer van werk van Florian, wel in de „*Almanak voor het Schoone en het Goede*” van 1824, de genoemde fabel „*De Prins en de Nachtegaal*” ³⁾, door J. van Walré op zeer onhandige manier vertaald. Een fabeldichter die hier ook nogal populair is geweest is John Gay, de bekende vriend van Pope. In Engeland had hij het meeste succes met zijn *Beggar's Opera*. Hier vindt men al vroeg vertalingen van losse fabels van hem. In de „*Algemeene Oefenschool van Konsten en Wetenschappen*” van 1763 ⁴⁾, vindt men een vertaling van „*The Poët and the Rose*”, de aardige fabel waarin de dichter critiek geeft op geijkte vergelijkingen. In „*De Filosooph*” van 1767 ⁵⁾ komt de bekende fabel „*The Fox at the Point of Death*” voor. Er was hier net gesproken over het feit dat slechte gewoonten zo moeilijk af te leren zijn: „*om dit in onzen ouden dag met goeden uitslag bij der hand te vatten, zo zal de Fabel van de Bekeerde Vos, uit Gay's Fables hier niet geheel t'onpas koomen*”. Dezelfde fabel vinden we nog eens in „*De Menschenvriend*” van 1791 ⁶⁾, aan het slot van de

1) Richteren IX, 7; 2 Sam. XII, 1 en Jesaja V, 1.

2) Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, 8e deel, 1e stuk, 1796, blz. 525.

3) Almanak voor het Schoone en Goede, 1824, blz. 189.

4) Algemeene Oefenschool van Konsten en Wetenschappen, VIe afd., blz. 301, vertaling in vers ondertekend L.

5) De Filosooph II, 28 Dec. 1767, aan het eind van vertoog 104.

6) De Menschenvriend IV, blz. 406, 1791.

verhandeling „*Over kwaade gewoonten*”. Drie fabels van Gay, in het Nederlands vertaald door Mr Quirynde Flines, vindt men in het „*Vaderlandsch Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*” van 1803 ¹⁾: „*The Hare and Many Friends*”; „*The Miser and Plutus*” en „*The Council of Horses*”; benevens een verhandeling over dezen dichter, waarover ik reeds heb gesproken. Deze laatste fabel was hier trouwens al bekend door de vertaling van de fabels van Gleim, die voor No. 73 van zijn „*Fabeln*” Gay's „*The council of Horses*” als voorbeeld gebruikte. Tollens vertaalde „*The Man and the Flea*” in zijn bundel „*Dichtbloemen bij de naburen geplukt*”, van 1840, welke vertaling ook voorkomt in Leopold's Nieuwe Aesopus (No. 222), waarin men eveneens een vertaling van Gay's „*The shepherd's Dog and the Wolf*” vindt, door den samensteller gemaakt (No. 20).

Een veertigtal Ezopische fabelen geeft Lindenhof, met de motivering dat elke vertaling nog geen goede vertaling is, en met voorbeelden van plaatsen, waarvan hij eindelijk de goede vertaling heeft gegeven ²⁾. Wel zijn ze vooral voor de jeugd bestemd, maar bovendien onder de zware druk van het verlies van zijn vrouw, en het grievend leed over het feit dat hij ontslagen was, omdat hij zijn hoed niet had afgenomen voor twee voorbijgaande heren, in een tijd ook van onrust, roof, geweldpleging en zeer heftig patriottisme. Het lijkt dus wel, als men afgaat op de titel, of hij het als een schoolboekje wil uitgeven, en toch blijkt dat uit deze voorrede ook weer niet, want anders zou hij dergelijke feiten niet vermelden. Bovendien zijn de noten zo uitvoerig en zo wetenschappelijk, dat dit boekje bezwaarlijk voor de jeugd bestemd kan zijn of voor dat doel ongeschikt geacht moet worden. In enkele regels geeft hij de levensbeschrijving van Esopus; ook vergezeld van zeer uitvoerige noten,

1) *Vaderlandsch Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, IIe deel, 2e stuk, 1803, blz. 300 vlgg.

2) De Nieuwste overzetting van enige bij voorkeur uitgezogte Fabelen van Esopus ten Dienste der schooljeugd. Hier in onze moedertaal gebragt en uitgegeven en met aanmerkingen verrijkt door Ph. Lindenhof Hz., corrector der Latijnsche School te Deventer. Te Deventer 1797. Het exemplaar is door den schrijver getekend en opgedragen aan zijn eerste vrouw. (Leiden, U. B.).

die dikwijls meer dan de helft van de bladzijde beslaan. Boven de fabels staat steeds een toepasselijke spreuk; heel kort, in verzen, volgt dan de fabel, goed verteld, en daarna nog een „*Toepassing der Fabel*”. Niet alleen bijzonderheden in verband met de klassieke oudheid bevatten de noten (Over Delphi bij fabel 29), maar ook citaten uit belangrijke tijdgenoten (Buffon bij fabel 18) en aanhalingen uit oudere schrijvers zonder de naam te vermelden (bij fabel 40, Vondelcitaten). In de noot bij fabel 35 worden er zelfs allerlei hondenrassen bij gehaald en spreekwoorden waarin honden voorkomen.

Veel minder populair dan Gellert en La Fontaine was hier Lessing. Een volledige vertaling van zijn proza-fabels is mij niet bekend. Wel werden hier de 30 fabels van het eerste boek, op niet zeer gelukkige wijze vertaald, zonder dat de vertaler erbij wordt vermeld¹⁾. Deze vertaling is soms zeer vrij, maar ook vaak onjuist en overal slordig, hier en daar onhandig („*du dauerst mich*” vertaalt hij door: „*gij treurt!*”). Heel wat germanismen vindt men hier ook: „*unterliegen*” wordt: „*onderliggen*”; „*und schwamm einsam und majestätisch auf dem Teiche herum*”, vertaalt hij: „*Zwom eenzaam en majestueusch langs de Dijk rond*”, en „*der du alle gesehen hast*”: „*die gij al gezien hebt*”.

J. P. Kleyn vertaalt nog enkele fabels van Lessing in 1786, in deel I, van zijn „*Bijdragen voor genie en menschengevoel*”²⁾, één fabel: „*Das Schaf*” (II, 23) en in deel II 7 fabels (Lessing II, 7, 13 en 18, I, 7 en III, 3, 6 en 30). Ook Kleyn vertaalt niet altijd gelukkig, en laat allerlei dingen weg.

Riemsnijder merkt op in zijn voorrede, dat het werk van Gellert wel vertaald is, maar dat hij graag had gezien dat ook de fabels van Hagedorn, Lichtwer en Lessing vertaald werden. Met enige bescheidenheid zegt hij dat hiertoe een poging wil doen. In verzen vertaalt hij vier van de prozafabels (III, 27; II, 28; III, 26, en III, 7). In buitengewoon vrije bewerking berijmen de dames Wolff en Deken één van de proza-fabels van Lessing („*Der Affe und der*”).

¹⁾ Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak, Vijfde deel, 2e stuk. Te Amsterdam bij Gerrit Warnars, 1797. blz. 610 vlgg.

²⁾ (J. P. Kleyn). Eenige Bijdragen voor Genie en Menschengevoel I. Te Utrecht bij G. T. Paddenburg en Zoon, 1786, blz. 26.

Fuchs", I, 6). De vos, die bij Lessing in de fabel voorkomt, is bij haar vervangen door een beer, en de aardige regel bij Lessing: „*Schriftsteller meiner Nation! Musz ich mich noch deutlicher erklären*” laten zij weg, al is het stellig haar bedoeling dat de moraal van deze fabel duidelijk naar voren komt.

Een vrij letterlijke vertaling van vier fabels van Lessing (III, 16—22; II, 18; II, 3; I, 3) geeft P. van der Veen in zijn bundel „*Een handvol fabels*”, terwijl M. Leopold er nog 32 geeft, eveneens uit de prozafabels, in een zeer nauwkeurige vertaling, in zijn „*Nieuwe Aesopus*”. L. M. Coninckx vertaalt nog twee fabels van hem (I, 30 en II, 9).

In 1786 schreef Johannes Petrus Kleyn: „*Eenige Bijdragen van Genie en Menschengevoel*”¹⁾, waarin behalve vertalingen van fabels van Lessing, die reeds zijn besproken, ook enige oorspronkelijke fabels in proza staan; die niet onaardig verteld zijn, maar onder invloed van Lessing staan. Op blz. 26 van deel I: de wolf en de dieren (of men hierbij de toevoeging: „*een fabel van Rabbi Barachja Hanahdan*”, werkelijk als bronvermelding moet beschouwen betwijfel ik): de wolf moet beloven zich in het vervolg alleen met dode dieren tevreden te stellen en zich, voor elk levend dier dat hij doodt, gedurende twee jaar van vlees te onthouden. „*Het is nacht als ik niet zien kan en dag als ik zie*”, zegt hij, „*zo dikwijls als ik de ogen sluit is het nacht*”. Hij knijpt de ogen toe en doet ze weer open. Zo kan hij snel tot twee jaar komen, en hij verslindt het schaap. Op blz. 30 de fabel van de jonge duif, die de oude naar de adelaar vraagt; de oude noemt veel goede eigenschappen, slechts één eigenschap is slecht: dat hij jonge vogels doodt, maar hij is niet voor niets koning der vogels. Deze fabel is ondertekend „M”: misschien is die dus toch aan Meissner ontleend. Op blz. 91 van deel II (1789) geeft hij fabels in proza, waarvan de eerste twee oorspronkelijk zijn: I. het woud en de zon: als de bomen erover klagen dat ze te weinig zon krijgen, antwoordt deze dat ze zichzelf in de weg staan, zoals vele mensen hun eigen geluk in de weg staan. II. De wandelaars: één van hen zoekt bescherming tegen de felle

¹⁾ (J. P. Kleyn). *Eenige Bijdragen voor Genie en Menschengevoel* I. Te Utrecht bij G. J. Paddenburg en Zoon, 1786.

zon in een smal dal onder een afhingende rots, die instort, zodat de ander tevergeefs op hem wacht: het is gemakkelijk zich onder de schaduw van begunstigers te verschuilen, maar vaak vallen deze hoge klippen, terwijl de hoge hemel nooit op ons neervalt.

Bilderdijk doet een poging om een gesloten, zij 't kleine reeks van fabels te geven. Men vindt deze twaalf fabels in proza, besproken bij Kollewijn ¹⁾, die ook de reden vermeldt waarom ze niet berijmd zijn: omdat Bilderdijk „*de eigenlijke Ezopische Fabel voor Poëtische sierlijkheid onvatbaar rekende*”. La Fontaine zou dan ook volgens hem geen fabels hebben geschreven, maar een nieuw soort dichtstukjes hebben vervaardigd. Kollewijn acht enkele van deze fabels (oorspronkelijk voorkomende achter het derde deel van de in 1804 verschenen „*Mengelingen*”), zoals „*De Vogelen*”, goed geslaagd (XII). De meesten zijn te zeer met het oog op de bijzondere toestand van den schrijver of op een alleenstaand feit vervaardigd om niet als fabel mislukt te heten, zegt Kollewijn. Het is inderdaad waar dat deze fabels iets wrangs hebben, en een uiting zijn van een verbitterd gemoed. Toch weet hij deze in hoofdzaak bekende motieven (vos en hond, een bewerking van de fabel van de vos en de ooievaar, paard en stalknecht, de wolven, bewerking van de wolven en de lammeren, „*de paauw met zijn vrienden*”, een variatie op het thema van de raaf die pronkt met de veren van de pauw), weer geheel nieuw, vaak met een frisse dialoog te behandelen; de prozavorm maakt dat deze fabels iets ongedwongens en direkts krijgen, wat de vorige fabels niet hadden. Wel staan ze onder invloed van Lessing's fabels. Naar aanleiding van de fabel van de diamant, die in het dorp niet gewaardeerd wordt of althans gelijkgesteld met stukjes geslepen glas, merkt hij op: „*Men begon van de Nederlandsche letteren in Frankrijk en Duitschland te spreken. Feith's Julia werd vertaald en niemand had lust om er meer van te weten*”. Bilderdijk heeft zich aan zijn principe om nooit fabels in dichtvorm te schrijven in het geheel niet gehouden. Onder zijn werk vinden we telkens fabels in dichtmaat. Weliswaar zijn dit voor het grootste

¹⁾ Bilderdijk. Zijn leven en zijn werken. Naar oorspronkelijke en voor een groot gedeelte onuitgegeven bescheiden, samengesteld door Dr R. A. Kollewijn, deel I, blz. 317.

gedeelte ontleende fabels: naar het Italiaans van Pignotti („Mengel-poëzy” II, 1795); naar het Spaans van IJziarte ¹⁾, uit het Perzisch („De Kreeft” in „Navonkeling”, 1825), naar het Deens („De lelie en de dauwdrup”, „Krekelzangen”, 1822) en naar Dschami („de Pauw en de raaf”, „Schemerschijn”, 1826), maar hij vertaalt ze toch in verzen. Ook geeft hij er enkele oorspronkelijk: de fabel van de ezel die de zang van de koekoek hoger stelt dan die van de nachtegaal, omdat deze laatste te veel uit de maat zingt („Nalezingen”, 1811) ²⁾, de fabel van de reiger die men, als hij eenmaal gekozen is tot koning der vissen, snavel en poten breekt, zodat hij machteloos is („Nasprokkeling”, 1824), die van het afgodsbeeld, waarin men geld vindt als het wordt stukgeslagen („Naklank”, 1827) en „De lepel zout” ³⁾, op jacht aan den koning verstrekt, blijft als belasting bestaan.

In 1792 verscheen een vertaling van fabels van Gleim in twee boeken, ieder van 25 fabels ⁴⁾. In de voorrede zegt de uitgever dat enige fabels van Gleim in „Vervolgwerken” waren vertaald. Hij heeft daarom de schrijvers door wie hem deze vertalingen waren toegezonden, verzocht ook alle overige fabels van den dichter te vertalen, om zo een volledige verzameling te kunnen uitgeven. Hij zegt hierin naar wens geslaagd te zijn. Men moet echter niet denken hier een volledige vertaling van Gleim's fabels te vinden ⁵⁾. Hij vertaalt 36 „Fabeln” van Gleim, en 10 van zijn „Erzählungen”. Vier van de hier vertaalde fabels zijn in de gewone uitgave van Gleim's werken niet terug te vinden. Zoals uit de voorrede blijkt, is de ver-

¹⁾ Zie Dr J. v. Vloten: Dicht en on dicht uit de 19e eeuw, blz. 76; ook vermeld in de bloemlezing van v. Vloten uit de Ged. van Bilderdijk, blz. 296. Op deze fabel wordt gezinspeeld door J. J. L. ten Kate in zijn La Fontaine-vertaling boek XI, No. V (zie de uitgave bij Elsevier, blz. 720).

²⁾ De fabels: de nachtegaal en de koekoek, De Kreeft, en de pauw en de raaf, vindt men ook in de bundel „De Nieuwe Aesopus”. Groot fabelboek voor jong en oud voor Nederl. bewerkt door M. Leopold. Groningen, Wolters 1880 (resp. No. 40, 93 en 215).

³⁾ Komt voor in het spectatoriale geschrift „De Vraagal”, deel V, 1795, Vertoog 251, blz. 332.

⁴⁾ F. W. Gleim's Fabelen uit het Hoogduitsch nagevolgd te Amsterdam bij Joh. Allart, 1792.

⁵⁾ Gleim's Sämmtliche Werke. Erste Originalausgabe aus des Dichters Handschriften durch Wilhelm Körte. Band III. Halberstadt 1811.

taling dus het werk van verschillende dichters, die vroeger al eens werk van Gleim vertaalden. Zij worden hier niet bij name genoemd; de meesten vertalen zeer vrij en ook weer meestal zeer slordig, laten sommige regels weg en voegen andere in. Drie fabels van Gleim vertaalt Riemsnijder in zijn genoemde bundel, en de dames Wolff en Deken vertalen er nog twee. Tweemaal vindt men de fabel van de leeuw en de vos van Gleim in spectatoriale geschriften ¹⁾.

In deze geschriften vindt men zeer vele vertaalde fabels. Dikwijls wordt in het geheel niet aangegeven wie de schrijvers of wie de vertalers zijn; maar men zet er eenvoudig bij „naar het Hoogduits” of „naar het Fransch” of ook wel „Oosterse fabel” of „ontleend”. Die fabels zal ik hier niet afzonderlijk noemen. Nog tweemaal komt er in voor een fabel van De La Motte ²⁾: die van den man die zo gierig is dat hij, om de veerpenning bij Charon uit te sparen, zich in de Styx gooit (vgl. Themmen, blz. 126). Twee fabels vindt men er van Meissner: „Minos en de schimmen” ³⁾, en „Het meisje en de roede” ⁴⁾; één van Dorat: „De glimworm en de meerl” ⁵⁾. Nog enkele schrijvers uit de 19e eeuw hebben vertalingen gemaakt naar afzonderlijke fabels van buitenlandse fabeldichters. In een almanak vindt men er twee van Rigaut ⁶⁾. Over Bilderdijk's vertalingen werd gesproken (blz. 144). Tollens vertaalde de „Liedjes van Matthias Claudius” (vgl. verder blz. 149), evenals een fabel van La Fontaine (vgl. blz. 224, noot 2). Diens vertaling van een fabel van Gay is besproken (blz. 140). In de bundel „Dichtbloemen bij de naburen ge-

1) Taal-, Dicht- en Letterkundig Kabinet I, 1781, blz. 112 en Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 1794, 2e stuk.

2) De Philantrope of Menschenvriend, Ve deel No. 267 (11 Nov. 1761) blz. 355, ondertekend A. A. en De Algemeene Spectator, IIIe deel, blz. 199, No. 85 (1 Oct. 1742), ondertekend R. G.

3) Taal-, Dicht- en Letterkundig Magazijn enz., uitgeg. door G. Brender à Brandis I (1785), blz. 181.

4) Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, 1e deel, 2e stuk. Amsteld. 1789, blz. 190.

5) Taal-, Dicht en Letterkundig Magazijn enz., uitgeg. door G. Brender à Brandis I (1785), blb. 342, door Mr J. S. V. M.

6) Almanak voor het Schoone en Goede, 1829, blz. 39 en 1834, blz. 47, vertaald door L.

plukt" vertaalde hij nog de reeds door de dames Wolff en Deken bewerkte fabel van Drobecq „*Verveling en Vermaak*". Als fabel is ook te beschouwen Piron's Roitelet, dat door Tollens vertaald werd: „*Het winterkoninkje*"¹⁾, en „*de muis*", „*vrij naar het Hoogduitsche onrijm, van Kotzebue, 1797*", dien hij overigens in het geheel niet bewondert, maar van wien hij hier een gedichtje opneemt, omdat hij dit een parel vindt, gezocht uit een zee van slijk²⁾).

Ook van Zeggelen's vertaling van een fabel van Gellert is besproken (blz. 119). Hij vertaalde nog in „*Navolgingen en vertalingen uit het Hoogduitsch*": „*De laster en de straf*", 1844: de laster ziet bij zijn tocht over het land uit het hellerijk de straf die hem overal volgt. De derde fabel onder deze vertalingen uit het Duits: „*Apentroot*", doet sterk denken aan Gellert's „*die Affe*", maar verschilt toch te veel om als vertaling ervan te kunnen doorgaan.

Van Lennep vertaalde uit het Frans „*De glimworm en de pad*"³⁾, een fabel die wel wat doet denken aan die van den Italiaan Pignotti, door Bilderdijk vertaald (blz. 145): „*De glimwormvlieg*"⁴⁾. G. Timme gaf „*De wijsgeer en de vlo*" uit het Spaans van Samaniego: de vlo is op zijn beurt weer de baas over den machtigen mens⁵⁾. A. J. van der Aa vertaalde van Hagedorn „*De Haan en de vos*" en naar het Frans van Barbe (H. Barbe: „*Fables Nouvelles, divisées en six Livres*", Paris 1762): „*Het kind op de tafel staande*"⁶⁾. P. C. J. Meys vertaalde „*De Jonge Kater*" naar Lichtwer⁷⁾, G. H. Nagel bewerkte „*naar het Latijn van Petrarca*": „*De spin en het podagra, fabel*"⁸⁾ en Vincent Loosjes

1) Dr G. D. J. Schotel: Tollens en zijn tijd, blz. 282.

2) Dichtlievende Mengelingen voorafgegaan door Andromaché, Treurspel. Rotterdam. J. Hofhout en Zn., 1802, blz. 159. Voor het oordeel over Kotzebue, zie ibidem blz. 200 en vgl. nog Dr G. D. J. Schotel: Tollens en zijn tijd, blz. 9 en 375.

3) Mr J. van Lennep: Poëtische Werken, 1e deel (Leiden, Sijthoff), blz. 377.

4) Dezelfde fabel in vers door C. J. Roobol naar Pfeffel vindt men in de „*Almanak voor Blijgeestigen*" van 1835, blz. 125.

5) In de almanak „*Holland*" van 1854, blz. 48.

6) Nieuwe Almanak voor Blijgeestigen, 1838, blz. 159 en 201.

7) Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, 1863, blz. 148.

8) Nederlandsche Muzen Almanak, 1829, blz. 6.

naar het Frans van Deschamps de fabel van de ezel en de nachtegaal ¹⁾ (vgl. blz. 148).

Wel niet uit de eerste hand, maar via de bekende Engelse vertaling van Ralston en de Duitse van Ferdinand Löwe, zijn hier ook de fabels van den Russischen fabeldichter Krylow bekend geworden. In de fabelbundel van P. van der Veen ²⁾, komen er 78 van Krylow voor; van deze zijn er 48 ontleend aan de vertaling van Ralston. Deze vertaalt ongeveer de helft van de fabels ³⁾. Hij liet weg de navolgingen waarmee Krylow zijn carrière als fabeldichter begon, en minder originele en weinig karakteristieke fabels. Hij vertaalt in proza (het oorspronkelijke is in verzen) en hij laat soms, als deze niet onmisbaar is, de moraal weg. Wel is Krylow nooit vervelend in zijn moraal, zegt Ralston, maar alle toepassingen en grote ahangsels kunnen vermoeiend worden. Hij geeft ook nog een overzicht van het leven van den dichter. Door Kropotkin ⁴⁾ wordt deze vertaling van Ralston, „die een uitstekend kenner van de Russische taal- en letterkunde was”, zeer geroemd. Van der Veen vertaalt echter het Engels zeer vrij, laat veel regels weg en blijkt sommige gedeelten verkeerd begrepen te hebben. Men kan zich dus denken dat deze fabels, zoals van der Veen die geeft, ver af zijn komen te staan van het werk van Krylow, van wien Pares zeide: „*The time of the War I spent almost wholly in Russia with the Russian army, where I completed, with the help of private soldiers instead of a dictionary, my translation of that Bible of peasant wisdom, the fables of Krilow*” ⁵⁾. De vertaling van Ferdinand Löwe, die in 1874 verscheen, heb ik niet in handen kunnen krijgen. Nog op één plaats

1) Nederlandsche Muzen Almanak van 1840, blz. 118. Dezelfde fabel vindt men in de almanak voor Hollandsche Blijgeestigen van 1859, blz. 168 door S. J. van der Bergh.

2) „Een handvol fabels”, saamgelezen door P. van der Veen. Leiden. A. H. Adriani, 1893.

3) Krilow and his Fables. By W. R. S. Ralston. Straham and Co. London 1869.

4) P. Kropotkin: Idealen en Werkelijkheid in de Russische Literatuur, blz. 78 vlgg.

5) Sir Bernard Pares: „Moscow admits a critic”, blz. 9. Deze aanhaling heb ik te danken aan Prof. Dr B. Becker te Amsterdam.

vond ik Krylow genoemd, door S. J. van den Bergh bij zijn fabel „De ezel en de nachtegaal”, waarin hij critiek geeft op de Nederlandse kunstbeoordeling ¹⁾. Ook Krylow zong al van de ezel, die op de fris-spontane zang van de nachtegaal heel wat had aan te merken; dit geldt ook de Nederlandsche kunstcritiek, zegt Van den Bergh.

Daarmede is ook de bundel van Van der Veen bijna geheel besproken, behalve dat hij nog twee fabels bevat van Babrius: de landman, die de ooievaar vangt in zijn strikken, zegt dat deze in ieder geval in slecht gezelschap was; en de vos wien de landman een brandende fakkel aan zijn staart bindt, verwoest nu daarmee zijn koren (een zeer bekend motief, vgl. o.a. Richteren 15. 4 en 5). Drie fabels vertaalt hij uit een Duitse bloemlezing van 1723 („Auserlesene Fabeln”) en één van Schlez. Eén fabel is ontleend aan een Engels tijdschrift „Workmans wallpapers”; die heeft dan ook een sociale tendenz: de slinger van een klok is het werken moe; alleen de gedachte aan het groot aantal slingeringen dat hij doet mat hem al af; de wijzerplaat overreedt hem weer te gaan lopen, door hem er op te wijzen dat hij op hetzelfde ogenblik waarop hij wel aan een millioen tikken kan denken, toch nooit meer dan één slingering kan doen. Tenslotte ontleent hij vier fabels aan een verhalen-bundeltje: „The cottage by the Cathedral and other parables” ²⁾, fabels waarin voorwerpen een rol spelen, geheel in de trant van de andere uit deze bundel.

Ook moet ik nog even terugkomen op de bundel van M. Leopold. „De Nieuwe Aesopus”, die niet minder dan 454 fabels bevat, wel de uitvoerigste fabelbundel die ooit in Nederland is verschenen. Leopold heeft de bundel op aandrang van den uitgever samengesteld. Op voorbeeld van Gouverneur, die op één van zijn bundels liet drukken „leerzaam prentenboek voor kinderen van 7 tot 77 jaar”, liet Leopold op deze bundel zetten „voor jong en oud”, volgens het voorbericht van 1882. Voor beiden kan er iets in zitten. De kern van deze bundel, zegt hij, vormen de zogenaamde fabels van

¹⁾ Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen van 1859, blz. 168.

²⁾ The cottage by the Cathedral and other parables by the author of Chronicles of the Schönberg-Cotta family. Leipzig 1872. Collection of British Authors. Vol. 1232. (De schrijfster is Elisabeth Charles 1826—'96).

Aesopus. Hij heeft er verder tussen geplaatst wat hij bruikbaar vond bij ons en de bureu, „ook dan, als het soms eene meer of min vrije navolging van Aesopus of Phaedrus mocht heeten”. De niet onaardige illustraties van E. Griset staan sterk onder invloed van Doré. De 52 fabels van Lessing en twee van Gay zijn reeds genoemd, evenals die van Gellert. Twee van de drie fabels die voorkomen in de „Liedjes van Matthias Claudius”, door Tollens in 1802 vertaald, heeft Leopold in deze bundel opgenomen n.l. „De hen” en „De groote en de kleine hond”. De derde fabel die hierin voorkomt is „De vrijheid van Drukkers”, die de volgende inhoud heeft: eens deden de dieren ook aan de letteren. De rammen schreven veel. Opperensor was de beer. Men smeekt de leeuw om vrijheid van drukpers. De beren worden gebonden, maar dan komen ineens alle vergiftige en domme dieren los, en de leeuw besluit de beren weer vrij te laten ¹⁾. Tollens is het blijkbaar met deze opvattingen van Claudius eens, tegen wien toch Vosz al is opgekomen door te schrijven: „De steenuil en de adelaar, geen fabel”: de steenuil klaagt bij koning adelaar de haan als heraut der verlichting aan en begeert de nachtuil tot censor:

„maar de aadlaar doet alsof hij 't niet verstaat,
en ziet den jongen morgen in 't gelaat” ²⁾.

„Kant achtte die beide laatste regels een hekatombe waard”, zegt de levensschets van Matthias Claudius naar Karl Gerok ³⁾. Men vindt in deze bundel nog de volgende buitenlandse fabels: één van Le Bailly, door den samensteller vertaald („Fables de M. Le Bailly, 4e édition, suivi du gouvernement des animaux ou l'ours réformateur, Poème ésopique”, Paris 1825), één van Hebel, één van Rouveroy, een Waals Zuid-Nederlander (1771—1850), die in 1822 uitgaf „Fables choisies”, geïnspireerd op La Fontaine en Arnault (vgl. blz. 206,

¹⁾ Deze fabel vindt men ook in „Matthias Claudius: De Wandsbecker Bode”, proza en poëzie, met een levensschets naar Karl Gerok. Arnhem, Ybe Ybes z.j., blz. 38.

²⁾ Vgl. ook J. H. Vosz: „Lichtscheuen: Ein Epos in fünf Fabeln. Vermischte Gedichte.

³⁾ Zie de Levensschets, blz. XXIII.

door Kinker vertaald), twee van Grimm (uit zijn Märchen), één van Meissner, één van Tiedge, één van Krasicky (een Pool uit het begin van de 19e eeuw, wiens fabels 1803—'04 verschenen) en twee van Doyé. Verder werden opgenomen vier fabels van Van Hoogstraten, vier van Cats, negen van Bilderdijk, zes van Schonck, één van Willekens, één van Frans de Cort, één van Ledeganck en vijf Soedanese fabels ¹⁾. Over wat hij hier als fabels van Cats geeft is reeds gesproken (vgl. blz. 95). Zo neemt hij ook van Staring „*Het Kameleon*” op en van Wellekens een gedichtje over de jonge kikvors, die de slak beschimpt, totdat hij het hert ziet, dat heel wat grotere sprongen kan maken; van Ledeganck neemt hij als fabel op, de eerste der „*Twee Oostersche zinnebeelden*”; van Frans de Cort het gedicht over de haan die op de ezel troont alsof hij koning was.

Van de 434 fabels zijn er 348 Esopische, op de gewone manier, meestal in proza verteld. Wat hij als bron voor deze fabels gebruikt heeft is niet duidelijk. Velen zijn bekend en verschillen niet van de gewone Esopus van Steinhöwel; enkele zijn er uit het leven van Aesopus overgenomen. Die zogenaamde fabels van Aesopus kan men dus niet als oorspronkelijk beschouwen, al zijn ze hier op geheel eigen manier verteld. Hoofdzakelijk zal hij hier naverteld hebben de vlottende stof, de fabels die hij hier en daar gelezen of gehoord heeft. Ook in andere landen kwamen moderne uitbreidingen van Steinhöwel's Aesopus nog wel voor. Op de fabels van Aesopus, Barlandus, Avianus, Abstemius en Poggio, liet men dan nog die van verschillende andere auteurs als Alciatus, Boccalini, Baudoin, La Fontaine, Bruslé de Montpleinchamps en Meslier volgen ²⁾. Een dergelijke zeer uitgebreide bundel, die niet minder dan 500 fabels bevatte — wel de meest uitgebreide die ik ken — was die van Roger L'Estrange uit de 18e eeuw, waarvan in 1879 door John Gay en Co.

1) Volgens een noot bij Leopold zijn deze fabels medegedeeld door Ernst Marno in zijn „*Reise in den Egyptischen Aequatorial Provinz und in Kordofan*”, 1874—1876. Wien 1878.

2) De fabels van Bruslé de Montpleinchamps, die onder de titel „*Esope en belle humeur*” uitgegeven zijn, verschenen in 1690 te Amsterdam en in 1700 te Brussel, met platen van Harrewijn, gecopieerd naar die van Marcus Gheraerts.

nog een herdruk is gegeven ¹⁾). Deze Engelse verzameling fabels, draagt ondanks de grote verscheidenheid van auteurs van wie fabels zijn opgenomen, toch nog de titel „*Aesops Fables*”. Die bundel zal Leopold stellig gekend hebben. Misschien wijst ook al het vignetje onder het voorbericht hier op; men ziet daar een leeuw, die omringd door andere dieren aan het lezen is in een boek waarop staat: „*Esops Fables*”. Heeft Leopold de Engelse bundel gebruikt, dan is hij wel heel vrij geweest in het bewerken ervan, want al is de inhoud van een fabel soms dezelfde, de tekst verschilt toch vaak weer aanmerkelijk. Zeker zal hij echter ook nog wel uit andere bronnen geput hebben. Men vindt bij Leopold reeds enkele fabels die zeer modern aandoen: de pijlen van Cupido en de dood raken door elkaar, zodat soms een grijsaard door een pijl van Cupido, en een jonge man door een pijl van de dood wordt getroffen (blz. 66). Jupiter schonk eens brillen aan alle mensen, alle verschillend, maar toch was ieder met de zijne het meest ingenomen (blz. 71); een leeuw die buit heeft gemaakt geeft een rover niets, maar een bescheiden reiziger de helft van de buit, en trekt zich, om hem geen angst aan te jagen, met de andere helft in het bos terug (blz. 72); een vader leert zijn zoon, die knap is van uiterlijk en soms zijn lelijke zuster bespot, wat ware schoonheid is (blz. 90); een moeder zorgt niet goed voor haar kind, dat nu door een kaboutertje wordt weggenomen, totdat ze geleerd heeft moeder te zijn (blz. 259); een heks roept alle machten van de hel aan om haar hond terug te krijgen, maar de geesten vinden het niet nodig hiervoor moeite te doen; terwille van een kleine hond willen ze niet het geluk van al wat leeft verstoren (blz. 274); zetel van de regering in de staat der ratten is de kaas, maar de ministers hebben een partij tegen zich en het ministerie valt, de anderen nemen de zetels van de kaas in en houden nu ook de vetste brokken voor hun bloedverwanten: „*ach, waarom smaakt de kaas zo lekker!*” (blz. 322); een man wil aan het orakel gaan vragen waar zijn gestolen houweel is, maar als hij een omroeper hoort vertellen dat het altaar van het orakel

¹⁾ Deze bundel trok ook in Frankrijk de aandacht: G. Lestrangé: *Les fables d'Esopé et de plusieurs autres excellens mythologues accompagnées du Sens moral et de Réflexions*, traduites de l'Anglais. Amsterdam 1714.

is bestolen, en dat wie de dief weet aan te wijzen, een beloning krijgt, lijkt hem dit niet meer nodig (blz. 330); alle dieren moeten belasting betalen aan de leeuw, de tijger wil de ondeugden belasten, maar de olifant raadt een belasting op de deugd te leggen en het aan ieder dier over te laten zijn eigen goede hoedanigheden te beoordelen (blz. 338); een Fransman vertelt dat hij zomers voorraad vergaart en 's winters rust, een Indiaan doet het juist omgekeerd en de levenswijze van den Fransman schijnt hem even belachelijk als die van hem den Fransman voorkomt (blz. 345); een stuk hout leek vanuit de verte gezien, door de zon beschenen, een kostbaar voorwerp, maar bleek, eenmaal aangespoeld, een verrotte plank te zijn (blz. 395). Met de qualificatie „modern” of „nieuw” van deze fabels kan men niet voorzichtig genoeg zijn. Wellicht vindt men later het motief toch nog weer ergens terug. Zo vertelt Leopold ook de fabel van de smid, die, ondanks het verbod, op de verjaardag van den koning werkt, maar deze schenkt hem vergiffenis, als hij hoort dat de smid voor zijn gezin moet werken (blz. 362). Deze fabel vindt men ook, hoewel daar meer als anekdote verteld, en al noemt de schrijver het „een stichtelijk fabelken”, in de „Zedekunst, dat is Wellevenskunste” van Coornhert, in zijn hoofdstuk „Van der kinderen plicht jegens hare ouderen”. Deze bundel maakt in vergelijking met buitenlandse fabelverzamelingen geen slecht figuur. De fabels zijn allen goed verteld en beknopt genoeg om te blijven boeien, maar ook duidelijk genoeg om de moraal ervan te laten doorwerken. Bij ons is het echter daarbij gebleven. De eigenlijke Esopische fabel is niet herleefd. Het besef dat de fabels algemeen menselijk zijn, en dus van alle tijden, dat zij altijd weer leren dat hoogmoed voor de val komt, dat de één den ander te slim af kan zijn, en dat overmacht onbeschaamd is, kent men hier niet meer, maar het staat nog wel zo te lezen in de in 1935 verschenen bewerking van Esopische fabels van Vernon Jones ¹⁾, die 284 fabels bevat met vele aardige platen van den bekenden illustrator Arthur Rackham.

¹⁾ Aesop's Fables. A new translation by V. S. Vernon Jones with an introduction by G. K. Chesterton and Illustrations by Arthur Rackham. London 1935.

Tenslotte moet nog worden vermeld dat de reeds herhaaldelijk genoemde bundel van S. M. Coninckx, behalve de twee fabels van Lessing en één van Gellert, er één bevat van Anon (is hiermee misschien de Anonymus Neveleti bedoeld?), één van E. Moore en 10 van Desbillons ¹⁾. Ook neemt Coninckx er één van J. van Hoogstraten op.

VI - POLITIEKE FABELS

Dat de fabel herhaaldelijk voor politieke doeleinden gebruikt werd, is reeds besproken (blz. 40). Ook de fabeldichters uit later tijd hebben de fabel nog steeds voor dit doel, dat zij al in oer-oude tijden had, gebruikt. Niet altijd laten zij het echter duidelijk uitkomen, dat zij met al hun fabels of met enkele ervan politieke bedoelingen hebben. Bij La Fontaine is het niet steeds zonder meer duidelijk (vgl. blz. 222). Victor Cholet heeft de politieke tendenz in deze fabels geaccentueerd, en schreef ook zelf nog enkele politieke fabels ²⁾. Pfeffel richt zich in zijn fabels tegen de macht der vorsten, die volgens hem slechts berust op de domheid der onderdanen. Wanneer deze maar eenmaal beginnen te twijfelen aan de rechten van den vorst, is zijn macht gauw verdwenen. De vorsten vergieten het bloed van hun onderdanen in verderfelijke oorlogen, alleen uit eigenbelang ³⁾. De Westeuropese fabels zijn in het algemeen niet tendentius. Een directe satire en een al te opzettelijke allegorie is de fabel, zoals gebleken is, in wezen vreemd. Toch gaat men ze op deze manier meer gebruiken, ook in Nederland, en dit moet dan ook tot verval leiden. Men begint hiermee eerst in enkele fabels,

1) Francisci Josephi Desbillons *Fabulae Aesopiae, curis posterioribus omnes fere emendatae, quibus accesserunt plus quam CLXX novae. Sexta editio Parisiis. J. Barbou 1778.* Ook in het Frans vertaald: „*Fables du Père Desbillons, traduites en Français par le même Etc. Paris 1779.*”

2) Victor Cholet: *L'Esopé, Fables politiques 1832. Fables de la Fontaine, mises en action. L'homme et la source, fable politique. Paris 1860.*

3) Vgl. Fabeldichter, Satiriker und Popularphilosophen des 18e Jahrhunderts. Herausgeg. von Dr J. Minor. *Deutsche Nationallitt. herausgeg. v. Jos. Kuerschner, Bd. LXXIII.*

maar later ontstaan er gehele bundels in die trant. De echte politieke fabel vindt men in die Nederlandse fabelbundels, die met een vooropgezet politiek doel zijn verschenen; daarbij zullen ook enkele fabels van meer polemische aard en de pamfletten in de vorm van fabels ter sprake komen.

De bundel „*Aesopus in Europa*”¹⁾, eigenlijk een soort weekblad, verscheen in 1701 in veertig nummers, waarvan ieder nummer een politieke fabel bevat, en is gedeeltelijk al besproken door Cornelis Veth²⁾, naar aanleiding van Romein de Hooghe, die er platen bij ontwierp. Veth bespreekt de bundel hoofdzakelijk in verband met dezen kunstenaar, die volgens hem in deze serie prenten bijzonder op dreef is. Hij vindt de compositie levendig en de dieren uitstekend getekend. Romein de Hooghe zou „door omzettingen van de werkelijkheden in de fantasie van fabel of allegorie”, een voorbeeld hebben gegeven aan latere caricaturisten. Willem III beloonde hem rijkelijk, en de zonnekoning zelf was niet ongevoelig voor zijn spot. Dat het tijdschrift na 40 afleveringen ophield, acht hij een bewijs dat de tijd voor zulke uitgaven nog niet rijp was. Hij noemt het de eerste geïllustreerde periodiek, de eerste uiting van journalistieke spotprentkunst, niet alleen in Nederland, maar ook in ons hele werelddeel. Wel is hij over de inhoud van deze fabels verbaasd; hij vindt ze wonderlijk en vaak zeer gezocht. Veth blijkt echter zelfs een bundel als de „*Dyalogus creaturarum*” te kennen, en als hij deze 18e eeuwse fabels met die van de „*Dyalogus*” vergeleken had, dan zou hij ze, al zijn ze nog zo phantastisch, zo wonderlijk niet vinden. Dat voorwerpen met elkaar gesprekken voeren, vindt men ook daarin al, en dat de schrijver van „*Aesopus in Europa*” dan actuele onderwerpen kiest, is begrijpelijk. Hij merkt terecht op dat de satire in haar geheel niet door den illustrator werd geconcipieerd, maar in de tekst is gelegen.

In „*Aesopus aan den Leezer*” stelt de schrijver, van wien overigens

¹⁾ *Aesopus in Europa*. Gedrukt na de Romeinsche copy en worden verkocht t'Amsterdam bij Sebastiaan Retzold 1701 (de laatste 20 weekbladen dragen het jaar 1702). Leiden, U. B.

²⁾ Cornelis Veth: *Geschiedenis van de Nederl. Caricatuur*. Sijthoff, Leiden 1921, blz. 97 en blz. 137 vlgg.

niets bekend is, het voor alsof Aesopus, vertoevend in de Elyseïsche velden, onderricht wordt door Mercurius over de dingen die in Europa gebeurden: „*de vreemde gesteltenissen waar in de zaaken van Europa zich hedendaags bevinden*”. Hij bedoelt de gebeurtenissen die aanleiding gaven tot de Spaanse successie-oorlog. Door de postbode der goden liet hij al verschillende dingen aan de wereldbewoners melden; eindelijk verkreeg hij van Proserpina dat zijn „*geleigeest*” naar de wereld werd afgevaardigd, om nauwkeurig onderricht te worden van al wat op aarde gebeurde. Hij zal nu de dieren laten spreken om de mensen te leren hoe ze hun belangen moeten behartigen. Zeer fel is de schrijver in zijn critiek op den Fransen koning, de tijger die de heerschappij over andere dieren wil krijgen, en als de „*nazaat van de Gotsche leeuw*” op sterven ligt, al aan het verdelen wil gaan („*Het verdrag van den Tijger voorgesteld en tusschen hem, den Eenhoorn, Leeuw en Kat gesloten*”). Uitbundig is hij in zijn lof over Willem III; naar aanleiding van zijn dood wordt geschreven de fabel „*De waarheid bovenal*”. Frankrijk is het land van de mode, waar de kleermakers door steeds nieuwe fratsen aan het werk blijven („*De Gefopte bedrieger*”). De Franse koning is de goudzoeker, die als door koorts is bevangen om maar steeds meer te krijgen („*De groote Christoffel*”). De gedwongen dienstneming daar is zeer gehaat („*Gedwongen Mars, gaat altijd dwars*”). In overzeese gewesten deden de Franssen weinig goeds („*De Geschoren Hoop*”) en het is hun daar vaak zeer slecht vergaan („*Het Cremoneesche Vreugdevuur*”¹). In Italië hebben zij een nederlaag geleden, Villeroy in 1701 bij Chiari (dit wordt verteld in de fabel „*De Hobbet in de wacht op de Haasejacht*”). Heel wat hatelijkheden worden hier gedebiteerd over Mme de Maintenon. De handel is er overal slecht aan toe („*Ptolemaeus, Copernicus, en Merkuur op de Parnas over*

¹) In Tijdschrift XXXIV wordt deze fabel (Kleine Mededelingen blz. 69) door Barnouw besproken, speciaal de drie Maleise woorden die erin voorkomen. Vooral de vorm sappetausvaarder is uniek. Barnouw spreekt hier van „een politieke paskwil van Romeyn de Hooghe”, waarmee hij dus èn een afkeurend oordeel uitsprekt èn aanneemt dat de tekst van Romein de Hooghe zelf is.

de Zonde Waereld") door velerlei veroveringstochten en de Franse mode om de oorlog in vrede en vrede in oorlog te hebben. Op allerlei wederrechtelijke manieren weet men echter nog aan geld te komen („Saemenspraak tusschen de wichelstok, smeltkroes en monsterrol"). Dat men de Fransche bemoeiingen niet op prijs stelt, blijkt uit de fabel „De Napelsche hengst, visscher en pikeur". Slechts een „paap" meent dat de beschikking van Frankrijk in verband met de Spaanse successie nuttig zal zijn om de ketterij te helpen bestrijden, maar de courtisane, de Basque en de hidalgo betwijfelen dit („De Toverlantaarn"). De Moren verwijten de Spanjaarden dat deze hen er eens uitzetten evenals de Joden: nu zullen zij niet genoeg mensen hebben om te voorkomen dat Frankrijk, nog voordat de koning is gestorven, met Nederland en Engeland het rijk verdeelt. De Spaanse viool zal toch naar de Franse afgestemd moeten worden („Hansop op de Koord"), hoewel het Spaanse paard het Franse verzekert dat het voor hem het veld zal moeten ruimen („Twist tusschen de Spaansche Ginet en de Fransche Mazet"). De roem van Willem III zal echter steeds worden verkondigd. Zijn vrouw zal zijn werk voortzetten (*De ontdekte Eenhoorn*). Europa is in grote rouw om zijn dood, en Jupiter belooft dat zijn naam hoog gehouden zal worden („Europa in rouw").

In drie fabels worden toespelingen gemaakt op den zoon van Jacobus II, van welk kind het gerucht ging dat het ondergeschoven was: „De jonge Koekoek onder de Kroonvogels". Het zou een kind zijn van een molenaar: „Saemenspraak tusschen Marforio en Jacquet du Moulin" en „Graftschrift door Marforio over een der vaders van Jacques Bandyt". In Engeland heerst verder volmaakte rust. Hecate en Nemesis klagen er dan ook over dat ze tegenwoordig zo veel minder macht hebben: in Engeland is alles voor hen verloren („De Horrelende Kollendans op Tilbury")¹⁾. De Franse degen heeft echter veel kwaad gedaan („De Fransche Degen, de Sleutel en de bonnet tot Luyk"). De bonnet, voorstander van het recht en de vrijheid der landen, waarschuwt de Franse mijter met de fabel van de ezel, die met de vos en de tijger samen wilde werken, maar bij het ver-

1) Plaats waar in Londen de galg was opgericht.

delen van de buit wordt verscheurd („*Saamenspraak tusschen het valies, de mijter en het bonnet*”). De dieren klagen over de geweld-daden van de tijger (Frankrijk), het wederrechtelijk aanstellen van koningen (Spanje), zodat de leeuw besluit de tijger binnen acht dagen voor de rechterstoel van Themis te dagen („*Bijeenkomst der Mogendheden in het Hof van de leeuw*”), maar de Tijger zegt dat hij Themis uit zijn rijk zal laten zetten („*De Tijger voor Themis' vierschaar*”), „*Mooijsfraaijkieh*” is in Holland geweest, maar het gaat hem nu slecht, want hij is in Frankrijk („*Het Heydinnetje, de Miquelet en Mooijsfraaijkieh in de Pyreneeën*”); zo ging het ook „*den leuterbol van Diest*”; de hond let niet op geld, zoals de Franssen, die maar opzitten en het dan wel krijgen. („*De leuterbol van Diest, de hond en de pikbroek bij den laatsten stuyver*”). Wel wordt er een groot beeld van den Franssen koning gemaakt („*Nebucadnezars beeld tot Versailles ten toon gesteld om tot Madrid opgerigt te worden*”). Dirk Rembrantz van Nierop (bekend sterrenkundige, 1610—1682), doet voorspellingen, toespelingen op de toekomst van Frankrijk („*De Italiaansche waarzegger Esopus, Antonio Magino en Dirk Rembrantz v. Nierop*”). Deze Franse koning doet als boekaniërs: de sterke overmeestert den zwakke en niemand vertrouwt den ander („*De Geplukte Tapoeijer*”). De verschrikkingen der oorlogen worden in vele fabels besproken („*De misleide poesjes*”; „*De Ongersche Pallasch*” en „*De Italiaansche Vos in het geallieerde tuighuis*”). Vele van deze fabels dienen weer als raam voor dierfabels, waarvan er hier heel wat, meestal tamelijk gewone, voorkomen, gemaakt naar het model van oudere fabels, en soms ook bekende. Uit hetgeen over deze bundel is gezegd, blijkt dus voldoende dat het hier niet slechts om politiek in fabels gaat, maar dat men hier met recht van een politieke fabel kan spreken.

— Van geruime tijd later dateert „*De Hollandsche Aesopus*”¹⁾, 1743—44, eveneens als periodiek, wekelijks verschenen. Over het voorbericht is al gesproken. Bijna bij alle fabels wil hij de lezers in spanning houden over de betekenis. De ene week geeft hij een bepaalde fabel, waarvan dan de week daarop pas de verklaring

1) De Hollandsche Aesopus. Te Amsterdam bij Jacob Verlouw Boekverk. 1744.

volgt, voordat de volgende fabel wordt verteld. Bij de verklaring of als verklaring geeft hij soms nog een verhaal dat toepasselijke voorvallen bevat. Twee zeer uitvoerige fabels behandelen (No. 3, 25 Dec. 1743 en No. 4, 1 Jan. 1744) de geschiedenis van de jaren 1736—'38 en 1740—'43. Ook hier dient de fabel louter als dekmantel voor een politieke verhandeling. Aan het begin van No. 3 had hij al, als verklaring van de vorige fabel, over Karel VI gesproken, van huis uit een goed en zachtmoedig vorst, maar door zijn raadgevers omgepraat. De fabel die dan volgt, kleedt hij in als een droom, die hij had op het buiten van een vriend. De spreeuw (waarschijnlijk een Fransman) vertelt een ekster dat er tijdens zijn gevangenschap — hij is intussen ontsnapt — allerlei is voorgevallen. De dieren kiezen nu allen een beschermer. De spreeuwen kiezen de haan (Lodewijk XV). De eerste haan (misschien is hier Philips van Orléans bedoeld) beviel niet, omdat hij zijn beloften niet hield. De tegenwoordige beviel eerst wel, maar tot zijn praeceptor was gekozen een dier dat een baziliscus bleek te zijn (Fleury, hoewel in de geschiedenis anders beoordeeld is hier, zoals uit het vervolg blijkt, bedoeld). De laatste adelaar (Karel VI) had alleen vrouwelijk kroost (Maria Theresia). Hij wil nu de oudste van zijn zaad tot erfgenaam maken, en die dan doen huwen met een aanzienlijke vogel (Frans III). De dieren zullen er hun zegel aan hechten, en dit wordt getekend door de haan (Lodewijk XV), die toen juist overhoop lag met den oppervorst over de opvolging van de „*Lepoonschen Thron*” (Poolse troon). De vorst schenkt de haan waardevolle landerijen; zo werd „*Larotthingen*” (Lotharingen) voor de „*Nekosantschen Heerschappij*” (Toskane) geruild. De haan vond goed deze streken aan den hem verwanten vriend „*Saulistans*” (Stanislaus) te geven tot vergoeding van het verlorene (Polen). Na de dood van de arend (ook weer Karel VI, die in 1740 stierf) komt het gezag niet aan de kraanvogel „*de echtgenoot van 's konings kroost*”: een machine die men „*ratio status*” noemt, wilde het anders. In No. 4 (1 Jan. 1744) vertelt hij dan verder dat de sperwer (Frederik II) die als beheerder van „*Suirspen*” (Pruisen) veel macht had, ontdekte dat hij nog recht had op „*Seliziën*” (Silezië). Het „*Kyrentoosche*” (Oostenrijkse) geslacht had het bezeten. De ware eigenaar

was de paradijsvogel (Maria Theresia). Als beschermer van hem (haar) werpt zich de sperwer op. Als hij zich echter nader verklaart, is de oude vriendschap tussen hem (haar) en de sperwer ineens vernietigd. Het komt tot een strijd. De sperwer wint van de valk (Neipperg?), die als veldheer voor de paradijsvogel optreedt, omdat in het leger van den laatste de haviken te veel op buit belust waren. Aan het rijk van de adelaar wordt „*Hobemen*” (Bohemen) door de haan ontnomen en onder de gehoorzaamheid van den „*Gezaghebber van Breyene*” (Karel Albrecht van Beieren) gebracht. Een erfrecht op het gebied van de adelaar bezat ook de papegaaï (August III, keurvorst van Saksen), de opperbevelhebber van het „*Lepoonsche*” rijk (in Polen was August III in 1733 tot koning gekozen). Hij voegt zijn benden bij die van de haan en de hop (Beieren). De „*Hoofd-thuin*” wordt overweldigd. Voor hen schiet echter maar een klein stuk over en hij slaat de weg van de sperwer in (waarschijnlijk wordt bedoeld dat Frankrijk en Beieren geen profijt hadden van de slag bij Mollwitz en dat Lodewijk XV zich nu verbindt met Frederik II). Een nieuwe eiser treedt op: de gans, die in „*Spenjan*” (Spanje) het gezag voerde. Zijn nakomelingen zijn met de haan verwant. Gans en pelikaan die het eiland „*Landeeng*” (Engeland) bezitten, voeren een „*verdrietige*” oorlog (1739—1748). Zij (de Spanjaarden) dringen echter toch in „*Litanië*” (Italië) en hebben het op „*Nekosant*” (Toskane) gemunt. Doch de faisant, landvoogd van „*Nisardië*” (Emmanuel III van Sardinië) hield de aanval tegen (Slag bij Camposanto, Februari 1743). Men gaat een nieuwe adelaar kiezen. De „*keurvogel van Breyene*” acht zich uitverkoren (Karel Albrecht van Beieren). „*Sluitdand*” (Lintz) wordt door de hanen bezet. De Hop wordt gekozen. De heerseres van „*Gabeimor*” (Hongarije) verzet zich. Valk, haviken en kraaien brengen den nieuwen opperkoning veel schade toe. De Paradijsvogel wordt heerser van „*Hobemen*” en laat zich te „*Gaarp*” (Praag) tot soeverein huldigen. Pelikaan en ooievaar (Rep.?) steunen de paradijsvogel. Bij „*Gettinde*” (Dettingen), aan deze zijde van de „*Nijrh*” (Rijn) komt het tot een strijd. De valk blijft aan de winnende hand. De ganzen woelden in „*Litanië*”. De reiger (Don Carlos), wilde zijn vriend helpen, maar de Pelikaan zond hem

„zeedragen” toe (Engelse vloot blokkeert Cadix). Oorzaak van alle deze rampen, zegt de spreekw., is de basiliscus, de schijnheilige „Defyleur” (Fleury), die geheel Europa „onder de vleugelen van den haan dacht te brengen”. Bij deze fabel geeft hij geen verklaring, maar laat die aan den lezer over. Zij is doorzichtig genoeg om de betekenis ervan te bevroeden.

Bij de fabel No. 15 (18 Maart 1744) geeft hij wel een verklaring, waaruit blijkt dat ook dit een politieke fabel is. Er wordt in verteld van een eiland van kranen, meeuwen en kraaien. De struisvogel is er beschermer. Op dit eiland worden cavalcades gehouden en ieder dier wordt hierbij met een „merkteken verciert”; zij hebben een band om de hals, de ene wit en zwart, een tweede zwart, wit en blauw, en een derde een mengsel van allerlei kleuren. Er was een wet die bepaalde dat degene die hun beschermer was, met de wit en zwarte halsband moest prijken. De struis echter droeg er één met allerlei kleuren. Dit had men te danken aan de vossen, die van het sprinkhaneneiland, dat door de slang werd geregeerd, kwamen overwaaien. De bevelhebber van dit eiland wilde in het land van de struisvogel nog eens meester worden. Het wijfje van de struisvogel laat zich nu door de vossen overhalen, zich zwanger te houden. Men vertoonde thans een jong ottertje, in de gedaante van een struisvogel. De kranen zetten de struis af en laten de pelikaan komen. De struisvogel en de vossen vluchten naar het eiland der sprinkhanen en worden daar uitstekend ontvangen. De oude struisvogel sterft, de kranen, meeuwen en kraaien besluiten de jonge van alle rechten op hun rijk vervallen te verklaren. De slang wil nu den jongen nazaat van de struis overbrengen; dit mislukt echter. Hij brengt die draak over naar het hoofdeiland der vossen, waar hij door de sphinx die er heerst met open armen wordt ontvangen. Weer wordt met behulp der vossen, die een dubbelzinnige rol spelen, een aanslag voorbereid. Of dat zal lukken... de schrijver wil het betwijfelen. In No. 16 (25 Maart 1744) volgt dan de verklaring van deze fabel: het eiland van de kranen, meeuwen en kraaien is Groot-Britannië; Jacobus II is de struisvogel. Hij beleed openlijk de Katholieke godsdienst, wat veel haat verwekte. De witte en de zwarte kleuren zijn de „Bisschoppaale Engelsche Kerk”. De

presbyterianen zijn zwart, wit en blauw. Allerlei kleuren zijn verschillende gezindten, waaronder vooral de R. Katholieken. De vossen zijn de Jezuïeten. De slang is Lodewijk XIV. Sprinkhanen zijn de Fransen vanwege hun springende aard. De pelikaan is Willem van Oranje, die zijn bloed voor de zijnen niet spaarde. De z.g.n. Jacobus III wordt genoemd „*Ridder van St. Joris*”, in de fabel: „*De Draak*” en hij werd onder bescherming van den paus (de sphinx) gesteld. Onder de vossen is de voornaamste de kardinaal de Fleury. Er wordt hier ook nog verteld van een gevecht tussen de kraanvogel en de spechten, de Engelsen en de Spanjaarden, die tevergeefs op Frankrijk vertrouwden.

Ook de fabel No. 19 (15 April 1744) is nog interessant in dit verband. In schone bossen wonen enige vogels. De grond is er zeer geschikt om kool te planten. De ooievaars gaan er heen en worden er door hun bedrevenheid in het koolplanten bezitters van een groot bos. Ook de apen verstaan dit planten goed, en veel dieren gaan er zich op toeleggen. De ooievaars spijsden met de kool ook anderen in hun land. Doordat er veel verhandeld wordt, wordt de voorraad kool kleiner. Planters en handelaars gaan met een groot gedeelte van de kool strijken. De apen beramen een opstand, maar deze wordt in de kiem gesmoord. Dan komt er tweedracht onder de ooievaars; er wordt een nieuw hoofd aangesteld, nieuwe apen-planters, „*zenuwen*” der koolplanten worden met de wapenen beschermd; zo hoopt men dat het beter gaat.

Blijkens een losse aantekening op een strookje in het exemplaar van dit werk, dat zich in de Bibliotheca Thysiana te Leiden bevindt, slaat deze fabel op de geschiedenis van Van Imhoff. Deze werd in 1736 gouverneur van Ceylon, deed daar veel goed en keerde met vele plannen in het vaderland terug. Hij werd daarna naar Batavia gezonden, waar hij zich de haat van den G.G. Valckenier op de hals haalde, die hem ervan beschuldigde van zijn gezag misbruik te hebben gemaakt en de Chinezen zonder noodzaak te hebben vervolgd. Van Imhoff wordt in hechtenis genomen en naar het vaderland gezonden. Hij wordt echter zonder schuld bevonden en later in plaats van Valckenier naar Batavia gestuurd. Hij doet veel pogingen om de toestand te verbeteren, en de Chinezen worden weer toegelaten.

In de fabel van de op elkaar scheldende

vogels (No. 24 van 20 Mei 1744) worden volgens de verklaring toespelingen gemaakt op de vele vluchtelingen, die in Nederland weer een bestaan vinden, veelal op elkaar schelden en nog ontevreden zijn ook. In de andere dierfabels van deze verzameling zijn de dieren de belichaming van bepaalde menselijke eigenschappen of zij stellen bepaalde mensentypen voor, geheel dus in de trant van de fabels van De la Court. De fabels No. 20, 21 en 22 (resp. van 22 en 29 April en 6 Mei 1744) zijn meer allegorieën, die ook zonder de verklaring die er op volgt, wel duidelijk zijn. De dichter gaat met een grijsaard mee (dezelfde die al voorkwam in No. 6, die zeer ascetisch leeft, in vrede met de dieren, terwijl hij eerst een verdwaasde jongeling was, die een luxe-leven leidde) naar een heuvel, vanwaar hij uitzicht heeft op een brede weg; dit is de weg die naar de tempel der deugd voert, bewandeld door vele lieden, die ieder op hun manier zeggen naar die deugd te streven (No. 20). Zij komen nu in het paleis waar het geluk woont. In dit groots en protserig ingerichte huis komen allerlei personen om de meest uiteenlopende dingen vragen. De één om geld, de ander om een goede vrouw, een derde om een rustige ouderdom. Als zinnebeeldige figuren treden op: het geld en de wellust, die bij het voortschrijden van haar ouderdom de deugdzame wil gaan uithangen (No. 21). Er komen nog allerlei mensen o.a. een groep studenten, die in allerlei vakken bekwaamd zijn. De één vraagt een hoge post, de ander wijsheid, een derde aanzien en beroemdheid. Ook een arbeider komt er en wil geld en aanzien, maar is spoedig van gedachte veranderd. Als zij uit het paleis gaan, zien ze allerlei mensen, die onder de voorwerpen van hun geluk als begraven zijn. De soldaat zegt dat hij de waarlijk arme is, omdat hij zijn leven moet beschermen door de dood van een ander (No. 22). Hij geeft hier dus ook sociale critiek; zijn symboliek is wel wat gaan verschillen van de christelijke, die onder „een brede weg” heel wat anders verstaat.

De derde bundel die bij de politieke fabels besproken moet worden, is de „*Staatkundige Fabelen en Vertellingen*” (vgl. blz. 41), waarschijnlijk van ± 1790. Zo vol lof als de beide vorige bundels waren over Oranje, speciaal over Willem III, zo vol haat tegen Oranje en tegen Brunswijk is dit bundeltje. In enkele fabels is duidelijk

wat bedoeld werd. In die van „*De Haan en de arend*” wordt verteld dat er twist is in het leeuwenrijk, omdat een meesterknecht er de baas wil spelen. Een haas wil hun leren wat goed is. Pas als hij door de haan volledig is ingelicht, wil de arend meewerken om dezen meesterknecht te ontslaan. Dit zal vermoedelijk betrekking hebben op het heengaan van Brunswijk, die eerst nog door Willem V verdedigd werd, maar door Frederik II werd deze er toe aangezet Brunswijk weg te zenden. In een andere fabel komen de mieren tegen de goudbloem, waaraan zij onderworpen waren, in opstand, en werpen de trotse bloem omver; misschien slaat dit op Oranje's val. „*De draaijende papegaaï*” spaart niemand met zijn critiek „*maar bijt den dikken man*” (Brunswijk); „*zijn makker, die hem hielp verloor men door het sterven*”: deze regel moet slaan op de vriendschap van Lambertus van Beyma en Van der Capellen, die in 1784 overleed. Vrij grof wordt het gezegd in de fabel: de schoolvos en zijn leerlingen: een pedante schoolvos leerde aan ieder kind dat wie zijn Prins oprecht beminde, dien was groot geluk beschoren. Johannes, één der scholieren (Johan Derck van der Capellen), riep:

*„Ik ben mijn prins, ...was ik mijn prins maar kwijt
die gele hond doet niets.”*

Ook hier vindt men verschillende fabels die veel op allegorieën gelijken, en een zeer doorzichtige inhoud hebben: de listigheid die, als de leeuw niet ontwaakt was, door de Hollandse maagd in de tuin was binnengelaten; de leeuwin met de zeven kinderen: de zeven provinciën; de maagd weert dapper het grootste gevaar, een dwingeland; in een twist tussen recht en leugen, komt de waarheid tussen beiden en doet de leugen vluchten; de hoogmoed baart de heerszucht; een man die alle mensen, welke tegen zijn regering zijn wil verdelgen, trapt in een stinkende sloot en komt om; de slaaf wordt gestraft omdat hij voor zijn rechten op kwam; de heerszucht ziet zich tenslotte, als hij in plaats van schatten en goederen, bloed en vlees gaat eisen, onttroond. Een fabel als „*De eikeboom en de oranjeboom*” is kennelijk geïnspireerd op die van de eik en het riet:

de eik is jaloers op de kleine oranjeboom, geplant op grond die hem toekomt en wordt tenslotte in een onweer geveld. In deze fabel is eveneens invloed te zien van de „*Heldhaftige ofte vorstelijke Fabelen*” (vgl. blz. 115). Ook de fabel „*Het schaap en de hond*”, waarin de hond het schaap dat naar de vrijheid verlangt, daarvan terughoudt, doet aan bekende fabels denken. Behalve in één fabel, waarin verteld wordt dat de vader zijn zoon waarschuwt nooit een dwingeland te worden, vindt men over dit thema ook dierfabels: de hond wil regeren over de koppels hennen en wordt dan gestraft; de vleermuis die heerszuchtig wil doen, wordt tenslotte gedoemd alleen in duisternis rond te dwalen, en een wandelaar vermoordt een slang (die ook weer dwingelandij betekent), die zich in het gras verborgen hield. Andere fabels uit deze bundel zijn niet belangrijk genoeg om ze te noemen; ze zijn óf te simpel óf te direkt óf te onoorspronkelijk.

Dat men niet altijd zo in vuur kon raken over Willem III als bleek in „*Aesopus in Europa*”, blijkt uit een pamflet van 1673¹⁾, dat eveneens in fabelvorm is geschreven. Het is een fabel die geestig en kernachtig wordt verteld in vlotte, gespierde verzen, en het is nu een oude Esopische fabel die hier weer dient om bedektelijk te zeggen wat men in die jaren Willem III te verwijten had, namelijk de fabel van de kikvorsen en de ooievaar. De kikvorsen waren tot grote welvaart gekomen. Vele schepselen benijdden hen om het gezag, en zagen met afgunst,

„den wijzen Handel en 't beleyd
Van haar gemeene Vrijigheyd”.

Zij beogen slechts het algemeen welzijn, maar er komt, zoals onder alle andere dieren, ook onder hen ontevredenheid. Jupiter smijt op hun verzoek om een koning, een balk in de sloot. Lange tijd is het stil. Maar dan lachen zij om den nieuwen vorst en eisen een andere. Jupiter geeft hun de ooievaar:

1) De Fabel uyt Aesopus, Van de Vorsche met haren Koning: In Duytsche Versen gestelt. Anno 1673. Pamflet K. B. 10948. Twee exemplaren, het tweede met een iets mooier initiaal, met een voorstelling van de doop van Christus in de Jordaan. Pamflet K. B. 10949.

„Hij sond haar dan van stonden aan
 Een nieuwen Vorst, een Prins, een Heer,
 Een Koning, en al wat men meer
 Begrijpt in eenen Naam en Taal,
 Hij sond het (seg ick) altemaal
 In één gemengt: want hij sond haar
 Een lang gebeenden Ooyevaar”.

De kikvorsen zenden een gezantschap naar Mercurius om hem te smeken, hen van dezen heer te verlossen, maar hij geeft hun de raad:

„Dat's dat g'u houd gerust en stil
 En Fuys laat went'len, soo hij wil”

(de dingen op zijn beloop laat). Er is op gewezen ¹⁾ dat Willem III Nederlands rijkdom en kracht gebruikte ook wel ten bate van de Nederlanders zelf, maar een tikje meer nationaal belang zou in zijn politiek niet geschaad hebben. Dit wordt vooral opgemerkt naar aanleiding van de gebeurtenissen in 1672. Mij dunkt dat ook in deze fabel die critiek tot uitdrukking komt. In het tweede exemplaar vindt men in handschrift tussen de regels: „Een lang gebeenden Oyevaar” en „die gaande met zijn wijde schreen”, ingevoegd:

„die met Oranje beck en poot
 soo menig brave kicker doot”.

In de regel die volgt is dan „die” doorgeschrapt en vervangen door „en”. Dr L. Bendikson ²⁾ meende enig verband te zien tussen dit pamflet en een Engels pamflet „*The Fog, or the Low-country Nightingale, Sweet singer of Amsterdam*”. Onwaarschijnlijk was dit al doordat de inhoud geheel anders was: in het laatste geval wordt meer de fabel gegeven van de zon, die zal gaan huwen. C. P. Burger bewees dat dit er één was uit de bekende fabels van Ogilby van 1665 ³⁾. Men kan echter wel aannemen dat de Franse

1) Gosses en Japikse: Staatkundige Geschiedenis van Nederland, blz. 556.

2) „Een Engelsch Pamflet over het Kikkerland”. Het boek VII, blz. 161.

3) Het Boek VII, blz. 275.

fabel die in pamfletvorm verscheen „*La Fable des Grenouilles et de leur Roy. Tirée d'Esopé*”¹⁾, bestaande uit drie strophen, met het Nederlandse pamflet verband houdt. In de eerste twee strophen wordt gezegd dat een souverain soms beweert dat men hem onvoorwaardelijk moet gehoorzamen, en dat hij alleen meer waard is dan twee personen; een volk dat zo iemand als vorst heeft, verliest zijn vrijheid. In de derde strophe wordt dan pas de eigenlijke fabel verteld. Een der exemplaren van dit pamflet dateert van 1684; het is dus uitgekomen op een ogenblik dat de stemming ten opzichte van Willem III juist buitengewoon vijandig was, met het oog op zijn troepenwervingen, die voor de hulpverlening aan Spanje nodig waren²⁾.

In de 18e eeuw komen nog enkele pamfletten voor in de vorm van fabels. Dat van 1727: „*Fabel van de kraai, katuil, koekoek, kerkuil, kokmeeuw, kempgaan, houtsnip, raave en reiger*”³⁾ behoeft niet betrekking te hebben op een bepaald geval, maar kan als een satire beschouwd worden op de algemeen gangbare gebruiken bij benoemingen. De inhoud is als volgt: een menigte vogels leven samen in een mooi bos. Een jonge sperwer is door de valk als handhaver van de tucht aangesteld, en deze verkeert veel bij de adelaar. De eer- en achtbaarheid worden bewaakt door de gier. Om hun rust te bestendigen hebben ze een reiger en een raaf gekozen. Nachtegaal en kraai zorgen voor de naleving van de leefregels. De nachtegaal komt nu te sterven, de kraai dringt er op aan dat er een andere vogel gekozen zal worden. De kraai overlegt dan, als dit verzoek is toegestaan, wie hij, tezamen met zijn beste vrienden, zal kiezen. Deze zijn alle gewend dat de nachtegaal hun wat voorzingt, en zij piepen dan wat na. Het gezelschap bestaat uit een katuil, die gewoon is veel te denken, een koekoek, die steeds het oude lied zingt, een

1) *La Fable des Grenouilles et de leur Roy. Tirée d'Esopé. Rondeau* z.j. z. uitg. Pamflet B. B. 12182. Een tweede exemplaar hiervan in het museum Meerm. Westrh., gedateerd 1684. In dit museum bevindt zich ook nog een exemplaar van de Nederlandse versie hiervan.

2) Vgl. Gosses en Japikse, blz. 583.

3) *Fabel van de Kraai, Katuil, Koekoek, Kerkuil, Kokmeeuw, Kempgaan, Houtsnip, Raave en Reiger. Te Speeses in de Barbados. Ter Drukkerije van Imant en Niemant 1727. Pamflet K. B. 16735.*

kerkuil, die niet let op kraaineefs wenken, een kokmeeuw, die diep in het water ziet, een kemphaan schraal van poten, en een hout-snip, die vrij snibbig is. Raaf en reiger kennen zij hierin niet. Een aantal dieren is voor het kiezen van de meerkol. De kraai wil graag dat de kauw, die nog familie van hem is, wordt gekozen, maar er is één stem te weinig voor. De meerkol wordt gekozen, en als men de raaf en de reiger gaat vragen of zij met 'de keuze instemmen, zeggen ze dat die hun nooit zal bevallen. Een andere keer zullen zij meer eerbied voor de overheid moeten hebben. Zij zongen op „paauwen raad” een te hoge toon. Dat leert ook de moraal.

Een tweede pamflet in de vorm van een fabel, ook uit deze tijd en daterend van 1729 ¹⁾, vertelt dat de wolven, die voor een tijd als het ware een monopolie hadden van het verslinden van zekere lammeren, gezanten zonden, als die tijd voorbij is, naar de leeuw, om verlenging aan te vragen, maar deze barst in verwijten los en stuurt hem weg. Misschien wordt hier gedoeld op een plakkaat tegen de Katholieke priesters van 1728. Tegen de Doelisten gericht is de „*Fabel van Iuno met de Paauw en desselfs uitlegging*” ²⁾ enz.: de pauw klaagt bij Iuno over de lelijkheid van zijn stem. Nachtegaal, arend en kraai zijn ook tevreden, zegt Iuno, hij moet het dus ook zijn. In de verklaring van deze fabel wordt gezegd dat de pauw van het kussen geweerd werd, omdat die niet het oor leende aan vrijheids-taal en door een betere stem meer aanzien wilde krijgen. Maar hun schutsvrouw zeide hun dat „*Vrijheids-nagtegaal*” tegenwoordig te zeer bemind is:

*„Ik liev' den Adelaar van Jupiter wiens kragten
(Als die zijn Heul en Spijs bij seek'ren Raave vind);
mij doen een anderen God aan 't roer der stad verwagten;
ofschoon de Logenkray vast knaagt en pikt, (misnoegd
om al haar stinkend Aas); op zulker Helden Gaven”.*

1) Fabel van den Leeuw en Gezanten der wolven, ondertekend J. W. La Courtte tot Cuylenburg. Bij Laurens Hammius, stadsdrukker en Boekver-koper op de markt, 1729. Pamflet K. B. 16783.

2) Fabel van Iuno met de Paauw en desselfs uitlegging enz. Pamflet K. B. 18408 a.

Hieronder wordt aangetekend dat de adelaar is de „*consul primarius*”; blijkens een andere, eerdere uitgave van deze fabel ¹⁾ is dat G. A. Hasselaar, de burgemeester van Amsterdam. De „*Raave*” is de „*proconsul*”, waarmee bedoeld is, zoals uit genoemde vroegere uitgave blijkt, G. Corver, en „*een ander God*”, de „*ad consulatum desideratus*”: G. de Dieu. Bij de „*Logen-kraay*” wordt in het pamflet nog aangetekend dat hiermee bedoeld is: de Doelisten. Met de pauw zal dus waarschijnlijk Bentinck bedoeld zijn; uit de inhoud blijkt dat de schrijver op de hand is van de regenten. Het gedicht is ondertekend „*Phaedrus*”. Er volgt een gedicht op: „*De Blijde Hoop en Vrolijke Verwachting der Nederlanden nabij haare vervulling A° 1753*”. In het land der Belgen was onrust, de vrijheid werd bedreigd, maar sedert aan 't roer is gekomen „*Anna, Georges Kroost, de Glorie van Brittanje, schutvoogdes en moeder van Oranje*”, schijnt alles er weer bovenop te zijn. Dit heeft dus betrekking op het regentschap van Anna, dat in 1751 begint. Waarschijnlijk van iets later tijd is het Pamflet: „*Fabel. De Oude Leeuw, Het Leeuwenkind en de os*” ²⁾: in het bos leefde een schoon geslacht van leeuwen, die steeds boze indringers op een afstand wisten te houden. Na een tijd echter was dit ras zeer verbasterd; allerlei andere ge- dierten bedierven het bos, het rijksbewind werd gevoerd door gieren, haviken en spreeuwen. In dit verwaarloosd woud werd één jonge leeuw door een leeuw van de oude stempel deftig groot gebracht. Hij was in een „*gulden stoel*” geplaatst en de oude zeide dat hij in zijn jeugd in handen is gevallen van een „*groven Os*”. De vader van het leeuwte, vroeger vorst van het woud, „*was reeds ontijdig afgestorven*”. Zijn zusje

„'t puikje van het land,
Dat pronkjuweeltje der Leeuwinnen”,

trouwde met een stier. Hoe kon zij dat doen! Mocht het leeuwenland van de os bevrijd worden. De dichter richt allerlei dreigementen

¹⁾ In „*Dichtkundig Praaltooneel van Neerlands Wonderen*”. Vierde Deel te Embden. Gedrukt voor de liefhebbers, 1748, blz. 244.

²⁾ *Fabel. De oude Leeuw, het Leeuwenkind en de Os*. Pamflet K. B. 19846.

tot deze os en de jonge leeuw raadt hij aan, zich ervan los te maken, maar de leeuw zwijgt, want hij wordt kwaad en gaat dan „om zijn driften te bedwingen”,

„tot glorie van den Staat
Wilhelmus van Nassouwen zingen”.

Natuurlijk is hier de jonge Willem V bedoeld en de os moet zijn, de hertog van Brunswijk. Zijn zuster Carolina was getrouwd met iemand uit hetzelfde land als de ossen, haar Luthersen neef Carel Christiaan van Nassau Weilberg. Met „de Oude” wordt waarschijnlijk Bentinck bedoeld, die later ruzie kreeg met Brunswijk. Het pamflet kan dus gedateerd worden tussen 1760 (het huwelijk van Carolina) en 1774, de dood van Bentinck. Ook de politieke

„Fabel van de Koeyen, de Herder en de Wolf”¹⁾, waarin wordt verteld dat de herder (Willem III) de koeien wil beschermen tegen de wolf (Frankrijk), maar moeite heeft met een dikkere koe (Holland), die zich op aanstoken van een vos (d’Avaux) onwillig toont, zou hier genoemd kunnen worden. Zij dient als onderschrift voor een bekende politieke spotprent op de kuiperijen van Frankrijk om Holland tegen Willem III en de andere provinciën op te zetten.

Een hele pamflettenstrijd ontstond er over een zekeren Dr Gerard Goris, geboren te Zalt Bommel in 1656 of 1657. Hij studeerde in de medicijnen te Leiden en promoveerde daar in 1685. In 1700 schreef hij „*Medicina contempta*”, dat in 1720 en 1728 herdrukt is met de toevoeging „*propter λογομαχίαν vel ignorantiam medicorum*”. Hierover was men waarschijnlijk al niet zeer gesticht. Dr Goris bezondigde zich echter ook aan het maken van gedichten, waarover hij door sommigen werd gehemeld, door anderen echter weer verdedigd. Een der pamfletten tegen dezen Dr Goris gericht heeft ook de vorm van een fabel²⁾: „*Een Bommels ezel*” hoort een herdersfluit en begint te balken. De herder beveelt zijn huurlingen den

1) Pamflet K. B. 12151 a. De prent beschreven bij Fred. Muller No. 2668 en nogal veel gereproduceerd o.a. in Grote Platen-atlas bij de Vad. Gesch. van de Boer en Hettema, blz. 99.

2) Fabel Van den Gestraften Ezel. Pamflet K. B. 15692.

schreeuwer het zwijgen op te leggen; deze slaan hem neer en daarna bespot de vos hem, de uil pikt hem zijn ogen uit en den wolven en gieren dient hij tot buit. Dit leert, luidt de moraal, eveneens in verzen, evenals het hele pamflet, dat de vermetelheid niet te ver mag gaan. „*Dies Goris, laat u raan, wilt u in tijds bekeren*”. Geheel alleen op zijn „*Medicina contempta*” kon dit niet slaan. Eerder, lijkt het mij toe, moet dit betrekking hebben op het feit dat deze Dr Goris aan het dichten is gegaan: hij hoorde de herdersfluit, las iets van de poëzie van anderen, en gaat het nu ook doen, maar komt niet verder dan ezelsgebalk. Dat deze dokter inderdaad gedichten heeft gemaakt, blijkt uit een serie pamfletten, waarvan het eerste een soort dankzegging is aan den burgemeester van de stad Leiden, Mr Johan Van den Berg, later afgevaardigde van de Staten voor het bestuur van Brabant en Vlaanderen, omdat hij eens zo dapper de aanvallen van het Franse en Spaanse leger onder den keurvorst van Beieren op de stad Brussel afgewacht had ¹⁾. Hierop wordt een hekeldicht gepubliceerd, dat weer gevolgd wordt door een „*Lof van den Here Gerard Goris, Voornaam Arts en Poëet, Verdadigd tegen alle beschimpers*” ²⁾. Na een tweede verdediging schreef Goris zelf waarschijnlijk „*Erkentenis van 't Gemeen aan den Maker van de Dankzegging op de Dank-zegging van Dr G. Goris*” ³⁾, in proza, met invoeging van een paar sonnetten. Hierover valt men hem echter dan weer aan: „*De Poëzy van Dr Gerard Goris in 't hemd, Zijnde een antwoord op zijn Geschrift, getituleerd „Erkentenis van het gemeen, etc.”* Hieronder worden regels aangehaald, door Goris overgenomen uit Vondel's „*Verovering van Grol*”. Na een volgend schimpdicht ondertekend: Georgius Gregorius van Negroponte ⁴⁾. komt het pamflet „*Fabel van den Gestraften Ezel*”, dat is genoemd. In 1708 maakte hij nog een gedicht: „*Lijk-Traanen Uitgestort, over het... overlijden van... Maria Stuart...*” ⁵⁾. De inhoud van het

¹⁾ Pamflet K. B. 15685.

²⁾ Pamflet K. B. 15686 en 15687.

³⁾ Pamflet K. B. 15688 en 15689.

⁴⁾ Respectievelijk de pamfletten K. B. 15690 en 15691.

⁵⁾ Pamflet K. B. 14081. Bijzonderheden zijn hier nog ontleend aan Knuttel's Catalogus, waar deze pamfletten worden beschreven.

hier besproken pamflet in de vorm van een fabel, moet dus opgevat worden als een aansporing voor Dr Goris om zich bij zijn leest te houden; de vermetelheid zal bedoeld zijn als een hatelijkheid op zijn durf om als dokter ook gedichten te maken. Daarbij kwam dat zijn „*Medicina contempta*” de nodige haat zal hebben gewekt. Het gevolg kan misschien geweest zijn dat hij, hoewel tweemaal als hoogleraar te Harderwijk genoemd, eerst voor wijsbegeerte en daarna voor geneeskunde, toch nooit professor is geworden. Bekend werd hij ook vooral door een beschrijving van de omstreken van Leiden en van Rijnland, van welk district hij als geneesheer wordt genoemd.

Een grote voorliefde voor de fabel vindt men ook in de z.g.n. Kooldichten, die hier naar aanleiding van de Régnard-vertalingen zijn verschenen ¹⁾. De „*Distrain*” van Regnard is hier vertaald door P. A. de Huybert van Kruijningen, die lid was van het genootschap „*Constantia et Labore*”. Hierover is een polemieek geweest tussen De Huybert en zijn vriend IJsbrand Vincent aan de ene kant, en de leden en vrienden van „*Constantia et Labore*” anderzijds. Haverkamp zegt in de voorrede van „*Geta*” hatelijkheden, waarop De Huybert in de „*Brief tegen de langwijligheid in het Preeken*” inging, menend dat het op hem gemunt was. Er volgt een hele reeks brieven en satyriek gedichten; deze zijn alle verenigd in de z.g.n. Kooldichten ²⁾. Haverkamp antwoordt op de critiek van De Huybert met „*den Haagschen Apollo*”. De Huybert publiceert „*De Amsterdamse Helikon*”, waarop de tegenstander reageert met de „*Wederkaets op de Amsterdamse Helikon*”. Zoals uit het onderschrift blijkt van de „*Brief tegen de langwijligheid in het Preeken*”: in 's Graavenhaage Te bekoomen bij Gijsbrecht Gasinet, Boekverkooper, in 't Kortachterom, 1714”, moet deze bundel uit het begin van de 18e eeuw stammen. Na de „*Wederkaets*” volgt nu „*de fabel van Apollo en de Ezel*”: een jonge ezel, gewend lasten te dragen, krijgt verlof om de zangberg op te gaan. Daar drinkt hij veel van de bron die Pegasus deed ontspringen en raakt in vuur,

1) Bijzonderheden hierover heb ik te danken aan Drs L. Wijma te Amsterdam.

2) Kooldichten. Om de Kool. Te Knollendam bij Barnardus Bochgelius.

waarbij hij heftig gaat balken. Door de Muzen wordt hij nu weggejaagd, en hij verbergt zich in een bosje laurierbomen, waar nog een oude lier hangt. Hij stoot die tegen de grond, raakt door de klank ervan verrukt, begint opnieuw te zingen, en wordt dan weer verjaagd. De fabel is ondertekend „zonder erg”. Met deze ezel is blijkbaar De Huybert bedoeld. Zeer opvallend is de overeenkomst van deze fabel met die naar aanleiding van het dichtwerk van Dr Goris gemaakt. Beiden moeten ongeveer in dezelfde tijd zijn ontstaan. Nu is het thema van de ezel die gaat balken en door dat lawaai op de een of andere manier de mensen hindert, niet ongevoen. Het is een Esopische fabel, die men ook in de gewone West-europese bundels vindt (vgl. Esopet XXI en *Fabulae Aesopicae* ed. Halm No. 259). Dat die hier echter op zo overeenkomstige manier is uitgewerkt is merkwaardig. Na deze fabel volgt nog „*de fabel van de nachtegaal en den uyl*”: een nachtegaal zingt zeer mooi; de Amstelgod komt zelf uit de rivier om daarvan te genieten. Een uil wil hem uit afgunst verscheuren, maar wordt met een knuppel gedreigd en ontsnapt nog maar nauwelijks aan de dood. De fabel is ondertekend „*Uit vriendschap*”. De Huybert zal zich met deze fabel hebben willen verdedigen. Eenzelfde vinnige pennestrijd wordt gevoerd in het vervolg op de „*Kooldichten*”, met deze in één band gebonden: „*De Spreeuwdichten*”¹⁾, waarin David van Hoogstraten en zijn broer Jan van Hoogstraten het moeten ontgelden: de eerste niet alleen om zijn Fedrus-vertaling, maar ook wegens zijn „*Lijst der gebruikelijkste zelfstandige naamwoorden, betekent door hunne geslachten*”. Het begint met een sonnet tegen David van Hoogstraten, die toen redacteur van de „*Boekzaal der Geleerde Wereld*” was, en er volgt een antwoord op de vraag waarom nijd mannelijk is: omdat Vondel en Hooft het zo hebben. Hierop gaat de fabel van „*het aapje van Fedrus op de Koord*” door. Fedrus werd knorrig, zegt hier weer de tegenstander van Van Hoogstraten, omdat een klinkdichtschrijver de nijd vrouwelijk noemde. Hij zendt een aapje dat raar danst en met alle boekzaaltjes van dit jaar omvalt.

¹⁾ Spreeuwdichten voor en tegen Fedrus en zijne dieren. Op Parnas ter Drukkerij van Apollo in 't eerste jaar van de opgewarmde Boekzaal der geleerde wereld (1715).

Hierna volgen nog enige gedichten tegen de Van Hoogstraten's: „*De droomende Boekzaalschrijver*” tegen J. van Hoogstraten's gedicht „*Venetië*”, en op blz. 12 nog een „*Fabel van den gewaanden Leeu van Fedrus alleen onder de Zwijnen voor den waren Leeu gehouden*”, waarin gezegd wordt dat de leeuw van Fedrus geen echte leeuw was, al probeerde hij dat wel te zijn. De fabel is ondertekend „*Datis*”. Na een lang prozastuk tegen het genoemde gedicht van Jan van Hoogstraten, volgt nog een aantijging van plagiaat tegen David van Hoogstraten, die uit Antinides van der Goes zou gestolen hebben. Op blz. 55 vindt men een „*Lauwerkranen voor Rossius*” en op blz. 61: „*Strijd uit tijd*”, waarin antwoorden op voorafgaande gedichten worden gegeven. Op blz. 72 treft men nog aan de „*Fabel van den schelen Aep. Uit het Italiaansch*”. De aap heeft veel bloemen gestolen en wordt nu gevangen gezet, maar wijst er op dat de bloemen er voor ieder staan, en dat iedereen ze dus mag meenemen. De hovenier zegt dat het tevergeefs is dit dier te slaan. Men regele zich naar het goede wat iemand doet; door de fouten van zijn naasten aan te tonen, verschoont men die van zichzelf niet. De fabel is ondertekend „*Niemand*”. Blijkbaar slaat dit nog op de letterdieverij van David van Hoogstraten, met een soort ironische verdediging. De toon is tamelijk grof en, ondanks de vorm die het moet verzachten, nog beledigend genoeg. Zo kan de fabel ook nog een tamelijk fel en direct strijdmiddel zijn, al zegt men de dingen langs een omweg, en verschuilt men zich achter andere wezens. Deze opmerking kan gelden voor de politieke fabel in het algemeen. In zoverre kan men hier spreken van een ontaarding van het genre. De fabel gaat er vaak als zodanig niet op vooruit. Fijne observatie van dieren vindt men hier niet meer. Het voorzichtig gebruik maken van eigenschappen van dieren, om daar menselijke eigenschappen mee te karakteriseren, vindt men hier evenmin, en ook niet het aanwenden van een goed gekozen voorbeeld, dat overeenkomst vertoont met gevallen die men den lezer wil voorleggen zonder kwetsend te zijn. Dat hoge doel, het leren zonder kastijden, het aan het licht brengen der gebreken, zonder ze openlijk ten toon te spreiden, wordt hier wel zeer sterk voorbij gestreefd. Daarom ook hebben deze politieke fabels iets gewrongens. Het zijn onhandige en al te door-

zichtige allegorieën geworden, waar de bedoeling zo dik op ligt dat de bewimpelende vorm verder geheel overbodig lijkt, en ook een geringe artistieke waarde heeft. Men misbruikt deze vorm in hoge mate. De tendens is uit de moraal voortgekomen; vroeger vloeide die vanzelf uit de inhoud van de fabel voort, werd soms zelfs in het geheel niet apart gegeven. Deze moraal werd echter tot een tendens vervormd, zodat de kunstwaarde van de litteratuursoort, die, zoals de kunstwaarde van alle literatuursoorten, nooit door een moraal wordt aangetast, werd omlaag gehaald. Deze beledigende toon, deze honende spot, die slechts een politiek of een polemisch doel had, stond wel zeer ver af van die bezieling, die uit een bepaalde levenshouding voortspoot, welke voor anderen iets kon en wilde zijn, en daarvoor deze vorm, die zo bij uitstek taktvol kan zijn, op fijnzinnige manier wist te gebruiken. Tendens is, behoudens in enkele uitzonderingen, nooit gunstig geweest voor het peil van de kunst. De politieke fabel mag doeltreffend geweest zijn, de kunstwaarde van de fabel is er niet groter door geworden. Mede doordat deze soort ruime verspreiding kreeg, is de litteraire waardering voor dit genre er niet op vooruitgegaan. Voor volwassenen vindt men later de vorm dwaas en kinderachtig; zijn weg tot de kinderen heeft hij echter wel gevonden, zoals uit het volgende hoofdstuk zal blijken.

VII - FABELS ALS KINDERLECTUUR

Dat de fabels al tot de kinderlectuur behoorden, lang voordat er van gedichten voor kinderen gesproken kon worden, zoals mej. L. Wirth beweert, is moeilijk vol te houden. Zij geeft dan ook toe dat de fabels niet oorspronkelijk voor de jeugd geschreven waren, maar zegt later toch weer: „*in een tijd dat er geen eigenlijke kinderlectuur bestond, vervulden ze de plaats ervan*”. De zaak ligt geheel anders. Op school werden de fabels gebruikt om aan kinderen het Latijn te leren (vgl. blz. 41); men verwerkt dus de fabelstof in het school- of leerboek en niet het kinderboek. Wat Mej. Wirth beweert is even ongerijmd als wanneer men zou zeggen dat, daar Caesar's „*De bello Gallico*” of Nepos' „*De viris illustribus*” door jonge gymnasiasten

het eerst gelezen worden, deze boeken tot de kinderlectuur zijn gaan behoren, al zijn ze niet voor de jeugd geschreven. In alle tijden, ook nadat men zich op het vervaardigen van typische kinderlectuur was gaan toeleppen, kwamen nog heel wat boeken in handen van kinderen, terwijl ze toch voor volwassenen waren geschreven. Men denke aan een boek als „*De Kleine Johannes*”. De Latijnse fabels dienden om het Latijn te leren; men zocht hiervoor juist de fabels uit, omdat men dan een klein stukje proza had, dat op zichzelf een afgerond geheel vormde; dat dit door de moraal nog een opvoedkundige strekking kon hebben, daarvan konden de kinderen tegelijk profiteren. Men moet echter in het oog houden dat deze kinderen ook geen kleine kinderen meer waren, zelfs meestal op een leeftijd gekomen, waarop onze kinderen het lezen van kinderboeken al beneden hun waardigheid achten. In moderne themaboeken vindt men ook nog wel fabels, maar de moraal laat men dan meestal weg. Later, als er kinderlectuur als zodanig ontstaat, worden óf fabels die daarvoor niet bestemd waren tot kinderfabels gedegradeerd, soms zelfs zonder er iets aan te veranderen, óf er komen in de typische kinderlectuur ook weer fabels voor, die dan kinderfabels zijn in de ware zin van het woord. Dat men tegenwoordig vrijwel algemeen de fabels naar de kinderkamer verwijst, komt omdat het genre niet meer populair is, en omdat men de oudere fabels niet meer in het juiste verband weet te zien. Voor de 18e eeuw kon men van kinderfabels dus niet spreken. Pas na het verschijnen van Van Alphen's „*Kleine Gedichten voor Kinderen*”, in 1778, begint men zich hier toe te leggen op die geheel aparte soort van kunst, die in de 19e eeuw reeds zeer omvangrijk wordt. Heel wat uitstekende kinderdichters zullen dan eveneens kinderfabels schrijven.

In de eerste plaats kunnen dus de kinderfabels een soort verbasteringen zijn van vroegere voorbeelden. De kinderboeken zijn aanvankelijk, evenals het speelgoed der kinderen, miniatuur-uitgaven van boeken voor volwassenen. Het formaat ervan wordt verkleind, de platen dienen dus ook kleiner gemaakt, en natuurlijk moet dan ook de tekst ingekrompen worden. Zoals het kind met de kar en het paard in het klein speelt, die het bij de grote mensen op normale grootte ziet, zo leest het ook de boeken der volwassenen in lilliput-

vorm. Het is een soldaatje spelen met menselijke gedachten, met moraal en zedelijkheid, met spot en ironie, met individuele en sociale ontevredenheid. Het is dan ook te begrijpen dat Rousseau hiertegen opkomt (vgl. blz. 42), maar dat hoeft nog niet te betekenen dat de fabel als zodanig ongeschikt is als kinderlectuur; dat is evenmin waar, als de bewering dat het sprookje alleen door kinderen te genieten is. Voorlopig is men echter nog niet in staat iets nieuws te produceren. La Fontaine wordt, zonder dat er ook maar iets aan de tekst veranderd is, zelfs in Frankrijk nog drie jaar na het verschijnen van de „*Emile*”, voor kinderen uitgegeven ¹⁾. Bij ons doet men dat wel enigszins anders. In 1840 verschijnt een „*Keur van fabelen en Leerzame Verdichtselen*” ²⁾. Hierbij worden grote platen afgedrukt, alle van J. J. Grandville, den bekenden Franssen illustrator van La Fontaine; deze worden hier ook bij fabels, die niet aan La Fontaine ontleend zijn geplaatst. Het werkje bevat in het geheel 50 fabels, en wel 10 van Gleim, in de bekende vertaling bij Joh. Allart in 1792 verschenen, met geheel onveranderde tekst; 9 van Phaedrus in de vertaling van Van Hoogstraten; 25 van La Fontaine in de vertaling van Nomsz en 8 van Themmen. De tekst van deze fabels is dus ontleend aan bundels die bestemd waren voor volwassenen. Bovendien is hier geen sprake van een keuze van meer begrijpelijke fabels. Dertien fabels van La Fontaine, in proza, nogal letterlijk vertaald, vindt men in de „*Rarekiek van Korporaal Smit*” ³⁾, eveneens met de platen van Grandville, zoals die zijn afgedrukt in de vorige bundel. Behalve deze fabels bevat het bundeltje nog de lotgevallen van Tijn Uijlenspiegel; blijkens het portret van Willem II moet het ontstaan zijn tussen 1840 en 1848.

1) *Fables choisies mises en vers par J. de la Fontaine. Nouvelle édition gravée en taille douce. Les Figures par Sr. Fessard. Le Texte par Sr. Montulay. Dédiées aux enfans de France. Tome Premier. A Paris 1765.* De beide eerste boeken der fabels van de la Fontaine worden hier geheel onveranderd met alle voorredens afgedrukt.

2) *Keur van fabelen en Leerzame Verdichtselen. Met platen. 's Gravenhage. Nederlandsche Mij. v. Sch. Kunsten. Bestuurder J. J. van Rijckevorsel, 1840.* 2 dln. (Prov. Bibl. van Zeeland te Middelburg).

3) Ik werd op dit boekje gewezen door Dr D. Th. Enklaar, in wiens bezit het is.

Omstreeks 1875 verscheen nog voor de jeugd een La Fontaine-uitgave ¹⁾, waarvan de tekst wel geheel afwijkt van Ten Kate's vertaling, maar de kindertoon is er toch ver in te zoeken; het is niet veel meer dan een slechte vertaling van het Frans. Een enkele keer probeert hij wat meer kinderlijk te vertalen:

„Een flinke bijlslag op zijn bol
En 't volk ging haastig aan den hol”
(Mercurius en de houthakker);

„Jans, een meisje vlug en net
Had op 't hoofd haar kan gezet”.
(Het melkmeisje en de melkpot);

„Een beer leefde eenzaam in het woud
Van alle dieren afgescheiden.
't Werd hem vervelend tusschen beiden
Daar ook een beer van praten houdt”.
(De beer en de tuinliefhebber).

De litho's van Emrik en Binger zijn buitengewoon vermakelijk door hun onhandigheid om met kleuren (zwarte lichten en achtergronden) Doré weer te geven. Er blijft van diens kunst dan ook niet veel over. Een enkel plaatje, zoals dat bij „*De Visscher en het kleine vischje*” en „*De aap en de dolsijn*” heeft nog iets van die grote satirieke kracht en ook wat van het karikaturale behouden van Doré; het plaatje bij „*Mercurius en de houthakker*” heeft nog iets lugubers, maar overigens zijn dit prentjes zonder karakter.

De samenstellers van de „*Verzameling van Fabelen en Vertelsels ten dienste van scholen*” ²⁾, willen blijkbaar een eigen vertaling geven van een aantal fabels van Gellert, Gleim, de la Fontaine en Florian, na een oordeel over dezen laatste, waarbij wordt gewezen op het nut dezer fabels voor de schooljeugd, te hebben aangehaald

1) Fabelen van La Fontaine opnieuw naverteld. Geïllustreerd naar Gustave Doré en anderen. Uitgave voor de jeugd. Rotterdam, H. Nijgh (1e deeltje, vermeld door Wirth, was in de verzameling Boekenoogen; het 2e is in bezit van de Mij. van Letterkunde te Leiden).

2) Verzameling van Fabelen en Vertelsels ten dienste der scholen, 5e druk. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, 1852.

uit de „Vaderlandsche bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak”¹⁾. Het boekje bevat 77 fabels in verzen. Er is niet bij aangegeven van welke der vier auteurs de fabels zijn. Hij vertaalt er 24 van Gellert, 20 van Florian, 27 van La Fontaine en 6 van Gleim. Vergelijkt men de tekst van deze fabels met de gewone vertalingen, dan blijkt dat die letterlijk is overgenomen; bij de fabels van La Fontaine is dan natuurlijk de vertaling van Nomsz gebruikt.

Behalve de bewerking van Schenkman, waarover reeds is gesproken (blz. 119—120), is er van de fabels van Gellert ook nog een uitgave verschenen die diende tot prijsjes voor de jeugd²⁾. Stellig gaat op Gellert's „*Der Bauer und sein Sohn*” terug de fabel die Gouverneur in het 4e deeltje van zijn „*Fabel- en Versjesboek*” geeft. „*De Groote Hond*” (blz. 39): een jongen loopt met een oom en vertelt hem dat hij een hond zag, zo groot als een koe. Zijn oom zegt hem dat, als hij onwaarheid spreekt, de brug waar zij straks aan komen, zal instorten.

In „*Geschenk voor de jeugd*”³⁾ vindt men nog acht fabels van Gleim (deze zijn dus al eerder verschenen dan de vertalingen van 1792), één naar Haller, drie naar Lichtwer en 20 fabels ontleend aan het Hoogduits, waarvan negen proza-fabels genomen zijn uit de „*Deutsche Merkur*”. Bijna nergens in deze fabels doet de schrijver een poging om de kindertoon te benaderen, al zijn ze dan blijkbaar toch voor de jeugd bestemd. Het bundeltje van W. J. Wendel⁴⁾ bevat ook fabels van verschillende buitenlandse fabeldichters, is echter in zijn geheel aan een Duits boekje

1) Vaderlandsche bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII No. 11, blz. 525.

2) C. F. Gellert's Fabelen en Vertelsels met CL kunstplaatjes, geschikt tot prijsjes voor de jeugd, 3 dln. Amsterd., Erven P. Meyer, G. Warnars en Joh. Allart, 1785.

3) Geschenk voor de jeugd. Amsterdam, Allart, 2e druk, 1788, Ie deel, blz. 121, 185, 191, 206 en 207; IIe deel, blz. 164, 171, 175, 224 en 229; IIIe deel, 2e stukje, blz. 65, 85, 169—177; IVe deel, 2e stukje, blz. 151; Ve deel, 2e stukje, blz. 139, 206 en 207; VIe deel, 2e stukje, blz. 155; 195, 202, 204, 205 en 207. (Amsterdam, U. B.).

4) Kindervreugd. Vertellingen, Fabels en versjes en berijmd door W. J. Wendel, Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor onderwijzers te 's Hertogenbosch, 2e druk. Groningen, 1871. (Amsterd., U. B.).

ontleend, en zal dus later nog ter sprake komen. Het bevat één fabel van Hey en nog enige gedichtjes van dezen schrijver, die in Holland huisleraar is geweest (1814) en het bekendst is geworden door een bundeltje van „*Fünfzig Fabeln für Kinder mit Bildern gezeichnet von Otto Speckter*”, het eerst in 1833 verschenen. In 1841 is dit bundeltje in het Frans, in het Engels en ook in het Nederlands vertaald. De Franse vertaling werd bij ons weer gebruikt om kinderen het Frans te leren (vgl. blz. 45). Verder bevat Wendel's bundeltje twee fabels van „*Esopus*” (aan welke verzameling ontleend, is niet na te gaan), drie van Grimm, drie van Gleim, twee van Güll en één van Lavater.

Het bundeltje „*Asters*”, samengesteld door A. Aarsen¹⁾, bevat slechts drie fabels en veel leerrijke anekdoten, die niet als fabels te beschouwen zijn. In het „*Voorberigt*” meldt de schrijver dat hij de fabels ontleende aan Baldi, Mazoni en Grimm. Vele versjes hierin zijn van Cats, Huygens en Brandt. Hoofddoel is „*ontwikkeling van het verstand in overeenstemming met de vorming des harten*”. In dit verband moet ook nog genoemd worden de uitgave voor de jeugd van de hele bundel van de dames Wolff en Deken, eerst in 1792, als onveranderde herdruk der „*Fabelen*” van 1784 (alleen ontbreken het „*Voorberigt*”, het vignet en de fraaie portretten) met de naam van de vertalers²⁾ en later nog eens als tweede druk, onder dezelfde titel maar met slechts 34 van de 40 fabels³⁾. De platen zijn in verkleind formaat op staal gebracht en hebben alle karakter verloren. Onder de fabels vindt men nog wel vermeld aan welke buitenlandse fabeldichters ze ontleend zijn. Bij de tweede druk worden de dames Wolff en Deken niet meer genoemd, en de volgende fabels ontbreken: „*Cootje en hare moeder*” (VIII); „*de spin en de*

1) *Asters*: Wetenswaardigheden, Fabelen, Vertellingen en versjes. Een leesboek voor de Volksschool door A. Aarsen. Gorinchem, G. L. van der Mast (Schoolmuseum Amsterdam).

2) *Fabelen voor de Nederlandsche jeugd*, uitgegeven door E. Bekker, Wed. A. Wolff en A. Deken. Met Platen. In 's Gravenhage bij Isaac van Cleef, 1792. (Leiden, U. B.).

3) *Fabelen voor de Nederlandsche jeugd*. Met platen. Te Amsterdam bij G. L. Koopman z.j. (part. bezit).

zijdewurm" (XXIX); „*de vapeurs*" (XXX); „*de vader, de zoon en de oranjeappels*" (XXXIII); „*het kind en het raket*" (XXXVIII); „*de vreugd en de zelfsverveeling*" (XXXIX).

Een afzonderlijke categorie vormen de kinderfabels die in hun geheel een vertaling zijn van bundels voor kinderen, verschenen in het buitenland. Uit het Engels werd met een Franse en een Nederlandse tekst vertaald een anoniem bundeltje, blijkbaar bestemd voor den prins van Wales: „*Magazijn van Nieuwe Geïnventeerde Origineele Fabelen*" in 1767 verschenen ¹⁾. Volgens een opschrift op het schutblad diende het boekje als prijs van „*het school van Mr Broedelet*". Het begint met een „*Opdrachtsfabel aan d'Hoogwelgebooren Dame Mi-lêdi Charlotte Finck, Gouvernante van Zijn Koninklijke Hoogheid den prins van Walles etc., etc.*" Deze fabel is geheel allegorisch: de opvoeding bracht jonge prinsen naar de tempel der deugd. De onkunde vraagt wie dat is, is één der koninklijke kinderen antwoordt: „*hetgeen de dageraad is aan de duisterheden van deze wereld*". Dan volgen de eigenlijke fabels, links de Franse tekst met de Latijnse spreuk erboven, rechts de Nederlandse met de gravure. Het tweede deel begint eveneens met een „*Opdrachtsfabel aan d'Hoogwelgeboore Dame Mi-lêdi Clayton*": de zon en de aarde. De aarde zegt dat zij er veel voor wil geven om zo te blinken als de zon. Deze zegt dat het niet door de glans is waardoor zij uitmunt, maar door het grote dat zij doet. Misschien zijn deze opdrachtsfabels niet voor de kinderen bestemd, maar ook onder de eigenlijke fabels vindt men heel wat allegorieën die ver boven het begrip van kinderen gaan: de „*genie of geleidster*" van Groot-Britannië sticht een tempel, en de laam verspreidt het gerucht hierover. Alle goden twisten over het „*patronaatschap*", maar hij wordt toegewijd aan de vrijheid (I). In een kormervolle tijd eerde men eens een godin zeer, maar deze bleef zwijgen. Dat komt vanwege het „*waangeloof dat uit onwetendheid spruit*", zegt één der wijsten (5). De dood verrast een dame als zij uit de schouwburg

1) *Magazijn van Nieuwe Geïnventeerde Origineele Fabelen* verciert met Kopere Platen, en Latijnsche Verzen. Uit het Engelsch vertaelt. Twee delen. *Virginibus Puerisque*, te Utrecht bij J. v. Schoonhoven en G. v. d. Brink Jansz. 1767. (Amsterd., U. B.).

haar draagstoel in wil gaan; zij wil echter eerst orde op haar zaken stellen, en de dood verwijt de tijd, haar niet eerder te hebben gewaar-schuw'd. Deze zegt het al 50 jaar te hebben gedaan (21). De dochter van fortuin was de schoonheid, en opdat deze ook gelukkig zal zijn, moet zij steeds de deugd beoefenen (53, 2e deel). En is de inhoud van de 15e fabel voor kinderen geschikt?: een bejaarde vrouw huwt een man beneden haar stand; men verwijt haar dat ze zot is; vroeger zeide men dat ze wijs was. De diamant zegt tot den hoveling dat deze door het polijsten zijn glans heeft verloren, terwijl hij zelf er juist zijn glans door krijgt (61). Een dichter vraagt aan een edelman welk van de twee gedichten hij zal laten drukken; de edelman, ziende dat het beiden prullen zijn, antwoordt: „*de andere*” (72). Dit is haast een anekdote. Vele fabels in deze bundel zijn dier-fabels. Deze zijn wel wat eenvoudiger dan de andere, maar ook hiervan zijn de meesten toch niet te begrijpen voor kinderen, even-min als de fabels die hierboven al zijn vermeld: van twee paarden vraagt het ene waarom zij elkander zo weinig zien, en het antwoord is: omdat hij den ander nog 20 maten haver schuldig is (93). Een das verwijt de jonge kameel zijn gebocheldheid; de moeder zegt dat zij door haar bruidschat een schonere taille zal krijgen dan de das (69). Hieruit spreekt een niet zeer edele moraal, maar een tegen-stelling daarmee vormt de fabel van de oude pad, die zich liever op de gaven van de geest, dan op die van het lichaam beroemt (62). Een sceptische levenshouding blijkt echter weer uit de fabel van de leeuw, douairière, die begrijpt dat het de vele pretendentes niet om haar hand, maar meer om de scepter die zij voert, te doen is (85). Het hert, dat een ongeneeslijke wonde heeft en zich afzondert, zegt tot de das, die hem aanspoort toch weer onder vrienden terug te komen, dat hij aan anderen leed wil besparen (27). Met deze enkele grepen is aangetoond dat de bundel niet één bepaald soort levens-regels aan de jeugd geeft, en dat de schrijver evenmin zijn vaak tegenstrijdige lessen in bevattelijke vorm giet, al zijn er ook wel weer eenvoudiger fabels onder. Zoals reeds uit sommige voorbeelden bleek, hebben enkele fabels veel van anekdoten of korte uitgewerkte spreuken. De taal, vooral het gebruiken van een accusatief-vorm in de nominatief, wijst op de Zuidnederlandse herkomst. Eigenaardig

zijn de talloze verkleinwoorden op tie: wandelingtie, dogtertie, wormtie, opvaartie, canaritie, eikhorentie, partijtje, capelletie, winterkoningtie, celletie, en klijnties. De dichter heeft ook een merkbare voorliefde voor het gebruiken van vreemde woorden: assemblée, briljeeren, carressen, curieus, caprices, delicatesses, geïnsulteert, insolencie, occasie, solemneel, immediaat, furie, perroquetje, recommandeeren, instantelijk, gepareert, raillerie, hazard, vivaciteit, danagerous, furieuslijk, considerabel, genereusheid, indifferencie, reflexie, accepteerde en presentatie.

Aan het tweede deel van deze bundel is ontleend een verzameling fabels, verschenen in het Engels en het Nederlands in 1803¹⁾. Hierin vindt men dus het Engels naast het Nederlands. Na de „*Fabelachtige opdracht aan Mevrouw Clayton*” begint deze bundel met een gedicht „*Aan de jeugd*”, waarin hij de jeugd aanspreekt met „*jeugdige Bataven*”. Het doel van de fabel is „*voortplanting van de deugd*”; daarna volgt nog een „*Voorreden van den Vertaler aan Neerlands jeugd*”. Over het nut der fabels zal hij zelf nu maar niet meer spreken, want dat heeft de grote Gellert al gedaan. De indeling van de bundel is verder geheel dezelfde als in het tweede deel van het „*Magazijn voor Nieuwe geïnventeerde Origineele Fabelen*”, behalve dat de plaatjes ontbreken, en enkele titels een weinig zijn veranderd: „*De gewaande kenner*” wordt: „*De Beoordeeler*”, maar de inhoud komt geheel overeen. De spelling is echter totaal veranderd, en vele eigenaardige vormen die de oorspronkelijke tekst heeft, zijn verdwenen.

Naar het Frans, o.a. van Arnaud en Madelon, is samengesteld de „*Uitmuntende Verzaameling van Fabelen en Vertelselen, zinnebeelden, gedichtjes voor kinderen, lessen enz.*”²⁾. In de voorrede zegt de schrijver dat niet alles wat zijn „*Bibliotheek der Kinderen*” be-

¹⁾ Zinrijke en Vermakelijke Fabelen voor de jeugd. In 't Engelsch en Nederduitsch. Sententious and entertaining Fables for youth in English and Dutch. Rotterdam, Printed for L. Bennet, 1803.

²⁾ Uitmuntende Verzaameling van Fabelen en Vertelselen, Zinnebeelden, Gedichtjes voor Kinderen, Lessen enz., door den Schrijver van de Bibliotheek der Kinderen. Amsterdam, J. B. Elwe, 1780. (Prov. Bibl. van Zeeland te Middelburg).

vatte, ook voor kinderen bestemd was, een verdediging tegen een critiek die naar aanleiding van dit werkje geschreven was. Wel zonderling, een dergelijke bekentenis, daar men toch geneigd is onder kinderlectuur geen leesstof voor volwassenen aan te treffen. Het boekje bevat slechts zes fabels, vier in proza en twee in verzen. De inhoud ervan is bekend; de fabels gaan op oude voorbeelden terug; het muisje en de kat (deze ziet er voor het muisje zo zachtzinnig uit, blz. 5); de man en zijn afgod (blz. 22); de rat en de kikvorsch (blz. 27); de hond en de schaduw (blz. 52); de klokken (die liever op haar kuikentjes past, dan met haar hennen te gaan wandelen (blz. 63); en de kameel die pas door den derden man die hem ziet tot lastdier wordt gemaakt (blz. 68). De fabels in dit bundeltje, dat ook enkele zinneprentjes, lessen en zelfs rekenversjes bevat, zijn nog het beste, maar toch ook niet vlot verteld. Eigenaardig is zijn gewoonte om de eigenschappen van enkele dieren in enige regels tot voorbeeld te stellen voor menselijke daden: „*het Konijn graaft diepe holen. Zo kan een zwakke zig dikwils door schrandereid verzekeren*” (blz. 12). De prentjes zijn zeer onbeholpen getekend en dragen geen enkele signatuur van den maker.

Iemand die zich met grote ernst erop heeft toegelegd fabels voor kinderen te maken, was de Duitse geleerde J. J. Ebert (1737—1805). Hij had omgang met Gellert, en maakte ook een reis door Frankrijk. In 1768 kreeg hij een betrekking als gouverneur bij de kinderen van den Russischen minister Van Teplof in St. Petersburg, maar het jaar daarop werd hij professor in de mathematica in Wittenberg, waar hij ook leider was van het Philosophisch seminarium. Zijn „*Fabeln für Kinder und junge Leute beiderlei Geschlechts*” verschenen ± 1800 in Nederlandse vertaling ¹⁾. De illustraties zijn van W. Jurij (Duits illustrator eind 18e en begin 19e eeuw), naar T. Koning. In het voorbericht wordt gezegd dat het wel niet aan geschriften waarin fabels voorkomen, ontbreekt, maar dat het aantal fabels voor kinderen geschikt, niet groot is. Men treft er veel „*Verdigtselen en Verhalen*” in aan, en vele van de fabels zijn onbruikbaar. De schrijver verdeelt zijn werk in twee afdelingen. In

1) Fabelen en Vertellingen voor de jeugd door J. J. Ebert, Hoogleraar te Wittenberg. Te Haarlem bij François Bohn, z.j.

de eerste afdeling staan fabels speciaal voor de vroegste jeugd, in de tweede fabels, weliswaar ook voor de jeugd, maar „*waarvan het zedelijk doel meer gemunt is op volwassene personen*”. Die ernst welke hij ermee maakt om werkelijk kinderfabels te schrijven, merkt men vooral in het eerste deel, waar hij er hier en daar tamelijk bevredigend in geslaagd is om de kindertoon te benaderen. Ik zeg dit met opzet zeer voorzichtig, daar vele fabels toch ver boven het begrip van het kind gaan. In het tweede deel vindt men bovendien veel onwaarschijnlijke gewrongen verhalen. De moraal heeft hier vaak zeer scheeve situaties geschapen, en de deugd wordt op zulk een onbescheiden wijze beloond, dat men geneigd zou zijn die uit winstbejag te eren. Ook de stijl van beide delen is nog veel te weinig kinderlijk, al wordt hier en daar in noten een verklaring gegeven van moeilijke woorden of begrippen.

Een aantal fabels treft men ook aan in een bundeltje „*Fabelen, gelijkenissen en raadsels voor de jeugd*”¹⁾, uit het Duits vertaald door Steffen Lambert Brug (1807—1884), een onderwijzer die vooral in Harlingen werkte. In de „*voorrede van den schrijver*” wordt gezegd dat deze fabels, gelijkenissen en raadsels bestemd waren voor de school, en opgegeven werden aan het einde van die schooltijd waarin dezelfde onderwerpen werden behandeld. Wat het verstand heeft begrepen, moet nog eens worden aangenomen met innig gevoel: „*wat het oog in kalme aanschouwing zag, behoort vervolgens in poëzij, als zodanig, ter streeling van het oor opnieuw gevoelt te worden*”. In het „*voorberigt van den vertaler*” zegt Brug dat hij dit boekje zo nuttig vindt, omdat het kind in geen beter boek kan lezen dan in het „*groot boek der natuur*”. Ook hij is van oordeel dat verstand en begrip met gevoel moeten samenwerken. Het eerste gedeelte van deze bundel bestaat hoofdzakelijk uit die fabels, waarin het wordt voorgesteld alsof het kind spreekt met dieren, bloemen, of voorwerpen, en daarvan, al sprekende of vragende iets leert. In de tweede helft hebben enkele fabels meer het karakter van een vergelijking: even snel als de dauw op het gras verdwijnt de heerlijk-

¹⁾ Fabelen, gelijkenissen en Raadsels voor de jeugd. Uit het Hoogduitsch door S. L. Brug. Met acht steendrukplaten te Leeuwarden bij L. Schierbeek, z.j.

heid van de mensen (23); of: de wind en het koeltje zijn nuttig, maar de storm kan soms zeer rampzalig zijn (30). Andere fabels uit dit gedeelte hebben weer meer de gewone vorm: twee dieren of planten of voorwerpen spreken er met elkaar, of een bepaald voorval leert ons één en ander. In het eerste gedeelte weet hij nog het best de kindertoon te treffen.

Het bundeltje van Wendel (vgl. blz. 178) is in zijn geheel weer ontleend aan een Duits boekje, de „*Kinderschatz*” van Schulze en Steinmann, en bevat dus fabels uit de derde hand. Tenslotte dienen hier nog genoemd te worden het boekje van P. Immerzeel, waarin deze gelegenheidsdichter, broer van den bekenden boekhandelaar, schrijver en dichter Joh. Immerzeel, een aantal fabels en verhalen uit het Duits van J. Wolf vertaalde, welk boekje zich vroeger in de verzameling Boekenoogen te Leiden bevond, maar nu hieruit verkocht is, zodat ik het niet kon raadplegen ¹⁾, en een bundeltje van Mr Harriet Beecher Stowe, (de bekende schrijfster van de „*Negerhut van Oom Tom*”) dat ook fabels bevat ²⁾. Als fabels zijn hierin te beschouwen: „*De eerste winter van het madeliefje*”, dat van een appelboom niet kan leren, maar door de ervaring moet bemerken hoe erg de winter is (blz. 1); „*Het kwaad dat moeder Ekster deed*”, die door haar kwaadspreken eerst de vrouw van de Wielewaal ontevreden wist te maken met haar nest, zodat haar man nog meer uitging en daarna de kikker bewoog voortaan concerten vanuit de boom te geven, wat hem berouwde, zodat hij weer in de sloot ging (blz. 23); „*de eekhoortjes die in een huis gingen wonen*”, zij wennen al meer aan de mensen en gaan zich tenslotte op hun zolder vestigen (blz. 34); „*Juffrouw Korenbout en juffrouw Krekkel*”: de trotste korenbouten, die door hun kleur meer zijn dan de zwarte krekels, welke optreden als muzikanten op het feest dat de Korenbouts geven, ontkomen door al het gefuif niet aan de winterkoude, maar

1) P. Immerzeel: Uitgelezene en dichtmatige Fabelen en Verhalen voor de jeugd met Platen. Vrij gevolgd naar het Hoogduitsch van J. Wolf. Dordrecht, H. Lagerwey.

2) Fabelen en Vertellingen voor de jeugd. Uit het Engelsch van Mrs Harriet Beecher Stowe, Schrijfster van „de Negerhut”, „de kleine Vossen” enz. Met Plaatjes. Te Haarlem bij de Erven F. Bohn, z.j. (particulier bezit).

de krekels vinden op tijd bescherming in een schoorsteen (blz. 47): een nieuwe vorm van de strekking van de Negerhut; van „*De familie Notenkraaker*”, de eekhorens, wil er één niet de gewone notenhandel drijven; hij kiest zich een nest onder de mensen bij de rat, wordt echter bijna gedood en krijgt later in de zaak van de familie nog een baantje als onderboekhouder (blz. 69). In een nieuwe vorm vinden we hier ook de fabel van de jonge vogel, die niet kan geloven dat het zachte dier de boosaardige poes is. Hij komt er door tussenkomst der kinderen met een lamme vleugel af: „*De geschiedenis van Haantje de Voorste*” (blz. 83). Aardig is ook de fabel van de distelvink, die zijn vrouw verstoot en in Amerika met zijn mooie stem gaat pronken: „*Berouw dat te laat kwam*” (blz. 99) en die van de jonge mussen die steeds aan de moeder vragen of iets wat zij doen, goed is, daar zij dit begrip niet kennen. De moeder ziet dat de koster hun nest, dat een jongen wegnam, weer terugzet, en zegt dat dit goed was (blz. 114), beiden ontleend aan Wachenhüsen. Het bundeltje eindigt met een etiologisch sprookje: „*waarom de ooijsenaar naakte pooten draagt*” (blz. 118): omdat hij zich belachelijk maakte met een broek, die hij nodig had toen hij de enige dochter van de adelaar ten huwelijk vroeg.

Geheel afzonderlijk moet gesproken worden over die bundels met fabels, waarin de schrijver probeert werkelijke kinderpoëzie te geven in oorspronkelijke vorm. De nadruk zal er natuurlijk op moeten vallen, hoe de schrijvers gedeeltelijk de oude fabels dienstig maken aan hun doel, gedeeltelijk ook geheel nieuwe fabels bedenken, om de kinderen op bevattelijke manier iets te kunnen leren: het oude doel van de fabel, nu op kinderen toegepast. Behalve voor andere zedelijke doeleinden wordt de dierfabel door de kinderdichters vooral gebruikt om de liefde voor dieren aan te kweken. Dr L. J. Wirth heeft gewezen op de merkwaardige ontwikkeling die men in dit opzicht in de kinderpoëzie kan volgen ¹⁾. In de 18e eeuw wordt het kwellen van dieren nog steeds als vermaak beschouwd. Pas omstreeks 1830 begint men medelijden te krijgen met vogels in kooien. Er wordt dan gewaarschuwd tegen het plagen der dieren, maar

1) Dr L. J. Wirth: Een eeuw kinderpoëzie, 1778—1878, blz. 152 vlgg.

meestal alleen door te wijzen op de gevolgen. Pas in de laatste helft van de 19e eeuw komt men met kracht op tegen dieren kwellen. Hier opent zich dus een nieuw terrein van zedelijke opvoeding voor de fabel. Pas omstreeks 1830 ontstaan ook nieuwe, oorspronkelijke kinderfabels. Men wil de kinderen niet langer de gewone, door de eeuwen heen gebruikte fabels voorzetten, en maakt nu zelf nieuwe, soms met sterke reminiscenties aan oude fabels, soms ook geheel nieuw.

In de reeds genoemde bundeltjes: „*Geschenk voor de jeugd*”, vindt men op verschillende plaatsen kinderfabels ¹⁾, met geheel ouderwetse motieven. De oude dierfabels zijn nog weinig veranderd, al zijn ze dan op wat kinderlijker manier verteld. Ook in „*Nieuw Geschenk voor de jeugd*” van 1791 ²⁾ treft men voor de kinderen bekende fabels aan, als die van de oude leeuw (I, blz. 161), die van Ezopus, die pas zegt hoe lang de wandelaar over een afstand zal doen, als hij hem heeft zien lopen (I, blz. 164), en vele dierfabels die aan oude fabels doen denken. Een enkele fabel heeft overeenkomst met Bijbelse parabelen: „*Het water en de wijnberg*” (III, blz. 159), waarin verteld wordt dat de bezitter van de wijnberg, waarover te veel water stroomt, zich niet stoort aan goede raad; deze wijnberg („*beeld van 't harte*”) wordt dan ook door de kracht van 't water (de ondeugd) verwoest. Overigens komen in deze fabels de gebruikelijke onvoorzichtige, snoevende, ijdele en overmoedige dieren voor, die op de één of andere manier worden terechtgewezen.

Meestal oude motieven vindt men ook in een anoniem, ongedateerd bundeltje: „*Kluchten, Fabelen en Avonturen uit het dierenrijk*” ³⁾: de koekeek maakt zich meester van het nest van de kwikstaart, maar wordt weer vermoord door de

¹⁾ *Geschenk voor de jeugd* 5e deel, 2e stukje, blz. 113, 116, 118, 120, 122 en 133.

²⁾ *Nieuw Geschenk voor de jeugd*: Te Amsterdam bij J. Allart, 1791, I. blz. 153, 157, 158, 160, 161, 164 en 167; III. (1794), blz. 95, vier Proza fabelen; blz. 155 fabel in dialoogvorm, blz. 156, 157 en 159; V. (1796): blz. 122, 136, 142 en 147.

³⁾ *Kluchten: Fabelen en Avonturen uit het dierenrijk* in proza en rijm. Te Gouda bij G. B. van Goor, z.j., met aardige gekleurde plaatjes (Schoolmuseum te Amsterdam).

havik (III); de tijger die het lam heeft gedood, wordt weer het slachtoffer van de slang (IX). De bekende Esopische fabel van het strijdros en de ezels komt hier weer voor (VI). Eigenaardig is ook de onder No. IV voorkomende beschrijving van de verschillende manieren waarop men apen vangt, door brandewijn of met lijm ingesmeerde laarzen. Dit kan ontleend zijn aan de fabels van J. J. Ebert, waar het voorkomt in fabel 12: „*De nadeelige uitwerkselen der volgzugt*” (de apen doen de laarzen, die met lijm bestreken zijn aan) en fabel 20: „*De gestrafte snoeplust*”, waarin verteld wordt van apen die van brandewijn snoepen en dan door Indianen worden gevangen (misschien ook als waarschuwing bedoeld tegen drankmisbruik). Een bundel van veertig Ezopische fabels stelde de bekende lexicoograaf J. Kramers samen in 1841¹⁾. Hij zegt in zijn „*Voorberigt*” door den uitgever belast te zijn geweest met het maken van een tekst bij een twintigtal plaatjes. Hij hoopte de jeugd tot nut hiermee te zijn en te vermaken; dat hielp hem heen over de bezwaren „*waarmede eene kinderlijke behandeling der fabelen van Esopus moet gepaard gaan*”. Hij geeft dus zelf toe dat de fabels van Esopus eigenlijk geen kinderlectuur zijn, en slaagt er ook niet altijd geheel in, de kindertoon te treffen. Van de twintig plaatjes zijn er zes van H. Numan, uit de bundel van Grijp (vgl. blz. 118) en veertig van G. Quineau. Hij geeft de fabels in verzen; meestal is de moraal cursief gedrukt. Men vindt hier de gewone fabels zoals die bij Steinhöwel voorkomen.

Tijdgenoot van Van Alphen was de bekende patriottenvoorman Pieter 't Hoen, die al in 1776 publiceerde „*Proeve van kleine gedichten voor kinderen*”. In 1803 werden gepubliceerd zijn „*Fabelen en Kleine Gedichten voor Kinderen*”²⁾, welke versjes hij, zoals hij zelf zegt, bij die van Van Alphen wilde voegen, om door de jonge kinderen ook uit het hoofd te worden geleerd. Er is

1) Keur van Fabelen voor de Nederlandsche jeugd in versmaat door J. Kramers Jz. met 20 Plaatjes. Te Gouda bij G. B. van Goor, z.j. (De voorrede is gedateerd October 1841). Verzameling Boekenooien te Leiden en nog steeds aldaar.

2) Fabelen en Kleine Gedichten voor Kinderen door Pieter 't Hoen. Met Kunstplaatjes te Amsterdam bij Jacobus de Ruyter, 1803. (Amsterdam U. B.).

terecht opgemerkt dat zijn schrijftrant minder vloeiend is en nuchterder dan die van Van Alphen, zodat zijn gedichtjes niet zo populair waren bij de jeugd. De enkele fabels die hij in het laatstgenoemde boekje opnam, zijn geheel conventioneel. Opvallend is het, dat hij een vrij uitvoerige moraal geeft na iedere fabel. Zo vertelt hij bij de fabel van het paard, dat pas zwaar werk heeft gedaan en in de wei komt, de koe bespot hem en vertelt hoe zorgeloos en overvloedig haar leven is (blz. 69): wie met tegenspoed worstelt in armoede kan welgemoed op het uur van sterven wachten; wie echter in wellust en ondeugd leeft kan zich rampzalig achten. Het motief van deze fabel verschilt niet veel van dat van de oude Esopische fabel van het paard en het zwijn; de moraal is voor kinderen wel wat al te zwaarwichtig en veronderstelt te veel levenservaring. Op deze manier vertelt hij hier vijf fabels, alle dierfabels in Esopische trant. De plaatjes hierbij zijn uitgevoerd door Caspar Philips Jacobs, naar ontwerpen van Piet Wagenaar. In hoge mate moraliserend zijn de fabels in het anonieme bundeltje „*Letter- en Printkundig Kabinet voor de jeugd*”¹⁾, van 1809. Het boekje bevat vijftien fabels, bijna alle als zodanig door den dichter aangegeven. Aan de qualificatie hiervan behoeft men dus in het geheel niet te twijfelen, wat in dit soort bundeltjes lang niet altijd voorkomt. Hier doet zich dus een geval voor waarin de schrijver zelf, bewust enkele van zijn gedichtjes als fabels wil zien. In deze tijd komt het trouwens meer voor, dat dichters onder de titel van hun tekst nog eens deze qualificatie laten afdrukken. Gebeurt dit om het publiek te helpen en de lezers met des te meer klem te wijzen op de moraal? Of wijst dit al op een geringere belangstelling voor en mindere bekendheid met het begrip fabel, die een nadere aanduiding noodzakelijk maken? Het exemplaar dat ik gebruikte is als prijs voor vlijtigheid in 1822 aan Math. Fred. K. Schut geschonken. In de inleiding „*Aan de Nederlandsche jeugd*” nodigt de schrijver zijn jonge lezers nogmaals uit „*een wandeling door het rijk der zeden*”

1) *Letter- en Printkundig Kabinet voor de jeugd*: bevattende Eene verzameling van versjes, fabelen, vertellingen, raadsels en andere leerzame stukjes en vermakelijke kunsttrekken. Met vele koperen platen. Te Amsterdam bij J. B. Elwe, 1809. (Prov. Bibl. van Zeeland te Middelburg).

en des zedelijken vermaaks te doen". Hiermee kondigt hij dus al aan dat hij op de moraal de nadruk zal leggen. Hij doet dat ook vaak in zijn titels: „'t Gevolg der roekeloosheid" (blz. 5): een jonge wolf wil, ondanks de waarschuwingen der moeder in een boom klimmen waarin vruchten hangen, maar hij valt en breekt de voorpoten. De fabel zelfs is in verzen geschreven. Er volgt een lange moraal in proza. Kennelijk heeft de dichter andere fabels bewerkt en voor zijn doel geschikt gemaakt. Sommige zijn hierdoor wel wat zonderling geworden. De fabel van de adelaar en de kraai, die ook het schaap wil meevoeren in de lucht en in de wol verstrikt blijft, herkent men in de fabel „Goede raad" (blz. 37): een vogel vangt een lam, de landman zit op de loer, maar tevergeefs; een tweede vogel probeert het weer, maar wordt gevangen. Wie hieraan nog zou kunnen twijfelen, zal overtuigd zijn door de prentjes. Deze zijn waarschijnlijk weer van G. Quineau, maar sterk beïnvloed door, zo niet overgenomen uit Marcus Gheraerts. Het vermoeden ligt voor de hand dat de schrijver bij deze plaatjes een eigen tekst heeft gemaakt, hetzij zonder de oudere fabels te kennen, hetzij als bewuste verbastering dezer fabels; in het eerste geval kan men van een bewerking van oudere fabels niet meer spreken. Hoe het ook zij, de dichter is bij het schrijven dezer fabels niet zeer gelukkig geweest. Zo vertelt hij een fabel van een hert, dat de lans die de jager naar hem slingert, met zijn tanden aanvat en vasthoudt; als beloning voor zijn moed schenkt de jager hem het leven. Het prentje dat hier bij staat, slaat op de bekende fabel van den jager die het paard intoomt om het hert te vangen. Als voorbeeld voor de fabel van de vogel die probeert wijn uit de kan te halen, en eindelijk besluit daarvan af te zien, zeggend dat de wijn te zuur is (blz. 23), heeft gediend de bekende fabel van de vogel, die stenen in de kan gooit om zo het water te doen rijzen, zodat hij kan drinken, terwijl, wat er hier van wordt gemaakt, aan de fabel van de vos en de druiven doet denken. Aan bekende motieven worden wij ook weer herinnerd in de fabel van de haan en de tijger (blz. 27): een tijger houdt zich op in een bos, in de buurt van een kasteel en weet een haan tot zich te lokken door te klagen over pijn: hij zou een beentje in zijn keel hebben gekregen; als de haan in de muil kruipt, wordt hij

verslonden. Het prentje dat hierbij is afgedrukt, hoort bij de Eso-
pische fabel van de kat en den haan. Uit deze voorbeelden

blijkt al dat men als waarschijnlijk mag aannemen dat de schrijver
alleen de plaatjes en niet de tekst der oorspronkelijke fabels heeft
gekend, want anders zou hij zich wel iets meer door de geest dezer
oude fabels hebben laten inspireren. Het blijft trouwens nog de vraag
naar wien Quineau heeft gewerkt, naar Marcus Gheraerts of naar
Goltzius.

Een grote vooruitgang op het gebied van de kinderfabels kan men
constateren in het bundeltje „*Fabelen voor de kinderkamer*”¹⁾. De
dichter hiervan, die niet bekend is, weet aardig te vertellen en
verwerkt handig allerlei oude motieven. Over de pauw, die bij uit-
stek geschikt is om als uitgangspunt voor zedelessen te dienen, zijn
heel wat fabels bekend en voor de fabels, die hij geeft over dit dier,
is dan ook niet een bepaalde bron aan te geven (3 en 12). Zijn
fabel van „*de witte en de grauwe muizen*” (6: van de witten die
goed verzorgd zijn vlucht er één, die echter later weer teruggevonden
wordt in de provisiekast) lijkt veel op de bekende fabel van de
stads- en de veldmuis. Een gedeelte uit de fabel „*de aap en de
ezel*” (8), dat waarin de aap de ezel vleit, heeft veel overeenkomst
met een dergelijke passage uit de fabel van de vos en de raaf, zoals
La Fontaine die vertelde: „*Wat ziet de ezel er veel beter uit dan
dat gemeene paard daar ginder; wat is hij wel gemaakt, welk een
zachte rug en wat heeft hij lange ooren! Als zijn stap aan het
overige beantwoordt, dan moet er geen beter dier in de wereld zijn
om op te rijden*”. In fabel 9 komt als onderdeel het motief voor van
de kikvors die aan de os gelijk wilde zijn. De volgende fabel is
een contaminatie van die van de duif en de vlieg, of andere fabels
van dieren die elkaar helpen, en die van de wolf en de kraanvogel.
De 11e fabel van de twistende muis en kikvors, lijkt op die van de
naburige kikvorsen en die van de muis, kikvors en adelaar, terwijl
ook bekend is de fabel van de uil die genoeg heeft van het duister
en het daglicht wil beproeven. Voor het maken van goede kinder-
poëzie is een absolute oorspronkelijkheid, een totale onafhankelijk-

1) *Fabelen voor de kinderkamer*. Utrecht, Kemink en Zn., z.j. (Rotterdam, Openb. leeszaal).

heid van de stof geen eerste vereiste. Dit bundeltje bewijst dat. Hij heeft van oude motieven een nieuw geheel gemaakt op een manier die kinderen zal hebben geboeid, al grijpt hij nog vaak te hoog.

Ook de boekhandelaar en drukker J. C. Hazeu, schrijver van vele stichtelijke boeken en gezangen, schreef in 1838 een bundeltje fabels ¹⁾, terwijl hij ook al eerder lectuur voor kinderen had gepubliceerd. Wel weet hij zich nog niet geheel los te maken van de invloed van oudere fabels, maar hij doet daar tenminste een poging toe. Terecht zegt hij in zijn voorbericht dat de fabelleer voor kinderen dan zeer nuttig is, als ze in het bereik van hun „vatbaarheid” is, want het wekt hun nieuwsgierigheid op en geeft hun smaak in het lezen. En verder zegt hij nog: „en wanneer zij de leeringen, daaruit afgeleid, op zichzelf toepassen, zullen zij de onderwerpen des te beter in het geheugen houden”. Opmerkelijk is het, dat hij verklaart de fabels ontleend te hebben aan zodanige vogels en andere dieren die het meest bij de kinderen bekend zijn „om hun derzelver geaardheid en neigingen te leeren kennen, zonder hunne gedachten naar andere gewesten en landen te leiden”. Hij heeft er ook maar weinig gegeven. Later kunnen zij meer van die boekjes in handen nemen, zoals de „Fabelen van den voortreffelijken Gellert”. Hij schrijft de fabels allen in verzen, verscheidene in de vorm van een samenspraak (No. 2, 12, 13, 14 en 21). Zijn fabels hebben een sterk religieuze inslag: als de kikvors erover klaagt dat hij de ooievaar tot spijs dient, zegt deze dat God alles zo gemaakt heeft, en de dichter drukt het in de moraal nog eens uit:

„Hoe God als schepper van 't heelal,
Elk schepsel spijsze weet te geven,
Waar 't zich bevindt in 't aardsche dal”.

1) Fabelen uit het dierenrijk in dichtmaat door J. Hazeu Cz. Met 24 gekleurde plaatjes. J. Vlieger, Amsterdam z.j. (Prov. Bibl. v. Zeeland te Middelburg). Hij schreef nog: Leerzame gesprekjes op de vlijt der kinderen opgewekt (1822); Grootvader Goedhart met zijn kleinkinderen (1826); Kinderspelen in gedichtjes (1827); Leerzame dichtstukjes voor kinderen (1828); Onderwijzende gedichtjes uit de natuur ontleend voor kinderen op de buitenverblijven (1828); Pligten en leerbeelden voor mijn jeugdige landgenooten (1828) en „Het hartelijk vaarwel naar alle leerlingen die de scholen verlaten” (1830). (Zuidema, N.N. Biogr. wdbk.).

In die zelfde toon drukt hij de kinderen op het hart de dieren toch nooit te plagen:

„Plaag nooit 't dier, 't zij groot of klein;
 God gaf aan dieren 't zelfde leven,
 Dat Hij u gaf, om Hem alleen,
 uit al zijn werken eer te geven”.

Enigszins in tegenspraak met deze moraal is de fabel waarin hij vertelt dat de gevangen vos de haan vraagt zijn kop even door de kooi te steken, omdat hij zijn kuren zou hebben afgeleerd, en hem dan de kop afbijt, terwijl hij later door een boer wordt gedood (12). Herinneringen aan het oude dierepos brachten hem ertoe in zulk een fabel de dierenliefde te vergeten. De fabel van de aap die op de kameel wil rijden, maar deze telkens plaagt, zodat hij de aap eindelijk in het water gooit (19), kan hij bij Coninckx gelezen hebben („*Fabelen uyt verscheyde Auteurs*” door S. M. Coninckx, No. 58 „*De Kemel en de Sim*”). Daar staat de kameel toe een last voor de aap te dragen, maar als deze hem bespot, doodt hij hem. Deze fabels kan Hazeu dus ontleend hebben; de andere lijken oorspronkelijk, al zijn ze gecombineerd naar oude motieven en gedeeltelijk voor kinderen geschikt gemaakt.

In 1835 gaven H. C. C. van der Noorda, Retel en Thiel nog een bundeltje fabels ¹⁾, dat weliswaar hoofdzakelijk is ontleend aan „*de nieuwste en meest geachte werkjes betrekkelijk opvoeding en onderwijs in Frankrijk en Duitsland*”, en in het bijzonder aan het Franse tijdschrift „*Le bon Génie*”, maar toch meer een navolging hiervan is, dan een letterlijke vertaling. Bij deze 44 fabels wisselt telkens een fabel in proza af met een fabel op rijm. De berijmde fabels zijn niet zeer fraai, veel maakwerk met stoplappen en cliché's. Bij deze fabels geven de schrijvers meestal de moraal in enkele losse regels, terwijl ze die in de proza-fabels meer geleidelijk verwerken. Ook

¹⁾ Nieuwe verzameling van Uitgezochte Fabelen voor de jeugd ten dienste der scholen, 4e verbeterde en vermeerderde druk. Zalt Bommel, Joh. Noman en Zoon, 1835. ((U. B., Amsterdam).

hier vindt men weer de fabel die Ebert al vertelde, van de apen die gevangen kunnen worden doordat zij alles nadoen (XIV). Overigens treft men in dit bundeltje geen bekende fabels aan. Veelal zijn het dierfabels, op de gewone wijze voor kinderen geschikt gemaakt, soms door de dieren met de kinderen te laten spreken (IV: „de kapellen-jagt”), soms door de dieren zelf als kinderen met kinderlijke gebreken voor te stellen. Een enkele keer laat hij in de fabels kinderspeelgoed een rol spelen: twee poppen vinden elkaar lange tijd nadat ze in Neurenberg waren gemaakt, terug en beginnen een gesprek, dat door Jan Klaassen verstoord wordt (XXXIX). Hij laat ook bloemen in de fabels optreden (I en XV) en laat een fontein met een wilgenboom, die elkaar helpen, met elkaar praten (XVIII). Wel grijpt hij in sommige fabels wat te hoog: de nachtegaal legt aan de uil uit dat hij zingt uit innerlijke drang (XXIX); de hond die den blinden man leidt, krijgt de prijs, als God Brama een premie uitlooft voor hem, die het hondenras het meest waardig is (XXXVII). Gedeeltelijk kan dat misschien verklaard worden door het feit dat zij het boekje hebben samengesteld „ten dienste der scholen”; in verband hiermee geeft men er zich nauwelijks genoeg rekenschap van, dat men ook daar met kinderen te doen heeft. Het is met dit boekje echter geheel anders gesteld, dan met de tot schoolboekjes gedegradeerde fabelbundels, in het begin van dit hoofdstuk genoemd. Al bestemde men het voor de scholen, de bedoeling bleef een kinderboekje te geven, en de beide genoemde fabels vallen dan geheel uit de toon.

Afzonderlijk wil ik ook hier bespreken wat Gouverneur op het gebied van de kinderfabels heeft gepresteerd. Hoewel zeer veel hiervan ontleend is, en dus reeds eerder in het tweede onderdeel van dit hoofdstuk besproken had moeten worden, verdient dit ook om het vele eigene en om de persoonlijke manier van bewerking van het ontleende een plaats onder de kinderpoëzie in oorspronkelijke vorm. De feiten kan men bij elkaar vinden bij Dr L. J. Th. Wirth ¹⁾. Deze vermeldt dat Gouverneur in 1833 in huis kwam bij zijn oom en

¹⁾ Een eeuw kinderpoëzie, 1778—1878, door Dr L. J. Th. Wirth. Wolters, 1926, blz. 186. Vgl. de „Essai sur la Fable” van Florian, waarin hij ook van een bezoek aan een oom spreekt om over de fabel te spreken.

daar het „*Fabelboek*” van den reeds genoemden schrijver Wilhelm Hey (vgl. blz. 45) in handen kreeg. Hij besloot dat te bewerken. Er bestond reeds een vertaling van, die Goeverneur waarschijnlijk niet heeft gekend ¹). Mej. Wirth vergelijkt beide teksten, en komt tot de conclusie dat de vertaling van Goeverneur de beste is. De drie eerste uitgaven verschenen bij W. van Boekeren in Groningen en bevatten kopieën der 24 platen van Otto Speckter. De deeltjes verschenen als volgt: I. Fabelen en Gedichtjes voor kinderen, 1835; II. Hoe langer hoe liever, 1836; III. Vertelsels bij moeders schoot, 1839; IV. Het laatste boekje, 1839. Later verscheen hiervan bij Suringar (1875—'88) een kostbare uitgave met 98 platen van Otto Eerelman, in één vergulde stempelband. Goeverneur maakte daarna nog een tweede reeks „*Fabel en Versjesboek*”, die ook vier deeltjes omvat: I. Nieuwe fabelen en versjes, 1849; II. Prettige deuntjes en liedjes, 1866; III. Wat Oom Jan nog in zijn zak vond, 1866; en IV. Laatste Sint Nicolaas, 1866. Het eerste deeltje van de tweede reeks is gedeeltelijk ontleend aan Hoffmann van Fallersleben, op muziek gezet door Worp in „*De zingende kinderwereld*” 1865. Zoals Dr Wirth mededeelde, ontleende hij nog veel aan Duitse kinderdichters, vooral aan Richard Löwenstein. Met H. Ilpsema Vinckers schreef hij nog: „*Lust en leering. Fabelen, sprookjes en vertelsels voor hollandsche jongens en meisjes*”. Groningen z.j., met een zestal gekleurde plaatjes. In het „*Voorberigt*” vertelt hij dat hij en Vinckers hierin een vertaling gaven van „*Der Jugend Lust und Lehre in neuen Fabeln, Märchen und Erzählungen*” door Friedrich Blaul, hier en daar „*gewijzigd naar de geest van het jeugdig publiek*” ²).

Goeverneur behoort tot onze beste kinderdichters. Zijn vertaling van de Prikkebeen werd een nationaal bezit van onze kin-

¹) Verzameling van leerrijke Fabelen voor de jeugd, te Düsseldorf bij Arnz en Co., z.j. (vroeger in de verzameling van Dr C. Burger te Amsterdam).

²) Zie de artikelen van P. L. van Eck Jr.: J. J. A. Goeverneur z'n fabelen en versjes; z'n voorbeelden. Het Kind. Veertiendaags Blad voor ouders en opvoeders, 41e jaargang No. 15, blz. 287 en No. 16, blz. 302. Augustus 1940. In het eerste artikel worden de fabels van Heij uitvoerig vergeleken met de vertaling van Goeverneur, wiens werk wel vaak een „herscheping” bleek te zijn.

deren. In de voorrede bij het eerste deeltje van de eerste reeks zegt hij al dat hij deze fabels vertaald heeft „om de echt kinderlijke toon en lieve plaatjes” van het Duitse werkje. Opmerkelijk bij deze fabels is de voorliefde voor de dialoogvorm. De schrijver laat de betrokken dieren met elkaar of met het kind spreken en aan het slot geeft hij dan nog enige regels, die het verhaal verder brengen of afmaken; soms richt hij zich zelf tot het betrokken dier en laat het dan nog al of niet spreken. Er wordt aan de kinderen vooral eerbied voor de dieren geleerd, vaak ook medelijden met de armen en achting voor de minderen. De toon is hier en daar nog wat te hoogdravend, maar de vorm is pakkend, vooral omdat de schrijver zich dadelijk tot de dieren richt. Behalve de gedichtjes die door den schrijver zelf als fabels beschouwd worden (vooral in de tweede reeks zijn er dat nog al wat), zijn ook andere nauwelijks als fabels te beschouwen: zij illustreren slechts door voorbeelden verschillende eigenschappen van dieren. In de eerste reeks vindt men enkele bekende motieven terug: de dief die de hond een braadworst (elders: een stuk brood) geeft om te proberen hem zo om te kopen (IV, blz. 31), en de vos die de haan weet te verschalken (IV, blz. 35). Dit neemt echter niet weg dat deze fabels verder geheel nieuw zijn; voorwerpen uit het kinderleven spelen er een voornamelijk rol in en de schrijver weet de kinderen vaak op aardige manier de fabels te betrekken. Op welk een voor kinderen pakkende wijze weet hij immers in de „opdracht” van de tweede reeks de kinderen weer in de fabelwereld binnen te leiden:

„Komt we willen nog eens weder
 Bij de goede dieren gaan;
 Zien wat meester Grim te koop heeft,
 Hooren of aap Sim ons hoop geeft
 Op een grapjen nu en dan
 Waar men braaf om lachen kan.
 Hond en kat en paard en ezel,
 Eend en duif en pauw en zwaan,
 Wachten al dat gij zult komen,
 Laat hen dus niet langer staan;

*Ziet hen spelen, hoort hen praten
 Leert wat zij verkeerd doen, laten;
 Maar zijn ze aardig, lief en goed,
 Zorgt dan dat ge als zij doen, doet”.*

Hier is de theorie van de fabel in kinderlijke toon verwerkt op een manier zoals alleen een schrijver dat kan, die gewend is zich in de kinderen in te denken. Dat Goeverneur in deze tweede reeks vaak naar bekende auteurs werkte, werd al even vermeld (vgl. bl. 195). Behalve aan Gellert heeft hij ook aan andere oudere fabeldichters, en zelfs aan de Reinaert, wel wat te danken. In het eerste deeltje van deze reeks vertelt hij de fabel van de kikvors en de os (hier: de koe; blz. 47). Het motief van de ezel die zijn fraaie stem wil laten horen (IV, blz. 15), vindt men ook hier weer. De vos nodigt de gans, die op zijn mooist is uitgedost, ten dans en verslindt het dier daarna (III, blz. 30); hij weet de hoenders over te halen hem binnen te laten (IV, blz. 2; het gedicht is eigenlijk te veel beschouwend om een fabel genoemd te worden). In een andere fabel („Goede Lessen”) laat hij echter de vos als zedenmeester optreden; zoals de kat de spreuwen, mussen en kauwen de raad geeft zich te wachten voor de muizen, de haas aan de reeën en hinden raadt dapper te zijn, en vooral niet op de loop te gaan, en de ezel aan de schapen, ossen en koeien, wijs, raadt de vos de gieren en de uilen aan, niet gulzig, maar grootmoedig en edel te zijn. Maar men ziet hier de ironie; iedere raad eindigt ook met de regels:

*„gij doet juist verkeerd
 al wat gij ons leert”.*

In de vier deeltjes van deze reeks vindt men overigens maar weinig fabels, zoals trouwens de titel al doet verwachten. De fabels die men er vindt, zijn in de trant van die van Hey uit de eerste reeks, door Goeverneur met dezelfde bevattelijkheid verteld en op de ware wijze aangepast aan de kinderlijke fantasie, zodat hier van de fabel een pittig kinderverhaal is gemaakt, dat ongemerkt, onopvallend genoeg om niet opgedrongen te lijken, aan de kinderen iets meegeeft. Die

kunst heeft Goeverneur beter verstaan dan vele kinderdichters die fabels schreven; daardoor geeft hij blijk de traditie van de fabel op de ware wijze voort te kunnen zetten.

Waarschijnlijk uit het midden van de 19e eeuw dateert het kleine bundeltje „*Fabelen voor de Lieve Jeugd*”¹⁾, dat acht kinderfabels bevat, die overigens niet bijzonder interessant zijn. Zeven van deze fabels zijn gewone dierfabels, waarin de dieren optreden met die eigenschappen, die hun ook door het spraakgebruik worden toegedicht, met de gewone moraal, die niets onverwachts heeft. Alleen de eerste fabel is geen zuivere dierfabel: de landman klaagt over zijn harde werk; de bij raadt hem steeds het zuur te mijden en het zoete te zoeken. De moraal propageert hier een zekere gemakzucht, die men in de paedagogiek der kinderboeken niet zou verwachten. Een duffe sfeer heeft dit bundeltje: de vogel bejammert zijn gevangenschap, zonder aan de kat te denken, die op hem loert; bij de fabel van de leeuwerik en de papegaai geeft hij als moraal dat elk mens iets heeft „*dat hem 't beste staat*”; als de hond de adelaar benijdt om zijn hoge vlucht, zegt zijn meester dat het beter is trouw te dienen dan hoog te vliegen; een ezel berispt twee vechtende hanen en zegt dat het beter is geduldig en lijdzaam te zijn; één der vliegen stort zich in de kaarsvlam, verlost door de gloed, maar de ander gaat haastig weg.

De grote voorliefde van den dichter J. J. L. ten Kate voor de fabel is al besproken. Zijn vertaling van *La Fontaine* is veel gelezen. Hij maakte ook een drietal kinderfabels in een bundeltje kindergedichtjes, door hem met S. J. van den Berg en Mr J. van Lennep uitgegeven in 1854²⁾. In de fabel van de twee kreeften (blz. 30) vindt men het oude motief slechts een weinig veranderd: de kreeft leert nu niet zijn jongen, maar zijn broer om met rechtere benen te lopen, en deze zegt dat hij het graag wil doen, als de ander

1) *Fabelen voor de Lieve Jeugd*. Met Plaatjes te Amsterdam van D. Jacobs (z.j.: Het exemplaar in de U. B. te Amsterdam draagt de stempel van J. E. ter Gouw).

2) *De Nachtegaal en het Lijstertje* van S. J. van den Berg, J. J. L. ten Kate en Mr J. van Lennep, met zes gekleurde plaatjes. Gouda, G. B. van Goor, z.j.

het eerst voordoet. De andere twee fabels van de bij, die de vlieg leert dat slordig en vlug werken tijd verspillen is, en van de kikvors die van de baars leert dat het beter is te zwijgen dan zo te kwekken (blz. 28 en 35), zijn niet duidelijk aan oude voorbeelden ontleend, maar vallen toch niet buiten het kader van de gewone dierfabel, al doet Ten Kate zijn best er een kinderfabel van te maken.

Een buitengewoon origineel bundeltje kinderfabels schreef de eenzame journalist Harco Ilpsema Vinckers, redacteur van de Provinciale Groninger Courant, later van de Winschoter Courant, broer van den bekenden geleerde Beckering Vinckers, wien hij behulpzaam was bij de bewerking van diens „Taal en Taalstudie”. Zijn bundeltje verscheen eerst ± 1862 onder de titel „Mijn Fabelboek. Berijmde Fabelen voor de jeugd, door H. Ilpsema Vinckers”. Later verscheen hetzelfde boekje onder de titel „Nieuwe Fabelen voor de jeugd”¹⁾; dit is dus geen tweede deel, maar heeft geheel dezelfde inhoud. Ook de illustraties van dit werkje zijn zeer goed; de litho's van Emrik en Binger zijn fijn, en heel wat beter van kwaliteit dan de meeste illustraties van dit soort boekjes. Ook deze schrijver begreep het nut van de vorm, de samenspraak, die al door anderen werd toegepast. De toon is fris en de fabels worden op eenvoudige, zeer bevattelijke manier verteld, vaak niet zonder een zekere ironie, die overigens gemakkelijk genoeg te verstaan is: een jonge haas loopt trots rond, ondanks zijn bebloede poot; de oude vraagt of hij gevochten heeft, waarop de jonge antwoordt dat hij de tegenpartij eens flink de les las; hij vocht met een grote muis (14). Aardig is ook gevonden de manier waarop de kalkoense haan in het gevecht tussen de haan en de gans als scheidsrechter optreedt: ieder moet op zijn eigen terrein blijven (12). De verhouding van de mensen tot de dieren komt ter sprake in de fabel van het schaap en de hond (9): de hond klaagt over zijn lot: hoe ondankbaar de mens voor hem is en het schaap zegt dat de mens van hem behalve wol en melk ook nog vlees en bloed eist. Als de mug echter de bij vraagt waarom

1) *Mijn Fabelboek. Berijmde Fabelen voor de jeugd* door H. Ilpsema Vinckers. Te Groningen bij L. van Giffen (Schoolmuseum te Amsterdam; de andere druk met de titel „Nieuwe fabelen voor de jeugd” bevindt zich in de bibliotheek van het Openlucht-museum te Arnhem).

deze toch zo ongestoord kan leven, antwoordt de bij dat de mug op mensenbloed aast en zij daarom door den mens wordt gestraft (15). De moraal is meestal opvoedend en toch begrijpelijk: de bij legt een meisje uit, dat zij het gif in de bloemen laat (5); de slak zegt de spin dat zijn huis wel klein is, maar daarom ook zijn eigen huis (6); de vlinder wil even hoog stijgen als de adelaar, maar wordt ter aarde geworpen (7). Een bundeltje dus dat in alle opzichten doordacht is, en vooral voor kinderen zeker aantrekkelijk door de zeer eenvoudige en toch vlotte verteltrant.

Een zeer zuiver en goed geschreven kinderboekje is ook het anoniem in 1836 verschenen bundeltje „Perziaansche Fabelen” ¹⁾. De moraal van de laatste fabel „De zedige droppel” luidt: „Zoo kan ook wel ligt dit kleine boek, dat geene verdiensten bezit, om op de groote wateren der letterkunde eene plaats te beslaan, in een vergeten hoekje eene vriendelijke schuilplaats vinden bij een dichtertlijk gemoed, en eenmaal, in latere jaren, weder te voorschijn treden, om in eene glansrijke gedaante-verwisseling, eer en toejuiching te genieten”. Zo is het nu bijna gegaan. Het boekje bevat 32 fabels, die dus blijkbaar van Perzische oorsprong zijn. Zijn dit misschien de fabels van den Perzischen dichter Saadi, die door M. de Chézy in het Frans zijn vertaald? De dierfabels zijn van het gewone type met deugdzame en leugenachtige dieren, die voor hun weldaden worden beloond of vanwege hun euvelsden gestraft. Heel wat fabels gaan hier over de vos, die echter óf niet het Reinaert-type heeft, óf voor zijn streken gestraft wordt. Als hij de trommel, door kinderen in een boom gehangen, doorbijt, denkend dat het een dier is, bevindt hij dat die van binnen leeg is; als hij het vel van een dier versmaadt voor al te goed bewaakte ganzen, krijgt hij niets; als hij de wolf zich zo dik heeft laten eten, dat deze niet meer door het gat in de tuinmuur kan, wordt hij zelf gedood; door de hyena wordt hij evenmin gespaard, als hij het de kuikens deed; aan zijn jongen zegt hij dat de beste manier is om de honden te verslaan, ze uit de weg te blijven; slechts als de jager voor hem een valkuil maakt met een gedode haas erop, valt hier een tijger in, die den jager

¹⁾ Perziaansche Fabelen. Tot nut en vermaak voor jong en oud. Met houtsnêe Afbeeldingen. Amsterdam, Gebroeders Diedericks, 1836. (Part. bezit).

verslindt; en als de vos de ezel aan de leeuw, die oren en hart van een ezel nodig heeft om te genezen, overlevert, ontkomt deze, en later kan de vos hem niet meer overhalen. Zo vindt men hier meer dierfabels b.v. van de schorpioen, die op de schildpad een rivier oversteeft, totdat deze, gebelgd over zijn prikken, hem afgooit; de kameel die niet van de braamstruik wil eten, omdat die in slecht gezelschap is: er zit een slang in; een leugenachtige haas probeert een vos over te halen bij de wolf te komen, maar wolf en haas vallen nu samen in een kuil, door de vos gegraven; patrijs en kwartel hebben twist over hun nest; een kater die uitspraak zal doen, verslindt beiden; een rat geeft een gastmaal, maar wordt, bedwelmd door alle beleefdheidsbetuigingen, door den pachter, in wiens graanschuur hij woont, verrast; de schaapherdershond is bevriend met de wolf, omdat hij slaag kreeg, daar hij eens de wolf niet kon achterhalen; de kraanvogel wil even hoog vliegen als de havik, maar valt en breekt zijn poten; de kraai wil de door de winter overvallen apen doen inzien, dat een spiegelglas waarin de ondergaande zon schijnt, geen vuur is, maar wordt verscheurd; en de valk, die voor de jacht dient, beklaagt zich bij de hen, die meer vrijheid heeft, maar deze zegt dat zij eens kan worden gebraden. Van de andere fabels handelen er drie over voorwerpen: het gordijn ziet neer op het gehavende vaandel, dat echter, als er opstand komt, als zinnebeeld hunner vroegere overwinningen door de opstandelingen wordt begroet, terwijl het gordijn wordt vernield; de aardkluit is slechts welriekend, omdat hij vele jaren aan de voet van een roos stond; en die van de zedige druppel: hij valt uit een wolk in zee, maar gaat uit nederigheid, omdat hij zich niet met de golven van de machtige zee wil vermengen in een oesterschelp en wordt daar tot een parel, later het rijkste sieraad van een koningskroon. In twee fabels veranderen personen hun levenswijze, omdat ze het voorbeeld van dieren zien; een koning wordt rechtvaardig, wanneer hij op jacht heeft gezien dat een voetknecht een poot van een hond brak, als deze een kreupele vos niet meer wil vervolgen, en een weggelopen paard dit bij een voetknecht doet, terwijl het zelf, door de snelle vlucht in een gat komt en een been breekt; door deze aaneenschakeling van vergelding wordt de koning getroffen. Een „dervies”,

die ziet dat een raaf een valk voedt, wil eerst niet meer voor zijn brood werken, menend dat het hem als de valk zal gaan; als hij echter merkt dat zijn gezin honger krijgt, gaat hij doen als de raaf.

De fabel van den rechtvaardigen koning, die op jacht in een nabijgelegen dorp zout laat halen, maar uitdrukkelijk gelast het te betalen, omdat kleine oorzaken grote gevolgen kunnen hebben, doet denken aan de fabel van Bilderdijk „*De Lepel zout*” (vgl. blz. 144, maar deze stelt het voor alsof de vorst juist niet betaalt, zodat het zout tot een vaste belasting wordt). Nog één keer heeft Bilderdijk een fabel „*Uit het Perzisch*” overgenomen: „*De Kreeft*”, maar dan vertelt hij het er wel bij; die fabel echter komt in dit bundeltje niet voor. Bij de reeds genoemde fabel van de roos en de aardkluit zegt de schrijver dat die door „*een der uitstekendste schrijvers en wijsgeren*” zou zijn verteld; later zegt hij aan het slot: „*Dat de Christen nederigheid en dankbaarheid leere uit deze les van den Mahomedaan*”.

Een bundeltje dat ook enkele fabels in dialoogvorm bevat, werd samengesteld door den Vlaming Prudens van Duyse ¹⁾. In de voorrede zegt hij: „*Ik heb hier, even als voorgaandelijk, in Van Alphen's dichtrant, over 't algemeen verhalend of bespiegelend gewerkt*”. Op enige bekende deuntjes maakte hij nieuwe woorden. Het Assepoester-sprookje en dat van Roodkapje en de verhalen van Lui-lekkerland en Robinson vindt men hierin terug. De dichtkunst, zegt hij, moet echter niet alleen vermaak geven, maar ook dienen om wijsheid te leren. Vooral als de kinderen de gedichtjes van buiten leren, moet hun verstand ook tegelijk werken, niet slechts het geheugen; ook op het godsdienstige moet de nadruk vallen. Als fabels zijn te beschouwen: „*Het kind en de henne*” (blz. 11), waarin de hen het kind uitlegt dat zij de kuikens tegen de hond beschermt; „*De Vlieg en de melkster*” (blz. 27); de vlieg wil in de melk gaan om ervan te drinken, maar komt er in om; en „*De Bie*” (blz. 44) zegt dat ze slechts steekt, als iemand haar stoort in haar werk, maar die wraak is voor haar dodelijk. De dialoogvorm maakt

¹⁾ Nieuwe Kindergedichtjes, Versjes, Fabelen, Zangstukjes, zedespreukjes en sprookjes door Prudens van Duyse. Gent. Ter Drukkerij van de Busscher Frères, 1849.

de fabels levendig en de kindertoon is hier zeer goed gelukt. Ten slotte valt nog te vermelden een bundel fabels die wel niet voor kinderen zijn geschreven, maar toch wel onder kinderfabels te rekenen zijn, fabels die speciaal geschreven zijn, om wenken te geven aan jonge meisjes: „*Leerzaame Fabelen voor het jufferschap*”¹⁾. De fabels zijn opgedragen „*Aan Haare Koninglijke Hoogheid de prinses van Wallis*”. De schrijver, die onbekend is, zegt dat hij deze fabels zonder vleierij zal vertellen: „*De dwaasheid zal daar haar beeltenis zien*”, en „*zo de verdichting u eenigszins onnatuurlijk voorkomt, zo denk, dat ik ze alleen gebezigd hebbe, om te kunnen berispen*”. Meestal worden de fabels voorafgegaan door enkele inleidende regels om de toepassing op „*het jufferschap*” te vergemakkelijken. Heel wat wijze lessen worden hier aan de meisjes medegegeven: een meisje zou veel mooier zijn als ze minder ijdel was; haar schoonheid zal haar tot verderf worden; een meisje moet niet te vlug haar keuze doen; een vrouw moet, als ze eenmaal getrouwd is, haar toilet niet verwaarlozen; een meisje moet nooit tegen haar zin een man trouwen; een onnatuurlijke pose schaadt het vrouwelijk schoon; de liefde tussen man en vrouw moet boven alles gaan en hoe vaak wordt die niet misbruikt; een meisje moet niet ontevreden zijn, als een ander eens geprezen wordt; de vrouw die te veel van haar bekoorlijkheden laat zien, wordt ontweken; een vrouw, die door opschik en uiterlijke praal wil lokken is uit den boze; en de ware aard van een vrouw kan men leren kennen door op haar dochters te letten. Uit deze lessen blijkt dat de raadgevingen waarschijnlijk voor oudere meisjes bedoeld zijn geweest, al mag men voor deze tijd niet te snel tot die conclusie komen. Van de dertien fabels zijn er tien, dierfabels, waarin op de gebruikelijke manier de bedoeling wordt geïllustreerd. Het luipaard is hier het dier dat door iedereen om zijn schoonheid wordt gevleid; alleen het paard vermaant het minder ijdel te zijn (II). De glimworm wil zich boven de andere insecten verheffen, zelfs boven de nachtegaal, maar de zijderups berispt haar (III). De wolf krijgt van het schaap haar dochter, het

¹⁾ *Leerzame Fabelen voor het jufferschap*. Te Leyden bij J. van Thoir, 1799. Het boekje heeft als prijs gediend van de plaatselijke schoolcommissie binnen de stad Vlissingen, 25 December 1818.

lam tot vrouw, niet tot haar geluk (VI). De gans, opgesmukt en prat gaande op haar schoonheid, bespot de zwaan, maar wordt door deze op haar fouten gewezen (VII). De hond misgunt aan de kat een vet brokje, maar deze zegt er hard voor te werken; zij vangt immers de muizen en hun meester geeft haar gelijk (IX). De bij weet op te merken dat ieder wijs man de lagen en de listen van de spin wel begrijpt (X). De oude leeuw doet afstand en de dieren worden bijeengeroepen om den opvolger te huldigen. De aap ruit de dieren op, maar de jonge leeuw vermaant hem wat verstandiger te zijn en haar vrouwelijk gekwebbel te staken (XI). Een jong veulen wil geen teugels dragen, later als het gevangen wordt heeft het spijt niet gewilliger te zijn geweest (XII). Met de uil, die opgeblazen van hoogmoed, kennis opzammelt en alle papieren doorsnuffelt zonder aan iets anders te denken, wordt blijkbaar bedoeld de blauwkous, die om niets anders geeft dan om geleerdheid, en prat gaat op haar geest (XIII). In drie andere fabels is de schrijver wat meer allegorisch; hij laat de huwelijksgod en de dood een gesprek voeren (IV), en hij beschrijft hoe de dichter, die op een zolderkamertje geïnspireerd werd door de godin behoefte, later de inspiratie verliest, als een rijk heer hem in zijn huis opneemt (V); de rechtsgeleerde, die plotseling in zijn studeervertrek door de rechtvaardigheid wordt bezocht, moet erkennen dat hij die steeds verwaarloosde. Dat ook deze fabels vrij hoog grijpen, behoeft nog niet te bewijzen dat dit boekje alleen voor oudere meisjes bestemd was. Buitengewoon merkwaardig is het als voorbeeld van de manier, waarop men jonge meisjes een levensles wilde meegeven; hiervoor moest ook weer de fabel dienen.

Dat kinderfabels ook in de moderne tijd nog voorkomen, zal uit een volgend hoofdstuk blijken. Was de fabel door de politiek al naar beneden gehaald, men beschouwde haar nu vrijwel geheel als kinderlectuur en de schrijvers die er zich nog eens aan waagden, nam men nauwelijks au serieux, als zij bedoelden voor volwassenen te schrijven. Misschien is dat behalve uit het peil van de politieke fabels, te verklaren uit het feit dat de fabel in de kinderkamer al te zeer gemeengoed was geworden, zodat men zich als volwassene schaamde in deze vorm nog eens zijn gedachte uit te drukken. Of ligt de oorzaak dieper? Heeft de mens dit genre misschien als een

overwonnen standpunt te beschouwen, omdat averechts toegepaste „*l'art pour l'art*”-theorieën geen moraal meer in een kunstwerk duldden? De moderne fabel zal dat moeten beslissen.

VIII - MODERNE FABELS

In de moderne tijd is de fabel in discredit geraakt. Men schrijft het liefst in het geheel geen fabels meer, omdat de fabel of als kinderachtig wordt beschouwd of als moralistisch. Alleen wanneer men zijn woorden niet als ernstig gemeend wil doen opvatten, als men in sarcastische spot, den lezer er toe wil brengen het tegendeel van wat men schrijft als waar en voorbeeldig op te vatten, neemt men nog wel eens zijn toevlucht tot de fabel. Daardoor mist de moderne fabel iedere ernstige bedoeling, bevat slechts spot en hoon, en is vol cynisme en overdrijving. Haalt men oude fabels nog eens op, dan doet men dat op geringschattende manier; men laat het voorkomen alsof men iets aanhaalt uit een tijd, waarin de mensen nog aan zulke vertelseltjes geloofden, maar in de moderne tijd acht men zich daarboven verheven; men weet wel beter; geen mens kan zoiets meer genieten, laat staan er een lering uit aannemen. In de letterkundige beweging der tachtigers is geen plaats meer voor een dergelijk soort literatuur. Hogere aesthetische idealen gaan boven waarden van moraal en zedelijkheid. Bij al de veredeling en verijning, de zuivering en verdieping in de literatuur, die deze beweging heeft gebracht, is men er niet in geslaagd ook de fabel op een hoger plan te brengen. Wel heeft men dat gedaan met het sprookje, dat trouwens al in de tijd van de Romantiek sterk de belangstelling had. De kunst moest kunst zonder meer blijven en dan liefst bestemd voor weinigen, voor enkele uitverkorenen, die genoeg moraal van zichzelf konden leren:

*„en zit in 't binnenste van mijn ziel ten troon
over mij zelf en 't al”;*

een kunst desnoods wel beschouwend, maar dan toch zo veredeld dat het begrijpen ervan slechts voor weinigen is weggelegd, terwijl de

grote morele waarden van het leven slechts tot aesthetische verlustiging worden (vgl. het sonnet van Verwey: „O man van smarten met de doornenkroon”). Wel is wat sommige dichters fabels noemen geheel verschillend van wat vroeger zo genoemd werd. Oude fabelmotieven worden daarin wel gebruikt, maar alles blijft toch geheel buiten de sfeer der vroegere fabels, omdat meestal een moraal ontbreekt, of zeer moeilijk er bij te denken is. Meer en meer is de kunstenaar tegenwoordig er toe geneigd om zoveel mogelijk aan den lezer over te laten. Een uitgesproken moraal is dus zeker uit den boze, maar ook alles wat naar lering zweemt, bant men uit de kunst, vooral uit de dichtkunst. Uit uitlatingen van moderne schrijvers blijkt duidelijk hoe dezen tegenover de fabel staan. Zo noemt E. du Perron in zijn „Nutteloos Verzet” (blz. 29) „de fabels van *La Fontaine* meer geschikt voor kinds geworden grijsaards dan voor werkelijke kinderen” en al is dat het oordeel van den boekhandelaar Alexis, men voelt dat Du Perron er achter staat. Ook Albert Helman is er niet over te spreken: „Sprookjes zijn voor kinderlijke geesten, voor degenen die te laf zijn om de werkelijkheid te aanvaarden”, ... „want de werkelijkheid is wonderlijker, edeler, mooier dan de beste fabels” (Orkaan bij nacht, blz. 359). Men geeft liever de werkelijkheid zelf, en laat dan ieder voor zich maar uitmaken welke zijn houding moet zijn. Sommigen menen de achteruitgang van de waardering van de fabel te moeten toeschrijven aan het feit dat men tegenwoordig alles, in politiek en religie, openlijk kan zeggen: „*le régime constitutionnel est mortel pour les fables, comme pour le bal masqué; il y a toujours quelque chose qui souffre du contentement général*”, zegt Emil Deschamps in een brief aan den zoon van den fabeldichter M. Bressier ¹⁾. Zelfs voor kinderen acht men de fabels niet meer geschikt. Hierop zijn natuurlijk wel uitzonderingen. Oude tradities laten zich niet uitroeien en ook deze litteraire overlevering wordt nog wel voortgezet op de oude manier, zij 't sporadischer dan bij de andere litteraire genres het geval is. Grote bundels verschijnen er dan ook niet meer. Een moderne Esopet bevat nauwelijks negentien fabels. Voor een groter

¹⁾ *Fables anciennes et nouvelles* par Frédéric Rouveroy. Liège et Bruxelles, 1859. Tome II, blz. 190, noot.

aantal zou men geen belangstelling meer hebben en de schrijver heeft, al zou hij zich aan het publiek niet storen, geen voldoende impuls om er meer voort te brengen.

Wel houdt men in sommige kringen belangstelling voor oudere fabels, maar deze is meer wetenschappelijk en geldt niet het genre als zodanig. Anton van Duinkerken gaf in zijn tamelijk subjectieve beschouwing over Esopus, den bultenaar (vgl. blz. 38) de fabels die in het leven van Esopus voorkomen volgens Planudes en later Steinhöwel. Op enkele fabels als die van de krekkel en de mier, de kikvors en de ooievaar, de stad- en de veldmuis, de vos en de raaf, gaat hij nader in, ook weer op zijn wel wat al te persoonlijke manier, die m.i. te veel „*hinein interpretiert*”. Over deze belangstelling voor de oude fabels in onze tijd zal echter in het volgend hoofdstuk worden gesproken.

De moderne fabel is evenals de politieke fabel een bepaald type geworden, waarin de moraal geen oprechte overtuiging meer weergeeft, omdat de schrijver een weinig positieve levenshouding heeft. Het spreekt vanzelf dat soms schrijvers uit vroeger tijd volgens deze maatstaf „*moderner*” zijn dan die uit een latere periode. Terwille van de chronologie zal ik ze echter zoveel mogelijk in volgorde behandelen.

Ik meen een eerste voorbeeld van deze „*moderne*” fabels reeds te kunnen aanwijzen in het midden van de 19e eeuw bij den geestigen spotter G. van der Linde.

Ongeveer in 1855 schreef De Schoolmeester zijn fabels en het genre is er in handen van dezen aartsspotter niet zonder kleerscheuren afgekomen. Met een ironie die haast tot sarcasme wordt, vertelt De Schoolmeester zeven fabels, enkele oorspronkelijk, anderen ontleend („*De wolf en het lam*” aan La Fontaine en „*De Hond*” eveneens, met enige vrijheid) of bewerkt naar traditionele motieven („*De Leeuw en de Rat*”). Het is hem er kennelijk om te doen de gehele inhoud der fabels en ook de moraal te bespotten: een parodie van het genre, dat zichzelf zo vermoordt. Want het is niet zijn doel mensen of toestanden in een belachelijk daglicht te stellen en die als afschrikwekkend voorbeeld aan het lezend publiek voor te houden, maar alles, zowel mensen als dieren tot een grap te maken,

waarvan de moraal de clou is. In een enkele fabel komt dit niet zo sterk uit, maar daar verkondigt hij een bepaalde politieke mening: „*De Fatsoenlijke Keeshond*”, die altijd trouw op wacht staat en iedereen indringer afsnauwt, maar als er iemand met een oranje-strikje op ook nog een stukje lever kan bekostigen, dan houdt hij zich wel stil: een Kees verraadt dus nog eerder zijn eigen meester dan de Oranjelui. Zijn diepe verachting voor de patriotten spreekt hij in deze fabel uit. Van Lennep zeide dan ook in zijn inleiding „*Iets over den schrijver en zijn dichttrant*”: „*Van jongsaf was hij geweest wat men toen nog „een Oranjeman” noemde, en bovendien zeer streng rechtzinnig in de leer*”¹⁾. Ook in de laatste fabel is zijn moraal weer politiek: de wraakzucht der Kezen is onverzadigbaar, zoals bleek bij de hond die een korf beschuit moest bewaken, maar als er velen om komen vechten, zelf liever een deel opeet, dan te moeten merken dat ze toch niet te verdedigen zijn. Het bekende motief van de hond en zijn schaduw, één der zeer gewone Esopische fabels, gebruikt hij om de Kezen nog eens te bespotten in „*De Mop en de Kees*”: een mooie mopshond ligt voor de deur een pamflet te lezen over de leverziekte bij de kezen. Er komt een kees met een lever in zijn bek en ziet zijn schaduw in de beek, verkiest twee levers boven één, verliest zijn evenwicht, valt in de vliet en verdrinkt. Mischien slaat het slot van deze fabel:

*„En ik schreef: Cui bono
aan Pio Nono”*

op de pauselijke breve van 1853. In deze beide fabels komt dus een overtuiging tot uiting, maar van de fabel „*De leeuw en de Rat*”, waarin de leeuw een notariële schuldbekentenis schrijft, die behelst dat hij de rat eeuwig dankbaar zal zijn en met rust zal laten, met de moraal dat men in moeilijke omstandigheden bij de rat moet zijn en voor dankbaarheid bij de leeuw, kan men toch geen enkel woord als ernst opvatten, al klinkt dan het slot, de waarschuwing dat men zich nooit tot de mensen moet wenden, als een les van iemand die zijn levenservaring heeft opgedaan, zij 't dan

¹⁾ Vgl. de uitgave in de W. B. (4e druk), blz. 25.

toch zeker met een zeer wrange bijmaak en nauwelijks positief te noemen. Ook het gesprek tussen de dieren over de haas loopt al heel dwaas af, met het huwelijk tussen het schaap en de ram, dat als een tang op een varken slaat, terwijl het besluit waarin de dorpeling, die zin in haas had, van dit gezwets wegloopt, niet de minste moraal geeft. Juist iets voor De Schoolmeester is het ook om het eind van de fabel „*De Wolf en het lam*” als volgt te bewerken:

*„Hierop verslond hij met huid en haar
 Het geheele lam, of 't een Engelsche oester waar,
 En bracht de rest naar huis om er zijn kindertjens op te trakteenen.
 Het lam had hieraan natuurlijk het land:
 Doch voor de wolf was het een kolfjen naar zijn hand”.*

Wat volgt is toch nauwelijks een moraal te noemen: het gooit de hele fabel in het gekke, terwijl reeds de handeling, zoals uit het aangehaalde blijkt, volkomen als parodie kan worden opgevat. Hier niets meer van een geestige typering der dieren, maar een bespotting van het optreden van dieren als mensen. De duidelijke moraal van de fabel „*De Vlooi, de makelaar en de reus*”, zegt dat alles in de natuurlijke historie maar relatief is, hetgeen echter, hoe weinig positief het op zichzelf reeds is, nog meer ironie wordt door wat er op volgt: „*dat spreekt als een brief*”. Dat men zou willen beweren dat de manier waarop de schrijver hier van het genre gebruik maakt, eenvoudig het gevolg is van zijn manier van schrijven in het algemeen (of deze van Barham afhankelijk is, valt te betwijfelen) doet in dit verband weinig ter zake. Het enige gevolg van deze zienswijze is dat men een dergelijke behandeling van het genre dan nog niet als een teken des tijds kan zien. Toch past zijn manier van fabuleren volkomen in het kader van de moderne tijd en De Schoolmeester is hiermee dus, misschien zonder het te willen zijn tijd vooruit, als men tenminste dit langzaam vermoorden van een literatuursoort, die men meent overwonnen te hebben, „vooruitgang” kan noemen.

Hoezeer ook het wezen van dit genre in strijd is met de principes van de kunst, zoals de tachtigers die zich wensten, toch zijn er wel

enkelen in die tijd geweest die fabels hebben geschreven. Al is Perk geen eigenlijke „tachtiger”, hij heeft zich toch ook dezelfde idealen gesteld als de tachtigers later. Toch gebruikt hij de fabel ¹⁾ nog een enkele keer en dan om zijn afschuw uit te drukken van alle theologische strijd: de duif zegt dat zij een God heeft die innig zacht is, alle duiven bemint en hoewel Hij over duizenden heerst, toch over ieder duifje waakt, maar de sperwer beweert dat zijn God er één is van kracht en vlugheid. Zij gaan hierover disputeren, maar de uil, vol wijsheid, spoort hen aan elkander te verdragen, daar de vogels zich toch alle God met vleugels denken. Met deze aardige uitspraak eindigt de fabel, die volkomen ernstig is en in het geheel geen ironie bevat, in zoverre dus nog geheel op het ouderwetse niveau staat en de fabel, zoals men die van vroeger kende, eer aandoet.

Nog begrijpelijker is het dat Van Eeden wel eens dit genre gebruikt, al is dit niet zozeer uit voorliefde voor het moralistische, dat hem overigens niet geheel vreemd is, als wel tengevolge van zijn belangstelling voor het sprookjesachtige. In zijn opstel over Eduard Douwes Dekker ²⁾ vindt men een „parabel” die gerust een fabel kan worden genoemd. Van Eeden had aan Multatuli één zijner toneelstukjes gezonden en deze wilde hem van zijn bellettristische aanvechtingen genezen: „*bellettrierijmpjes, versjes, vertellinkjes — al dan niet afgebeeld in bedrijven en tooneelen — geloof me beste jongen, dat alle is uit den kinderachtige*”. Van Eeden antwoordt hem met de volgende fabel, „*een geschiedenis van het gezag*”. Nobel, de koning houdt receptie. De dieren komen en Nobel heeft veel werk met ondervragen en berispen. Er komt een deputatie kikkers, die zegt, niets anders te kunnen doen dan kwaken: „*wij zijn vocalisten*”. Op raad van adjudant ooievaar worden ze gebraden. De volgende dag komt een vink, die ook al vocalist is en de mensen vinden het mooi. „*Ook al een vocalist, Sire, kraste de raaf; hij kon geen vocalisten lijden, sinds Lafontaine hem voor de gek had gehouden met zijn stem*”. Op de tafel van den koning komt een schotel

1) Jacques Perk: Overige Gedichten en Fragmenten. Gedichten, blz. 203: Duif en Sperwer.

2) Fred. van Eeden: Studies, Eerste Reeks (April 1887, blz. 17, vlgg.).

gebraden vinken; hierna verschijnt de nachtegaal en de koning vraagt of hij ook vocalist is, d.w.z. een beest die voor zijn plezier hetzelfde deuntje zingt. De nachtegaal antwoordt de leeuw dat deze toch ook voor zijn plezier brult, waarop de leeuw boos zegt dat hij nooit zonder reden brult. De koningin krijgt het bevel het recept voor nachtegaals-tongen-pastei te leren. Van Eeden eindigt: „*zie-daar heb ik u boos gemaakt Nobel?*” en hij gaat dan over de grens tussen belletrise en kunst spreken. Misschien wilde Van Eeden aan deze uiteenzetting van zijn denkbeelden over de kunst zo'n vage vorm geven, omdat hij later van het principe dat hij hier verkondigde, wel eens is afgeweken, en hij wel eens gebruld heeft als er reden voor was en niet vocalist was zonder meer. Ik laat dit verder in het midden. Men kan uit deze fabels zoveel halen als men wil en later behoeft men weinig te herroepen; dat kan Van Eeden voorvoeld hebben. Dat hij echter minder ernst maakt met de fabel staat vast, vooral door de uitlating van de raaf; trouwens ook door de gehele toon van de fabel, die daarom dan ook veel moderner aandoet en hier weer dient om snieren te geven, wat Van Eeden wel is toevertrouwd. Van Eeden's ondertitel van de fabel „*een geschiedenis van het gezag*” heeft hij stellig wel aan Multatuli ¹⁾ zelf ontleend, dien hij met zijn eigen munt betaalt (vgl. de geschiedenis van Hassan, die op raad van den derwisch, de vogel, die wel een raaf geleek, laat zeggen dat elk zijner dadels wel zo groot is als drie ervan, uit de Minnebrieven).

Stellig weer veel ouderwets en toch niet onoorspronkelijk, zijn de vier fabels die in 1893 verschenen zijn van de hand van P. van der Veen, den reeds genoemden vertaler van de Russische fabels van Krylow (vgl. blz. 147). De oude slede, die zeer in ere is, heeft bij het huwelijk van den ouden heer dienst gedaan, maar de nieuwe

1) Is bij Multatuli misschien nog als fabel te beschouwen de passage uit Idee 1060a, waarin hij spreekt van „zekere wereldverbeteraars”, en dan opmerkt: „Ze gelijken hierin op den oester die de vlucht van de arend bezong (met „hierin” bedoelt hij het „loven en roemen van 't vreemde”). 't Beest rijmde zoo mooi, dat Jupiter hem 'n paar vlerken zond, met 'n aanstelling tot vogel. Maar de zanger wees die onderscheiding af, omdat-i 't jammer vond den schulp te verlaten, waarin hij geen wicken bergen kon”?

karos doet minachtend. De slee zegt dat zij dienst deed in een tijd dat de karos er nog niet was en dat zij toen even confortabel was (blz. 30). Twee wormen klagen erover dat zij door mollen en door mensen steeds meer worden weggeslingerd, wat ook even later weer gebeurt, maar een jongen redt hen van de ondergang (blz. 72). Van de hond en de bok, die beiden een koe trekken, is de laatste balsturig; de hond echter zegt dat willig gewerkt, licht gewerkt is (blz. 169). Als de stervende rozeboom zegt de dood niet te vrezen, zwijgen de babbelaars, die eerst zijn doodsverachting misprezen. Hierin is geen sprake van ironie. Dit is alles ernstig bedoeld.

De fabels verschenen in deze tijd ook zo weinig, dat men ze nauwelijks meer met elkaar in verband kan zien. Veel moeilijker is het voor deze moderne fabels algemene kenmerken vast te stellen. Een al te persoonlijke noot in dit soort verhalen kan daar misschien ook de oorzaak van zijn. Want in oorsprong heeft men hier toch met volksverhalen te doen, die een zekere traditie vereisen. En mede omdat men zich hiervan losmaakt, verwatert het genre.

Zoals in de 18e eeuw in de spectatoriale geschriften heel wat fabels verschenen, zo verschijnen er tegenwoordig een enkele keer nog wel eens in de kranten, maar welk een verschil tussen deze en die vroegere fabels! De meeste van deze kranten-fabels zijn niet modern en worden dus pas in het volgende hoofdstuk behandeld; wel is dat het geval met de fabels van Kees van Bruggen.

Deze auteur schrijft inderdaad aardig, maar hij dicht onhandig en zijn rijmen zijn gewild. Sommige van zijn fabels hebben een politiek tintje en dat hij hiervoor vaak de dierfabel gebruikt, maakt hij aan- nemelijk door uitspraken als „*is 't niet bij de beesten af!*” of „*wie naar boven likt en naar onderen bijt, is een hond en verdient een hondeleven*”, of „*vossen kunnen vrienden zijn tot aan de buit, dan is het uit*”. Hij voegt aan dit laatste toe: „*zo gaat het ook vossen in mensenkleren*”. Hieruit ziet men al dat het er bij hem niet om gaat zich in het dierverhaal geheel in te leven, of in het algemeen de fabels zo te vertellen dat de moraal er als iets wat van zelf spreekt, uit voortkomt; de dieren worden vermenschlijkt bij het caricaturale af, en door het dwaze van de situatie die hij op deze wijze schept, geeft hij de mensen een afschrikwekkend voorbeeld. Taine heeft

het eens zo duidelijk gezegd van den illustrator van La Fontaine ¹⁾: „*Quand Grandville pour illustrer la Fontaine a mis sous nos yeux les bêtes en habits d'homme, il a tout gâté; il n'a fait qu'entasser un carnaval vulgaire, propre à faire rire des provinciaux et des épiciers. Le dessin de sa lourde empreinte matérielle perpétue et enfonce dans les yeux ce qui doit glisser devant l'imagination comme emporté par un éclair*”. De sfeer van het verhaal moet niet geschonden worden door een al te direkte overgang, men moet er slechts een andere wereld achter voelen, zoals bij La Fontaine het geval is, wat Taine ons zo uitstekend laat zien. Dat eerste doet Kees van Bruggen in de 12 fabels die hij publiceerde in het Handelsblad van 1936, vaak wel. De luipaard, de leeuw en de hond, die tegen elkaar verdragen sluiten, zijn geen echte dieren, hebben zelfs niets „*dierlijks*” meer; het verhaal van het verwende Angora-katje, dat van de twistende honden en dat van de twee hanen of de twee vossen, dat van de nachtegaal die in hogere sferen leeft en de rat die reëel is, deze fabels zijn alleen maar onnatuurlijk. Men vraagt zich af waarom hier nog van dieren wordt gesproken, omdat men voelt dat het mensen zijn, die hier optreden. Beter is weer de fabel van de pad, die de rups om haar te nauwe kleren uitlacht, terwijl deze zegt dat zij zo'n slobberig gewaad niet zou willen hebben waarop zij zich inspint. De pad denkt dat zij gestorven is, maar zij keert terug als vlinder; zij had zich een telkens ruimer kleed aangemeten, terwijl de pad steeds hetzelfde hield. Maar die van de wijze karper die op alles „*mum*” zegt, is weer weinig overtuigend, die van den mensenhater te simplistisch. In Reinaert-stijl is geschreven de fabel van de vos en de beer, die tegen zijn zin moet vasten en daarom bespot wordt. In zijn fabel ²⁾ „*De Kikkers*” geeft hij een politieke satire op het oude thema van de kikvorsen en de ooievaars. Leopold neemt in zijn reeds meermalen genoemde bundel ook enkele fabels van Vlaamse schrijver op (vgl. blz. 150). Die van Frans de Cort, waarin verteld wordt dat de haan op de ezel troont alsof hij koning was, terwijl de ezel zegt: „*domheid en hoovaardij te gaar*”, is niet zeer typisch. Voorzover ik kan nagaan is deze fabel ongeveer

¹⁾ H. Taine: La Fontaine et ses fables, blz. 49—50.

²⁾ Groot Nederland, September 1935, blz. 225.

in 1865 ontstaan: zij geeft nog niets moderns. Evenmin is dat het geval bij de „*fabel*” van Ledeganck, die men in de werken van dezen dichter terugvindt als de 1e der „*Twee Oostersche zinnebeelden*”, ontstaan in 1846. Al eerder was op dit gebied oorspronkelijk werk geleverd door S. M. Coninckx (vgl. blz. 111 vlgg.). Wel waren in 1856 in het tijdschrift „*Hekel en Luim*”¹⁾ enkele fabels verschenen van den te 1816 te Malderen geboren pastoor J. Daelemans: op blz. 310, een zeer vrije bewerking van La Fontaine’s „*La cigale et la fourmi*”, tamelijk wijldlopig onder de titel „*De Heikrekel en de Mier*” en op blz. 311 „*De leeuw, de vossen en de arenden*”: de leeuw kiest in het dierenrijk de vossen om het land te besturen, maar deze gaan als apen te werk; zij misleiden het land en nemen les bij vreemdelingen. Als de vossen „*afgestemd*” zijn, komen de arenden:

„*Wie, bid ik u, wilt m’hier aanhalen?
’t Zijn de overdreve liberalen*”.

Maar ook deze fabels wijzen niet in een nieuwe richting.

Van vele gedichten over dieren van Guido Gezelle kan men alleen dat van de Puid²⁾ als een fabel beschouwen; dat is dan weer niets anders dan een zeer originele bewerking (een contradictio die mij hier geoorloofd schijnt) van de Esopische fabel van de kikvors en de os. In de eerste strophe meent Gezelle een lans te moeten breken voor Indië als moederland der fabels, immers oorspronkelijk werd in de Indische fabels verteld dat de kikvors zich zo groot wilde maken als de olifant:

„*Want Lafontaine franscht en Phoedrus verlatijnt,
en bulte Esopus zelfs, hij griekt, al zoo het schijnt,
’t gene ouder volk en hooger dichtermonden
in Indiën ha’ en weleer verzind en uitgevonden*”.

1) „*Hekel en Luim*”. Tijdschrift toegewijd aan de verdediging van de taalregten der Vlaemsche Belgen. Opgesteld onder de medewerking der voornaemste Letterkundigen. Hasselt 1856.

2) Uit „*Liederen, Eeredichten et Reliqua*”.

Hij vertelt verder hoe een olifant dicht bij de kikker kwam en deze verlangde zo iemand te worden; het beestje barst echter en sterft. De moraal wordt dan bij Gezelle geheel vernieuwd. Hij zegt dat de staat zo doet als de kikvors; de staat moet, al kan het niet, God en Kerk vervangen; hij wil zijn: de scholen, het recht en de belangen van mens en dier en dat loopt verkeerd af. Merkwaardig is het dat Gezelle de moraal zo geheel losmaakt van het beeld van den opgeblazen mens en een geheel nieuw idee hier aan het verhaal verbindt, namelijk de staat die alles wil omspannen en dan moet barsten. In de laatste regels laat hij deze beeldspraak echter weer los en eindigt op meer klassiek-mythologische manier:

„het springt een bliksem en... de god ligt afgedonderd!”

Victor de Meyere vertelde in zijn „*Vlaamsche Volksvertelsels*” op originele en kernachtige manier een fabel van de kraai, die de kikvors uit de put lokt en dan opeet ¹⁾).

Zo was in Vlaanderen betrekkelijk weinig voorafgegaan aan „*De Nieuwe Esopet*” van Karel van de Woestijne, in wiens nalatenschap deze, geheel moderne fabelbundel in proza, werd gevonden die in Nederland in 1933 werd uitgegeven ²⁾). Het zijn 19, meestal zeer korte fabels die veel van aphorismen hebben, al zijn ze dan ook vaak in dialoog-vorm geschreven. Wel gebruikt ook hij soms oude motieven, zoals in de fabel van de mug en de leeuw, maar hij maakt er door één enkel gezegde van ieder der dieren een volkomen nieuw geheel van, zonder het karakter van de fabel geweld aan te doen. Het blijft hier een rake typering der dieren met een zekere overdrijving, die maakt dat we de fabel op menselijke gevallen kunnen toepassen of, in de fabels waarin mensen voorkomen, een rake typering der mensen met een zelfde overdrijving, die aanleiding wordt tot generaliseren. Zo wordt de moraal in deze fabels ook zelden uitgesproken, maar is soms uit de titel af te leiden. Hij

¹⁾ Vermeld bij Anton van Duinkerken: De menschen hebben hun gebreken, blz. 64.

²⁾ Karel van de Woestijne: De Nieuwe Esopet. Met zestien teekeningen van Josef Cantré. W. B. vereeniging. Amsterdam 1933.

noemt de fabel van de wedstrijd tussen de haas en de kreeft, waarvan laatstgenoemde naar achteren loopt, zodat zij elkaar ontmoeten waarna de kreeft zegt dat hij de eerste is, „politiek”; die van den vorst met de wens dat niemand in zijn rijk zal lijden, zodat hij iedereen die iets heeft laat doden: „autocratie”; en die van de „demos”, die zegt dat iedereen arbeiden moet, zichzelf benoemt tot algemeen inspecteur van de arbeid en een bloemenhulde in ontvangst moet nemen: „democratie”. Zeer diepzinnig is de fabel van de schaduw op de muur, die meent dat er zonder de schaduw geen mens bestaat, zoals de muur meent dat er zonder muren geen mensen zijn; „en ik dan?” vroeg de mens zich af. Van de Woestijne noemt dit „ontologie”. Een dergelijke fabel van de bril, die zegt dat het oog zonder hem niet kan zien, terwijl het oog hierbij opmerkt dat de bril er zonder hem niet zou zijn, noemt de dichter „maatschappelijk vraagstuk”. Bij andere fabels geeft de schrijver ons in de titel aan in welke richting de fabel moet worden uitgelegd en op welk terrein de moraal kan worden toegepast. Zo vraagt in de eerste fabel het zoeklicht aan de glimworm, waarom de mensen hem zo bewonderen en beminnen; het antwoord is: „helaas, ik ben niet nuttig, ik glans maar”. De dichter zet er boven „aesthetica”. De daaropvolgende fabel, „literatuur”, vertelt van een kind dat uit een emmertje met een mosterdlepelje zoet water haalt en in de zee uitgiet om die eindelijk op de hoogte te brengen, waarna de dichter, die het kind gelijk moet geven, zuchtend naar de stad terugkeert en daar een borrel gaat drinken. Tekent hier Van de Woestijne zichzelf en kan misschien een dergelijke beleving aanleiding zijn geweest tot de samenstelling van deze bundel? Op zeer wrange en wat ironische wijze laat hij zich nog eens uit over het dichterschap, in de fabel van die naam, waarin hij een dichter tekent die op sterven liggend, jammert „zonder geestdrift” en die zelfs niet de liefde van zijn vrouw bezat, waarom het hem juist moeilijk was ervan te scheiden. Ook noemt hij „literatuur”, de fabel waarin de slang zegt dat hij nooit aan zichzelf twijfelt, maar aan de wijze waarop hij zich zal uitdrukken en daarna, haast zonder het te weten, van huid verandert. Heel aardig worden de ezel en de stier getekend in de fabel „Schijn”, waarin de ezel smalend aan de stier vraagt of het

de dichter van het rijk
menigf de harnogen

het teken zijner manlijkheid is dat hij hoorns draagt, waarop deze antwoordt, dat hij hem niet voor een ezel houdt, alleen omdat hij een kruis op de rug heeft. Slechts in één fabel spreekt hij de moraal in een korte regel aan het slot uit, in „*De man die zijn hik verloren had*”, en daarna niet meer beroemd was: „*beroemdheid immers ligt in goed onderhouden gebreken*”. Ongeveer dezelfde gedachte vindt men in „*de perel en het glazen blikkertje*”. De parel is immers maar een ziekte, zegt het stukje glas, en juist daarom houdt men hem voor kostbaar, antwoordt de parel. Al wordt door de rake typering der dieren in deze bundel het karakter van de fabel geen geweld aangedaan, toch verliest de vorm veel van wat voor de fabel typisch was geworden; men krijgt daarvoor geen nieuwe fabelvorm terug, maar één die veel gaat lijken op die van de maxime of het punt-dicht. Het verhalende raakt meer en meer op de achtergrond; daarvoor wordt een over en weer schermen met scherpe woorden in de plaats gesteld. Ook dat betekent een einde van deze literatuursoort, die op die manier overgaat in een andere.

Er was dus niet veel meer van de fabel overgebleven, toen Vestdijk er in 1937 zijn verkillende adem, over liet gaan ¹⁾. Hij breekt af wat er nog van over was met een dergelijke bitterheid, met een zo scherp coloriet van zijn kleurkrijt, dat men van deze fabels slechts een wrange nasmaak houdt, terwijl ook de moraal, die er niet in staat, er niet uit af te leiden is. Het beschrijvende, het schilderende is hier de hoofdzaak geworden. Verteld wordt er eigenlijk niets. Geen enkel voorval wordt ons voor ogen gesteld om het ons tot een les te laten dienen. Het zijn waarnemingen van een felle over-critische geest, die geen enkele lering ook maar suggereren. Bovendien wordt hier en daar het kleurkrijt wel eens erg weggedoezeld, zodat in slechts zeer vage bewoordingen wordt aangeduid wat bedoeld is, zonder dat het, om welke reden ook, nader wordt gepreciseerd. Een impressionistische trek is deze fabels niet vreemd, hetgeen trouwens al uit titel is af te leiden, maar wat den dichter er toe gebracht kan hebben deze krijtschetsjes fabels te noemen, is niet recht duidelijk, of het moest zijn de wens dat wij in de leer gingen bij zijn

¹⁾ S. Vestdijk: Fabels in Kleurkrijt. Ursa Minor 1938. (Het eerst verschenen in Groot Nederland. April 1938, blz. 312 vlgg.).

cynisme. Wel vertelt ook hij iets van het riet en de eik (VIII). Het „*fronsensd voorhoofd*” van de eik dient niet tot 't kweken van gedachten, maar om het „*ergste denken te verzachten*”. Als de wind door zijn takken gaat prevelt hij slechts sprakeloos, maar het riet laat zich door de wind „*betreden als een eentonige herdersfluit*”. De wind doet de eik niet spreken, maar slechts prevelen „*dat wat heinde en ver een rietstengel gaat breken*”. Blijkbaar vinden we hier iets dat als tegenspraak bedoeld is van wat de oude fabel vertelde, daar immers de nadruk bij Vestdijk wordt gelegd op het geluid van de wind en in de oude fabel op de vernielende kracht ervan. Het meest nog heeft het karakter van een fabel die waarin hij vertelt van de beuk en de berk, die samenwonen (X), wier kronen en alles wat zichtbaar is zeer eendrachtig schijnen, terwijl onder de aarde de wortels elkaar fel bestrijden. Dit is werkelijk een in haar beeldende en praegnante taal zeer goed geslaagde fabel, die niet alleen een situatie tekent, maar daar ook een, zij 't onuitgesproken moraal aan verbindt. Tamelijk grof en zeer cynisch is het gedicht waarin hij de papegaai tekent, die in zijn gouden kooi als het ware de maat neemt van de staven; dit vergelijkt hij dan met verschillende dingen die al heel weinig verheffend zijn en die, wat voor anderen een levenswaarde is, willen aantasten (II). Veel fijner is dan de fabel van de kleine lieveheersbeestjes, die zich in de winter in de plooiën der gordijnen verbergen, maar ontdooid bij de kachel, toch niet de gewone levendigheid terug krijgen, al laten „*die winterdromers zich dan in de ruimte gooien*” (V). Al wil de kluizenaar de wolven niet gebruiken voor dat, waarvoor ze zich aanbieden; zij komen later toch wel terug en worden toch wel wijs, „*want men wordt wat men heeft opgenomen*” (IV); het is geen nieuwe rol die Isengrinus hier speelt, al heeft hij dan ook moderne allures gekregen. Met de kuisheid van de ooievaar en de ibis, die asceten met aanvechtingen moeten genezen, spot hij wel een beetje (XIV). Zijn kleurkrijt gebruikt hij zuiver schilderend om een wolkenspel bij ondergaande zon te beschrijven (I), de giftige paddestoelen waarover de nevelvrouw bij maanlicht heengaat (VI) en de heks die stervende is, zodat de katers niet weten waar ze aan toe zijn (XII). Iets meer verhalend is de vertelling van den sjah, die zijn niet geheel argeloos

genoegen moet opgeven (III) en die van den roekelozen rijder, die om het paard te sparen, een omweg kiest en omkomt in het moeras (VII), evenals die van den visser, die, koppig, niet eerder wil uitvaren, voordat de „*dorpsche zeemeermin*” bij hem is teruggekomen (IX). Uitstekend is zijn beschrijving van de jachthond, die minder vrij is dan de buitgemaakte hinde, al blijft dit een visie. Knap is de beschrijving van de belegering, met de telkens weer gespaarde spin als een voorteken (XV). Wel zeer honend spreekt hij over de kerk, speciaal de preek en de waarde van het geloof; in al zijn duisterheid is hij hier toch nog wel zo duidelijk, dat men deze satire kan beschouwen als gespeend van iedere gevoeligheid en niet beter te qualificeren dan als kwajongensbluf (XIII). De bitterheid moet hem er toe gebracht hebben om op die manier te generaliseren, wat misschien voor een enkel afzonderlijk geval ten dele juist is. De fabel wordt hier dus misbruikt en is door de vaagheid slechts voor enkele geestverwanten bestemd, zodat het doel, nl. de moraal invloed te doen krijgen, ook niet bereikt wordt, afgezien van de vraag of dit nog het oogmerk is van de schrijvers van moderne fabels.

IX - BELANGSTELLING VOOR DE FABELLITERATUUR IN DE 20e EEUW

Uit het vorige hoofdstuk is al gebleken hoe weinig schrijvers zich thans nog van de fabel als uitingsvorm bedienen. Ook de belangstelling voor deze dichtsoort neemt in onze tijd af.

In de kranten vindt men tegenwoordig nauwelijks fabels meer. Wel heeft J. ter Gouw eens gezegd dat men in zijn tijd het staats- en oorlogsnieuws met versjes van Van Alphen en lekedichtjes van De Genestet en met fabels van La Fontaine illustreerde: de trouwe toepassing van een les van een courantier uit de 18e eeuw, die zou gezegd hebben: „*Vergeet niet je krantekost smakelijk te maken met*

1) „De oude tijd”, door J. ter Gouw, met medewerking van Vaderlandsche Geschied- en Oudheidkundigen, 1871. Haarlem, A. C. Krusemann, blz. 242.

fictiën, fabels en anekdoten". Volgens Ter Gouw weten de kranschrijvers door zulke vernuftige hulpmiddelen de moeilijkste kwesties voor hun lezers duidelijk te maken, maar tegenwoordig doet men dat blijkbaar toch weer veel minder, behoudens voor reclame-doeleinden (vgl. blz. 45). Ik vond nog onlangs (N. R. C. Juli 1940) in een artikel over het drogen van groenten: „*La cigale ayant chanté toute l'été...*” De fabel van Lafontaine, waarin de nijvere mier ten voorbeeld wordt gesteld aan de slechts bij den dag levenden krekel, kwam ons in de gedachte na het onderhoud, dat wij mochten hebben met dr. M. van Eekelen te Utrecht, directeur van het Centraal Instituut voor Voedingsonderzoek”. Slechts Kees van Bruggen publiceerde complete en oorspronkelijke fabels in kranten. Wel meldde ook nog de N. R. C. van 24 September '39 onder de titel: „Een nieuwe Lafontaine”, dat in het Vlaamse blad „Onze Plicht” van Zondag 1.1. onder „Het Schelleke van Ruiselede” de volgende samenspraak was gevonden: „De koe zei, zonder mij ware er nooit geen oorlog; ik verschaft voedsel en leder voor de soldaten. Het paard zei: zonder mij geen ruitery: De ezels riep: Waren er geen ezels, 't zou nooit oorlog zijn”. In de N. R. C. van 17 September '38 (Avondblad), begon een wekelijks reclame van de Dagbladpers voor het adverteren in de grote bladen, met reproducties naar Doré's platen bij de fabels van La Fontaine en aanhalingen uit de vertaling van Ten Kate, elke week één, in 't geheel zeven in aantal. Onder de meestal goed gereproduceerde plaat van Doré vindt men hier de titel van de fabel of de moraal en rechts boven de eigenlijke reclametekst, de korte inhoud van of een aanhaling uit de fabel.

In de N. R. C. van 9 Maart 1940 treft men twee Finse sprookjes aan, waarvan het eerste vertelt van een beer, die een wolf, een vos, een wilde kat en een haas vraagt, hoeveel manieren ieder heeft om zich het leven te redden, als hij in gevaar komt. De wolf heeft er honderd, de vos duizend, de haas heeft zijn lange benen, maar de kat kan zich maar op één manier redden. Als de beer hen nu aanvalt, is de kat door in de boom te klimmen het snelst in veiligheid. Dit „sprookje” heeft veel overeenkomst met de bekende fabel van de kat en de vos (La Fontaine IX, 14). Een reeks van fabels wordt verteld in de „nieuwe rotterdamsche courant voor de jeugd”, te

beginnen met Zaterdag 20 Januari '40 en daarna op 24 Februari, 16 en 30 Maart, 13 en 20 April en zo vervolgens, wekelijks, met enkele onderbrekingen. Hierbij worden ook prentjes afgedrukt, die een stijl verraden van een illustrator als Grandville. Ook de inhoud van deze fabels, die overigens gewone Esopische zijn, is geheel in die trant: de dieren en voorwerpen zijn weer vermenschlijkt, maar de fabels worden hier zeer levendig en weer met voorliefde voor de dialogvorm, verteld (vgl. de kinderfabels in de 19e eeuw). Zo worden hier o.a. verhaald de fabel van de duif en de mier („*De ene dienst is de andere waard*”); van de wolf, de vos en het paard („*Hoe de wolf een nederlaag leed*”); de vos laat de wolf de naam van het paard op de hoef lezen en het slot is enigszins etiologisch: „*voortaan zag men den wolf en den vos niet meer samen*”; vos en ooievaar („*hoe de ooievaar de vos beetnam*”); de wolf en de hond („*Landloper wolf verkiest de vrijheid*”, uit de titel blijkt ook al dat hij de dieren geheel als mensen voorstelt); de haas die ook vlucht, als de koning beveelt dat alles wat een gewei heeft zijn omgeving moet verlaten („*De oren van de haas*”, vgl. De la Court, blz. 86); de wolf krijgt nog eens een trap van het paard, wanneer hij voor deze als dokter wil spelen („*het paard en de wolf*”); de wedstrijd tussen de schildpad en de haas ¹⁾ („*Hoe Heintje Haas, de opschepper verloor*”); en de fabel van de twee Potten („*Jantje Stenenburg zocht het hoger op*” (vooral deze fabel verliest weer heel wat van zijn charme door de vermenschlijking; het is de vraag alweer of zij er voor kinderen begrijpelijker door wordt). De moraal wordt heel dikwijls weggelaten of slechts terloops in de titel uitgedrukt, zodat men de indruk krijgt dat het hier om aardige verhaaltjes gaat. Het is opvallend dat slechts van La Fontaine nog Nederlandse vertalingen verschenen zijn in de 20e eeuw. Blijkbaar heeft het werk

¹⁾ Prof. Huizinga zegt; „In de fabel van den haas en den egel, die door bedrog den wedloop wint, komt aan den valschen speler den heldenrol toe” (Homo Ludens, blz. 75). Misschien bedoelt Prof. Huizinga hiermee de fabel van de haas en de schildpad (onder de Griekse fabels komt die van de haas en de egel niet voor). De moraal is hier dat men door gestadig aan te houden wint en dat niemand zijn kracht moet overschatten. Van een valschen speler is hier geen sprake.

van andere, in hun tijd belangrijke fabeldichters geen levensvatbaarheid meer. Toch zal blijken dat ook La Fontaine zeker niet altijd naar waarde is geschat, maar zijn fijne geestigheden en zijn sprankelende verteltrant heeft men ook, zonder dat men hem geheel vermocht te peilen, gewaardeerd. Heel weinig bekend is de vertaling van zijn fabels door Edmond de Geest, te Brecht in 1902 verschenen ¹⁾. De Geest zegt zelfs in zijn voorrede dat zijn doel is het werk van La Fontaine vrij te bewerken; hem te overtreffen of te evenaren, als hij soms eens wat verslapt, vindt hij haast onmogelijk. Hij wil zijn vertaling vooral vergelijken en vergeleken zien met die van J. J. L. ten Kate, onzen gevierden noorderbroeder; daarom geeft hij dit boek in het licht. Hij hoopt dat de „*kunstminnende*” lezer het werk zal vergelijken met dat van Jean de la Fontaine. Hun oordeel en uitspraak ziet hij met vertrouwen tegemoet. Zijn vertaling is bijzonder kleurrijk; wel verwijderd hij zich hier en daar van het origineel. Verschillende keren geeft hij van één fabel twee vertalingen, waarvan de ene soms meer letterlijk is dan de andere. Hij gebruikt ook veel typische Vlaamse woorden en uitdrukkingen en kiest die meestal zo, dat ze niet in strijd zijn met de sfeer van La Fontaine. De bekende regel „*Quand la bise fût venue*” vertaalt hij:

*„Rijmbaar Herfst vooruit gesprongen,
boodschapt bits den Baafmistijd”*

(1 Oct.). De opdrachten van het begin vertaalt hij niet, maar de eerste fabel van boek III laat hij in zijn geheel staan, evenals de eerste van boek IV en de andere opdrachten. Verder geeft hij allerlei verklarende aantekeningen, naar aanleiding van in de Franse tekst voorkomende personen, of bij de tekst van zijn eigen vertaling; deze laatste soort aantekeningen zijn wel eens zeer gezocht. Zo tekent hij bij de XXIe fabel van boek I bij „*twijfelzucht*” aan, dat dit een begrip is uit de philosophische leer van Pyrrhon. Dit heeft

¹⁾ De Fabelen van Esopus, Phaedrus en andere beroemde Schrijvers door Edmond de Geest naar Jean de la Fontaine, in twaalf boeken bewerkt. Brecht, Stoomdrukkerij L. Braeckmans, 1902. (In part. bezit).

al heel weinig met de tekst van het origineel te maken, waar niet over twijfelzucht wordt gesproken. In de 4e fabel van boek VI gebruikt hij de woorden „ergoteeren” en „apostillen” welke hij ook in een noot verklaart. Een enkele keer bevat zo'n aantekening ook wel eens critiek, b.v. bij de 7e fabel van boek III, waarin La Fontaine beweert dat tegen een „erfgebrek” niets te doen is. De Geest tekent hierbij aan: „In weerwil van deze fabel, blijven wij bij de meening dat de mensch doorgaans zijne meest ingewortelde gebreken kan overwinnen”. Opmerkelijk is zijn neiging om lokale dingen te pas te brengen. Dit blijkt uit de woordenkeus en de zegswijzen: „Het is een schoone stede „Duren” (blz. 62), „op speur naar haar en pluim” (blz. 146)), en

„Geen enkle Sant
werd ooit vereerd in zijn geboorteland”

blz. 200, of zoals hij in de noot zegt: „Geen Sant deit in zijn land”. In het begin van de 5e fabel van boek II zegt hij:

„Gelokt door 't gunstig weer ging looze vos
Een uitstap doen in 't Soniënbosch”

(blz. 76). Aan het slot van het 10e boek geeft hij nog een fabel van „De Tijger en het everzwijn” (dat de tanden scherpt om de vrede te bewaren), waarbij hij vermeldt dat die fabel niet verschenen is in de volledige werken; waar hij die vandaan heeft, zegt hij niet.

Mr M. G. L. van Loghem heeft de fabels van La Fontaine in 1952 nog eens vertaald¹⁾, nadat hij al in 1899 een „Keur uit de fabelen van J. de la Fontaine” had laten verschijnen. Deze vertaling is geïllustreerd met de bekende platen van Oudry naar de uitgave van Desaint en Saillant (Durand 1759). Hij vertaalt tamelijk vrij en zeer levendig, hoewel hier en daar wat naïef: „*firent société*” (I, 6), vertaalt hij met: „besloten maatschappijtje te gaan spelen”. De moraal wordt hier steeds cursief gedrukt, ook al staat die midden in een

¹⁾ De Fabels van La Fontaine, vertaald door Mr M. G. L. van Loghem. Uitg. Mulder en Co. Amsterdam z.j.

fabel. Hij doet zijn best het metrum van La Fontaine te benaderen en is daarin ook aardig geslaagd. De opdrachten in proza en die aan den dauphin slaat hij over, niet echter die aan Mme de Montespan aan het begin van boek VIII, de toespraak tot Mme de Sablière bij boek IX en de prozavoorrede gericht aan Mgr le Duc de Bourgogne (begin van boek XII). Enkele fabels slaat hij over (IV, 3; XII, 26 en 27).

In de Spectatoriale geschriften vond men zeer weinig vertalingen van fabels van La Fontaine ¹⁾. Ook in de 19e eeuw werden hier weinig afzonderlijke fabels van hem vertaald in de almanakken of in de grotere fabelverzamelingen. Misschien moet men daaruit afleiden dat de volledige vertalingen van die tijd, ook later nog, populair genoeg waren ²⁾. Pas in 1926 waagt Nijhoff nog een poging om één der fabels van La Fontaine „*Les deux Pigeons*” te vertalen na zijn novelle „*De pen op papier*”. Deze vertaling is zeer artistiek. Hij volgt het Frans op de voet, maar weet zich hier en daar toch vrijheden te veroorloven binnen de regels, die meestal ook van dezelfde lengte zijn en van dezelfde maat als bij La Fontaine. De moraal geeft hij op geheel eigen manier weer. Wie zich de moeite getroost de vertaling met het Frans te vergelijken, zal zien welke aardige vondsten de dichter deed. Het gedicht staat hier trouwens niet op zich zelf, maar wordt, vooral om de moraal, in verband gebracht met de novelle die eraan voorafgaat. Of men hier in Nederland deze fabels van La Fontaine altijd geheel begrepen heeft, kan betwijfeld worden; in Frankrijk zelf immers nam men hem ook niet geheel au sérieux. Busken Huet heeft daar al op gewezen, en drukt zich zeer voorzichtig uit: „*Doch het bleven fabelen. Er werd aan deze ontspanningslectuur niet meer betekenis gehecht dan zij scheen te verdienen*” ³⁾; hij haalt Taine's bekende verhan-

1) „De stadsrot en de veldrot” (Taal-, Dicht- en Letterkundig Kabinet I, 1781, blz. 112).

2) Vgl. Hildebrand's Camera Obscura, 16°, blz. 155, waar de Franse uitgave wordt vermeld. Tollens vertaalde in „Dichtbloemen bij de naburen geplukt”, „L'amour et la folie”. T. Raven Hzn. in de „Almanak voor Nederlandsche Blijgeestigen”, „Le loup et l'Agneau”, (1865, blz. 113).

3) Busken Huet: Het land van Rembrand II, 1e helft, blz. 313.

deling over „La Fontaine et ses Fables” daarbij aan. Wanneer men het laatstgenoemde werkje leest, beseft men pas hoeveel bijzonderheden in deze fabels op toestanden aan het hof van Lodewijk XIV slaan. In Nederland had men hiervoor niet voldoende belangstelling en zeker niet voldoende begrip, vooral later niet meer, toen al een einde was gemaakt aan het Franse absolutisme. Het is dan ook te begrijpen dat later deze fabels werden gedegradeerd tot vertellingen, die dienden om kinderen zoet te houden, waarvoor ze, zoals Rousseau al had opgemerkt, niet gemaakt waren.

Nog onlangs publiceerde de dichter Jan Prins (pseudoniem van C. L. Schepp), een vertaling van tien fabels van La Fontaine ¹⁾: de Krekel en de Mier (La Fontaine I, 1); De Raaf en de Vos (La Fontaine I, 2); de Kikvorsch die zo groot wil worden als een os (La Fontaine I, 3); De Twee Muilezels (La Fontaine I, 4); De vaars, de geit en het schaap in kompanjieschap met den leeuw (La Fontaine I, 6); De vos en de ooievaar (La Fontaine I, 18); De stadsrat en de veldrat (La Fontaine I, 9); De leeuw die oud is geworden (La Fontaine III, 14); Een woord van Socrates (La Fontaine IV, 17); en De Bestolen Vrek (La Fontaine IV, 20). Zijn vertaling is zeer letterlijk en over het algemeen ook nauwkeurig. Het ongeëvenaarde rhythme van La Fontaine's vers probeert hij soms nabij te komen. Bij de eerste fabel lukt dit tamelijk goed, maar de snelle afwisseling in het rhythme in de volgende vermog hij niet weer te geven. Vaak lukt het begin der vertaling uitstekend, maar hij houdt het niet vol. Van de, ik zou haast zeggen, expansieve regel bij La Fontaine uit de fabel van de kikvors die zich opblaast: „*S'enfla si bien qu'elle creva*”, waarin ook zo uitstekend door het rhythme het momentane wordt uitgedrukt, maakt Prins: „*en barst gelijk een waterbel*”, waarbij hij de kracht in de alliteratie zoekt. De vertaling van de fabel van de stads- en veldrat, begint geheel in toon, maar reeds in de tweede strophe, waarin La Fontaine kwistig de scherpe i-klank gebruikt, schiet de vertaler tekort:

¹⁾ Tien fabels van La Fontaine, vertaald door Jan Prins. Voor mijn neefjes en voor mijn nichtje. De Gids, Januari No. 1, blz. 10—20. Ook vertaalde hij er nog vijf in Elsevier's Maandschrift van April 1940 (jaargang L, deel XCIX, blz. 256—261).

„*Sur un tapis de Turquie
le couvert se trouva mis*”

wordt:

„*Op een tapijt van Turkije
was het gastmaal aangerecht*”.

Het minst geslaagd is de vertaling van „*Parole de Socrate*”, waarin „*appartemens*” niet „*ontvangvertrekken*” betekent en het Socratische woord:

„*Plût au ciel que de vrais amis,
Telle qu'elle est, dit il, elle pût être pleine!*”

met:

„*Mocht ik met ware vrienden mijn,
sprak hij, zoals het is, 't geheel kunnen stoffeeren*”,

wel heel gebrekkig weergegeven is. Toch heeft hij ook vondsten. De moraal is meestal goed vertaald:

„*Trompeurs, c'est pour vous que j'écris:
Attendez vous à la pareille*”.

„*Bedriegers u geldt wat ik schrijf,
Gelijk ge doet, zal u geschieden*”.

In Elzevier's Maandschrift vertaalt hij raak en geestig de fabels: De Wolf en de hond (La Fontaine I, 5); de eik en het riet (La Fontaine I, 22); de leeuw en de rat (La Fontaine II, 11); de duif en de mier (La Fontaine II, 12) en de haas en de schildpad (La Fontaine VI, 10).

De kinderfabels zijn slechts in hun vorm met de tijd meegegaan. Hoe rijk onze eeuw ook is aan goed verzorgde, originele kinderboeken, nieuwe kinderfabels zijn er bij mijn weten niet geproduceerd. Dit kan ten dele komen, omdat er geen behoefte aan was, ten dele omdat de oude voorraad nog dienst kon doen. Zo verschenen dan

65 zeer gewone Esopische fabels in 1920 als kinderboekje, in een bewerking van Hermann ¹⁾, die ze aardig heeft verteld en bevattelijk heeft ingeleid. In „*Wat je eerst maar eens moet lezen*”, legt zij uit wat fabels zijn; vooral meent zij dat zij de moderne kinderen moet uitleggen, waarom de dieren hier spreken. Zij vertelt daarvoor iets van Aesopus, die leefde in een tijd dat men met de dierenwereld vertrouwd was dan tegenwoordig. Ik vermoed dat ook het moderne kind nog niet zoveel nuchterder is geworden dan kinderen uit vroegere tijden, zodat het zich over het spreken der dieren zal verbazen. Over het leven van Aesopus vertelt zij het gewone; dat er van hem een standbeeld in Rome zou staan is echter niet juist; wel vindt men in de Villa Albani een „*Römischer Hofzwerg, sogenannte Aesop*” ²⁾. Op zeer voorzichtige manier prijst zij de moraal van deze fabels aan, want het moderne kind mag volstrekt niet worden afgeschrikt. Zij geeft dan de fabels zelf in proza met een kort motto in dichtvorm en op dezelfde wijze ook de moraal aan het slot van de fabels. Wat voor dit boekje als bron heeft gediend is ook weer niet duidelijk. De meeste van deze fabels vindt men ook bij La Fontaine wel terug, maar enkele zal men daar toch tevergeefs zoeken. Zo vindt men hier ook de fabel van de wolf als fluitspeler, die zonder het te willen de honden waarschuwt, zodat het lammetje (elders het geitje) vrijkomt. Bij La Fontaine zal men deze Esopische fabel niet aantreffen, evenmin bij onze voortzettingen van Steinhöwel's Aesopus. Ook Phaedrus kent deze fabel niet, maar wel de Dyalogus (vgl. blz. 55) en de grotere Engelse fabelverzamelingen onder „*Aesop's Fables*”. Nog onlangs werd op deze fabel gewezen in verband met een Egyptische tekening op een scherf kalksteen ³⁾. Nog drie andere Esopische fabels, die niet zo vaak

1) Fabels van Aesopus door Hermann, geïllustreerd door G. Wildschut. Serie „Ons schemeruurkje”, uitgeg. door H. Meulenhoff, Amsterd., No. XX, 1920.

2) Vgl. *Bildnis Kunst der Griechen und Römer*. Anton Hekler, blz. 279 en zie nog: „*Führer durch die öffentliche Sammlungen Klassischer Altertümer in Rom*, von Wolfgang Helbig II. Leipzig 1913, blz. 415, waar dit beeld, waarschijnlijk van Aristodemos, leerling van Lysippos, wordt beschreven.

3) Jean Capart: *Humor en wijsheid in het oude Egypte*. Kerstnummer *Radio-bode* 1939, blz. 21.

voorkomen, worden hier verteld: die van de twee kikvorsen, welke na lang zoeken naar water een put vinden en er toch niet in willen gaan uit vrees er niet meer uit te kunnen komen; die van de hond die trots is op zijn muilband (deze fabel is zoals zij in het Grieks verteld wordt heel wat typischer, omdat daar de hond, die heimelijk bijt, een bel te dragen krijgt, opdat het voor allen duidelijk is, dat er iets met hem niet in den haak is. Op de markt loopt hij er al zwaaiend mee te pronken, maar een oude vrouw wijst hem er op, dat het niet vanwege zijn deugdzaamheid is, dat hij die bel draagt) en die van de poes, die zich verkleedt als dokter om vogels te kunnen vangen. In de laatste fabel zien we, althans in het bijzonder in de bewerking van Hermanna, één van die vermenschlijkte dieren optreden, zoals Kees van Bruggen die in zijn fabels gebruikte. Dezelfde neiging komt ook uit in enkele van de illustraties van het boekje. Een paar onbeduidende navolgingen van La Fontaine vindt men nog in een anoniem uitgegeven „Keur van sprookjes”¹⁾: „De schoenlapper en de Bankier” (naar La Fontaine’s „Le savetier et le Financier, VIII, 2) en „De gierigaard die zijn schat heeft verloren” (*L’avare qui a perdu son trésor*, IV, 20).

Wel treft men hier en daar in kinder- en schoolboeken bewerkingen aan van Oosterse fabels, waarvan de Nederlands-Indische ons trouwens ook door wetenschappelijke kenners zijn medegedeeld. Over de Dwerghert-verhalen, ook wel Kantjil-fabelen genoemd, behoef ik hier niet te spreken. Men kan ze immers nauwelijks als fabels beschouwen. Door de manier van vertellen en de moraal, die slechts is: wie niet sterk is moet slim zijn, zijn ze meer tot een Indische Reinaert geworden, al kan men ze nog grotendeels terugvoeren op Pançatantra en Hitopadeça, hoewel de zedeles achterwege blijft²⁾. Bij ons werden losse fabels waarin de Kantjil een rol speelt bewerkt door Prof. Jan de Vries³⁾, en een bewerking der

1) Keur van sprookjes. De meest gezochte sprookjes voor Kinder- en Huis-kamer, z.j., z. uitg., blz. 75 en 78, in vers.

2) Zie: T. J. Bezemer: Javaansche en Maleische Fabelen en Legendes. Geïllustreerd door T. E. Bretschneider.

3) Prof. Dr. J. de Vries: Volksverhalen uit Oost-Indië (ook in Mozaïek Serie A. No. 12, blz. 27).

gezamenlijke fabels gemaakt door G. B. Hooyer ¹⁾, waarvan weer een omwerking als kinderboek verscheen, dat weinig meer te maken heeft met de oorspronkelijke fabels, door S. Franke ²⁾. Hetzelfde geldt voor de Afrikaanse verhalen over de jakhals, die ook bij ons wel als fabels worden beschouwd ³⁾ en waarin toch slechts de bekende streken van Reinaert aan de jakhals worden toegeschreven, b.v. hoe deze de staart van de wolf aan het paard bindt, hem met zijn staart laat vissen, zodat die in het ijs vastvriest, hem raadt zich dood te houden om op de kar met de vracht boter te worden geladen, waarvan hij hem een vat zal toegooien, hem echter niets daarvan geeft, en hem tenslotte met een gloeiend voorwerp, gedoopt in vet, doodt. Dit zijn niet anders dan dierepos-fragmenten; er is wel enig verschil met onze Reinaert, maar men herkent toch nog genoeg om de overeenkomst te zien. Ook in de Pançatantra heeft men al die aanéénrijging van fabels, zoals dat ook hier gebeurt, maar daar was nog de moraal het doel; hier is dat niet meer zo. Tenslotte kan nog vermeld worden dat Drs A. Saalborn enkele Koreaanse fabels bewerkte, die indertijd werden medegedeeld door Nikolai Garin, door hem verzameld, toen hij in 1898 van Wladivostok naar Port Artoer reisde. Ook deze fabels hebben deels de kenmerken van de hierboven genoemde Oosterse. Zo moet de lever van de haas dienen om den koning der zeeën beter te maken, maar de schildpad, die de haas moet meenemen, krijgt van deze te horen dat hij een lam familielid zal zenden. Als de haas later hoort dat hij toch moet sterven, verandert hij zich in een muis en als hij verneemt dat de koning der zeeën is gestorven, meldt hij zich bij den koning der dieren (hier de tijger), wordt vrijgelaten en krijgt nog een beloning ook. Als drie broeders de wortel van het geluk hebben gevonden, besluiten er twee den derden te doden, maar de wortel

1) Dwerghert-Verhalen (Kantjil-Fabelen) uit de Oost-Indischen archipel. In opdracht voor den raad van beheer van het Kol. Instituut te Amsterd. door G. B. Hooyer omschreven en gebeeldhouwd door Louis J. Vreugde.

2) S. Franke: Kantjil, het dwerghertje, geïllustreerd door H. Verstijnen. Alkmaar, z.j.

3) J. J. Taljaard: Hotnos-stories. Wolf gefopt tot in zijn dood. Epiek en Lyriek door W. L. M. E. van Leeuwen, blz. 158.

blijkt verrot en de drank die zij kochten, vergiftigd. Het derde verhaal is niet meer dan een legende, enigszins etiologisch (waarom de Koreanen op een hoop stenen spuwen en zeggen: voor de slechte vrouw). In de volgende fabel wordt verteld dat de Koreanen een kostbaar kunstwerk voor zeer weinig verkochten; dan blijkt het dat zij het geluk van hun land hebben verkocht. Het sprookje, de zeeroos, is niet als fabel te beschouwen, evenmin als het verhaal van den achtvoudig ongelukkige, dat nog wel een bepaalde moraal heeft, echter te wonderlijk phantastisch is (in onze ogen?) om tot deze moraal als vanzelf te leiden. Eveneens etiologisch lijkt het verhaal van de Weldadige vrouw ¹⁾.

De jeugd van de middelbare school stelt weinig of geen belang in deze soort verhalen, en als fabels in Westeuropese zin, zijn ze niet belangrijk, omdat ze enerzijds veel hebben van stukken uit een dier-epos van het Reinaert-type, anderzijds zo phantastisch zijn, dat men de conclusie ervan bezwaarlijk als moraal kan opvatten. Deze latere Oosterse fabels hebben dan ook nooit meer die invloed op onze dichters of op onze lezers verkregen als vroeger het geval was, toen ze ook meer werden aangepast aan Westerse normen, wat men nu uit eerbied voor de „*couleur local*” nalaat. Daardoor heeft de Westerse fabel iets meer eigens gekregen, maar de invloed der Oosterse is veel geringer geworden. De belangstelling voor de fabels uit het Oosten werd meer een wetenschappelijke en daardoor werd de bezielende litteraire invloed minder.

Ook zij nog gewezen op enkele fabels die toevallig met de grote stroom van buitenlandse literatuur werden vertaald, al is de vertaling hiervan niet te danken aan de belangstelling voor fabel-literatuur in het algemeen, maar aan die voor het grote verband waarin deze fabels voorkomen. Zo zou men nog kunnen noemen die fabels, die in vertalingen van grote litteraire kunstwerken voorkomen. Steeds vindt men in iedere vertaling van Shakespeare's *Coriolanus* de fabel van de maag en de ledematen, in de vertalingen dus van Burgersdijk en A. S. Kok in de 19e eeuw, en later in die van Edw. B. Koster. In *Chaucer's Canterbury Tales* treft men aan

¹⁾ Mozaïek. Serie A. No. 11: Russische en Oostersche verhalen, vertaald door Drs A. Saalborn, blz. 3 vlgg.

de fabel van „*Den sterrekijker en de put*” (3457—3461), in het Nederlands vertaald door Barnouw ¹⁾). Ook in Gargantua en Pantagruel van Rabelais vindt men enige fabels: die van de maag en de ledematen (IIIe boek, Hfst. III), de berg die een muis baart (IIIe boek, Hfst. XXIV) en die van de ezel en het paard (Ve boek, Hfst. VIII). Een bekende vertaling hiervan verscheen bij ons al in 1682 van Claudio Gallitalo ²⁾); wij bezitten er echter ook een moderne vertaling van, door J. A. Sandfort. Tenslotte kunnen vermeld worden twee fabels van Kierkegaard: „*De tamme gans*” en „*De wilde gans*”, hier ook in een bloemlezing uit zijn werk opgenomen ³⁾).

X - SLOTBESCHOUWING

De fabel in Nederland blijkt dus zeker als genre belangrijk genoeg geweest te zijn. In de Middeleeuwen is het slechts de voortzetting geworden van litteraire tradities uit de oudheid, die alleen in zoverre nieuwe aspecten vertoonde, dat het dierepos, al was het dan zelf wellicht uit de fabel ontstaan, weer zijn invloed uitoefende op de fabels, wat duidelijk uit de voorliefde voor het Reinaert-type van de vos in de Esopet blijkt. Natuurlijk zijn de Esopische fabels ook in onze literatuur niet via het Grieks bekend geworden. Langs die weg worden ze hier pas bekend in de tijd van de Renaissance. Dat de studie van het Grieks eerst weer na de Middeleeuwen opnieuw

1) De Vertellingen van de pelgrims naar Kantelberg door Geoffrey Chancer, vertaald door J. Barnouw. Haarlem 1930, blz. 103.

2) Alle de geestige werken van Mr François Rabelais, Genees-heer, Vervattende in ses Boeken de dappere Daaden en deftige Reedenen van d'overgroote Reusen Grandgousier, Gargantua en Pantagruel; Waar in begrepen zijn ontallijke aardige Voorvallen, wonderlijke Geschiedenissen, vermakelijke Vertellingen, vreemde Uytvindingen, kloeke en kortswijlige Reën-twistingen Beneffens een Sleutel of Verklaring van 't geheele Werk, met groote vlijt uyt het Fransch vertaalt door Claudio Gallitalo t'Amsterdam. Bij Jan Hoorn, 1682.

3) Nieuwe Keur uit de Werken van Sören Kierkegaard. Erven Bohn 1911, blz. 319 en 321. (Uit het Deensch vertaald door R. M. Chantepie de la Saussaye).

ter hand werd genomen is bekend genoeg; in verband met de fabel mag ik er nog eens de nadruk op leggen, want de confrontatie met de oorspronkelijke tekst heeft zeer veel vernieuwd; zo is ook weer eens de aandacht gevestigd op fabels die niet bij Romulus voorkwamen. Grote invloed hebben ook gehad de Latijnse fabels. Die van de oude en zieke leeuw wordt reeds verteld door Paulus Diaconus in de 8e eeuw en dit motief ligt ten grondslag aan de „*Ecbasis Captivi*” en de „*Isengrines Not*”. (De Elzasser vertaling door Heinrich der Glíchesaere \pm 1180 van het verloren origineel) en de voornaamste branche van de Roman de Renard: „*le Plaid*”. Oorspronkelijk schijnt het motief zo te zijn geweest, zoals Prof. Vercoullie heeft opgemerkt („*Diersage en Reinaert de Vos*”), dat de leeuw de dieren om zich heen verzamelt en er nog anderen verwacht; later wijzigt zich dat dan. Natuurlijk hadden ook de gedichten „*De Lupo*” \pm 1100 en de „*Brunelles*”, van \pm 1200, invloed op de fabels, terwijl zij op hun beurt misschien ook weer door de fabels beïnvloed werden of waren. Wat de verdere Latijnse literatuur van de M. E. betreft, is vooral de Physiologus van belang en de middel-latijnse mystiek, respectievelijk voor de parabelen van Cyrillus en voor de Dialogus Creaturarum. De eerste bundel vertoont ook weer grote belangstelling voor schrijvers van de oudheid, als Horatius, Valerius Maximus en Seneca, terwijl de laatste het werk is van een Frans geestelijke, misschien uit het midden van de 14e eeuw, een zekeren Nicolaus Pergaminus, die eveneens op de hoogte is van het werk van vele klassieke schrijvers, dat van kerkvaders en van veel verzamelingen stichtelijke exempelen (Jacques de Vitry en Etienne de Bourbon).

Met de Esopus van Steinhöwel komt in de late middeleeuwen al het Renaissance-element in de fabel. Wel bewerkte hij de Griekse fabels naar de Italiaanse vertaling van Ranutio d'Arezzo, maar deze zijn weer via een Griekse proza-Esopus van Babrius af te leiden. Aan zijn fabelverzameling werden behalve verhalen uit de middeleeuwse „*Disciplina Clericalis*” ook enkele van de „*Facetiae*” van Poggio toegevoegd. In Nederland verscheen deze bundel in de tweede helft van de 15e eeuw, bewerkt naar de Franse tekst van Jules Machault. Evenals in andere landen, wordt hij steeds uit-

gebreed en blijft zich in voortdurend gewijzigde vorm handhaven. In Nederland geschiedt dat aanvankelijk vooral in de Latijnse schoolboekjes, terwijl reeds in 1533 aan Steinhöwel's bundel fabels van verschillende humanisten als Erasmus, Goudanus, Barlandus, Laur. Abstemius, Poggio en Angelo Poliziano worden toegevoegd. Ook Alciatus, Nicolaus Gerbellius Phorzen en Dorpius werkten hieraan mee. Een tweede bundel die hier in de 16e eeuw invloed kreeg, was die van Faëmus, die voor het eerst in 1595 verscheen. Diens bron was Phaedrus en Avianus en hij was bekend met het werk van Melanchton's leerling Camerarius. Noch rederijkers, noch humanisten echter, konden de fabel tot iets geheel nieuws maken, en de hele groep „Van De Dene tot Vondel” (om nog eens Scharpé's benaming te gebruiken), is niets anders dan een uitgebreide voortzetting van de bundel van Steinhöwel met een humanistische inslag. De Dene, Van der Venne, Smijters en Vondel, deze dichters bewerkten slechts uit sleur, die van hand tot hand gaande fabelvoorraad, door den een van den ander overgenomen en van dezen weer door een derde, een in onze ogen schaamteloos plagiaat. Ook in de 17e-eeuwse volksboekjes wordt deze traditie nog voortgezet, maar onder invloed van de meer wetenschappelijke taalkunde, in de tweede helft van de 17e eeuw, grijpt men weer terug naar de oorspronkelijke teksten, vooral naar die van de fabels van Phaedrus, waar Joan Pluimer (1672), Johannes Hilarides (1695) en David van Hoogstraten (1704) een volledige, en A. Moonen en J. Vollenhove een gedeeltelijke vertaling van geven. Of dit groot aantal Phaedrus-vertalingen een gevolg was van de intensieve Phaedrus-studie, dan wel uit paedagogische motieven voortkwam, is moeilijk uit te maken. Dat ook politiek hierbij weer een rol speelde, is aangetoond; zo komen dus ook in deze Phaedrus-belangstelling zeer uiteenlopende drijfveren tot uiting. De interesse voor de Pançatantra dateert bij ons uit de 17e eeuw, maar deze is nog verre van wetenschappelijk in die tijd. Hoe ver de „Voorbeeldsels der oude wijze” van Zacharias Heyns afstaat van de eigenlijke Pançatantra werd besproken; het werk werd weer gemoderniseerd door Johannes Deukerius. Niet alleen bij den dichter Gijsbert Japicx was voor deze bundel belangstelling. Telkens, vooral in de 17e eeuw, o.a. bij Pieter de la Court

en de zijnen kan men de invloed ervan aanwijzen. Pas aan het einde van de 19e eeuw werd echter een vertaling gegeven van de oertekst, direkt uit het sanskrit door H. G. van der Waals, die ook in 1910 nog de *Hitopadeça* vertaalde. De arts Salomon van Rustingh vertaalde de fabels van Lokman, maar hiervan werd, voorzover mij bekend is, later geen vertaling meer gegeven, wel b.v. in Frankrijk, zeer wetenschappelijk met een aparte interlineaire vertaling door Leon en Henri Hélot, in 1847 (vgl. blz. 88, noot 1). Pater Olivier de Crock bewerkte in 1666 nog eens de fabels van Cyrillus en David van Hoogstraten gaf in 1729 nog een vertaling met meer wetenschappelijke allures van de fabels van Faërnus. De bundel van Steinhöwel werd in 1710 nog eens door den Vlaming Jan Lodewijk Krafft tot nieuw leven geroepen; misschien kan men er zelfs de invloed nog wel van zien in de „*Nieuwe Aesopus*” van Leopold, wellicht via fabelverzamelingen als die van Roger L'Estrange, die immers stellig als moderne uitbreiding van Steinhöwel's Aesopus te beschouwen is.

De stroom van heel deze geijkte fabelvoorraad wordt door enkele dichters in de 17e eeuw eindelijk onderbroken. Het werk van schrijvers als *Cats*, *Poirters*, *De Vries*, *De Griek* en *Moons* is nog slechts oorsponkelijk door de eigen visie, de frisse, moderne verteltrant en een geheel eigen uitwerking van de moraal. Behalve Jacob Moons, wiens bundels compilerisch zijn, en *De Vries*, wiens fabelbundel ik niet kan beoordelen, schreven deze dichters geen fabel-„bundels”, maar slechts losse fabels temidden van hun ander werk, in het verband waarvan ze soms zijn opgenomen. De motieven die zij gebruiken zijn óf oud óf onoorspronkelijk. Toch heeft hun werk wel zelfstandige litteraire waarde. Zeer stellig geldt dit voor *Pieter de la Court* wiens „*Sinrijcke Fabulen*” wel invloed vertonen van de groep *De Dene—Vondel* en van *Faërnus*, maar zeker niet een slaafse navolging zijn van deze traditie. Al de in die tijd actuele vraagstukken op het gebied van staatkunde, economie en aethetica passeren in deze bundel de revue. Zijn verteltrant is geestig en zijn fabels zijn als het ware praegnant, zodat de moraal, al is die veel te uitvoerig en al gaat die vaak veel te ver, toch zeer logisch uit de fabel voortkomt. Bovendien weet hij de ene fabel op zo aannemelijke

manier in of na de andere te laten volgen, dat het procédé van de „*Rahmenerzählung*” hier werkelijk weer zin krijgt. Men kan dan ook van navolgers van dit werk spreken: J. van Hoogstraten en Kornelis Sweerts. De eerste publiceerde in 1731 een bewerking van deze bundel, waaraan dus blijkbaar 30 jaar na het verschijnen van deze fabels reeds behoefte was. De fabels van Sweerts pretenderen wel enige oorspronkelijkheid, maar de afhankelijkheid van De la Court was wel te bewijzen. In deze bundel, evenals in vele andere uit het einde van de 16e en 17e eeuw, kan men een zekere neiging opmerken om de fabels het karakter te geven van emblemata, waarschijnlijk onder invloed van de zeer uitgebreide emblemata-literatuur van die tijd, niet alleen in Nederland, maar vooral in Italië (Alciatus). Wel geldt dit weer minder voor „*Den Sedelijken Fabelaeler*” van den Vlaamsen Carmelist Vermeiren, die toch ook verwantschap vertoont met de groep De Dene—Vondel, en uit het midden van de 18e eeuw stamt. De mode der emblemata was echter toen reeds grotendeels voorbij, en het episch karakter komt weer sterker naar voren, al is, zoals werd opgemerkt, in de laatste bundel de handeling op de achtergrond geraakt. De fabels van Nicolaas Simon Winter, die weliswaar veel later verschenen, behoren tot de weinige, zeer oorspronkelijke fabels in de 18e eeuw; ze zijn met veel gevoel voor humor geschreven, een humor die echter soms de vorm aanneemt van ironie. Ook de Vlaming Simon Michaël Coninckx schrijft enkele aardige originele fabels, naast zijn vele vertaalde. Bij Poot, Van Alphen en Feith was er nog een enkele van eigen vinding op te merken.

De belangstelling voor de fabelliteratuur in de 18e eeuw bleek bijzonder groot te zijn; het bleef echter veelal bij vertalingen en navolgingen, ook in de 19e eeuw. De fabels van Benserade voor de doolhof te Versailles, werden in Nederland bekend in de vertaling van den vader van Antonides van der Goes; die van Audin werden volledig vertaald. Ook de traditie van Steinhöwel's verzameling werd in de 18e eeuw voortgezet. Onder invloed van de groep De Dene—Vondel en ook reeds van buitenlandse contemporaine fabeldichters, staat de bundel van Terkamp (1773), die in 1787 opnieuw is uitgegeven door W. H. Grijp, uitgebreid met fabels

die allen weer herinneren aan die groep. Verre van volledig bleek de invloed van Gellert te zijn aangetoond, omdat het aantal spectatoriale geschriften dat onderzocht werd door den vorser op dit gebied, Dr W. J. Noordhoek, al te zeer was beperkt. In dit onderzoek werden dus ook „*De Vraagal*”, „*De Mensch*”, „*De Onderzoeker*”, „*De Opmerker*”, „*De Nederlandsche Spectator*” en „*De Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak*” betrokken. Van invloed was zijn kunst op E. J. B. Schonck en Themmen, die heel weinig oorspronkelijks hebben, niet altijd natuurlijk bleken en wier werk van een rococo-vernisje voorzien is. De arts Themmen weet zich daar nog het beste boven te verheffen, doordat hij, uit hoofde van zijn ambt, meer voeling bleef houden met de realiteit van het dagelijkse leven. Enkele van zijn fabels hebben een zeer nuchtere, praktische en geheel ondichterlijke strekking.

Nog nooit was uitvoerig gesproken over de invloed van de fabels van *La Fontaine*. *J. Nomsz* vertaalde die volledig, maar pas in 1786, later in 1805 anoniem verschenen. Heel wat levendiger is de vertaling van *S. M. Coninckx*, die echter van de twaalf boeken slechts enkele fabels vertaalde. Eveneens opvallend is die van *Edmond de Geest*. Deze is volledig, evenals de zeer bekende vertaling van *J. J. L. ten Kate*, die de typische kenmerken heeft van een 19e-eeuwse overzetting. In onze eeuw verscheen dan nog in 1952 de vertaling van *Mr M. G. L. van Loghem*, die weer wat moderner is, maar toch ouderwetsser dan de interpretaties van losse fabels uit *La Fontaine's* werk van *M. Nijhoff* en *Jan Prins*.

Gedeeltelijk onder invloed van *La Fontaine* staat het werk van *Barbaz*, die met *Witsen Geysbeek* ook de fabels van *De Florian* vertaalde, welke hier evenals die van *Lessing*, *Gleim* en *Gay* zeer gewild bleken. Het fabelwerk van *Kleyn en Bilderdijk* staat onder *Lessing's* invloed; de eerste vertaalde ook enkele van diens fabels. Reeds eerder hadden echter vele dichters fabelbundels gepubliceerd, die uit louter vertalingen van buitenlandse fabels bestonden. *Hendrik Riemsnijder*, de secretaris van de commissie, die de *O. I. Compagnie* naar Parijs zond, de dames *Wolff* en *Deken*, *P. van der Veen*, *M. Leopold* en *S. M. Coninckx*. De fabels van *Krylow* waren hier niet populair; *Van der Veen* nam er velen in zijn bundel

op naar de vertaling van Ralston en Löwe. Slechts Lindenhof publiceerde op het einde van de 18e eeuw een meer wetenschappelijk bundeltje met een eigen uitwerking der moraal. Buitenlandse fabels werden later nog genoeg vertaald o.a. door Bilderdijk, Tollens, Van Zeggelen, Van Lennep, G. Timme, A. J. van der Aa, P. C. J. Meys, G. H. Nagel en Vincent Loosjes. Een opsomming van buitenlandse fabeldichters wier werk hier vertaald werd in de 18e en 19e eeuw. zou voor de 20e eeuw nog aangevuld kunnen worden met namen van dichters die in grotere kunstwerken fabels vertellen, waarbij dan vooral vertalingen van Chaucer, Rabelais en Shakespeare zijn genoemd. Eerst moesten echter nog in afzonderlijke hoofdstukken de politieke fabels en de kinderfabels behandeld worden.

In de 18e eeuw beleefde, zoals gebleken, de fabel haar grootste bloei, maar een al te veelvuldig gebruik, dat in een misbruik ontaardde, bracht nu ook het verval. De politieke fabel was zeker geen uitvinding van de 18e eeuw, is haast even oud als de fabel in het algemeen, maar de al te opzettelijke strekking en de allegorische overladenheid zijn uitwassen van de tijd, die het prestige van de fabel slechts hebben geschaad. Al heb ik de pamfletten bij dit onderdeel apart behandeld, de politieke fabels zijn geen van alle anders dan politieke schotschriften, vol met min of meer bewimpelde toespelingen op de staatkundige verwickelingen van die dagen. In de bundel „*Aesopus in Europa*” wordt de politiek van Willem III verheerlijkt, die van Frankrijk afgekeurd en de koning van Frankrijk op alle mogelijke manieren gehegeld. Een zeer uitgebreide en vaak vermoeiende politieke satire vindt men in „*De Hollandsche Aesopus*”, ook weer, evenals de vorige fabels, als periodiek verschenen. Van week tot week worden de lezers in spanning gehouden over de betekenis van de fabels, waarin ook allerlei door letterkeer verdraaide namen voorkomen. Ook deze bundel is zeer Oranjegezind. Dit is niet meer het geval met het bundeltje „*Staatkundige Fabels en Vertellingen*”, dat trouwens speelt tijdens de regering van Willem V. Ook in deze bundel schijnt de schrijver bij het maken van zijn fabels niets anders te hebben gedaan dan in wat hij uit de staatkundige gebeurtenissen vertelde, de mensen door dieren vervangen; de fabel komt hier

telkens zeer dicht bij de allegorie. Er werden nog enkele pamfletten behandeld, die als politieke fabels verschenen, eerst over Willem III, die daarin ongunstiger wordt beoordeeld dan in de eerste twee bundels; één over gebruiken bij benoemingen, één tegen de Doelisten, nog één over Willem V, en tenslotte een pamflet dat geen staatkundige toespelingen bevat, maar deel uitmaakt van een pennestrijd over een zekeren Dr Gerard Goris. Natuurlijk zal hiermee stellig het aantal politieke pamfletten in de vorm van fabels niet zijn uitgeput, maar de voorbeelden tonen duidelijk genoeg aan, hoe ook in zo'n vlugschrift de fabel, al of niet oorspronkelijk, gebruikt kan worden. Interessant en sterk verwant aan de daarvoor behandelde politieke fabels, wat gehalte en samenstelling (als men wil, conceptie) betreft, is de bundel „*Kooldichten*”, die betrekking heeft op de Régnard-vertalingen. Even fel, gericht tegen David en Jan van Hoogstraten, zijn de „*Spreeuwdichten*”. Nog eens duidelijk blijkt ook uit deze bundel hoe onnatuurlijk de fabel wordt en hoe gekunsteld zij wordt aangewend, zoals het den schrijver in zijn kraam te pas komt.

Eindelijk kwam de fabel, hoewel ze daar oorspronkelijk zeker niet geschikt voor was, in de kinderkamer terecht. De belangstelling voor goede kinderlectuur deed de behoefte aan nieuwe stof ontstaan. De fabels van Gellert, La Fontaine, Florian, Lichtwer en Haller werden gedegradeerd tot kinderfabels en dus geheel vervormd en verminkt. Enkele buitenlandse bundels met fabels voor kinderen, als die van Arnaud en Madelon, die van J. J. Ebert en de „*Kinderschatz*” van Schulze en Steinmann, werden voor Nederland bewerkt, wat een stap in de goede richting betekende. Werkelijk oorspronkelijke kinderfabels verschenen hier echter ook, zoals die van Ilpsema Vinckers, 't Hoen, Hazeu, Kramers, Van der Noorda, Retel en Thiel en Gouverneur. Ook werden verschillende anonieme bundeltjes uitgegeven, zoals „*Fabelen voor de Kinderkamer*” en de „*Kluchten, fabelen en avonturen uit het dierenrijk*”. Dat ook in deze laatste groep kinderfabels nog wel eens oude motieven gebruikt werden, doet aan de frisheid van deze lectuur geen afbreuk. In vele opzichten kon bij deze onderzoekingen worden voortgebouwd op het werk van Mej. Dr L. J. Wirth („*Een eeuw kinderpoëzie 1778—*

1878"), al bleek haar opvatting dat de fabel reeds zeer lang tot de kinderroepziedie hoorde, aanvechtbaar. Of de fabel werkelijk zo geschikt is als kinderelectuur, kan men met Rousseau nog steeds betwifelen, al wordt zij dan ook gebruikt om de kinderen allerlei te leren, zelfs om bij hen de liefde voor dieren aan te kweken en om aan jonge meisjes speciale wenken te geven. Het sprookjesachtige en de verrassende handeling van de fabels trekt de kinderen meer aan, dan wat reeds in het verhalende gedeelte ervan op de moraal anticipeert. De meeste kinderen zullen dat laatste niet kunnen waarderen; en daarom zal de moraal, als die nog volgt, onverwachter komen. Vaak wordt die trouwens in de moderne kinderelecturen niet meer apart uitgedrukt, zodat de fabel dan geheel zijn karakter verliest, temeer als men merkt dat ook de manier waarop zij verteld wordt, geen bepaalde lering doet vermoeden (vgl. de behandelde kinderelecturen in de N. R. C. voor de jeugd).

Was de fabel reeds in discrediet geraakt door een al te opzettelijk gebruik, met het doel om staatkundige ideeën kenbaar te maken, en door de degradatie tot kinderelectuur, zij scheen ook al niet te passen in de aesthetische gedachtenfeer der tachtigers. Behoudens Leopold's „*Nieuwe Aesopus*” verschenen er geen uitgebreide fabelbundels meer; de Esopische fabel herleefde niet. Bij De Schoolmeester vindt men al die sarcastische toon, die de moderne fabel, welke niet meer als ernst wordt opgevat, kenmerkt. Perk maakte nog meer ernst met de fabel die hij schreef dan Van Eeden, die zich in een fabel tegen Multatuli richt. Met de gehele traditie die ook in dit genre verankerd ligt, wordt gebroken. Een al te opzettelijke vermenschelijking komt voor bij de fabels van Kees van Bruggen, die in de krant verschenen. Dat de krantenkost echter zelden meer met fabels wordt gekruide, kon later nog worden opgemerkt. Aan de moderne fabels van Karel van de Woestijne ging in Vlaanderen wel één en ander vooraf: fabels van Frans de Cort, Victor de Meyere, Daelemans en Guido Gezelle, van wie slechts de laatste iets zeer eigens wist te geven. Bij Van de Woestijne zelf gaat de fabel veel lijken op het puntdicht en krijgt een sterk aphoristisch karakter. Van onze moderne schrijvers houdt Anton van Duinkerken zich wel met de fabel bezig. De enige echter die nog een fabelbundel schrijft is S. Vestdijk, maar

de luister van dit eens zo bloeiende genre is hier zeer getaand. Wel is het opmerkelijk dat zelfs deze laatste schrijver zich nog niet geheel los kan maken van de oude fabelmotieven, maar van de fabel als zodanig vindt men hier zo goed als niets meer terug. De toon van deze fabels is nu bijna overal cynisch geworden: de levenservaring heeft hem zeer bitter gemaakt, hetgeen hem noopt de kerk met de nodige minachting te behandelen. Vele van zijn fabels zijn bovendien meer beschrijvend dan vertellend; ook in zijn beschrijving blijft hij vaak uiterst vaag: een soms gewild impressionisme, dat iedere morele oriëntering onmogelijk maakt. De moraal is hier dan ook ver te zoeken. Al het eigene is aan de fabel ontnomen, zodat deze gedichten in het geheel die naam niet meer verdienen.

Tenslotte is in het laatste hoofdstuk ook nog iets gezegd over de fabels in kranten en de moderne kinderfabels; er werd daarbij vastgesteld dat het aardige bundeltje van Hermanna nu eens niet de gewone fabels van Steinhöwel's collectie bevat, echter ook andere Esopische fabels, in soms sterk veranderde versie. In dit verband kon ook even gewezen worden op de Nederlandsch-Indische fabels, die waarin Kantjil een rol speelt en de Afrikaanse verhalen met de jakhals als hoofdpersoon. Meestal hebben deze verhalen, al worden ze vaak als fabels bij ons opgenomen, niet meer de moraal als doel. Zij hebben dan ook meer gemeen met stukken uit ons dierepos dan met de Westeuropese fabels. Deze, evenals andere Oosterse fabels, hadden slechts weinig succes, hoogstens „*un succès d'estime*”, en vonden vrijwel alleen belangstelling bij de bestudeerders van Oosterse literatuur. Zo is ook de Oosterse invloed op deze literatuursoort, een invloed die vroeger zo bijzonder bevruchtend had gewerkt, later vrijwel geneutraliseerd, misschien ook omdat de culturen van morgen- en avond-land zich in bepaalde uitingen steeds verder van elkaar waren gaan verwijderen. Zo ingrijpend als de Oosterse maatschappij zich aanpast aan de Westerse opvattingen, zo weinig kan bij ons deze literatuur, die trouwens op angstvallig wetenschappelijke wijze, met bewonderenswaardige inleving in de sfeer van het land van herkomst, wordt gepubliceerd, gemeengoed worden. Voor het grote publiek blijven dit litteraire curiositeiten. Als de fabel werkelijk van Oosterse oorsprong is, is het een merkwaardig feit dat

zij in Europa uitsterft, als de import uit het Oosten vrijwel steriel is geworden.

Zelfs de wetenschappelijke belangstelling voor de fabel is achteruitgegaan. De theorie had men in Duitsland wel bestudeerd: de dissertatie van Max Staege gaat alleen over die theorie in verband met de fabel. Meestal immers werd dit genre behandeld in combinatie met het dierepos: op dit laatste viel dan gewoonlijk de nadruk. Dat is zeer begrijpelijk, maar daar de fabel zich in alle Westeuropese landen zo zelfstandig heeft ontwikkeld, was toch een afzonderlijke beschouwing hierover meer verhelderend geweest. In Duitsland had men het belang der genologische studie reeds lang ingezien; in Engeland en Frankrijk verschenen enkele studies op dit gebied; in Nederland slechts die over de parodie van P. H. Schröder ¹⁾. Dat een dergelijk onderzoek op het gebied van de fabel lonend is, heeft deze studie, naar ik hoop, bewezen, lonend voor het inzicht zowel in een tijdperk of tijdstroming, als in de persoonlijkheid der auteurs, terwijl het een critiek op die werken kan geven, die ook een deel van de fabelliteratuur moesten omvatten. Dat zulk een werk echter nooit volledig kan zijn, maar slechts de belangstelling en de waakzaamheid kan doen toenemen, spreekt vanzelf. Bij aanvulling van dit materiaal moge dan blijken of de conclusies voorbarig of wellicht toch houdbaar waren.

¹⁾ Vgl. de *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*: Noot 137 op blz. CXI, bij de inleiding van Prof. Dr Frank Baur.

BIJLAGE

Hieronder volgt nog een opsomming van de fabels, die voorkomen in enige Spectatoriale geschriften, welke door mij werden onderzocht, zoveel mogelijk in chronologische volgorde en van de fabels in enkele almanakken. Lang niet altijd, zelfs meestal niet, wordt de auteur hierbij vermeld. Op de inhoud van deze fabels kan ik hier niet ingaan.

- De Algemeene Spectator I, 7e Vertoog, 1 Jan. 1742, blz. 53: Ezopus-ezel, in proza.
- De Algemeene Spectator III, 63e Vertoog, 1 Mei 1742, blz. 17: Ezel die om korter leven vraagt, in proza.
(Dezelfde fabel ook in „de Misanthrope”, Derde deel 1758, vertoog LVI).
- De Algemeene Spectator III, 85e Vertoog, 1 October 1742, blz. 197: Hond en gier (Fedrus), in proza.
- De Algemeene Spectator III, 85e Vertoog, 1 October 1742, blz. 199: De Gierigaard (de la Motte), ondertekend R. G., in proza.
- De Algemeene Spectator IV, 96e Vertoog, 16 November 1742, blz. 61: De ziel van Ulysses (K. G.), in proza.
- De Algemeene Spectator IV, 112e Vertoog, 4 Januari 1743, blz. 174: De ezel met zout beladen, in proza.
- De Snelzeinde Lynceus I, 1e stuk, 5e Vertoog, 30 December 1748, blz. 32: Fabel van de Leeuw en de hoornsdragende beesten, in vers.
- De Snelziende Lynceus I, 1e stuk, 6e Vertoog, 13 Januari 1749, blz. 43: Wolf, vos en ezel, in proza.
- De Snelziende Lynceus I, 2e stuk, 3e Vertoog, 2 Juni 1749, blz. 21: De boer, de zonën en de ezel, in proza.
- De Snelziende Lynceus I, 2e stuk, 6e Vertoog, 9 Februari 1750, blz. 47: De timmerman en de aap, in vers.
- De Snelziende Lynceus I, 2e stuk, 11e Vertoog, 16 Maart 1750, blz. 85: Hond en stuk vlees, in vers.
- De Snelzeinde Lynceus I, 2e stuk, 14e Vertoog, 6 April 1750, blz. 108: Fabel van de drie Deense ossen, in proza.
- De Nederlandsche Spectator III, 56e Vertoog, 1751, blz. 25: Vos en ekster (Gellert), in vers.
- De Nederlandsche Spectator III, 56e Vertoog, 1751, blz. 27: De Aap (Fénélon), in vers.

- De Nederlandsche Spectator III, 56e Vertoog, 1751, blz. 30: De uil die trouwen wil (Fénélon), in vers.
- Hollandsche Spectator I, 21e Vertoog, 1756, blz. 240: Molenaar, zoons en ezel, in vers.
- Hollandsche Spectator III, 1e stuk, 145e Vertoog, 1756, blz. 299: Krekel en mier, in vers.
- Philantropie of Menschenvriend V, 247e Vertoog, 24 Juni 1761, blz. 193: Het verblijf der goden, in proza.
- Philantropie of Menschenkind V, 267e Vertoog, 11 November 1761, blz. 353: De buitenspr. der gierigheid, (1e v. La Motte), 2 fabels, in proza.
- Algemeene Oefenschool van Kunsten en Wetenschappen, 6e afd., 1763, blz. 301: De dichter en de roos (Gay), (ondertekend L.), in vers.
- Vaderlandsche Letteroefeningen V, 1e stuk, 1765, blz. 303: Critiek op Baudoin.
- Vaderlandsche Letteroefeningen V, 2e stuk, 1765, blz. 132: De padde en de goudvisch (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen V, 2e stuk, 1765, blz. 179: De padde en het dagdiertje (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen V, 2e stuk, 1765, blz. 223: De gekoppelde honden (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen V, 2e stuk, 1765, blz. 398: Een vorst (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VI, 2e stuk, 1766, blz. 186: De Beer (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VI, 2e stuk, 1766, blz. 467: De ooyevaar en de kraai (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VI, 2e stuk, 1766, blz. 512: De starren en de vuurpijl (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VI, 2e stuk, 1766, blz. 498: Leven van Ezopus (Méziriac), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VII, 2e stuk, 1767, blz. 238: De tulp en de roos (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VII, 2e stuk, 1767, blz. 372: Het kruidje roer me niet en de distel (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VII, 2e stuk, 1767, blz. 510: De twee bijen (Eng.), in proza.
- Vaderlandsche Letteroefeningen VII, 2e stuk, 1767, blz. 560: Een vlieg in de St. Paulus kerk (Eng.), in proza.
- De Pedagoog, 50 Vertoog, 19 September 1766: Prokris en Cefalus, in proza.
- De Grijsaard I, 8e Vertoog, 21 Augustus 1767, blz. 63: De hond en de kat, in proza.
- De Philosoph II, 104e Vertoog, 28 December 1767, blz. 142: De bekeerde vos (Gay), in vers.

- De Onderzoeker I, 52e Vertoog, 5 Juni 1769, blz. 255: Ekster en vos (Gellert), in vers.
- De Onderzoeker I, 57e Vertoog, 10 Juli 1769, eind vertoog: Dameet en Fillis (Gellert), in vers.
- De Onderzoeker II, 59e Vertoog, 11 December 1769, bladv. eind vertoog: Dansende Beer (Gellert), in vers.
- De Onderzoeker III, 135e Vertoog, 13 Mei 1771, blz. 251: De zieke (Gellert), in vers.
- De Onderzoeker IV, 162e Vertoog, 2 December 1771, blz. 47: Het land der hinkenden (Gellert), in vers.
- De Onderzoeker IV, 204e Vertoog, 21 September 1772, blz. 383: De menschlievende Hoveling (Oosters), in proza.
- De Opmerker I, 37e Vertoog, 5 Juli 1773 (eind vertoog): De Reiziger (Gellert), in vers.
- De Opmerker II, 67e Vertoog, 31 Januari 1774, blz. 119: De twee Klappermannen (Gellert), in vers.
- Proeven van Poëtische Mengelstoffen II, 1774, blz. 271: Een pier en een rijke vrek (C. V.), in vers.
- Proeven van Poëtische Mengelstoffen IV, 1776, blz. 153: Leeuw, beer, wolf, vos (C. V.), in vers.
- Proeven van Poëtische Mengelstoffen V, 1777, blz. 180: Adelaar en zoon (H. T. T. K.), in vers.
- Proeven van Poëtische Mengelstoffen VI, 1778, blz. 191: De pauw en de kikvors (C. F. K.), in vers.
- Proeven van Poëtische Mengelstoffen VIII, 1782, blz. 42: De Jagthond, in vers.
- Nederlandsche Bibliotheek I, 1774, blz. 435: De Spin en de zijdeworm (Richer), door P. en L., in vers.
- Nederlandsche Bibliotheek I, 1774, blz. 76: 't Oordeel van de leeuw (Hoogd.), in proza.
- De Mensch (ongedateerd) II, 1e stuk, blz. 185: De onderwijzer (Gellert), in vers.
- De Mensch (ongedateerd) II, 1e stuk, blz. 187: De ontembare zoon getemd (Gellert), in vers.
- De Mensch (ongedateerd) VIII, 2e stuk, blz. 276: De aap en de katten, in vers.
- De Mensch (ongedateerd) IX, 1e stuk, blz. 150: De blinde en zijn hond (Oosters), in proza.
- De Vaderlander I, 52e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 249: De dichter en Anakreon, in vers.
- De Vaderlander I, 52e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 251: Goede raad, in vers.

- De Vaderlander I, 32e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 252: De bescheiden auteur, in vers.
- De Vaderlander I, 32e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 254: Het geluk en het kind, in vers.
- De Vaderlander I, 32e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 253: De Prins, in vers.
- De Vaderlander I, 32e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 255: Beatrix, in proza.
- De Vaderlander I, 32e Vertoog, 7 Augustus 1775, blz. 256: De vlieg, in proza.
- De Vaderlander II, Onder: „Leerzame gedichten”, 1776, blz. 19: De kunst-richter, in vers.
- De Vaderlander II, Onder: „Leerzame Gedichten”, 1776, blz. 20: De stroom en de beekjes, in vers.
- De Vaderlander II, Onder: „Gedichten”, 1776, blz. 46: De herders, in vers.
- De Vaderlander II, Bij: „Proze en Poezij”, 1776, blz. 149: De wolf en de vos, in vers.
- De Vaderlander II, Bij: „Proze en Poezij”, 1776, blz. 150: De ezel en het paard, in vers.
- De Vaderlander II, Bij: „Proze en Poezij”, 1776, blz. 151: De Hofspin, in vers.
- De Vaderlander II, 103e Vertoog, 16 December 1776, blz. 401: De Haas en de Leeuw, in vers.
- De Vaderlander II, 103e Vertoog, 16 December 1776, blz. 403: De Hanen en de Marter, in vers.
- De Vaderlander II, 103e Vertoog, 16 December 1776, blz. 404: Robert Harley, in vers.
- De Vaderlander II, 103e Vertoog, 16 December 1776, blz. 404: Abdallah, in vers.
- De Vaderlander II, 103e Vertoog, 16 December 1776, blz. 405: Leering, in vers.
- De Vaderlander II, 103e Vertoog, 16 December 1776, blz. 406: Lijkabas, in proza.
- De Vaderlander III, 113e Vertoog, 24 Februari 1777, blz. 57: De Kikvorschen, in vers.
- De Vaderlander III, 113e Vertoog, 24 Februari 1777, blz. 59: De Kanaryvogel, in vers.
- De Vaderlander III, 113e Vertoog, 24 Februari 1777, blz. 63: Het Klagend Hart, in vers.
- De Vaderlander III, 155e Vertoog, 15 December 1777, blz. 393: De droefheid (dialoog), in vers.
- De Vaderlander III, 155e Vertoog, 15 December 1777, blz. 394: De vos en de ezel, in vers.
- De Vaderlander III, 155e Vertoog, 15 December 1777, blz. 395: De geest en de gierigaart, in vers.

- De Vaderlander III, 155e Vertoog, 15 December 1777, blz. 397: De roompot, in vers.
- De Vaderlander III, 155e Vertoog, 15 December 1777, blz. 399: De opgeblazen kikvors, in vers.
- De Vaderlander III, 155e Vertoog, 15 December 1777, blz. 400: De honden en de kat, in vers.
- De Kosmopoliet of Waereldburger I, 37e Vertoog, 1 Juli 1776, blz. 216: De rozeboom, in vers.
- De Kosmopoliet of Waereldburger I, 45e Vertoog, 4 November 1776, blz. 360: De visscher en de schat, in vers.
- De Kosmopoliet of Waereldburger I, 51e Vertoog, 16 December 1776, blz. 408: De gans en de wolf, in vers.
- Taal-, Dicht- en Letterk. Kabinet I (G. Brender à Brandis), 1781, blz. 112: De stadsrot en de veldrot (La Fontaine), in vers.
- Taal-, Dicht- en Letterk. Kabinet I (G. Brender à Brandis), 1781, blz. 356: De leeuw en de vos (Gleim), in vers.
- Taal-, Dicht- en Letterk. Kabinet I (G. Brender à Brandis), 1781, blz. 110: De witte en de grauwe muis (N. Ronse), in vers.
- Taal-, Dicht- en Letterk. Magazijn I (G. Brender à Brandis), 1785, blz. 181: Minos en de schimmen (Meissner), in proza.
- Taal-, Dicht- en Letterk. Magazijn I (G. Brender à Brandis), 1785, blz. 342: De glimworm en de meerl (Dorat), in vers.
- Nieuwe Nederlandsche Bibliotheek VIII, 2e stuk, 1788, blz. 395: Beer, aap en zwijn, in proza.
- Nieuwe Nederlandsche Bibliotheek VIII, 2e stuk, 1788, blz. 481: De wolf en de bron, in proza.
- Nieuwe Nederlandsche Bibliotheek VIII, 2e stuk, 1788, blz. 525: De aap en de vos, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 96: De sneeuw in de lente, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 143: De zon en de wolken, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 190: Het meisje en de roede (Meissner), in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 190: De stervende pauw, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 288: De adellijke jonge wolf, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 336: De vos en de kat (dialoog), in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1789, blz. 432: Wolf en vos (Hoogd.), in proza.

- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk,
1789, blz. 475: Schepping der liefde, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk,
1789, blz. 576: Osiris en de wijnstok (Hoogd.), in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk,
1789, blz. 576: De Philurniër (Hoogd.), in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk,
1789, blz. 600: De Jagthond, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 48: De winterkoningjen en de adelaar, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 48: De jonge visscher, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 451: De stier en de vos, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 480: De bevalligheden, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 604: De adelaar en de musch, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 604: De ooievaar en de kraai, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 605: De Leeuw, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 605: De leeuw en vos, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk,
1790, blz. 605: De wolf en de bron, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak III, 2e stuk,
1791, blz. 355: Het kind, de man en de tijd, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak III, 2e stuk,
1791, blz. 527: 3 fabels u. h. Sp. v. IJziarte, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak V, 2e stuk,
1793, blz. 339: 3 fabels u. h. Hoogd., in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk,
1794, blz. 48: De leeuw en de vos (Gleim), in vers.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk,
1794, blz. 271: De katuil en de nachtegaal, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk,
1794, blz. 287: drie fabels, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk,
1794, blz. 478: De persik en de pruimboom, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk,
1794, blz. 573: De paarl, in proza.

- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1794, blz. 575: De Rhee, in vers.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1794, blz. 576: De Haan en de Vos, in vers.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VII, 2e stuk, 1795, blz. 384: De landman en zijn buurman, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1796, blz. 749: De leeuw en de koe, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1796, blz. 432: De paauw en de hen, in proza.
- Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1796, blz. 528: De leeuw en de raaf, in vers.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 108: De doornstruik, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 109: De ezel en de vos, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 230: De roos en de gras-halm, in vers.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 231: Het schaap, in vers.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 335: Twist over de rang, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 444: Het vrouwelijk luipaard onder de andere dieren, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk I, 1789, blz. 450: De waterbel, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk II, 1789, blz. 542: De Bok en de leeuw, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk II, 1789, blz. 543: De Leeuw en de wolf, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk III, 1790, blz. 291: De wolf, de herders-hond en de kudde, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk IV, 1790, blz. 91: Jupiter en de stier, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk IV, 1790, blz. 92: De gans en de hond, in proza.
- Bijdragen tot het Menschelijk Geluk V, 1791, blz. 187: De dobbelsteen en de schrijfpen, in proza.
- De Menschenvriend I, 20e Vertoog (zonder datum), 1788, blz. 160: De vliegen, in vers.
- De Menschenvriend III, 32e Vertoog (zonder datum), 1790, blz. 249: 6 fabels, in vers.
- De Menschenvriend IV, 51e Vertoog (zonder datum), 1791, blz. 406: De bekeerde vos (Gay), in vers.

- De Leerzame Praatal I, 39e Vertoog, 29 September 1790: De wolven en de vossen, in vers.
- De Leerzame Praatal I, 39e Vertoog, 29 September 1790: De koekoek, de nachtegaal en de boer, in vers.
- De Leerzame Praatal I, 39e Vertoog, 29 September 1790: De wolf en de leeuw, in proza.
- De Leerzame Praatal I, 39e Vertoog, 29 September 1790: De wolf en de vos, in proza.
- De Leerzame Praatal II, 10e Vertoog, 9 Maart 1791: De os en de kikvors (v. Hoogstr.), in vers.
- De Leerzame Praatal II, 35e Vertoog, 31 Augustus 1791: De chameleon, in vers.
- De Vraagal II, 68e Vertoog, 1791, blz. 128: Fabel van de mol, in proza.
- De Vraagal II, 81e Vertoog, 1791, blz. 229: De aalmoes (Gellert), in vers.
- De Vraagal IV, 195e Vertoog, 1792: Wie kan de kat de bel aanbinden, in proza.
- De Vraagal IV, 199e Vertoog, 1792, blz. 544: De zon en de kikvorsen, in vers.
- De Vraagal IV, 203e Vertoog, 1792: De twee nachtwachten (Gellert), in vers.
- De Vraagal V, 215e Vertoog, 1795, blz. 56: Paard en rijknecht (Duits), in proza.
- De Vraagal V, 251e Vertoog, 1795, blz. 332: De lepel zout (Bilderdijk), in vers.
- De Vraagal V, 255e Vertoog, 1795, blz. 376: Wedstrijd tussen W. en O. wind, in vers.
- De Vraagal VI, 294e Vertoog, 1796, blz. 271: De twee leeuwen, in vers.
- De Zot, 10e Vertoog, 10 Maart 1794, blz. 78: De raad der geneesheren, in proza.
- Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak II, 2e stuk, 1794, blz. 788: De dood en de man (de la Court), in vers.
- Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak III, 1e stuk, 1796, blz. 356: Zes proza-fabels.
- Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak IV, 2e stuk, 1797, blz. 812: De olijfboom en de laurierboom, in proza.
- Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak V, 2e stuk, 1799, blz. 610: De prozafabels van Lessing, vertaald.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1797, blz. 336: De nachtegaal en de pauw, in vers.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I, 2e stuk, 1797, blz. 432: De ezel en de zwaan, in vers.

- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak I,
2e stuk, 1797, blz. 480: De visscher, de aal en de slang, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak III,
2e stuk, 1799, blz. 354: De gouden drievoet, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak III,
2e stuk, 1799, blz. 416: De zot en de bastaard, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak III,
2e stuk, 1799, blz. 623: Het paard en de horzel, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 45: De stad- en de landmuis, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 95: Twee oorspronkelijke fabels, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 398: Het egelzwijn en de mol, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 398: Het rozenboompje en de zonnebloem, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 447: De ram en de stier, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 447: Minerva en Apollo, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 448: De spin en de zijdeworm, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 495: De busing en de duiven, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 544: De leeuw en de vos, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 622: De jongeling op het schip, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak IV,
2e stuk, 1800, blz. 622: De bron en de reiziger, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak V,
2e stuk, 1801, blz. 303: De wolf in het schapevel, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak V,
2e stuk, 1801, blz. 432: De roos en de vlinder, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak V,
2e stuk, 1801, blz. 478: De paauw en kraanvogel, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak V,
2e stuk, 1801, blz. 684: De vos en de nachtegaal, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI,
2e stuk, 1802, blz. 96: De hoppe en de eik, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI,
2e stuk, 1802, blz. 176: De aap en de okkernoot, in proza.

- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1802, blz. 221: De lokvogel, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1802, blz. 221: De stier en de hond, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1802, blz. 462: De Kerseboom en de aardbeiplanten, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1802, blz. 559: De zon en de lamp, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1802, blz. 654: De spin en de mug, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VI, 2e stuk, 1802: De kat, de vos en de hond (A. v. H.), in vers.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VII, 2e stuk, 1803, blz. 46: De leeuw, de slang, de ezel en de schapen, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VII, 2e stuk, 1803, blz. 745: Het standbeeld en de steenhouwer, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1804, blz. 46: De aap en het paard, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1804, blz. 93: Het sijsje en de tijger, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1804, blz. 140: De vos en de luipaard, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, 1804, blz. 190: De zon en de negers, in proza.
- Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak VIII, 2e stuk, blz. 464: De man en het vogeltje, in proza.
- De Arke Noach's, 15e Vertoog, ± 1799, blz. 120: Aesopus en de ezel (Hoogd.), in vers.
- De Arke Noach's, 50e Vertoog, ± 1799, blz. 415: Het sijsje en de vledermuizen (Daniël Bleecker), in vers.
- De Arke Noach's, 50e Vertoog, ± 1799, blz. 415: De wandelaar en de dollen honden (Daniël Bleecker), in vers.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1805, 2e stuk, blz. 125: De vos en de leeuw, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1805, 2e stuk, blz. 272: De havik en de ooievaar, in vers.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1805, 2e stuk, blz. 367: De krekkel en het kapelletje, in proza.

- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1805, 2e stuk, blz. 445: De hond en de twee hazen, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1805, 2e stuk, blz. 672: De knaap en de muggen, in vers.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1806, 2e stuk, blz. 175: De vos en hen, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1806, 2e stuk, blz. 320: De knaap en de honden, in vers.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1806, 2e stuk, blz. 464: De dog en de kater, in vers.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1806, 2e stuk, blz. 464: De pad en de watermuis, in vers.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1807, 2e stuk, blz. 430: De wenschen des ezels, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 46: Het fortuin en de jongen, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 239: De windhond en de dog (Gellert), in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 285: De aap voor de spiegel, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 335: De veehoeder, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 416: De adelaar en pauw, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 462: De Leeuw en de kikvorsch, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 510: De terneergeschoten eik, in proza.
- Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, voor het jaar 1808, 2e stuk, blz. 70: De duif en de vos, in proza.

Almanakken.

- Almanak voor het Schone en het Goede, van 1822, blz. 84: Het korhoen (v. Walré), in vers.
- Almanak voor het Schone en het Goede, van 1824, blz. 189: De nachtegaal en de prins (naar Florian), in vers.
- Almanak voor het Schone en het Goede, van 1828, blz. 117: De vogel en de spiegel (naar 't Frans, door L.), in vers.
- Almanak voor het Schone en het Goede, van 1829, blz. 59: De glorie en de deugd (naar Rigaut, door L.), in vers.
- Almanak voor het Schone en het Goede, van 1834, blz. 47: De Bij en de slang, in vers.
- Almanak voor het Schone en het Goede, van 1844, blz. 160: De adelaar en de slak (naar 't Hoogd. door L.), in vers.
- Nederlandsche Muzen-almanak voor het jaar 1829, blz. 6: De spin en het podagra (naar Petrarca door G. H. Nagel), in vers.
- Nederlandsche Muzen-almanak voor het jaar 1833, blz. 155: De tijger en de wolf (W. van Walré), in vers.
- Nederlandsche Muzen-almanak voor het jaar 1840, blz. 118: De ezel en de nachtegaal (naar Deschamps door Vincent Loosjes), in vers.
- Almanak voor Blijgeestigen voor het jaar 1830, blz. 173: De glimworm en het pad (naar 't Frans door J. v. Lennep), in vers.
- Almanak voor Blijgeestigen voor het jaar 1833, blz. 135: De raaf en de ekster (J. H. Foppe), in vers.
- Almanak voor Blijgeestigen voor het jaar 1835, blz. 123: De glimworm en de pad (naar Pfeffel door C. J. Roodbol), in vers.
- Nieuwe Almanak voor Blijgeestigen voor het jaar 1838, blz. 139: De Haan en de vos (naar Hagedorn door A. J. van der Aa), in vers.
- Nieuwe Almanak voor Blijgeestigen voor het jaar 1838, blz. 201: Het kind op de tafel slaande (naar Barbe), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1832, blz. 170: De twee broeders, Eene fabel door Mr J. Berman, Zierikzee, in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1842, blz. 177: De kikvorsch en de haan (T. Raven Hzn.), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1843: De ezel en de drijver (door denzelfde), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1850, blz. 50: De weduwe van de pauw, de kalkoen en de duif (door S. J. van den Bergh), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1859, blz. 168: De ezel en de nachtegaal (door denzelfde), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1860, blz. 144: De leeuw en de hond (T. Raven), in vers.

- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1863, blz. 148: De jonge kater (naar Lichtwer door P. C. J. Meys), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1865, blz. 113: De wolf en het lam (naar het Fransch door T. Raven), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1873, blz. 29: De nachtegaal en de critiek (naar het Fransch door W. J. v. d. Bergh), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1874, blz. 162: De twee katers (J. Blankenaar, ontleend), in vers.
- Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1875, blz. 183: Hond en muis (Diederik), in vers.
- Almanak Holland voor het jaar 1854, blz. 48: De wijsgeer en de vloot (naar het Spaans van Sameniego door G. Timme), in vers.

STELLINGEN

I

W. J. Noordhoek geeft in zijn dissertatie „*Gellert und Holland*”, waarin hij zegt: „*Es ist wohl eine merkwürdige Erscheinung dasz die Literaturgeschichte der Holländer, denen doch der Sinn für Moral im Blute liegt, so wenig bedeutendes auf den Gebiete der Fabel aufweist*” blijk, onvoldoende kennis te hebben genomen van de fabel-literatuur in onze letterkunde.

II

Kalff's bewering naar aanleiding van het citaat uit de St. Lutgart:

„Daer doen si stomme beesten spreken

Daer doen si simmen speren breken”

dat een verhaal of fabel, waarin van een toernooi van apen sprake is, niet is teruggevonden, (Gesch. der Nederl. Letterk. I, blz. 213) is onjuist.

III

De uitlating van Cornelis Veth: „*De taal van den lach in de middeleeuwen is mommerij, verkleeding, charade. En daarmee staat die geheele voorliefde in verband die wij tot in de 19e eeuw opmerken voor allegorie, fabel, embleem*” (Geschiedenis van de Nederlandsche caricatuur, blz. 7) is misleidend.

IV

In de „*Letterkundige Studiën*” van Jan Ligthart: „*De Kleine Johannes, Eerste Deel*” vindt men op blz. 35: „*Wat eigenaardig verschil tusschen den parabel in de geographische les der krekels en dien van den glimworm*”. Het woord parabel is hier niet op zijn plaats.

V

In het algemeen wordt er in de 18e eeuw slecht vertaald. Met het veroordelen van een vertaald woord, als een barbarisme, moet men echter voorzichtig zijn, daar de moderne woorden semantisch vaak verder van het woord in een vreemde taal zijn komen te staan, dan de oudere termen.

VI

Het Bredase sacramentspel is niet van Anthonis de Roovere, zoals W. van Eeghem beweert („Rhetores Bruxellenses 15e en 16e eeuw. Revue Belge de Phil. et d'hist.¹⁹³⁵”, blz. 437) met steun van Dr Th. Enklaar (Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde LVI, blz. 28, 1936); het vertoont slechts invloed van dezen rederijker.

VII

Het oordeel van Dr W. H. Staverman over Van Koetsveld, speciaal over de „*Schetsen uit de pastorij te Mastland*” (Dichterschap en Werkelijkheid, blz. 166—167) is te hard.

VIII

Het is onjuist, de vorm van het raadhuis van Van Campen (n.l. zonder hoofdingang) aan de neiging tot degelijkheid en de voorkeur voor een onopvallende levenswijze in het midden van de 17e eeuw toe te schrijven, zoals Prof. Dr J. Romein doet (De Lage Landen bij de zee, blz. 337).

IX

De invloed van Barham's Ingoldsby Legends op de gedichten van De „*Schoolmeester*” wordt door Prof. J. Prinsen (Handboek tot de Nederlandsche Letterk. Gesch., blz. 614) sterk overdreven.

X

De uitgave van de „*Oude Rechtsbronnen der stad Breda*” door Mr W. Bezemer (1892) is niet alleen onnauwkeurig, maar zelfs geheel onbruikbaar.

XI

De overeenkomst tussen de figuur van de duivel in Dostojewski's Gebroeders Karamazow (Hfst. IX) en die in de Kleine Johannes III (blz. 157 vlgg.) is niet toevallig, maar wezenlijk.

XII

Doordat Prof. J. Huizinga (*Homo Ludens*, Proeve eener bepaling van het spelelement der cultuur) het spel te veel ziet vanuit de agoon, komen wezenlijke trekken van den homo ludens niet tot hun recht.

XIII

Josef Israëls werkte niet alleen in zijn eerste periode, maar ook in latere werken naar plaatjes.

XIV

De wijsgerige propaedeuse is als schoolvak voor H.B.S. en gymnasium ongewenst, maar zeer gewenst voor de toekomstige docenten, die in de afzonderlijke vakken het onderwijs erdoor kunnen verdiepen.

